

Nytt om

Kvinnor

2/87

Kjøn og makt —

Humanistisk kvinneforskning

FORSKNING

Nytt om kvinneforskning utgis av NAVFs sekretariat for kvinneforskning og kvinner i forskning

NYTT OM KVINNEFORSKNING

fra Norges allmennvitenskapelige forskningsråds

Sekretariat for kvinneforskning og kvinner i forskning

Årgang 11, 1987

Redaksjonen:

Sekretariatet for kvinneforskning og kvinner i forskning

Ansvarlig redaktør: Aina Schiøtz

Omslag: Harald Gulli

Opplegg for layout: Josef Leupi

Sats: Jet-Z

Trykk: GCS, Oslo

ISSN: 033-0265

Utkommer med 5 nummer pr. år.

Ettertrykk er tillatt når forfatter samtykker og kilde oppgis.

Tillatelsen gjelder ikke illustrasjoner.

Løssalg: kr 20,-

Abonnement: kr 100,-

Postgiro: 5 14 71 60

Redaksjonens adresse:

NYTT OM KVINNEFORSKNING

Sandakerveien 99, 0483 Oslo 4

Tlf. (02) 15 70 12

I SEKRETARIATET:

Daglig leder Aina Schiøtz

Fagkonsulent Gro Hanne Aas

Førstesekretær Randi Borgen

Førstesekretær Guro Helgerud

Forskningsledere

Björg Aase Sørensen/Tamar Bermann

SEKRETARIATETS STYRE:

Førsteamanuensis Elen Roaldseth, leder

(repr. for naturvitenskap)

Professor Karen B. Helle

(repr. for medisin)

Museumsdirektør Magne Velure

(repr. for humaniora)

Førsteamanuensis Britt E. Dale

(repr. for samfunnsvitenskap)

Professor Liv Storstein

(repr. for NAVFs styre)

Lektor Wenche Barane

(repr. for NORAS)

Førstekonsulent Jorun Wiik

(repr. for FAD)

VARAMEDLEMMER:

Førsteamanuensis Berit Riddervold Heimdal

Professor Trond Eskeland

Professor Jorunn Hareide

Førsteamanuensis Hildur Ve

Professor Gunnar Skirbekk

Utredningsleder Jan Dybfest

Førstekonsulent Erling Strømberg (repr. for KD)

Kjære leser

Kvinneforskningens innhold har endret seg over tid. Også innen humanistisk kvinneforskning er perspektivet flyttet — vekk fra en ensidig fokusering på kvinner som objekt til blant annet å se på forholdet mellom kjønnene. Interaksjon og konflikter mellom kjønnene er blitt sentrale problemstillinger, uten at dette forhindrer at kvinners erfaringer og kvinners situasjon fremdeles må være en viktig del av kvinneforskningens felt. Dette skriver Toril Moi, forskningsleder ved Senter for humanistisk kvinneforskning ved Universitetet i Bergen, i sine refleksjoner rundt seminaret «Kjønn og makt: Teoretiske perspektiver».

Dere som ikke deltok på dette vellykkede seminaret i fjor høst har god anledning til å sette dere inn i innledninger og kommentarer. To av innledningene trykkes her som artikler, og det er utgitt en seminarrapport.* Mangfoldet i diskusjonene og den gode stemningen kan vi dessverre ikke formidle på samme måte.

Nok et bidrag til dette nummerets tema er Else Viestads doktorgradsforelesning «Forsøg til en Fruentimmer-Philosophie». Hun kommer avslutningsvis inn på disse dagers universitetsdebatt. Denne følge opp av Eva Lundgren og Kristin Eriksens dobbeltkronikk om universitetsdebatten og «mannssamfunnets universitet». Kronikken ble opprinnelig skrevet for Dagbladets spalter, og formen vil kanskje oppleves som uvant. Intervjuet med Runa Haukaa

tar også opp kunnskapspolitiske spørsmål. Dagrunn Grønbechs artikkel tar opp innatts- og forskningsbehov i fiskerikvinneforskningen.

I april ble det avgitt en enstemmig komitéinnstilling om Senter for kvinneforskning ved Universitetet i Trondheim, AVH. Forsker Rannveig Dahle og stipendiat Kari Moxnes har ledet arbeidet, og innstillingen konkluderer med at det er «sterke argument for å opprette et eget senter for kvinneforskning ved UNIT». Vi gratulerer med god innstilling, og ønsker Universitetet/AVH lykke til i det videre arbeidet med bl.a. å skaffe finansiering.

Vi vil også ønske Frida Eeg-Henriksen velkommen som daglig leder ved Senter for kvinneforskning ved Universitetet i Oslo. Vi ser fram til et godt samarbeid.

I år er det 10 år siden Sekretariatet for kvinneforskning under Rådet for samfunnsvitenskapelig forskning i NAVF ble opprettet. I 1982 ble Sekretariatet forvandlet til et tverrfaglig sekretariat. Men vi vil selvfølgelig markere 10-års jubileet. «Hovedfeiringen» vil finne sted i Oslo i dagene 18.–19. september. Sett av dagene allerede nå.

God sommer.

* Rapporten er trykt i Sekretariatets arbeidsnotatserie (nr. 2/1987), og inneholder de fleste av innledningene og kommentarene. Den fås gratis ved henvendelse til NAVF.

Innhold

Toril Moi:

Kjønn og makt: Teoretiske perspektiver s. 4

Ida Blom:

Patriarkatsteorier i kvinnehistorisk forskning s. 7

Sidsel Aamodt:

John Locke: Kritikk av patriarkatet eller en ny patriarkalsk teori? s. 16

Else Viestad:

Forsøg til en Fruentimmer-Philosophie s. 23

«Vi forstår når vi tenker bakover og forandrer når vi ser framover»

Intervju med Runa Haukaa s. 33

Dagrunn Grønbech:

Fiskerikvinneforskning — innsats og forskningsbehov s. 37

Eva Lundgren og Kristin Eriksen:

I. Drømmen om Harvard s. 43

II. Universitet med filter s. 46

BOKOMTALER

Women, History and Theory. The Essays of Joan Kelly s. 49

Kvindeskikkelser og kvindeliv i Danmarks middelalder s. 52

Kvinnekår i endring s. 55

Mellom to kulturer: Kvinnelige innvandrere i Norge s. 58

Idrettsjenter. Veien til topps s. 61

The Kristeva Reader s. 63

LITTERATURKOMMENTARER s. 66

MØTER, SEMINARER, KONFERANSER

Symbolproduksjon og kvinners identitetshåndtering i ulike kultursammenhenger s. 71

Women Challenge Technology — European conference on Women,

Natural Science & Technology s. 74

Likestillingsutvalget ved Universitetet i Oslo 10 år — jubileumskonferanse s. 78

Arbeidsseminar om kunnskapsproduksjon i kvinneforskningen s. 80

MØTER SOM KOMMER	s. 81
LITT AV HVERT	s. 84
NYTT FRA LIKESTILLINGSUTVALGENE	s. 88
STIPEND	s. 90
NYE KVINNELIGE STIPENDIATER, FORSKERE OG PROSJEKTLEDERE I NORAS FRA 1987	s. 91
ARTIKLER I TIDLIGERE UTKOMNE NUMRE AV NYTT OM KVINNEFORSKNING	s. 96
PUBLIKASJONER	s. 98
PUBLIKASJONER FRA SEKRETARIATET	s. 101

Kjønn og makt:

Teoretiske perspektiver

Humanistisk kvinneforskning i Norge er i stadig utvikling — fra en ensidig fokusering på kvinner som objekt mot et noe komplisert og mer utfordrende forskningsfelt der interaksjon og konflikter mellom kjønnene er sentrale problemstillinger. «Kjønn og makt» var tema for et seminar holdt i november i fjor. Forskningsleder Toril Moi reflekterer her over seminaret og videre veier i humanistisk kvinneforskning.

Senter for humanistisk kvinneforskning ved Universitetet i Bergen, som kom i drift den 1. august 1985, skal bidra til å stimulere humanistisk kvinneforskning ved Universitetet i Bergen. Senteret har en særlig forpliktelse til å ta opp teoretiske og vitenskapsteoretiske emner.

Tanken om å arrangere et nasjonalt arbeidsseminar for å presentere kvinneforskningssmiljøet i de humanistiske fag i Bergen utad, var et av de første tiltakene Senteret ga seg i kast med. Komiteen som organiserte seminaret bestod av forskningsleder Toril Moi, professor Ida Blom, stipendiat Vigdis Soleim, hjelpelærer Sidsel Aamodt og førsteamanuensis Eva Lundgren.

Siden en av grunntankene bak seminaret var å presentere forskningsmiljøet i Bergen utad, valgte vi bare å bruke innledere fra Bergen. For å få grundig debatt omkring våre innfallsvinkler, bestemte vi oss for å invitere en ikke-bergensk kommentator til hvert innlegg. På grunn av sykdomsforfall

var dette ikke mulig når det gjaldt Margaretha Fahlgrens innlegg. Margaretha Fahlgren trådte på kort varsel inn istedenfor Eva Lundgren, som ble sykmeldt, og førstelektor Inger Christensen fra Engelsk institutt ved Universitetet i Bergen var sporty nok til å stille opp som kommentator til Margaretha Fahlgrens innlegg på to dagers varsel. (Programmet for seminaret er gjengitt som vedlegg til denne rapporten.)

Seminarkomiteen var opptatt av å finne fram til et emne for seminaret som på best mulig måte skulle kunne samle humanistiske kvinneforskere fra forskjellige fag. Tanken var også å innby til refleksjoner over kvinneforskningens teoretiske grunnlagsproblemer. Dersom dette skulle fungere i praksis, måtte vi finne framtil et virkelig sentralt og grunnleggende emne for konferansen.

Vårt utgangspunkt ble en ny og mer omfattende definisjon av begrepet kvinneforskning. (I vår språkbruk faller begrepet

kvinneforskning sammen med det angelsaksiske begrepet feministisk forskning.) Kvinneforskningens utgangspunkt er at kvinner har vært og fremdeles er undertrykt samfunnsmessig, historisk og kulturelt. Ordet «undertrykkelse» betegner imidlertid et maktforhold. Kvinneforskningens grunnleggende hypotese er følgelig at det foreligger et maktforhold mellom kjønnene. Kvinneforskning kan derfor defineres som enhver kritisk forskning som tar sikte på å forandre dette forholdet.

Både «makt» og «kjønn» er komplekse, historisk og sosialt betingede begreper. Det er en sentral teoretisk oppgave for kvinneforskningen å forsøke å belyse og utdype de mulige tolkningene av disse begrepene og å sette søkelyset på de kvinnepolitiske og teoretiske implikasjonene av forskjellige maktbegreper og forskjellige oppfatninger av begrepene kjønn og kjønnsforskjell. Det var først og fremst dette vi forsøkte å gjøre i vårt seminaropplegg. I tillegg ville vi gjerne vise i praksis hvordan en slik grunnleggende fokusering på forholdet mellom kjønn og makt i praksis kan føre til vidt forskjellige tilnærmingmåter og dermed også til vidt forskjellige forskningsprosjekter.

Det nye med vår definisjon er at vi har flyttet perspektivet bort fra en ensidig fokusering på kvinner som objekt for kvinneforskningen og mot et mer komplisert og derfor mer utfordrende forskningsfelt der *interaksjon* og *konflikter* mellom kjønnene blir sentrale problemstillinger. Dette forhindrer selvsagt ikke at kvinners erfaringer og kvinners situasjon fremdeles må være en viktig del av kvinneforskningens felt. Poenget er at vi nå bevisst forsøker å se disse erfaringene som deler av mer kompliserte strukturer.

Kjønn og makt-seminaret spent over emner fra patriarkatsteorier i historieforskningen til diskusjoner av Platons hulelignelse og Simone de Beauvoirs retoriske grep

(se det vedlagte programmet for seminaret). En av grunnene til at seminaret ble så vellykket som det ble, er trolig at vi fikk vist at det faktisk skjerper den enkelte kvinneforskners oppmerksomhet og derfor beriker hennes forskningsperspektiv dersom hun bevisst fokuserer på forholdet mellom kjønn og makt. Da er det selvsagt også uomgjengelig nødvendig for henne også å reflektere teoretisk over hva disse begrepene betyr og hvordan hun selv har tenkt å bruke dem.

Mange har spurt meg om hvilke planer Senter for humanistisk kvinneforskning har for oppfølging av «Kjønn og makt»-seminaret. Her må jeg for det første svare at Senteret i dag ikke har noen *konkrete* planer. Vi sliter blant annet med et sterkt administrativt press og har vanskelig for å få tid nok til å tenke kreativt på nye tiltak akkurat for øyeblikket. Det forhindrer ikke at vi har mange ideer. De som jeg kaster fram her, står selvfølgelig helt for min egen regning. De er ikke annet enn mine personlige refleksjoner over mulige veier å gå.

For det første er det sikkert behov for flere *generelle*, tverrfaglige arrangementer av teoretisk art. Det er etter mitt syn definitivt behov for et eller to rene teoriseminarer der en kan presentere og diskutere sentrale maktteorier og kjønnsforskjellsteorier i dag. Jeg tenker her på emner somf.eks. Michel Foucault's maktteori, psykoanalytisk kjønnsforskjellsteori, sosialantropologisk kjønnsforskjellsteori, forskjellige typer patriarkatsteorier, marxistisk maktteori, og – ikke minst – den dominerende og oftest uuttalte «liberale» maktmodellen som har hatt stor innflytelse på kvinneforskningen både i USA og i Norge. Et slikt opplegg ville ganske sikkert kreve mye tid og store ressurser dersom det skulle gjennomføres skikkelig. Det er mulig at det ideelle ville være å gjøre et slikt opplegg til et nordisk forskerkurs, arrangert i samarbeid mellom flere nordiske institusjoner.

Fem av de 40 deltakere på seminar om kjønn og makt. Fra venstre: Kjerstin Nordenstam, Göteborgs Universitet, Brita Gulli, Norges kommunal- og sosialhøgskole, Ida Blom, Universitetet i Bergen og Synnøve des Bouvrie, Universitetet i Tromsø. I forgrunnen: Toril Moi, Senter for humanistisk kvinneforskning, Universitetet i Bergen. (Kilde: Nytt fra Universitetet i Bergen, nr. 18/86.)

Her kunne NAVFs sekretariat for kvinneforskning være et godt koordinerende organ.

Jeg kan også tenke meg at det er behov for mer spesifikke seminarer der kvinner fra samme fag diskuterer hvilke konsekvenser forskjellige oppfatninger av forholdet mellom kjønn og makt får for deres fag og deres forskning. En annen type tverrfaglig seminar kunne fokusere på et mer begrenset emne felles for flere fag, men der alle innleiderne beflittet seg på å uttrykke sine teoretiske forutsetninger og sin forståelse av kjønns- og maktbegrepet så eksplisitt som mulig. Mulige emner for slike seminarer kunne for eksempel være kvinners selvbiografiske ytringer (enten de foreligger skriftlig eller muntlig, som intervju eller «minneoppgave» osv.), en avgrenset historisk periode, en spesifikk gruppe kvinner, eller en enkeltperson (som for eksempel i det vellykkete tverrfaglige Aasta Hansteen-prosjektet).

«Kjønn og makt»-seminaret i Bergen var i alle fall en god start på Senter for humanistisk kvinneforsknings seminar- og konferansevirksomhet. Det ga absolutt mersmak.

PROGRAM

Torsdag 6. november

09.00 Velkomst.

09.15–11.00 Ida Blom og Kari Martinsen: *Patriarkatsteorier i historisk forskning*. Kommentar v/Gro Hagemann. Diskusjon.

11.00–12.15 Pause.

12.15–14.00 Sidsel Aamodt: *John Locke: Kritikk av patriarkatet eller en ny patriarkalsk teori?* Kommentar til Sidsel Aamodt v/ Brita Gulli.

14.00–14.30 Pause.

14.30–16.00 Vigdis Soleim: *Kunnskap og fallisk makt: Platon og fransk feminisme*. Kommentar v/ Synnøve des Bouvries. Diskusjon.

Fredag 7. november

09.15–11.00 Margaretha Fahlgren: «Trollmakt»/«Trollbundet» — Några reflektioner kring läsningen av Sigge Stark och Margit Sandemo. Kommentar v/ Inger Christensen.

11.00–11.15 Pause.

11.15–13.00 Toril Moi: *Eksistensialisme og feminisme: Kjønnsmetaforikk og politikk hos Simone de Beauvoir*. Kommentar v/ Else Viestad.

13.00–14.15 Pause.

14.15–16.00 Paneldebatt: *Tanker om kvinnelighet og patriarkatet i dag* presentert av Kristin Ternes, Irene Iversen og Lisbeth Mikaelson. Diskusjon.

Toril Moi

Forskningsleder

Senter for humanistisk kvinneforskning

Universitetet i Bergen

Patriarkatsteorier i kvinnehistorisk forskning

Norsk historieforskning har vært preget av teoriløshet. Dette gjelder også den kvinnehistoriske forskningen. Med vekt på Gerda Lernalers bok *The Creation of Patriarchy* presenterer Ida Blom forskjellige retninger innen matriarkats- og patriarkatsteorier. På bakgrunn av dette drøfter hun bl.a. muligheter og problemer i å legge patriarkatsteorier til grunn for kvinnehistorisk forskning.

Historikerens hensikt med å rekonstruere fortiden er ikke å finne fram til generelt gyldige utsagn om kausalforhold, men å beskrive og forklare menneskelige samhandlinger som er begrensede både i tid og rom. Historikere, kanskje i særlig grad norske historikere, har vært lite opptatt av eksplisitt å ta stilling til omfattende teorier som kan benyttes som analyseredskap under forskningen. Denne teoriløsheten har også preget norsk kvinnehistorisk forskning.

Implisitt har likevel historikerens forståelsesramme vært påvirket av generelle teorier om mønstre for menneskelige samhandlinger, og om et mål for utviklingen av menneskelige samfunn.

Kvinnehistorie som historiesyn

Synet på hva det er som bestemmer mellommenneskelige relasjoner har variert

med den bakgrunn historikeren selv hadde i sin egen tid. For antikkens historikere var historien syklisk, den gjentok seg som et biologisk livsløp. Med kristendommen kom et målrettet historiesyn, kampen mellom det gode og det onde ble sentral og det godes seier ble målet. Opplysningstiden brakte troen på framskritt og demokrati og så den vestlige verdens historie som et eksempel til etterfølgelse for «de ville» i andre verdensdeler, en holdning som søkte sin bekreftelse i Darwins utviklingslære. Siden kom Marx' oppfatning av eiendomsforholdene og klassekampen som de primære drivkreftene bak den historiske utviklingen og det klasseløse samfunn som målet, til å få en dominerende innflytelse på mange historikers utforming av sine versjoner av fortiden. I denne lange rekken av historiesyn — eller teorier om generelle prinsipper for menneskelig samhandling — kan kvinnehistorie stå som et av de siste leddene.

Skiftende historiesyn bygger på skiftende maktforhold. I et samfunn hvor kirken hadde en viktig økonomisk og politisk maktposisjon ble religionen ansett som en viktig faktor i historien, et samfunn preget av kamp for å bedre arbeidernes posisjon ga grobunn for klassekampteorien som historisk grunnelement. De siste årtienes kamp for å endre på kvinners betingelser i samfunne er gjort kjønnsdimensjonen sentral også for historikere. For å hevde sin posisjon og erobre nye skanser har kirken, arbeiderklassen og kvinnene hatt bruk for å kjenne sin egen historie, finne et ståsted, lete fram en identitet. Disse grupper har benyttet ulike teorier om samfunnets funksjon som grunnlag for sin historieforskning.

En av årsakene til at kvinners historie har fått liten oppmerksomhet i tidligere tiders historieforskning er at det asymmetriske forhold mellom kjønnene har blitt sett som deterministisk og uforanderlig. Dette har vært begrunnet med biologiske teorier, som har forutsatt at biologisk kjønn universelt måtte omformes til sosialt kjønn uten noen modifikasjoner. Biologi var skjebne, eller Guds vilje, eller grunnlaget for en avart av det maskuline menneske (Freud). Den siste variasjonen av deterministisk biologiske teorier er den sosiobiologiske. Den går ut på at den menneskelige atferd som er nødvendig for overlevelse er kodet inn i genene slik at også spesielle fysiologiske og psykologiske fenomener blir genetisk kjønnsbestemte.

Deterministiske forklaringer er blitt tilbakevist ved forskning som har framhvet variasjoner i arbeidsdeling og i maktdeling mellom kjønn og innenfor samme kjønn, og påvist konsekvenser av demografiske, ernæringsmessige og teknologiske forandringer for biologiske funksjoner. Biologisk kjønn betraktes i slike perspektiver som et utgangspunkt for sosiale kjønnsforskjeller:

i.e. sosialt kjønn bestemmes ikke utelukkende av biologisk kjønn, men *også* av kulturelle, økonomiske og teknologiske faktorer.

To typer teorier avviser det deterministiske syn på kjønnsbestemt arbeidsdeling og kjønnsbestemte maktforhold, matriarkatsteorier og patriarkatsteorier.

Matriarkatsteorier

De tidligste matriarkatsteorier ble framsatt av J.J. Bachofen i boken *Das Mutterrecht* i 1861. Bachofens teori var evolusjonistisk. Han hevdet at menneskelige samfunn hadde utviklet seg fra barbariske til kulturelt høyverdige kulturer. Overgangen fra barbari til kultur skyldtes ifølge Bachofen kvinners innsats i de primitive samfunn. Det var kvinnes omsorg for barna som la grunnen til bruddet med egosentrisk selvoppholdelsesdrift, banet veien for kultur i betydningen omsorg for de levende og sorg over de døde. Disse feminine prinsipper ble siden inkorporert i patriarkatet, et samfunnssystem med stadig mer sofistikerte økonomiske, politiske og religiøse systemer, og ifølge Bachofen den høyeste form for menneskelig samfunnsbygging. Det synes ikke tilfeldig at en slik teori ble satt fram i en periode hvor samtiden strevet med å oppvurdere morsarbeidet og omsorgen for spedbarna i et forsøk på å motvirke det som ble oppfattet som farlige resultater av den begynnende fødselsbegrensningen.

For 1800-tallets amerikanske og engelske feminister betød matriarkatsteoriene et grunnlag for tanken om at særlige kvinnelige verdier var viktige for samfunnet. Kvinner kunne redde samfunnet fra ødeleggelse, konkurranse og vold som var skapt av patriarkatet. Kvinner hadde derfor plikt til å delta i politisk arbeid. Denne argumentasjonen er blitt tatt opp igjen av

moderne feministiske teoretikere, særlig innenfor psykologi og sosiologi. (Dinnerstein, O'Brien, Rich.)

Men etnografisk og annet materiale som er blitt benyttet til å verifisere matriarkats-teorier har ikke strukket til. Ofte har det vist se at matrilokalitet og/eller matrilineære samfunnsstrukturer er blitt forvekslet med matriarkater.

Moderne sosialantropologisk forskning har funnet en rekke variasjoner i kjønns-arbeidsdeling og maktdeling. De mest egalitære samfunn synes å hvile på en gjensidig avhengighet mellom jakt- og samle-funksjoner, bygget på en kjønnsmessig arbeidsdeling som kan karakteriseres med «adskilt, men likeverdige». Intet samfunn er imidlertid funnet hvor kvinner *som gruppe* alene har makt til å ta beslutninger som berører menn *som gruppe*. Dette utelukker ikke at det har eksistert og eksisterer samfunn hvor kvinner individuelt og i grupper har høy prestisje og har delt makt med menn. Kvinners prestisje skriver seg i slike samfunn fra deres funksjon som mødre og deres betydning for religionsutøvelse. Matriarkats-teorier er således i dag i ferd med å bli avløst av teorier om samfunn hvor kvinner og menn delte makt og prestisje etter andre prinsipper enn i dagens samfunn.

Patriarkatsteorier

Den andre typen teorier som bestrider determinismen i kvinnelig underordning er patriarkatsteorier.

Den mest innflytelsesrike har vært Friedrich Engels' teori satt fram i boken *Familiens opprinnelse, privateiendom og staten* fra 1884. Engels bygger både på Bachofen og på den amerikanske antropolog Lewis H. Morgan. Til forskjell fra Bachofen mener Engels at et matriarkat hvor kvinner hadde en vesentlig del i den politiske makt faktisk har eksistert. Dette

ble beseiret gjennom «die beltgeschichtliche Niederlage des Weiblichen Geschlechtes», et nederlag som skyldtes utviklingen av privat eiendomsrett.

Engels' teori er tydelig farvet av hans egen samtid, og synes å avspeile arbeidsdeling og maktstrukturer i en viktoriansk borgerlig familie. Det banebrytende med Engels' teori ligger ikke i dens spesifikke innhold, men i vekten som legges på sosiale, økonomiske og kulturelle faktorer som bestemmende for arbeidsdeling og maktdeling mellom kjønn. Dermed får patriarkatet en historisk dimensjon som bryter med biologisk og religiøs determinisme.

Dagens kvinnehistoriske forskning har avvist matriarkatsteoriene. Patriarkats-teoriene har vi i stor utstrekning hentet fra andre fag. Sosialantropologi, sosiologi og psykologi har hatt en viktig funksjon som teori-leverende instanser. I norsk kvinnehistorie har den amerikanske sosialantropologen Michelle Rosaldos teorier om et avgjørende skille mellom den offentlige og den private sfære hatt betydning.

Det eksisterer en rekke ulike typer av patriarkatsteorier. Amerikanske, engelske og tyske teoretikere har bidratt med versjoner som bygger primært på en biologisk (Firestone) eller en psykologisk (Millett) ahistorisk modell. Andre legger mer vekt på materielle relasjoner, har en historisk dimensjon og tar stilling til patriarkatets oppkomst og dets ulike framtredelesformer innenfor forskjellige samfunnssystemer.

For kvinnehistorikere som har studert det kapitalistiske samfunn har det vært særlig viktig å tilføre den marxistiske historieoppfatningen et feministisk perspektiv. En rekke danske kvinnehistorikere har arbeidet med dette og støttet seg både på tysk og amerikansk forskning. Den tyske sosiologen Ulrike Prokops bruk av begrepet «kvinnelige produktivkrefter» er et godt

eksempel på en feministisk bearbeiding av et marxistisk begrepsapparat. Dette begrepet dekker evnen til å orientere seg etter andres behov, til intuitiv kommunikasjon, til produksjon og reproduksjon av menneskelige relasjoner. Prokop ser de «kvinnelige produktivkreftene» som en psykologisk konsekvens av systematisk arbeidsdeling mellom kjønnene.

Andre teoretikere har vært mer opptatt av å skape avstand til marxismen ved å argumentere for to sett av teorier, marxistiske teorier som forklarer endringer i samfunnsformer som feudalisme og kapitalisme og patriarkatsteorier som forklarer kjønnsrelasjoner. Det har imidlertid ikke vært enighet når det gjelder å relatere de to systemene til hverandre, særlig ikke om hvorvidt klasserelasjone og kjønnsrelasjoner står i et hierarkisk forhold.

Den amerikanske historiker, Heidi Hartmann, har hatt en viss gjennomslagskraft for sin teori om patriarkatet som et system av sosiale relasjoner mellom menn. Selv om disse relasjonene er hierarkiske, skaper de avhengighet og solidaritet som gjør det mulig for menn å kontrollere kvinners arbeidskraft, både i produksjonen og i reproduksjonen. For Hartmann er klassestrukturen likevel også viktig. Menns kontroll med kvinner gjorde det ifølge Hartmanns utforming av patriarkatsteorien mulig å løse problemet med konkurransen fra den billige kvinnelige arbeidskraft ved å innføre familielønn. Dette ga mannlige arbeidere høyere lønn og sikret den omsorg i familien som trengtes for å reproducere den mannlige arbeidskraften til kapitalens tilfredsstillelse.

Den tyske forskeren Marie Louise Jansson-Jurreit ser også menns kontroll med kvinners arbeidskraft som et avgjørende element i patriarkatet. Hun antyder imidlertid endringspotensiale i kvinners økende kontroll med reproduksjonen og gradvise nedbrytning av menns kunnskaps-

monopol som følge av økt adgang til utdanning for kvinner. Økonomiske og teknologiske endringer har ifølge Jansson-Jurreit også svekket patriarkatet, bl.a. fordi kvinner etter hvert har fått mulighet for å overleve utenfor rammen av familien.

Teorier med absolutt generell gyldighet har som nevnt opptatt historikerne lite. Den franske sosiologen Elisabeth Badinter kom med en bok om patriarkatets allmenne utforming i vår, som ikke ble særlig godt mottatt blant historikere på grunn av dens relativt svake kopling til historisk empiri.

Kvinner som aktive medskapere av patriarkatet

Da vil antakelig den amerikanske historiker Gerda Lerner's nettopp utkomne bok, *The Creation of Patriarchy*, bli bedre mottatt. Lerner forsøker å bygge opp en universell teori som i langt større grad tar hensyn til historisk metode. Gjennom omhyggelige studier av de tidligste menneskelige samfunn, et eksplisitt skille mellom forklarende hypoteser og kildebelagte utsagn, og i dialog med assyriologer, arkeologer, religionsforskere og en rekke andre fags representanter har hun satt fram sine tanker. Hennes teori er følgende:

Patriarkatet er blitt til og opprettholdt gjennom menns og kvinners aktive deltakelse i utforming av et samfunnssystem. Til forskjell fra de fleste andre teoretikere ønsker hun dermed å se på kvinner som aktive medskapere av patriarkatet. Dets tidligste form finner Lerner i de tidligste statsdannelser og dets minste enhet i den patriarkalske familie. Patriarkat – i sin tidligste form – definerer Lerner som manifestasjon og institusjonalisering av menns dominans over kvinner (og barn) i familien og over kvinner i samfunnet generelt. Hun presiserer at det ikke dreier seg om total dominans, men om at menn som gruppe kan fatte beslutninger som angår kvinner

som gruppe uten at kvinner som gruppe har formalisert innflytelse på slike beslutninger.

Den maskuline dominans oppstod gjennom behovet for å forsvare jaktområder – dels ved fysisk forsvar (av biologiske årsaker menns område) – dels ved alliansestrategier gjennom eksogame parforhold – etablert gjennom *utveksling av kvinner*. Ifølge Lerner oppstod patriarkatet altså gjennom biologisk betinget ulikhet. Men det ble opprettholdt og utviklet gjennom sosiale relasjoner. Dominans over kvinner ser Lerner som det tidligste utslag av asymmetrisk maktdeling. Slaveinstitusjonen vokste fram på dette grunnlag, fordi kvinner fra overvunne stammer ble de første slaver. Menn fra overvunne stammer ble drept. Også her var det biologiske forhold som lå til grunn for sosiale relasjoner, som siden utviklet seg til klasserelasjoner.

Denne utviklingen kan ifølge Lerner ha foregått parallelt med overgangen fra jeger/samler-kulturer til jordbrukskulturer og fra felles eiendom til privateiendom. De tidligste samfunn var oftere matrilineære og matrilokale, mens de overlevende samfunnstypene var patrilineære og patrilokale. Arbeidsdelingen i de tidlige samfunn bygget på biologisk nødvendighet, i de senere strukturerte samfunn på sosialt hierarki og på menns makt over alle kvinner og noen menn.

Dermed var den varige form for patriarkat oppstått.

Lerner hevder at undertrykking av kvinner således ga opphav til senere undertrykkelse, både klassemessig og rasemessig. Hun ser det fullt utviklede patriarkatet som en samfunnsstruktur hvor noen menn har makt over andre menn og over alle kvinner. Undertrykking av menn bygger på utnytting av menns arbeidskraft, mens undertrykking av kvinner bygger *både* på utnytting av deres arbeidskraft og på utnyt-

ting av deres reproduktive evner, deres seksualitet. Deri ligger forskjellen på klasse- og kjønnsundertrykkelse, men dette gjør også at klasseundertrykkelse for kvinner ofte samtidig innebærer kjønnsundertrykkelse.

Den seksuelle undertrykkelse ga ifølge Lerner opphav til helt spesielle psykologiske restriksjoner som også slo igjennom hos kvinner som ikke var slaveundertrykt/klasseundertrykt. Elitekvinner kunne gjennom sin tilknytning til en mann, far, bror eller ektemann, få del i noe av denne mannens makt over andre, både over kvinner og menn. Men også elitekvinnenes makt hvilte på at de utførte de seksuelle og de reproduktive funksjoner menn krevet av dem. Nektet de eller utførte de dem ikke til menns tilfredshet, kunne de forskytes og miste alle sine privilegier. For kvinner ble således ifølge Lerner, seksuell utnyttelse selve kjennetegnet på undertrykking, både blant lavstatus og blant høystatus kvinner. Menns klassetilknytning ble derimot bestemt av deres forhold til produksjonsmidlene.

Den type menneske som kunne overleve innenfor det patriarkalske system ble utviklet i den patriarkalske familie. Selv om denne familien har hatt en lang rekke ulike former, karakteriseres den likevel overalt av menns dominans over kvinner i en eller annen form, og av at kvinner har utviklet sine evner til å akseptere og tilpasse seg denne dominansen. Dette er skjedd ut fra en stilltiende overenskomst, mener Lerner. Kvinner deler menns makt og oppnår beskyttelse innenfor den klasse menn tilhører mot å underkaste seg seksuelt, økonomisk, politisk og intellektuelt menn av sin egen klasse. Derfor blir det vanskelig å skape en gruppesamhørighet mellom kvinner. Uten felles tradisjoner, kjennskap til felles historie, blir dette umulig. Derfor har det også betydning at menn har dominert det Lerner

kaller *symbolsystemet*, og som i andre patriarkatsteorier har blitt kalt *kunnskapsproduksjonen*. Gjennom begrensning av kvinners kunnskaper via oppdragelsessystemet og gjennom retten til å definere begreper og prioriteringer, har menn beholdt monopol på utvikling av symboler og tradisjoner. På det religiøse området ble moder- og fertilitetsgudinner erstattet av mannlige guder, kvinners reproduktive evne ble omdefinert som passivt mottakende, menn definert som de egentlig skapende, som det egentlige menneske og kvinner som en avart. Gjennom denne fordreining av symbol- og tradisjonsuniverset har det oppstått et historiesyn og et samfunnssyn som ikke svarer verken til fortidige eller nåtidige realiteter, men gjenspeile menns oppfatning av disse realiteter, mener Lerner.

Det rekonstruerte patriarkat?

Historikere og andre samfunnsforskere har pekt på at patriarkatet forandrer seg med endringer i samfunnsforholdene.

Den tyske historiker *Karin Hausen* har sett utviklingen av polariserte kjønnskarakterer tidlig på 1800-tallet (en utvikling som tilskrev kvinner og menn diametralt motsatte egenskaper og dermed bandt kvinner til den private sfære) som en reaksjon mot den individualiserende liberalistiske ideologi, født av den franske revolusjon. Denne ideologien truet den patriarkalske familie og menns herredømme over kvinner. Forestillingen om polariserte kjønnskarakterer gjeninnførte mannlig dominans ad ideologisk vei.

Norske statsvitere og sosiologer har tolket kvinners situasjon på arbeidsmarkedet i dagens samfunn – samling i særlig lavtlønte arbeidstunge kvinneyrker, som var avhengige av offentlige bevilgninger – som

en overføring av kvinner fra et familiepatriarkat til et samfunnspatriarkat. Det er også pekt på at den rasjonalitet som ligger til grunn for kvinnearbeid – «omsorgsrasjonalitet» – inneholder karakteristika, som er sentrale og uunnværlige i høyverdig omsorgsarbeid, men som er et uegnet utgangspunkt for kamp for egne interesser: identifikasjon med andres velvære, oppmerksomhet rettet mot de konsekvenser ens handlinger får for andre og et ansvar for å innrette sine handlinger etter disse konsekvenser. Som det fjerde punktet aksept av ansvar for egenomsorg, og aksept av at andre ikke gjengjelder omsorg som de mottar fra kvinner.

Til sammen plasserer disse teoriene også dagens kvinner i det man kan kalle *en patriarkalsk hengemyr*, umulig å ta seg ut av.

Problemer med å legge patriarkatsteorier til grunn for forskning

I selve patriarkatsteorien, uansett hvordan den utformes, er det innebygget at det er menns dominans over kvinner som studeres. Søkelyset blir *primært* rettet mot kvinners avmakt og deres aksept av sin avmakt. Sentrale fenomener som teknologiske og institusjonelle forandringer spiller en underordnet rolle, til tross for at nettopp slike forhold har hatt avgjørende annerledes virkninger for kvinner enn for menn.

Dette illustrerer dilemmaet med vektlegging av forklaringsvariabler. Når to faktorer – menns dominans over kvinner og f.eks. teknologisk utvikling – begge kan benyttes som forklaring på et fenomen, hvordan skal vi da avgjøre hvilken som er den viktigste forklaring?

Problemet illustreres godt med et eksempel hentet fra Lerner's bok. Når Lerner skal forklare kvinners funksjon i utveksling

av kvinner gjennom ekteskap, faller hun tilbake på Levi Strauss' teori om tingliggjøring: kvinne ble objekter som menn kunne utveksle for å nå sine egne formål. Hun stiller også det kontrafaktiske spørsmål: hva ville skjedd dersom man tenkte seg at menn ble utvekslet mellom stammer, ikke kvinner? – og kommer fram til at det nettopp er kvinners omsorg for barn og deres reproduktive evne som er essensen i utviklingsstrategien. Dette passer godt inn i patriarkatsteorien. Men Lerner nevner selv en annen teori, framsatt av Elise Boulding, i boken *The Underside of History*. Boulding ser konsekvent på kvinne som «agents», rasjonelle aktører. Ut fra denne teori får utveksling av kvinner en annen forklaring: Kvinner hadde ansvar for at familien fungerte i det daglige og i det langsiktige perspektiv. De stod selv bak forhandlinger om utveksling av kvinner mellom stammer, og dette ga dem del i flere stammers kulturer. Dermed fikk kvinner kunnskaper som trengtes i slike forhandlinger. Utveksling av kvinner blir i dette perspektiv til et uttrykk for kvinners makt og innflytelse. Valg av teori påvirker således også tolkningene av kildene. Her får vi et nesten motsatt bilde avhengig av hvilken teori som legges til grunn.

Et viktig korrelat til bruk av patriarkatsteorier vil således ligge i systematisk å *forsøke å falsifisere* de forklaringsmodeller patriarkatsteoriene innebærer, altså undersøke om det fenomen vi ønsker å forklare kan forklares på annen måte enn ved menns undertrykking av kvinner.

Det er et sentralt punkt hos Gerda Lerner at patriarkatet er et samfunnssystem som er bygget opp og vedlikeholdt både av menn og av kvinner. Det må derfor være viktig å undersøke ikke bare hvordan kvinner medvirket og hvorfor, men også *hvilke alternativer* fortidens kvinner kan ha hatt, dersom de ønsket å løsrive seg fra den patriarkalske dominans. Lerner drøfter ikke dette spør-

målet.

Det synes imidlertid som om vi her har et sentralt supplement til patriarkatteoriene. Hvilke samfunnsforhold legger forholdene til rette for at kvinner kan finne og benytte alternative strukturer til de patriarkalske?

Om man ser på patriarkatet ikke bare som et maktsystem som dekker ulike epoker og ulike kulturer, men også som et maktsystem som dekker ulike aspekter av kvinners liv, kan man dele det opp i flere typer av patriarkat etter hvilken side av menneskenes liv det dekker: reproduksjonen, produksjonen, ideologiske og politiske strukturer. Henter vi et eksempel fra reproduksjonens område kan det antydes at forhold som ernæring og arbeidsbyrde har hatt stor betydning for kvinners reproduktive funksjon. Teorier som fokuserer utelukkende på menns kontroll med kvinners seksualitet vil lett kunne skygge over slike vesentlige endringer på andre områder.

Likevel vil jeg mene at anvendelsen av patriarkatsteorier kan gi inntak til forståelse for alternativer. For å beseire menns dominans over kvinner i reproduksjonen måtte kvinner få hånd om de midler som regulerte fertiliteten. De kunne lite gjøre med ernæring og arbeidsbyrde, ikke meget heller når det gjaldt alder ved giftermål og med de relativt usikre prevensjonsmetoder som eksisterte fram til 1960-årene. Derfor var de effektive kvinnedominerte prevensjonsmidlene som da kom, en viktig forutsetning for kvinnefrigjøring på dette feltet.

En annen form for falsifikasjon som jeg kan tenke meg vil gi ny innsikt kan være å *snu patriarkatsteoriene på hodet*, og spørre etter strukturer i og prinsipper for menns avhengighet av kvinner. På hvilke områder har kvinner ved å tilbakeholde/begrense tilgang til goder/ytelser de behersker, kunnet tilkjempe seg del i goder som ellers var forbeholdt dem?

Endelig skal vi ikke være blinde for at patriarkatsteoriene er preget av den tid de

oppstod i. Slik de ble formulert på 1800-tallet kan de ses som et uttrykk for kjønnsbestemt darwinisme — den sterkeste overlevelse, med menn som det sterke kjønn og konkurranse som drivkraft. Da blir det interessant at det i dag innenfor biologien er i ferd med å vokse fram en ny teori, hvor overlevelseshierarki og dermed utviklingspotensiale ikke tilskrives styrke- og konkurranseprinsippet, men tvert om ses som resultat av anvendelse av en «utvikling-gjennom-samspill»-modell. I fysikken diskuteres om paradigmet som ser universet som et resultat av mekaniske lover, bør erstattes med en modell hvor det legges vekt på et sammenhengende nettverk av dynamiske krefter, bygget opp i systemer, ikke i hierarkier.

Det er faktisk en slik anti-hierarkisk samspillmodell som har erstattet teorier om patriarkat som den tidligste samfunnsformen. Det er også en slik modell som ligger til grunn for oppbyggingen av dagens kvinneforskning. Kvinneforskningen har nettopp dokumentert det umulige i å se på det private og det offentlige som konkurrerende sfærer, det fruktbare i å vise deres gjensidige avhengighet og det viktige i å bringe samspillet mellom dem i balanse. Om man anvender en teori som legger vekt på relasjoner mer enn på maktforhold, må det understrekes at det ikke dreier seg om en harmonimodell, men om å studere gjensidig avhengighet som et supplement til studier av maktforhold.

Anvendt på denne måten vil en utvikling-gjennom-samspill-modell være nyttig innenfor kvinnehistorie, i hvert fall som supplement til patriarkatsteoriene.

Ida Blom
Professor
Historisk institutt
Universitetet i Bergen

Litteratur

- Elisabeth Badinter: *L'Un est l'Autre. Des Relations entre Hommes et Femmes*. Edition Odile Jacob, Paris 1986.
- Ida Blom: «Kvinneforskning — en metodisk-teoretisk revolusjon?» i Konferanserapport fra *Nordisk koneranse om kvinneforskning i de humanistiske fag*. NOS-H, 1979.
- Ida Blom: «Politisk-ideologiske aspekter ved oppkomsten av kvinnehistorie/kvinneforskning», i *Studier i historisk metode* nr. 17, 1983.
- Ida Blom: «Kvinnehistorie — ledd i historieforskningen og ledd i kvinneforskningen», i *Historisk Tidsskrift* 1985, 4.
- Fritjof Capra: *Vendepunktet*. Norsk oversettelse Oslo 1986.
- Christina Carlsson, Jøke Essevold, Sara Oodman og Karin Widerberg: «Om patriarkat: en kritisk granskning», i *Kvinnevitenskapelig tidsskrift*, nr. 1, 1983.
- Ottar Dahl: «Kvinnehistorie». Kategori-historie eller samfunnshistorie? i *Historisk Tidsskrift* 1985, 3.
- Drude Dahlerup: *Socialisme og kvindefrigjørelse i det 19. århundrede*, Århus 1972.
- Shulamit Firestone: *The Dialectic of Sex: The Case for a Feminist Revolution*, New York, 1970.
- Elisabeth Fox-Genovese: «Att sätta in kvinnohistorien i historien», *Kvinnevitenskapelig Tidsskrift*, nr. 4, 1983. Oversatt fra *New Left Review* 1933.
- Gro Hagemann: «Kvinnehistorie — faglig blindspor eller fruktbar disiplin?» i *Historisk Tidsskrift* 1986, 3.
- Helga Maria Hernes: *Staten — kvinner ingen adgang?* Oslo 1982.
- Bente Herstad: «Evolusjonslæren», i *Populærvitenskapelig Magasin* nr. 5, 1986.
- Harriet Holter: «Women's Research and Social Theory», i Harriet Holter (red.): *Patriarchy in a Welfare Society*, Universitetsforlaget 1984.
- Harriet Holter (red.): *Patriarchy in a Welfare Society*, Universitetsforlaget 1984.
- Gerda Lerner: *The Creation of Patriarchy*, Oxford University Press, New York, 1986.
- Kate Millet: *Sexual Politics*, New York 1970.
- Ulrike Prokop: *Weiblicher Lebenszusammenhang. Von der Beschränktheit der Strategien und der Unangemessenheit der Wünsche*. Frankfurt am Main 1976.
- Michelle Z. Rosaldo og Louise Lamphere: *Women, Culture and Society*, Stanford 1974.
- Lydia Sargent (red.): *Women and Revolution: A Discussion of the Unhappy Marriage of Marxism and Feminism*, Boston 1981.

Joan Scott: «The Modern Period. Survey Articles II — Women in History», i *Past and Present* 1983, nr. 101.

Björg Aase Sørensen: «The Organizational Woman and the Trojan-Horse Effect», i Harriet Holter (red.), 1984.

Bjørn Vassnes: «Et vendepunkt — for vitenskapen og for oss?», i *Populærvitenskapelig Magasin* nr. 5, 1986.

Hildur Ve: «Women's Mutual Alliances. Altruism as

a Premise for Interaction», i Harriet Holter (red.), 1984.

Kari Wærness: «Dilemmaer i kvinneforskningen», i *Konferanserapport fra Nordisk konferanse om kvinneforskning i de humanistiske fag*, NOS-H 1979.

Eva Østerberg: «Några krumelurer til Ottar Dahls inlägg om kvinnohistorie», i *Historisk Tidskrift* 1985, 4.

Professor
Ida Blom.
Foto:
Ørjan Deisz.

John Locke:

Kritikk av patriarkatet eller en ny patriarkalsk teori?

John Locke har et navn i vår historie som den klassiske liberalismens far. Han er feiret som en grunnlegger av de demokratiske idealer om alle menneskers frihet og likhet, med det sentrale innhold at ingen er underordnet en annen uten gjennom eget samtykke. Filosofen Sidsel Aamodt har blant annet undersøkt Lockes syn på kvinnens underordning i ekteskapet, og sammenlikner ham med en av tidens representanter for patriarkalsk tenkning, Robert Filmer.

For en kvinneforskning som ser det som sin oppgave å synliggjøre kjønnsdimensjonen og å belyse forholdet mellom kjønn og makt, får følgende spørsmål betydning: Hva vil Locke mene om kvinners underordning under menn? Er også kvinner autonome individer hvis samtykke statsmakten hviler på, eller er kvinner underlagt «mannsveldet» slik barn i dag er «voksenveldet»?

Like viktig blir spørsmålet om kvinnens stilling i privatsfæren. Hva har Locke å si om de private autoritetsforholdene, om farens autoritet over sønner og døtre, husherrens autoritet over tjenere av begge kjønn og ektemannens autoritet over ektefellen?

disse spørsmålene. Så langt jeg kan se skiller ikke Locke i sin teori mellom kvinnelige og mannlige tjenere eller mellom sønner og døtre. Han skiller heller ikke mellom kvinnelige og mannlige borgere. Det er først i ekteskapet at kvinnens underordning blir synlig.

I det følgende vil jeg derfor først og fremst undersøke hvordan Locke forholder seg til kvinnens underordning i ekteskapet. For dette formål vil Locke bli sammenliknet med Filmer, som var en av tidens mest kjente representanter for patriarkalsk politisk tenkning.

Men dette betyr at vi støter på et annet og mer tradisjonelt patriarkatbegrep. For betegnelsen «patriarkat» er ikke ny med den moderne feminismen på 70- og 80-tallet.

Locke har fått en plass i tenkningens historie nettopp gjennom sin kritikk av 1600-tallets såkalt patriarkalske politiske teori, spesielt slik denne kommer til uttrykk i Robert Filmers *Patriarcha*.

Med patriarkalsk politisk teori av Filmers type menes her i grove trekk en teori som ser staten i analogi med familien, og som betrakter familien som et strengt hierarkisk system. Dette innebærer at også kvinnens underordning under menn forsvares på linje med andre underordningsforhold. Det er riktig å si «på linje med», for samtiden forsto ikke meningsutvekslingen mellom Locke og Filmer primært som en uenighet om kvinnens stilling i samfunnet. Og heller ikke for denne tenkningen selv sto forholdet mellom kjønn og makt i fokus. Snarere ser vi spørsmålet om frihet og autoritet i forholdet mellom menn (både i og utenfor familien) som disse forfatterne hovedanliggende, en begrensning i interessefelt som først et moderne feministisk blikk kan synliggjøre.

Det gode samfunn mellom kjønnene?

Den politiske filosofi forsøker etter en gjengs karakteristikk å gi en visjon av det gode samfunn. Men det tradisjonelle tema, enten det dreier seg om liberalisme eller såkalt patriarkalisme, er stadig det gode samfunn mellom menn. Spørsmålet om det gode samfunn mellom kjønnene blir sjelden sentralt.

Vanligvis betraktes Lockes og Filmers politiske tenkning på bakgrunn av de forfatningsmessige stridigheter mellom konge og parlament i 1600-tallets England. Det filosofiske problem som disse stridighetene reiste, kan formuleres på følgende måte: Hva er statsmaktens teoretiske grunnlag? Hva gjør statens lover forplik-

tende?

Sir Robert Filmer er kjent som en varm forsvarer for det absolutte kongedømme. I verket *Patriarcha*, som først utkom etter hans død, hevdet han at kongens makt var gitt ham i arv etter regler innstiftet av gud. Mot dette framholdt Locke i verket *Two Treatises of Government* at all legitim politisk makt var basert på enighet.

Forholdet privat/offentlig autoritet

Meningsforskjellen mellom Locke og Filmer dreide seg imidlertid ikke bare om kongens autoritet i forhold til borgere eller undersåtter, men også om de såkalt private underordningsforhold i familien (mann/hustru, herre/tjener, far/sønn). Den dreide se videre nettopp om *forholdet* mellom privat og offentlig autoritet.

For Filmer var farsautoriteten et paradigme for all autoritet overhodet. Han betraktet kongens makt over undersåttene som like naturlig og gudegitt som en fars makt over sine barn. Denne idé om familieautoritet som et forbilde for offentlig autoritet kom til å bli avvist av Locke, som hevdet at øvrighetspersoners myndighet skille seg ut fra den myndighet en far har over sine barn eller en ektemann over sin hustru.

Vi finner med andre ord en viss tematisering av familien i den politiske tenkning i 1600-tallets England. Filmer støtter seg som nevnt på farsautoriteten i sin begrunnelse for kongemakten. Andre royalister så i ekteskapskontrakten, som de betraktet som en underordningskontrakt av uoppløselig karakter, en norm for kontrakten mellom konge og folk. Ikke minst på grunn av slike analogier ble spørsmålet om autoritet og lydighet «innad» politisk sårbart.

I Filmers teori fantes det en naturlig

autoritet på alle nivåer i samfunnet: I forholdet mellom mann og hustru, herre og tjener, far og sønn, prest og menighet, lærer og student, konge og undersått osv., autoritetsforhold som alle kunne subsumeres under det 5. bud (Du skal hedre din far og din mor). Det er derfor ikke bare kvinner, barn og tjenere som mangler frihet. Med andre ord: Vi ser hos Filmer en tendens til å betrakte alle autoritetsforhold under ett. Skillet mellom det private og det politiske er ikke skarpt opptrukket. Dette betyr for ham at det finnes undersåtter, men ingen politiske individer. Han vendte seg derfor eksplisitt mot det han kaller en ny og farlig idé i tiden, at individet skulle være født fritt. Verket *Patriarcha* åpner med følgende kraftsats: «A Defence of the natural Power of Kings against the unnatural Liberty of the People».

Alle menneskers frihet?

Lockes utgangspunkt var nettopp denne nye og farlige idé om alle menneskers frihet. I naturtilstanden, hevdet han, er intet menneske underordnet et annet. Staten er ikke naturlig, den oppstår først gjennom en kontrakt mellom individer som mener sine interesser, liv og eiendom bedre ivaretatt under en felles domsmakt. Men som Filmer riktig framhevet når liberalere snakker om «alle» mener de aldri «hele folket». Og heller ikke for Locke er kvinner, barn og andre avhengige politiske aktører.

Som vi skal se vil Locke heller ikke avskaffe familiehierarkiet. Men han forstår dette hierarkiet på en litt annen måte enn Filmer. Vi kan derfor si det slik at Locke distanserer seg fra patriarkalsk politisk tenkning av Filmers type gjennom et mer liberalt syn på autoritetsforholdene i familien og ved å understreke forskjellen mellom private og offentlige autoritetsforhold.

For det første framholdt Locke at betegnelsen farsmyndighet er lite treffende og bør erstattes med betegnelsen foreldremyndighet. Som et svar til Filmer, som stadig henviste til det femte bud, understreker Locke at vi dog påbys å lyde både far og mor.

Men til tross for de gode forsetter om å erstatte «farsmyndighet» med «foreldremyndighet» har det ikke unngått kvinneforskeres blikk at Locke stadig faller tilbake til tradisjonell språkbruk. Dette tilbakefall er nok ikke bare tilfeldig. For selv om Locke understreker at barna skylder lydighet både til far og mor, er allikevel hustruen underordnet ektemannen. Dette betyr at kvinnens posisjon i familien er ubestemt og uklar, både i forhold til barna og i forhold til familiens øvrige voksne medlemmer.

Tidsbegrenset myndighet

Før jeg går nærmere inn på hustruens underordning under ektemannen vil jeg imidlertid framheve en annen side ved Lockes familiebegrep som representerer en svekkelse av fars-, eventuelt foreldremyndighet, i forhold til Filmers modell. For Locke var foreldremyndigheten klart tidsbegrenset. Til Filmers påstand om at ingen er født fri fordi alle er underlagt en fars myndighet og autoritet, kunne Locke svare at denne autoritet tross alt har en grense i tiden. Den opphører når barna (Locke har hele tiden sønnene i blikket) har nådd en bestemt alder. At mennesket er født fritt betyr for Locke som for senere representanter for liberalismen at mennesket er født med frihetens mulighet, en mulighet som skal utvikles gjennom oppdragelsen. Etter min vurdering er nettopp denne frisetting av sønner karakteriserende for et liberalistisk familiesyn.

Farens autoritet er altså begrenset i tid,

og han må dele myndigheten med ektefellen. På den annen side er mannen hustruens overhode. Ut fra en moderne horisont er det rimelig å stille to spørsmål til det siste: Hvorfor må familien nødvendigvis ha et overhode? Og hvorfor må denne overhodesstatus nettopp tilfalle mannen?

Locke har et svar på begge disse spørsmålene. Og svarene faller merkelig nok delvis sammen med de svar vi kan møte i dag i enkelte teologiske kretser: En i familien må ha den endelige avgjørelsen, spesielt med tanke på konfliktsituasjoner. Som i alle demokratiske forsamlinger med likt stemmetall må en ha dobbeltstemme. Den endelige avgjørelse eller dobbeltstemme må tilfalle mannen fordi han er sterkere og best skikket.

Svarene viser at det er klare grenser for Lockes kritikk av patriarkalske forhold. Og allikevel er det sentrale forskjeller mellom Filmer og Locke også på dette punkt. For Filmer var kvinnens underordning rett og slett bestemt av gud ved skapelsen. For Locke derimot var kvinnens underordnede stilling en konsekvens av hennes svakhet, en svakhet som har sammenheng med hennes evne til å føde barn. Kvinnen har en mer anstrengende omsorgsoppgave enn andre pattedyr fordi hun alltid kan få et nytt barn før det første har rukket å bli selvstendig. Dette gjør kvinnen avhengig av mannen.

Autoritet over svake og avhengige

Det er allikevel for enkelt å si at Locke benytter seg av naturalistiske argumenter mens Filmer argumenterer ut fra Skriften. Det er snarere slik at de tolker Skriften forskjellig. Som Lorene Clark påpeker i artikkelen «Who owns the Apples in the Garden of Eden» ble tunge barnefødsler,

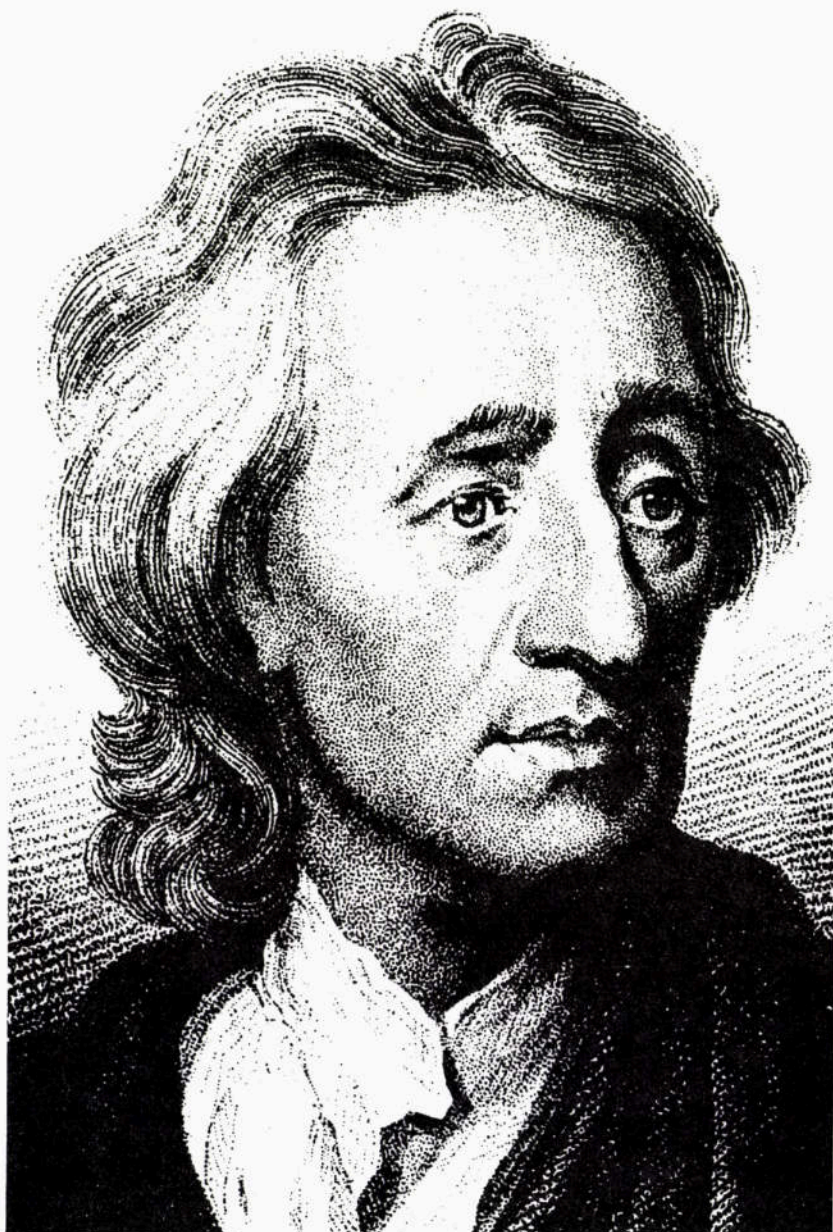
anstrengende barneomsorg og avhengighet av mannen kvinnens lodd som et resultat av syndefallet. Men gud har ikke direkte befalt kvinnen å underordne seg mannen, like lite som han har befalt henne å føde sine barn med smerte. Det er ingenting i veien for at enkelte kvinne på grunn av sin stand eller sin rikdom vil kunne befri seg fra sitt lodd. Det er til og med en mulighet for at kvinnen kan komme i en overordnet posisjon i forhold til ektemannen, slik man ser når en dronning har regjeringsmakten. Kvinnens underordning er derfor en regel med enkelte unntak.

Dette er ingen radikal kritikk av mannens overhodestatus i ekteskapet. Snarere får denne overhodestatus en ny begrunnelse. Vår lydighet følger av vår svakhet, en svakhet som de færreste kan overkomme.

Locke forutsetter i denne argumentasjonen at arbeidsdelingen mellom kjønn er naturlig, det vil si at den følger av de biologiske forskjeller. For selv om enkelte kvinner vil kunne kjøpe seg fri fra barnestell forutsettes ikke at omsorgen for de minste skal kunne deles, eller fordeles uavhengig av kjønn. Dette tilhører snarere en av de moderne og farlige ideer i vår tid.

De biologiske kjønnsforskjeller ligger til grunn for Lockes skille mellom autoritet i og autoritet «utenfor» ekteskapet. Med denne distinksjonen griper han tilbake til et poeng vi finner også hos Aristoteles. Aristoteles understreker i Politikken forskjellen mellom ulike typer av herredømme. Ektemannens herredømme over hustruen er av en annen natur enn farens over sønnen og herrens over slaven. Og disse forhold er igjen annerledes enn forholdet mellom frie borgere der autoritet og myndighet kan gå på omgang.

Muligens ville Locke ha hatt innvendinger mot den patriarkalske familiemodell vi finner hos Aristoteles. Men han vil være enig med denne i at grunnlaget for statsmakten er annerledes enn grunnlaget for

familiemakten. Det sentrale for Aristoteles som for Locke er at husherrens autoritet er en autoritet over svake og avhengige.

På den ene side har vi altså i Lockes politiske filosofi en gruppe autonome individer som statsmakten hviler på, på den annen side har vi en gruppe avhengige som er underordnet et familieoverhode. Til disse avhengige hører også den gifte kvinnen som er underordnet på grunn av kjønn.

Riktignok beror ekteskapet på en frivillig inngått avtale. Sterkere enn Filmer og tradisjonen før ham, framhever Locke ekteskapets kontraktkarakter. Ingen er underordnet uten gjennom eget samtykke. Men selv om partene fritt kan slutte en slik kontrakt, noe som også kan diskuteres, så er kontraktens innhold i grove trekk bestemt på forhånd. Kvinnens lydighetsplikt må tenkes som en del av det innhold som ikke uten videre lar seg forandre, bestemt som det er at lovverket, av sed og skikk og til sist av naturen.

Ekteskapet — en avlskontrakt

Men kontrakten er ikke uoppløselig. Her har Locke liberale anskuelser som peker ut over hans egen tid. Han betraktet ekteskapet som en kontrakt om avling og oppdragelse av barn og antydte i pakt med dette at forbindelsen burde kunne la seg oppløse når denne oppgaven var fullført og barna tilstrekkelig forsørget. Dette forslaget viser Lockes svært nøkterne syn på forholdet mellom mann og hustru. Under innflytelse av den romantiske kjærlighetsideologi kunne en senere representant for liberalismen i Tyskland, filosofen Hegel, avvise en slik betraktning av ekteskapet som et rent middel for avl og barneoppdragelse som usedelig.

Vi må derfor trekke den følgende konklusjon at Locke har et liberalt syn på ekteskapet sammenliknet med Filmer. Han understreker ekteskapets kontraktkarakter og retten til skilsmisse. Han vil også begrense husherrens autoritet i familien.

På en annen side gir Locke ingen radikal kritikk av en hierarkisk ekteskapsstruktur. Også for ham er mannen familiens overhode. Dette betyr at ektemannen har rett til å bøye hustruens vilje i kraft av sin naturlige uavhengighet og styrke.

I motsetning til Filmer understreker Locke skillet mellom offentlig autoritet og familieautoritet. Ektemannens autoritet over hustruen blir dermed intet politisk forhold for Locke, et perspektiv som lett kan føre til at denne autoritet blir usynlig.

Riktignok finnes det åpninger i Lockes syn som peker fram mot John Stuart Mill. Han avviser ikke at kvinner gjennom egne anstrengelser kan fri seg fra naturens bånd. Han synes også å ha større tillit til kvinners intellektuelle evner enn senere representanter for liberalismen, for eksempel Kant, Rousseau og Hegel. Locke pleide vennskap med lærde kvinner i tiden og kan godt ha ment at jenter og gutter har de samme evner.

På den annen side vil en slik befrielse av enkelte kvinner bare komme de få til gode. Forskjellen i rikdom er for Locke et resultat av pengenes innførelse og like naturlig som arbeidsdeling mellom kjønn. Kvinners underordning under menn blir derfor stående som en allmenn regel.

*Sidsel Aamodt
mag.art.
Institutt for filosofi
Universitetet i Bergen*

Litteratur

Aristotelse: *The Politics*, Penguin 1962.

Belsey, Kate: *The Subject of Tragedy*, London 1985.

Butler, Melissa: «Early liberal Roots of Feminism: John Locke and the Attack on Patriarchy», i *American Political Science Review* 72 (Mars 1978).

Clark, Lorene: «Who owns the Apples in the Gar-

den of Eden?» i Clark and Lange, *The Sexism of Social and Political Theory*, Toronto 1979.

Filmer, Sir Robert: *Patriarcha and Other Political Works*, ed. Peter Laslett, Oxford 1949.

Locke, John: *Two Treatises of Government*, ed. Peter Laslett, Cambridge 1960.

Nicholson, Linda: «Locke: the theoretical separation of the Family and the State» i *Gender and History*, Yale 1986.

Omsider — eget forskningsprogram for landbrukets kvinner!

Et utvalg under Norges landbruksvitenskapelige forskningsråd (NLVF) la nylig fram en utredning om behovet for forskning omkring kvinnes situasjon i landbruket. Under framleggingen av utredningen ble det sagt at kvinneforskning vil være forskningsrådets prioriterte forskningsfelt innenfor levikårsforskningen under hovedinnsatsområdet helse-miljø-levekår (Hemil).

Utvalget mener det er to forskningsområder som bør prioriteres:

1. *Kvinnenes arbeidssituasjon i landbruket*. Hvilke faktorer påvirker deres valg av arbeidsoppgaver, hvordan kan de oppnå at deres arbeid blir verdsatt, hvilke faktorer gir arbeidet status og verdi, og i hvilken grad møter kvinner som i dag driver egen gard, spesielle problemer fordi de er kvinner? Utvalget stiller også spørsmål om hvordan landbruket og bygdesamfunnet kan tilpasses nye yrkeskombinasjoner spesielt rettet mot kvinner — videre hvilke faktorer det er som påvirker rekrutteringen av kvinner til landbruksnæringa og til bygdesamfunnet.

2. *Offentlige reguleringer*. Hvilke offentlige reguleringer har mest å si for likestillingsarbeidet i landbruket? Særlig aktuelt er forhold som angår skattelegging (deling av inntekt), virkningene av dagens trygdeordninger for kvinner i landbruket, hvordan eiendoms- og formuesforhold mellom ektefeller virker i praksis og i hvilken grad odelsloven vil føre til økt likestilling i landbruket. Regelverket i tilknytning til landbrukspolitikken og hvordan det virker mht. likestilling er et annet viktig forsknings-tema.

Kvinneforskningsprogrammet har foreløpig kr 600 000,- pr. år i en femårsperiode til disposisjon. Dersom NLVFs budsjett gjør det mulig, vil en trappe opp kvinneforskningen med midler som kommer i tillegg. Det er å håpe at utsiktene blir bedre! Utvalget understreker nødvendigheten av å innarbeide kvinneperspektiv og likestillingsspørsmål også i annen forskning i regi av NLVF.

Utredningsarbeidet har vært ledet av sivilagronom Anne Ma Nyerrød.

Forsøg til en Fruentimmer-Philosophie

«Kvinnene vil frigjøre produktiv spørring og forskning når de kommer inn ved de akademiske lærestedene.» Vi vil påstå at den danske filosofen Fr. C. Eilschov, som levde i perioden 1725–50, delvis har fått rett i sin påstand om at kvinnene har tilført forskningen en ny dimensjon, bl.a. gjennom kvinneforskningen. Eilschov hadde imidlertid også en rekke andre revolusjonerende og humoristiske refleksjoner over språk, kjønnsideologi og den akademiske kultur — alle områder som også i dag er høyst aktuelle.*

Filosofen Eilschov tok opp kvinneverdian- te spørsmål i tre av sine skrifter. Men allerede som 19-åring offentliggjorde han i *Den danske Spectator* artikkelen «Svar fra det nye-gifte Fruentimmer til Herr Spectator» (1774), et forsvarsinnlegg for kvinnene. To andre kvinnefilosofiske bidrag kom ut forut for det større verket *Forsøg til en Fruentimmer-Philosophie*. I Dansk biografisk leksikon av 1980 introduseres disse arbeidene slik:

Også på et annet, men mindre betydningsfullt område tilstrebet Eilschov fornyelse, nemlig i skriftene:

1) *Beviis, at Fornuft og Dyd ere de fornemste Egenskaber hos en god Hustrue* (udatert)

2) *Beviis, at Naturns Lov ikke forbyder den Respect imod Fruentimmeret, som Møden har indført iblandt os.* (1747)

3) *Philosophiske Anmerkninger over . . . Ovidii Elske-Kunst* (1748)

Disse verkene presenterer noen av grunntankene som drøftes mer inngående i Eilschovs fruentimmerfilosofi eller kvinnefilosofi, et verk utgitt i 1749 på 230 sider.

Eilschov levde fra 1725–50. Alle arbeidene hans er derfor skrevet i ung alder. Han ble angrepet av kopper og døde bare 25 år gammel. Men han rakk å gjøre seg bemerket som filosof og skribent gjennom flere arbeider og avhandlinger mens han levde.

* Artikkelen ble opprinnelig holdt som prøveforelesning (oppgitt emne) til den filosofiske doktorgrad. Den er ubetydelig forkortet i forhold til forelesningen.

Han var direkte påvirket av Ludvig Holberg, kjent blant annet som feministisk forfatter. Eilschov ga et *filosofisk* bidrag til den samme diskusjonen som Holberg tok opp i sin diktning.

Holberg utga i 1722 det feministiske skjemtediktet *Zille Hansdotters Forsvars-digt for Qvinde-kønnet*. Her lar han Zille fremsette sitt naturrettsstandpunkt. Hun forsvarer på det grunnlag kvinners utdanningsrett og rett til å ha de samme oppgaver og posisjoner i samfunnet som menn.

I *Niels Klims underjordiske Reyse* (1742), som utkom da Eilschov var 17 år gammel, skildrer Holberg i ideallandet Potu et likeverdig forhold mellom menn og kvinner. I dette landet ser man mer på dugelighet i undervisning og ved utnevneelse til embeder enn på kjønnet. (Steen 1980: 160.)

Som elev av Holberg har Eilschov derfor mottatt viktige impulser blant annet til utformingen av sitt kvinneverettsforsvar. Holberg hadde også lest Eilschovs Fruentimmerfilosofi før den ble utgitt.

Siden Eilschov som filosof antakelig er relativt ukjent for de fleste, skal jeg kort omtale de viktigste av hans øvrige arbeider før vi går løs på den utvalgte hovedteksten.

Eilschov var påvirket av Leibniz og Wolffs rasjonalistiske filosofi, som han på vesentlige punkter sluttet seg til. Samtidig la han vekt på *erfaring* og på den *historiske utvikling*. Han ga uttrykk for at han gjerne kunne tenke seg å skrive den menneskelige tenknings historie eller snarere *åndskulturens historie*. (D.bibl. leks. 1980, B4: 141.)

Under påvirkning av Holberg og av den utenlandske filosofiens begynnende tendens til å drive opplysning på morsmålet (og ikke på latin), satte han seg fore å vekke sine landsmenns sans for filosofien. Et av siktemålene med flere av hans arbeider var å drive opplysning og vekke interesse for filosofiske vitenskaper. Også Fruentim-

merfilosofien kan betraktes som et opplysningsprodukt.

I 1746 tok han magistergraden, 21 år gammel, og arbeidet fra da av flittig med undervisning, studier, oversettelser og med å skrive og utgi egne arbeider.

Han dannet sammen med en krets unge et selskap som utga det månedlige tidskriftet *Philosophiske, historiske og oekonomiske Skrifter*. Det kom ut i fem hefter (1746–47). Alle artiklene var skrevet av Eilschov, når unntas et av forordene. Tittelen på skriftserien var litt misvisende, siden serien aldri kom til å ta opp temaet økonomi, men ambisjonen om å gjøre det var tydeligvis til stede. Eilschov arbeidet videre med flere av temaene som ble drøftet i skriftserien og utga dem som en samling mindre avhandlinger i *Philosophische Breve* (1748). En av avhandlingene inneholdt atskillige angrep på *den lærde skoles* undervisning, hvilket skapte debatt i samtiden.

I 1747 utga Eilschov to disputaser: *Betennkninger* over undervisning i vitenskapene på morsmålet, I-II. Her slo han til lyd for å bruke dansk i vitenskapelige avhandlinger, og ikke latin. Han ville vise nødvendigheten av å dyrke filosofi og utvikle den på morsmålet.

Det verket som særlig inspirerte Eilschov til å skrive en kvinnefilosofi var Bernhard Fontenelles *Samtaler om meer end een Verden imellem et Fruentimmer og en lærd Mand*. Eilschov hadde selv oversatt verket og tilføyet det sine kommentarer i 1748.

Salmonsens leksikon (1897), kjent for sine verdidommer, beskriver Eilschovs forbilde Fontenelle som «... et godt Hoved uden Dybde, en magelig Epikuræer (dvs. lystfilosof), om hvis Egoisme der fortælles talrige Anekdoter, som dog langt fra alle ere troværdige». (Salmonsens leksikon, 1897, VI: 820. Parentes tilføyet her.)

Den fulle tittel på Eilschovs verk er:

«Forsøg til en Fruentimmer-Philosophie eller Alvorlige og Lystige Samtaler med et Fruentimmer. Om det der er nyttigt og fornøylegt i alle Philosophiens Parter. Efter Fontenelles Maade. Første Deel Indeholdende en almindelig Forberedelse til Philosophien». Kbh. 1749.

Altså en innføring i filosofi, en art examen philosophicum-studium for kvinner skrevet ca. 130 år før kvinner fikk adgang til å studere og avlegge examen philosophicum ved Universitetet i vårt land.

Legg også merke til at han vil forene *lyst* og *alvor*, nytte og fornøyelse, noe blant andre Fontenelle kan ha vært inspirator for. Det var imidlertid et ikke uvanlig opplysningsmotiv på denne tiden å søke å forene det nyttige og det fornøyelige.

Sammen med *Filosofiske Breve* er *Fruentimmerfilosofien* hans filosofiske hovedverk, hans idé-testamente til etterverdenen.

Hva er så ifølge Eilschov en «Fruentimmer-Philosophie»? Finnes det en annen art av filosofi for kvinner enn for menn? Eller er dette først og fremst et opprørsskrift, som tar sikte på å bryte ned kunnskaps-hierarkiet og åpne veier til viten også for kvinner? Det sistnevnte er uten tvil en av Eilschovs hensikter med verket, men ikke den eneste.

Eilschovs Fruentimmerfilosofi er utformet som *tre samtaler om filosofi*. Første samtale handler om filosofi i sin alminnelighet, inklusive hans språkrensingsteori og kvinneforsvar, andre samtale handler om teoretisk filosofi, tredje samtale om praktisk filosofi.

Verket spenner derfor over en rekke temaer fra spørsmålet om hva filosofi er, via ontologi og metafysikk til økonomi og politikk.

Jeg velger her å rette søkelyset mot hans *kritiske* bidrag, og skal i den sammenheng fremheve tre temaer:

1) Språkkritikken og hans bidrag til en

språkrensing og vitenskapelig språkfornyelse.

2) Kjønnsideologikritikken og hans for-svar for kvinnen, blant annet for hennes intellektuelle utviklingsrett.

3) Kritikken av den akademiske kulturen og lærdomstradisjonen.

De tre temaene henger nøye sammen. Alle er kvinnerelevante, gjennom alle går interessen for å etablere en ny kunnskaps- og lærdomskultur som integrerer kvinne-perspektiver på alle nivåer.

Språkkritikken

Som *språkkritiker* går Eilschov imot over-dreven bruk av fremmedord og språkkon-struksjoner som skaper avstand mellom forfatteren og mottageren, og mellom lærde og andre opplyste folk. Det er ikke uvanlig at forfattere som på denne tiden gikk inn for å bryte ned kunnskapshierar-kiet, også støttet kvinnene.

Han kritiserer i denne sammenheng bru-ken av latin som lærd språk. All vitenskap er først blitt talt og skrevet på morsmålet, fremhever han. Grekerne skrev og talte på gresk, romerne på latin.

Latinstudiet gir utbytte fordi det finnes mye god litteratur på dette språket, hevdet han, og det er nyttig som et vitenskapelig fellesspråk. Men det er ikke *nødvendig*, og han anbefaler derfor ikke kvinner som vil drive med vitenskap å lære det.

I stedet for fremmede termer anbefaler Eilschov bruk av danske *kunstord*, og angir som en prøve på det en liste med ca. 900 nye uttrykk. En del av dem hadde han selv dannet, så som ettertanke, innbildnings-kraft, omkrets, overflate, personlighet, selvstendighet, sjelélære, sedelighet.

Også ord som enkelhet, sannsynlighet, selvbevissthet, sinnsbevegelse og overflate skyldes Eilschov. (Høffding 1909: 21.) De er gått inn i dansk og norsk språkbruk.

Andre danske ord og begreper hadde han lånt fra oversettelser av Wolff og fra noen andre avhandlinger.

Som *språkrenser* er Eilschov ikke purist. Han vil bevare fremmedord som naturlig er inngått i morsmålet. Han står heller ikke steilt på sine egne oppfatninger hva nydannelser angår, men er villig til å diskutere saken og motta forslag til forbedringer.

Språkstriden var uttrykk for en konflikt mellom ulike perspektiver og interesser. Den kom til uttrykk i språkssystemet og i språkbrukernes valg av språkuttrykk, slik også Rolv Mikkjel Blakar har pekt på det i vår tid i boken *Språk er makt* (1975).

De to neste kritiske angrepspunktene til Eilschov, kjønnsideologikritikken og kritikken av den akademiske kulturen, er nøye knyttet sammen.

Kjønnsideologikritikken

La oss først se på ideologi- eller fordoms-kritikken og forsvaret for kvinners utviklings- og utdanningrett. Som i andre sammenhenger når Eilschov kritiserer etablerte idealer og standarder, bidrar han også konstruktivt til å oppstille nye idealer som kan erstatte de gamle.

I forordet til Fruentimmerfilosofien skriver Eilschov at han med dette verk både vil lære og fornøye, etter mønster av Fontenelle. Fontenelle hadde en etterfølger i forfatteren til verket *Den Smukke Wolfianinne*, som fremstiller en kvinne som underviser et mannfolk i filosofi. Men, innvender Eilschov, dels er fremstillingen for kort, dels gjør forfatteren kvinnen til en Wolfianinne eller slavinne av Wolff.

Eilschovs hensikt er, påpeker han, å gjøre den kvinne, han har den ære å undervise, ikke til tilhengerinne av noen sekt, men til *filosofinne*, eller en upartisk elskerinne av visdom. Siktemålet er å frigjøre og myn-

diggjøre kvinnen som selvstendig tenkende individ. Derfor spør og svarer også begge vekselvis i bokens dialog.

Hvor opptatt han er av å skape adgang for kvinner til vitenskapene viser også hans forsett om å opprette et *Fruentimmer-bibliotek*. Det skal inneholde en utvalgt samling av danske, tyske og franske bøker. De vil hjelpe kvinner til fremgang i alle filosofiske vitenskaper, skriver han. (Eilschov 1749, Fortale: IV.)

De tidlige emansipasjonsfremstøtene på 1700-tallet bygger på et naturrettslig menneskesyn. (Steen 1980: 164.) Forestillingene om menneskelig likeverd, som gjelder alle uansett kjønn og stand, utgjorde det filosofiske grunnlaget for idédebatten.

I sitt ungdomsskrift *Beviis, at Naturens Lov ikke forbyder den Respect imod Fruentimmeret, som Moden har indført iblant os* (1747) viser Eilschov nettopp til en allmenn naturlov som likestiller kjønnene hva angår menneskeverd.

Samtidig har han det samme frodige kvinnebildet som var mer vanlig tidlig på 1700-tallet, før kvinnebildet ble avbleket og avsensualisert. Han skriver at det er få som nekter at denne kjærlighet er sterkest og heftigst hos fruentimmeret. Det er blant annet fordi kvinner hurtigere danner seg levende bilder av deres kjærlighets øyemerker enn menn, mener han, og bevarer bildene lengre enn menn.

Denne billedskapende kjærlighetsfantasien har man selv ikke i dag helt gjengitt kvinnene. Mot slutten av det samme århundredet begynte man å tilskrive kvinnen kun en rent tjenende, selvoppofrende og moderlig kjærlighetsevne.

Eilschov vil stille kvinnen likt med mannen på alle viktige livs- og samfunnsområder. Kvinner som opptar seg av studier og vitenskap vil heller ikke tape i kvinnelighet, mener han. Men de vil bruke mindre tid på pynt, klær og moter, og samtalene deres vil ikke kretse om trivialiteter.

Kvinner og menn er med andre ord fra naturens side like hva angår evner, utrustning og menneskeverd. Tiltrekningen mellom kjønnene er ikke avhengig av at de står ulikt, eller av skiftende konvensjoner. (Ibid: 4-5.) Tvert om fremmer likestilling kjærligheten mellom kjønnene ved at det får dem til å vise hverandre en av naturen bestemt gjensidig respekt.

Eilschov fremstiller sin *Fruentimmer-filosofi* som en samtale med en klok, men ulært kvinne. Samtalene er tenkt som undervisningstimer for fruene, som er levende interessert i filosofi. Han fremsetter dermed også sine egne idéer i samtale med en kvinne som har stått utenfor den lærde skoletradisjonen, og som kan se saken med nye øyne. Dermed kan han også presentere en kunnskapskritikk, ja en sivilisasjonskritikk generelt.

Kvinnen representerer det åpne sinn, den forstandige og vurderende intelligens som stiller seg over lærdomskulturens tendens til gold formalisme og metodisk sterilitet.

Samtalen er ikke uten humor, illustrerende anekdoter og bilder som anskueliggjør poengene. Eilschov mener at filosofisk analyse og refleksjon foruten å være nyttig og gavnlig i mange tilfeller også er en lystbetont beskjeftigelse, slik også Aristoteles hevdet det. Forstandsopplysning er dertil nødvendig for å kunne oppnå lykke, mener han, i samsvar med opplysnings-tidens fornuftstro.

I første samtale tar han opp spørsmålet om hvorvidt kvinner er egnet til å beskjeftige seg med filosofiske vitenskaper eller ikke. Han fremfører diverse tradisjonelle motargumenter, tilbakeviser disse og konkluderer med et klart ja, kvinner kan og bør beskjeftige seg med filosofi. Dessuten er det gavnlig for filosofien selv at kvinner beskjeftiger seg med den, fordi kvinnen kan bidra til filosofisk-vitenskapelig fornyelse.

«Filosofi» definerer Eilschov vidt. Det å spørre om filosofi egner seg som beskjeftigelse for kvinner, var derfor et spørsmål om hvorvidt kvinner passer til å drive med lærdom og vitenskap overhodet.

På spørsmålet: «Hva er filosofi?» svarer han at filosofien ikke bare er det å vite at noe er til, men også det å spørre om og finne grunner og årsaker til at et fenomen er mulig. (Eilschov 1749: 76)

Det å vite at noe er til, kaller han *historisk kunnskap*. Det å spørre og forklare, hva det og det kan komme av, hvordan det har seg at det er mulig, kaller han *filosofisk kunnskap*. (Ibid: 77.)

Områdene som for ham faller inn under filosofien, er mange. På denne tiden hadde langt færre enkeltvitenskaper utskilt seg fra filosofien, slik de har gjort det i den nyere tid.

Ser vi på hvilke emner Eilschov behandler i sine tre filosofiske samtaler, inneholder *første samtale* en kritikk av den akademiske kulturen og av de lærdes feil. Her tar han også opp sin språkrensingsteori. Han drøfter videre hvilke fordeler kvinner har fremfor menn når de skal bedrive vitenskap.

Andre samtale, om teoretisk filosofi, tar opp forskjellen mellom historisk og filosofisk kunnskap og mellom teoretisk og praktisk filosofi, den tar opp det Eilschov kaller fornuft-læren, grunn-læren (el. ontologi), vitenskapen om Gud, hovedvitenskap (eller metafysikk), naturlære, naturhistorie, bruk av eksperiment, størrelseskunst (dvs. matematikk) og dens betydning for naturlæren.

I *tredje samtale*, om praktisk filosofi, drøfter han den praktiske filosofis siktemål og viktighet, og lykksalighet forklares. Han skriver om moralsk skarpsindighet, og om hvor farlig den kan være, om hell, om praktiske feiltagelsers viktighet, om sedelæren, om natur- og folkeretten, om dyds-læren. Til sist behandler han statslæren

som deles i to, først husholdskunsten (dvs. økonomi), og dernest regjeringskunsten (dvs. politikk).

Alle disse fagområdene som for Eilschov falt inn under de filosofiske vitenskaper, bør kvinnen dyktiggjøre seg i. Hun er for Eilschov en potensiell nytenker og nyskaper i vitenskapen og filosofien.

Videre bør kvinner komme inn som lærere og professorer ved høyere læresteder. Eilschov hevder at han foretrekker å bli undervist av en kvinne fremfor en mann. Hvis han bare hadde lært filosofi av en kvinne, skriver han, ville han ha forstått den bedre, enn han gjør nå. (Ibid: 7.)

«... jeg for min Person blev opmuntret til langt større Agtsomhed, naar jeg saae et deiligt Fruentimmer af et venligt og indtagende Væsen, at bestige den Akademiske Læresstool, og med en Yndighed, som er Kønnet naturligt, at holde sin Forelæsnings Time... end naar jeg nu seer en bleeg Mand med forlæste Øyne og sure Grimaser, med Parykken på det ene Øre, og en ubehagelig Stemme, at meddeele mig sine Samlinger, som en møysommelig Frugt af mange Sovnløse Nætter.» (Ibid: 8)

Dette er ikke bare et forsvar for kvinnens rett til å drive vitenskap, og en for datiden radikal idé om at kvinner er bedre lærere for menn enn menn. Det er også en implisitt idé om en annen akademisk kultur, en mindre forlest og konstruert tankefrukt, en annen type resultater, enn dem som fremkommer i livsfjern isolasjon, etter mye surt nattevåk.

I Eilschovs fremtidsvisjon vil kvinnene, når de kommer inn ved de akademiske lærestedene, frigjøre produktiv spurring og forskning.

Dermed er vi over i Eilschovs kritikk av den akademiske kulturen.

gogikken, og den autoritære akademiske undervisningstradisjonen.

Den er en form for intellektuell maktutøvelse, der bare læreren settes til å tale, mens eleven må tie. Læreren får ikke vite «... om hun forstoed min Underviisning, eller ikke, om den Lærdom jeg foredroeg, dudde noget, eller ikke; om hun kunde læse det, jeg forelæste lige saa got og bedre i en trykt Bog, eller ikke?» (Ibid: 166) Hun måtte som student bare ta til takke med alt, endog rose læreren for å ha kastet bort tiden hennes. (Ibid.)

Vitenskapsmannen og -kvinnen bør tørre å stille seg spørsmålet: Er arbeidet jeg gjør av noen viktighet, eller er det forgjeves? Bruker jeg arbeidstid på noe som er av betydning, eller er det jeg gjør unyttig livs- og tidstap?

Eilschov skriver:

«Hvor fortrædeligt maa det ikke være for en lærd Mand at høre, at man ikke holder det for nødvendigt, som er det eeneste han veed? Han erindrer sig strax sin Sved, sin Møye, sine vaagne Nætter, sit Helbreds Forliis, og slutter saa: Skulde det, der har kostet mig saa meget, ikke være uomgiengelig fornodent? Skulde jeg have sat min Helsen til over bare Lapperier?» (Ibid: 31-32)

Det å ta inn over seg slike spørsmål kan føre til nødvendig korreksjon og revisjon av akademikerens livs- og forskningsmål.

Kvinner bør i denne sammenheng være klar over de store fordeler de har i vitenskapene fremfor mannfolk, skriver Eilschov. Kvinnekjønn

«... kunde gjøre grundigere Fremgang i nyttigere Videnskaber, end mange, ja de fleeste blant Mandfolk, så fordeelagtige ere de Omsteendigheder, i hvilke de i den Henseende befinder sig, fremfor dem, som vi Mandfolk ere udi...» (Eilschov 1749:37)

Fordelene skyldes at de ikke har vært neddyngtet i alle de «lapperier» menn må bruke tid på. De flerfoldige prestasjonskravene menn stilles overfor hindrer dem i

Universitetskritikken

Han kritiserer blant annet universitetspeda-

å gjøre virkelig fremgang i vitenskapene. (Ibid. 37–39)

Eilschov går kraftig til angrep på den typen verdensfjerne lærde som han kaller de *maculerte*, de *defekt-lærde*. I motsetning til patriarkalske skribenter som latterliggjorde lærde damer, latterliggjør Eilschov de defekt-lærde *menn*. Denne typen mannlige lærde bryster seg ved alle anledninger av sine kunnskaper. Og noen ville, skriver han, om det var mulig, riste ut hele sitt krims-krams på én gang i samvær med andre. Man henviser til verker og skribenter, som om man går med et helt bibliotek i hodet, skjønt man ikke gjemmer på annet enn en katalog og et forvirret register over denne.

En art av *maculerte* eller *defekt-lærde* er *pedantene*. En pedant betyr på dansk en lærd narr, skriver Eilschov. En slik person kan lett komme til å holde småting, barnaktige uviktigheter og lapperier for ting av viktighet, for store ting. For det er bare disse han omgås og oppfatter som de eneste eller fornemste ting gjennom et langt liv. (Ibid: 3)

Lukketheten i forhold til omverdenen vil blant annet avspeile seg i bedømmelsen av hva som er *spørre- og undersøkelsesverdig* i vitenskapene.

En annen type feil som kvinner reagerer særlig negativt på er *fraværenhet* eller *distraksjon*, (det Eilschov kaller «et henrykt Postyr»). (Ibid: 159 (519)). Manglende nærværenhet i forhold til medmennesker og til samfunnet anskueliggjør Eilschov ved hjelp av følgende bilde:

Forestill deg, skriver han, et mannfolk med blyfarge eller gulsott i ansiktet, som, når en kvinne snakker til ham, gaper, stryker seg over pannen, det lærde verksted for sjelen, og glor på henne med mindre øyne enn en sypike setter opp, for å telle trådene på navnekluten sin. Han begynner straks selskapet har gått over til et annet tema, å svare på det foregående. (Ibid.)

Men forestill deg denne henrykte lærde forelsket, og plassert ved siden av den han tilber. I stedet for, som en veloppdragen kavalier, å se andektig ut, tale med øynene før han åpner munnen, kaste seg ned for føttene hennes og sverge, ved alt som er hellig, at hans hjerte blusser av en evig flamme, at hans sinn er i en uro, som bare hennes kjærlighet og nåde kan dempe . . . I stedet sitter denne henrykte lærde og ser på henne med en så betenksom mine, som om han hadde en metafysika foran seg.

Han vet nok, at han skal berømme. Men han beviser med fornuft-slutninger først, at hun fortjener den berømmelsen. Han sier at han elsker henne, men han sier det i en så sammenhengende og kald stil, at han puster imellom, betenker seg, og utlegger nøye hvert eneste poeng for henne. Kan en slik kjærlighet behage? Nei, kjærligheten har et eget språk. Den som elsker føler, taler og ser annerledes ut, enn den som *bare* tenker. (Ibid: 159–160.)

Hva er Eilschovs hensikt med dette og lignende eksempler? Han lar eksempelet munne ut i et kritisk spørsmål, som vi i dag også vil kalle et eksistensielt spørsmål. Kvinnen spør:

–Er man ikke kommet til verden i noe annet ærend, enn for dette, at det ene kjønn uten opphør skal smigre og kjæle for det annet?

–Men, svarer, han, er man da ikke kommet til verden i noe annet ærend, enn dette, at enhver uten opphør skal gruble og tenke? Tenker hun at hjernen kan holde det ut?

–Vel, det finnes lærde, svarer hun, som ubekymret om alt annet i verden, ikke har gjort annet, så lenge de levde, enn alltid å tenke, forske og studere.

–Men later ikke det til å være imot *naturens orden og vilje*? spør han. Naturen har sammensatt oss både av legeme og sjel. Den har gitt oss en *forstand* til å tenke med, men også *sanser* til å føle med. Dertil bare en forstand imot *fem* sanser, for at man skal

føle eller sanse mer, enn man tenker eller begriper. Altså er vel den lærde henrykkelse en form for ensporethet, et feilspor? (Ibid: 161–162.)

Den lærdhetsstradisjonen Eilschov vil til livs er den som står utenfor en sammenheng, og derfor skaper ufruktbare problemstillinger og unødvendige resultater.

Kunnskap uten bruk, og vitenskap uten dyd nytter intet, hevder Eilschov. (Ibid: 167.)

Det er derfor også urett å fordype seg bare i betraktninger og teoretiske emner, og forsømme å fremme sin selvforbedring og lykksalighet, som all innsikt i filosofien bør sikte mot. (Ibid.)

Derved er Eilschov over i etikken. Hva er et godt menneskeliv? Hva er det høyeste gode for mennesket? (Ibid: 174.)

Eilschov gjennomgår ulike etiske standpunkt, bl.a. stoikernes og epikureernes lære. Epikureismen (eller lystetikken) har for ham ufortjent fått et dårlig rykte. Det er viljens uforanderlige regel at den alltid begjærer det gode, og unngår det onde. (Ibid: 179.) Men den sanne epikureer lar seg styre av fornuften, og søker fornøyelse og lyst bare i den grad det kan bifalles av fornuften.

Konklusjonen som følger av disse drøftelsene er at det ikke bare finnes *ett* høyeste gode, fordi det ikke bare finnes én art av fullkommenhet for mennesket, «... fordi Mennesket, som Menneske, efter Sjæl, Legem og udvortes Tilstand betragtet, behøver meer, end eet Slags Fuldkommenhed». (Ibid: 179.)

Mennesket bør søke det *heles* fullkommenhet, og ikke bare ha en *dels* fullkommenhet for øye. Og det heles fullkommenhet forholder seg til en *dels* fullkommenhet, som det beste til det gode. (Ibid.)

Det høyeste gode er med andre ord det som fremmer en størst mulig grad av har-

moni og samvirke mellom alle de forskjellige deler eller evner i mennesker.

Avsluttende vurdering

Sett i et nåtidsperspektiv, holder Eilschovs feministiske *grunnsyn* i flere henseender mål, også sett i forhold til dagens kjønnsrolledebatt. Kvinnen settes helt selvfølgelig inn i en likeverdig posisjon i forhold til mannen. I sin reformiver setter han endog kvinnen opp som forbilde for en filosofisk-vitenskapelig fornyelse. Han er klar over at kvinnen må overvinne mange hindringer. Men hun må også bli seg sin egen styrke bevisst i møtet med mannssamfunnet. Hun er noe mindre bundet av de ufruktbare ytelleskrav og selvforsvarsmekanismer som den patriarkalske lærdomskulturen påfører menn. Kvinnen er med andre ord ennå ikke en maculert, en defekt-lærd. Hun må vite å utnytte det ståstedet til å bidra med en dypergående kritikk og med korrektiver til mannsakademieriet.

Eilschovs gjennomgang av filosofiske og vitenskapelige emner kan i dag naturlig nok på en del punkter virke foreldet og til dels også for elementær for filosofisk skolerterte personer. Men hans kritiske bidrag er aktuelle, og hans pedagogiske prosjekt vellykket. Det er ikke vanskelig å anbefale en innføring i filosofi etter Eilschovs metode også i dag.

Eilschovs kritikk er en type kritikk som bør holdes levende i ethvert akademisk miljø, i enhver tidsalder. Den griper direkte inn i den samme diskusjonen som nylig ble reist i Oslo-avisene av Gudmund Hernes, og som pågår ennå. Eilschov og Hernes ville ventelig være enige i kritikken av universitetspedagogikken. Studentene må få artikulere sine interesser og behov, slik at undervisningen ikke foregår over hodene på dem.

Men i sin kulturkritikk er de forskjellige. Hernes gir uttrykk for begeistring for standarder som blant annet legger vekt på stor vitenskapelig produksjon, etter amerikansk mønster. Men kunne det tenkes at mange forskere i dag produserer for mye? Eller at det de produserer, ikke har stor nok verdi?

Hernes har selv hatt hovedansvaret for en norsk *matktutredning*, der kvinners makt og avmakt i lite eller ingen grad trekkes inn. I Eilschovs verk derimot er kvinnersperspektivet hele tiden integrert.

Man fristes derfor til å hevde at Eilschov på dette området ligger 250 år forut for Hernes og hans like, eller, om man vil, at Hernes og hans like ligger 250 år etter sin tid.

Eilschov minner om at den som løper fort i feil retning, fjerner seg stadig lengre fra målet. Trenger vi denne typen forskningsiver, som produserer mye av et perspektivsnevert slag? Trenger ikke vår tids samfunn korrektiver og nytenkning av mer

grunnleggende art, ikke bare oppfinnsomhet på de etablerte mannsstandardenes og kulturrammenes premisser?

En langt mer grunnleggende kritikk av dagens akademiske kultur gir *Wolf Wagner* i boken *Angst og bluff på Universitetet* (1977). Boken analyserer og kritiserer blant annet den prestasjonsangst, og de former for bløff og angst-avvergingsstrategier, som dagens universitetsmiljøer internaliserer hos studenter og lærere. Han ser på hva det resulterer i både med hensyn til innholdet i produksjonen og arbeidssituasjonen ved universitetene.

Denne dyperegående analysen er i større grad i samsvar med hva Eilschov vil frem til i sin kritikk: En åpnere og friere akademisk kultur som legger større vekt på kvalitet enn kvantitet og som frigjør fruktbar dialog og forskning.

Else Viestad
Likestillingskonsulent
Kommunal- og arbeidsdepartementet
Oslo

«Adam og Eva er blitt kolleger» het teksten til dette bildet som ble tatt høsten -86 i forbindelse med Universitetet i Oslos forelesningsrekke i semesteremnet «Kjønn og kultur».
Else Viestad og Johan H. Schreiner.
Foto: Nytt fra Universitetet i Oslo.

Litteratur

- Dansk biografisk leksikon*. B.4. Kbh. 1980.
- Bibliotheca Danica*. B.I. Kbh. 1961.
- Blakar, Rolv Mikkel: *Språk er makt*. Oslo 1975.
- Eilschov, Friederich Christian: *Beviis, at Fornuft og Dyd ere de fornemste Egenskaber hos en god Hustrue* (u.d.)
- Eilschov, F.C.: *Beviis, at Naturens Lov ikke forbyder den Respect imod Fruentimmeret, som Moden har indført iblandt os* (1747).
- Eilschov, F.C.: *Philosophiske Anmerkninger over Forløbte Daarligheder Samlede af Ovidii Elskeskunst* (1748).
- Eilschov, F.C.: *Philosophiske, historiske og oekonomiske Skrifter*. 5 hefter (1746-47).
- Eilschov, F.C.: *Philosophiske Breve* (1748).
- Eilschov, F.C.: *Forsøg til en Fruentimmer-Philosophie* (1749).
- Fafner, Jørgen: *Tanke og tale*. Den retoriske tradition i Vesteuropa. Kbh. 1982.
- Forfatterlexikon*. Av H. Ehrencron-Müller. Kbh. 1925.
- Hansen, Oscar: *Filosofien i Danmark i det 18. og 19. aarhundrede*. Første afsnit. Kbh. 1897.
- Holberg, Ludvig: «Zille Hansdotters Forsvarsdigt for Qvinde-kjønnen» (1722).
- Holberg, Ludvig: «Niels Klims underjordiske Reyse» (1742).
- Høffding, Harald: *Danske filosoffer*. Kbh. 1907.
- Salmonsens Konversationsleksikon*. B.VI. Kbh. 1897.
- Seip, Løchen, Halsaa Albrektsen: *Hva er makt? Søkelys på studiet av makt og Maktutredningen*. Oslo 1978.
- Steen, Ellisiv: «Feminisme på 1700-tallet», i: *Edda*. H.3. 1980.
- Steinfeld, Torill: «Front mot det kvinnelige», i: *Lysthuse*. Kvindelitteraturhistorier. Kbh. 1985.
- Wagner, Wolf: *Angst og bluff på universitetet*. Kbh. 1977.
- Winge, Mette: «Den kunst at blive en god Pige...». Kbh. 1981.

«Vi forstår når vi tenker bakover og forandrer når vi ser framover»

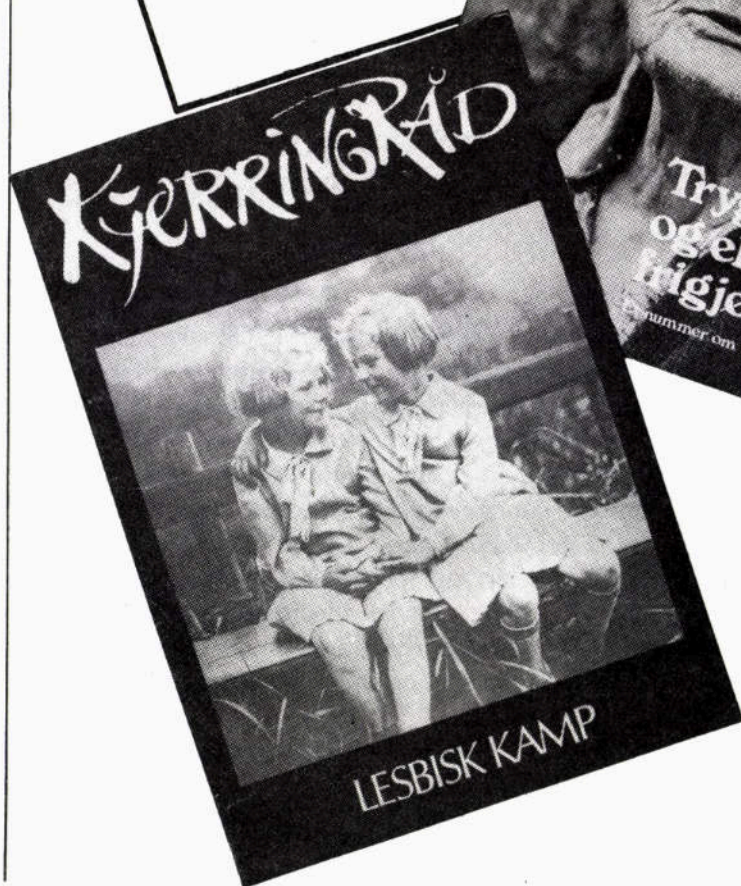
Redaksjonen bak tidsskriftet *Kjerringråd* så seg dessverre nødt til å innstille virksomheten i 1986. Bladet hadde da eksistert siden 1975 og sentralt i redaksjonen satt hele tiden kvinneforskeren og nyfeministen Runa Haukaa. Vi har bedt Elisabeth Gulbrandsen intervju Runa Haukaa for å høre hennes refleksjoner over endringer i forholdet mellom kvinnebevegelsen og kvinneforskningen. Den intime kontakten som eksisterte mellom de to partene i 70-åra har opphørt, noe som betyr at kvinneforskningen står overfor nye, men kanskje vanskeligere utfordringer.

Overskriften på dette intervjuet formulerte Runa Haukaa som motto for sin bok om den nye kvinnebevegelsen i Norge: *Bak slagordene* fra 1982. Utgangspunktet var et prosjekt om bevegelsens fellesskap og konflikter, men Runa Haukaa fant en historieløshet som krevde et annet arbeid. Det er ingen selvfølge at kvinner tar sine egne og andre kvinners historiske erfaringer som utgangspunkt for analyser, som utgangspunkt når strategier skal utarbeides.

I 1975 var Runa Haukaa en av initiativtakerne til tidsskriftet *Kjerringråd*, og hun har siden vært medredaktør. *Kjerringråd* gikk over i «historien» i 1986, etter at tids-

skriftet i ti år hadde vært et viktig møtested for bearbeiding av erfaringer til kvinnebevegelse og kvinneforskning. I boka *For-slag til forandring* (1986) har Runa Haukaa samlet innlegg for å vise bredden og retningene på feministiske endringsforslag i disse ti årene. Det er dimensjonen mellom start og fortsettelse hun fokuserer: «der hvor mer eller mindre teoriavlede forslag til handling framsettes, der hvor en skaffer seg selv og andre kunnskaper for å bli i stand til å føre begynnelsen videre».

I etterordet skriver hun om nødvendigheten av å forandre en start. Betingelsene for å produsere *Kjerringråd* endret seg så

radikalt at det å fortsette ikke ville være en forandring med forvandling. Og da står vi ved en ny startstrekk, skriver Runa Haukaa, for «prosessens opphør er bestemt av dens utgangspunkt».

Hva med betingelsene for kvinnebevegelsen og kvinneforskningen? Har de endret seg like radikalt i løpet av denne tidsperioden? Hvilke erfaringer har vi å bygge på i 1987? Med disse spørsmålene oppsøkte jeg Runa Haukaa på kontoret ved Pedagogisk forskningsinstitutt ved Universitetet i Oslo, for å høre hvilke tanker hun har om dette, eller for å bruke hennes egne ord: For å få hjelp til å «forstå» og «forandre».

—Hvordan ser du på forholdet mellom kvinnebevegelsen og kvinneforskningen?

—La meg først si litt om dette spørsmålet som stadig dukker opp: Hva er kvinneforskning? Spørsmålet har vært med oss siden de første konferansene i humanistisk og samfunnsvitenskapelig kvinneforskning i 1975, og romme diskusjoner om tverrfaglighet, spørsmål om integrering, interveniering eller separering — og om forholdet til kvinnebevegelsens bærende ideer. Et standpunkt i debatten har vært at kvinneforskning er forskning om kvinners liv og situasjon i nåtid og fortid.

Selv mener jeg at dersom vi skal kunne drive fram grunnleggende og god kvinneforskning, må denne forholde seg til det opprøret kvinner gjør. Jeg går langt i dette og tenker at dersom kvinneforskningen ikke forholder seg til kvinneopprør og kvinnebevegelse, da kommer kvinneforskningen til å bli utvisket som forskningsgren. Den kommer ikke til å kunne utvikle noen markeringer for seg vis-à-vis andre forskningsområder. En forskning som ikke har som grunnleggende premisse at den ønsker større frihet for kvinners liv, den er for meg uinteressant som kvinneforskning. Men det å ha et forhold til kvinnebevegelsen må ikke misforstås dithen at «kvinnebevegelsen alltid har rett».

—Men hva er frihet, hva er frigjøring for kvinner? Har frihetsbegrepet vært eksplisitt reflektert i noen grad?

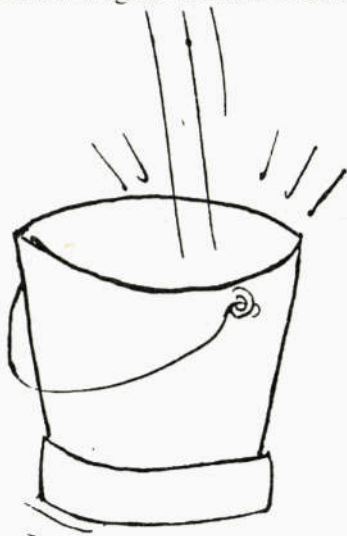
—Kvinnebevegelse og kvinneforskning har kretset inn og analysert hva vi bør frigjøres fra — og bare i liten grad forsøkt seg på en utdypende frihetsdefinisjon. Jeg har heller ikke lyst til å gi noen klar definisjon av hva jeg mener med frihet. Det er noe vi skaper undervegs. Visjonene om hva frihet er, kommer etter hvert som vi legger av oss en del åk. Jeg er ikke enig med dem som mener vi skal ta utgangspunkt i visjonene. Visjonene er for meg kun et hjelpemiddel, og derfor er også disse i stadig forandring.

Pr. i dag vil jeg si at den viktigste frihet for oss kvinner er mangfoldighetens frihet. Ikke bare frihet til å kunne leve, si og gjøre hva vi vil, men friheten til at dette er akseptert. Det er ikke nok at vi har frihet til å slite som kjerringer mot strømmen for å gjøre bruk av våre rettigheter. Det at det mangfoldige i livet blir akseptert, er et annet synspunkt enn det som er nedfelt f.eks. i menneskerettighetene, hvor alle gis like rettigheter, uansett betingelsene for å gjøre bruk av dem. «Like rettigheter» impliserer

Tegning: Vibeke Dahl.
Hentet fra KjerringRåd nr. 3/81.

et snevert normalitetsbegrep. — Og et snevert frihetsbegrep: Det gis bare frihet til «å være normal», og det normale er som kjent

å være vellykket, hvit og middelklasse-mann.

Jeg ser en øket anerkjennelse og aksept av det ikke-normale som et skritt framover. Dette krever en annen grunninnstilling enn den som er rådende i dag — hvor det ikke-normale selvfølgelig blir tolerert, men det blir ikke verdsatt som en del av livets mange muligheter.

—Denne oppmerksomheten overfor det mangeartede synes jeg er et karakteristisk trekk ved arbeidene dine. Det virker som om du hele tiden strever for ikke å bli monolitisk, for ikke å klippe og kutte ned til pene ubrutte tekster?

—Det er nettopp det jeg prøver å gjøre. Noe annet ville jo også være historiefalskning. Jeg synes også det er en utfordring å finne balansegangen mellom noen strukturer i teksten som leder framover og som skal speile en tidsdimensjon, og samtidig få inn alle elementene og brokkene. Som samfunnsforskere blir vi ledet i retning av å fokusere på sammenhenger, og de sammenhengene kan ofte være så syltynne at de ikke har noen praktisk funksjon.

—Hvem skal definere hva som er en sam-

menheng og når noe er en helhet? Så lenge aksepten for annerledesheten er så dårlig utviklet, er vel kunnskap og makt et tema vi ikke er ferdige med?

—Det er vi ikke, og her er vi tilbake til forholdet mellom kvinnebevegelsen og kvinneforskningen. De svakeste på et vitenskapsområde kan aldri tvinge fram et nytt paradigme. Den underlegne har aldri fått anerkjent noe som nyskaping med mindre dette skjer i en opprørstradisjon. Kvinnefagkritikken i begynnelsen av 70-åra ble tatt til etterretning i samfunnsviten-skapene, men i dag er det færre feministiske bøker på pensum på enkelte fag enn det var i 1975 — og det til tross for at vi har fått enormt mange flere bøker vi kunne bruke.

Det er mange kvinneforskere som ikke har vært klar over hvilken støtte vi fikk av kvinnebevegelsen. Vi har ikke lenger en kraftfull bevegelse i ryggen, og det preger oss. Fordi kvinneforskningen fikk kraft fra en kvinnebevegelse i opprør, var det mange som ikke så hvor nedkjørende patriar-katet på universitetet er.

Kvinnebevegelsen har i dag en annen karakter, offensiviteten, høyrøstetheten, trangen til å sette premisser selv, til å definere virkeligheten, den har langt på veg forstummet. Den gangen nyfeministene og kvinnefronten sto opp mot hverandre og stadig hadde store konfrontasjoner, viste det seg at det ga retningslinjer å forske etter. Det er helt irrelevant å se på kvinnebevegelsen som en premiss-setter for kvinneforskningen idag. Til det er kvinnebevegelsen internt for oppsplittet og for kraftløs.

—Setter vi strek her? Står vi ved en ny begynnelse, en ny startstrek?

—Ja. 70-åra er over for denne gang. Jeg mener vi står ved et veiskille nå — og har valget mellom nostalgi og nye utfordringer. Selv vil jeg gjerne fortsette på nytt, så å si — og ønsker meg diskusjoner om «savn og søken».

Fiskerikvinneforskning – innsats og forskningsbehov

Kvinneforskning tilknytta fiskeriene er et forsømt felt, men bør bli et viktig satsingsområde, skriver Dagrunn Grønbech. Kvinner er viktige som produsenter, kulturbærere og ivaretakere av sosiale nettverk, og jente-flukten fra en del nordnorske kystsamfunn får stor betydning for lokalsamfunnene. Etablering og forbedring av arbeidsplasser må til for å unngå «avkvinnsfolking».

Interessen for fiskerikvinner faller sammen med oppblomstringen av den mer generelle kvinneforskningen her til lands i begynnelsen av 70-årene. Fiskerikvinneforskningen kan derfor sies å være en direkte avlegger av denne forskningen, som kjennetegnes av å være gjort av kvinner for kvinner. Mannlige forskere har til nå i liten grad engasjert seg i å problematisere kvinners rolle og betydning for samfunnsutviklingen.

De viktigste og betydeligste arbeidene er utført ved forskningsinstitusjoner i Nord-Norge. Forskernes geografiske nærhet til fiskerinæringen ser derfor ut til å være en viktig forutsetning for i hvilken grad en er opptatt av dette feltet.

Hva vet vi om kvinner i fiskeriene?

I utgangspunktet kan vi si at kvinner i fiskeriene utgjør et forsømt område. Størst inn-

sats finner vi innenfor områdene kvinner i fiskeindustrien, kvinners rolle i lokalsamfunn, hushold og i tilknytning til kombinasjonsdriften fiske/jordbruk (Flakstad 1982, Gerrard 1975, Høltedahl 1986, Lie 1975, Saugestad 1980). Vi vil også finne noen studier av kvinner i fagbevegelsen samt kvinners rolle som sosialiseringssagenter og påvirkere av barns holdninger m.h.t. framtidvalg (Gerrard/Haavind 1983, Harsten/Haavind 1983, Leknessund m.fl. 1980). Vi finner også undersøkelser av unge jenters forhold til utdanningsvalg med tanke på framtidig karriere ut eller inn av næringa (Grønbech 1983, Nyseth 1983).

Karakteristisk for kvinnerollen er at det ikke er noen entydig rolle, verken i forhold til alder, yrkestilpasning eller utdanningskarriere. Og det er en rolle i endring.

Kvinnerollen preges av mangesidighet, allsidighet og fleksibilitet med tilpasning over årssesong og livsløp. Kvinners rolle har vært og er først og fremst knytta til omsorg og ivaretagelse av andres behov.

*Sjablong av
Synnøve des Bouvrie*

Denne omsorgsansvarligheten innebærer at hensynet til «andre» (mann/barn/andre slektninger) kan overskygge realiseringen av egen karriere.

Kvinner har tradisjonelt ivaretatt omsorgsoppgaver i heimen. De har dermed utført et samfunnsmessig nyttig og nødvendig arbeid som ikke har gitt dem pengeinntekter. Deres ulønna innsats blir derfor privat og til dels usynlig og lite påaktet. Innafor fiskerihushold har også kvinners fleksibilitet og samordning av mangesidige oppgaver kjennetegnet deres rolle som viktig «bakkemannskap» og støtte for mannens fiskeritilpasning (Gerrard 1983). Disse forholdene preger først og fremst eldre, familieetablerte kvinner/husmødre. For unge jenter vil situasjonen være annerledes, noe vi skal komme tilbake til.

Kvinnens arbeidsrolle karakteriseres ved mangesidighet og «dobbelarbeid». I Sverige alles dette «mångasysling». Samtidig

kan vi oppleve at kvinnene selv beskriver seg som: «jeg gjør ingenting». Dette uttrykker et mer generelt samfunnssyn som hentyder til at det «å gjøre noe» er det samme som yrkesprofesjon og ikke minst lønnsarbeid (Herlitz/Hahne 1986).

Lokalkultur — kvinnekultur

Kvinner spiller en viktig rolle i forbindelse med ivaretagelse av sosiale nettverk, som vedlikeholdere og kulturbærere av lokalsamfunnets verdsett. Kvinner som viktige kulturformidlere får dermed stor betydning i forbindelse med bevaring og videreutvikling av lokalmiljøene. Forskeren Lisbet Høltedahl (1982) har gjennom en beskrivelse av et fjordsamfunn i Nord-Norge, sagt at lokal kultur er lik kvinnekultur. Dermed har vi også sagt at kvinners rolle som mødre, oppdragere og modeller for sine barn er viktig. Fedre er også modeller

for sine barn, men kanskje i en noe distansert form.

Kvinner spiller ikke bare en avgjørende rolle i forbindelse med reproduksjon av kultur, verdier og normsett. De er også viktige reproducenter når det gjelder barnefødsler og befolkningstilvekst. Et livskraftig lokalsamfunn trenger derfor også kvinner. Får samfunnet for stort kvinneunderskudd, får dette dramatiske utslag for familieetablering og fødselstall. I verste fall vil det skje en «forgubbing» med gradvis nedbygging og aktivitet. Interessen for «jente-flukten» fra en del nordnorske kystsamfunn kan ses i et slikt perspektiv.

Hvorfor flytter jentene?

Årsakene til flytting må nok søkes ut fra mange forhold, men kan først og fremst ses som et resultat av opplevelsen av å være utestengt fra det lokale arbeidsmarkedet. Formelt har kvinner og menn i dag like rettigheter til lønna arbeid. At formelle rettigheter ikke automatisk er ensbetydende med reelle muligheter, har vi mange eksempler på. Undersøkelser viser at offentlige planleggere og politikere først og fremst er menn som ivaretar menns interesser (Fredriksen 1981). Muligheten til arbeid har derfor i første rekke vært ansett som en rettslig oppfyllelse av menns interesser. Kvinnens interesser og behov har ikke vært ivaretatt i like stor grad. Når unge jenter derfor opplever at de er blitt oversett og ikke blitt møtt med lokale tilbud, ser de i dag ut til å velge å flytte. (Dette er i og for seg ikke et nytt fenomen. Men når jente-flukten følges av nedgang i fødselstall, opplever vi at det får store utslag og negative konsekvenser for distriktene og fiskerieringa.)

I fiskerieringa, fiskebåten og fiskeindustrien finnes det tilgjengelige arbeidsplasser. Disse arbeidsmulighetene ser mange unge etter hvert ikke ut til å ville

benytte seg av. Ergo finnes det en del lokale arbeidstilbud som ikke utnyttes av bygde egne. Skal disse arbeidsmulighetene gjøres attraktive, må det en satsing til på mange ulike områder. I tilknytning til fiskebåten kan nevnes bedre regulert arbeidstid, utvikling av sikkerhetstjeneste, økonomiske låne- og støtteordninger og utdanning. Innen fiskeindustrien kreves en kompetanse- og statusheving, et forhold som kan rettes ved hjelp av f.eks. utdanning. Her vet vi at fagbrevordningen i industrien er under planlegging og snart vil være en realitet (Grønbech 1986; b). Likeledes ser vi at forhold vedrørende trivsel og stabilitet vil avhenge av en større sikret råstofftilgang. Lønssystemet kan ses som en stor pressfaktor både fysisk og psykisk når det gjelder akkorden.

Dagens forskning — en oppsummering

Problemområder som gjelder fiskerikvinnens arbeidsrolle er delvis beskrevet. Dette sett i forhold til både lønna og ulønna arbeidsinnsats. Innenfor ulønna virksomhet som reproduksjon har vi materiale som viser kvinners oppgave som mor, hustru og husholdsprodusent og som viktig støtte for mannens aktiviteter som familiens hovedforsørger.

Kvinnens rolle kjennetegnes av mangesidighet, fleksibilitet og omsorg for andre. Dette er da i sin tur med på å regulere og bestemme deres tilknytning til lønna arbeid og påvirker deres yrkesrolle, som kanskje ikke først preges av ivaretagelse av egenkarriere og oppfyllelse av egeninteresser.

Når det gjelder kvinners deltakelse i lønna produksjon, har vi forskning om kvinner i fiskeindustrien. Her blir bl.a. kvinners og menns arbeidsforhold sammenlikna med hensyn til lønnsmessige krav og betingelser, helsemessige forhold på arbeidsplassen

og avansementsmuligheter.

Kvinner innafor politiske interesseorganisasjoner utgjør en svak gruppe, og kvinnefrafallet blir større desto høyere opp i beslutningsnivå en kommer. Følgelig får kvinner vansker med å fremme sine interesser og krav gjennom eksisterende formelle, politiske kanaler. Kvinner blir derfor som gruppe ofte utelukket i det politiske arbeidet, og når de selv ikke er til stede og fremmer sine krav, ser vi at det i liten grad kan forventes at mennene gjør det. Den lave deltakelsen og innflytelsen karakteriserer også fiskeri- og samfunnsplanleggingen i et større distriktpolitisk perspektiv.

Kvinner er viktige vedlikeholdere av lokalmiljø, og de er viktige kulturbærere for framtidig opprettholdelse av lokalsamfunn. Vi er etter hvert blitt oppmerksomme på den betydningsfulle rolle og posisjon kvinner har for videreutvikling av fiskerisamfunn og fiskerinæringa. Et forhold som er blitt spesielt tydelig og anskueliggjort i og med et begynnende kvinnefravær — jenteflukten.

I dag er det derfor mulig å si at det ikke er overensstemmelse mellom erkjennelsen av kvinners betydning i næringa og den oppmerksomhet dette tema vies forskningsmessig sett. Selv om vi innafor enkelte områder har en del forskningsdata å vise til, er det ennå mange «huller» som gjenstår å fylles. Forskere med fiskerikvinneforskningskompetanse er i fåtall. Vi står derfor overfor store oppgaver både med hensyn til kartlegging av forskningsfeltet og i forbindelse med utvikling av forskningsmiljøene for å innhente forskningsrekrutter.

Forskningsbehov

Vi har tidligere sagt at kvinneforskning tilknyttet fiskeriene er et forsømt område. Når vi derfor skal påpeke hva vi trenger av

videre forskningsinnsats, må vi først og fremst skissere de absolutt blanke feltene som finnes (Grønbech 1986; c). Forskningsbehovet ser ut til å peke seg ut innafor områder som:

- Fiskerikvinnens tidsbruk og levekår. En større landsomfattende undersøkelse.
- En levekårsundersøkelse hvor fiskerikvinner i Norge sammenliknes med andre fiskerinasjoner i Norden.
- Fiskerikvinnens kår i områder av landet hvor fisket ikke er hovednæring. (F.eks. Trøndelagskysten, Vestlandet, Sørlandet og Østlandet.)
- Fiskerikvinnens situasjon og tilpasning ved framvekst av oljeindustri som konkurrerende industri til fiskeriene.
- Fiskerikvinnens tilpasning og muligheter når menn velger et arbeid som medfører pendling.
- Hva skjer med kvinner når næringa kommer i krise/endring?
- Hvilke muligheter har kvinner innafor havbruksnæringa?
- Kvinner i fiskeindustrien. Arbeidstid, arbeidsmiljø, lønnsforhold, sykefravær, permitteringer o.l. Likeledes hvordan deres situasjon blir ved modernisering, omlegging og ved innføring av ny teknologi.
- Fiskerikvinner og voksenopplæring/utdanning. Kartlegging og behovsanalyse. Konsekvensanalyse ved innføring av fagbrevutdanning.
- Unge kvinners muligheter for lokal tilpasning og etablering. Hvordan tilrettelegges variert utdannings- og arbeidstilbud lokalt for å motvirke flytting?

Innafor alle disse områdene trenger vi å belyse kvinners situasjon på bakgrunn av alder, familiesituasjon, geografisk tilknytning og utdanningsnivå, for å nevne noen variabler. Vi trenger dessuten komparative studier i forhold til lokalt, nasjonalt og internasjonalt nivå. Sammenliknende studier

vil under alle omstendigheter kunne gi oss informasjon om forskjeller og likhetstrekk, og vil kunne framskaffe verdifull informasjon om årsaks-virkningsforhold med betydning for tiltakssiden.

Et viktig satsingsområde

Forskning vil kunne avdekke og synliggjøre de særegne problemene som kvinner i fiskeridistriktene vil stå overfor. Forskningsbidragene vil kunne fungere som premisgivende i forbindelse med iverksetting av tiltak for å bevare kvinner i kystsamfunnene våre. Selv om vi ikke kan «nekte» noen å flytte for å realisere nye muligheter, kan vi skape et arbeidsmarkedstilbud som alternativ for de kvinner som eventuelt vil ønske å flytte tilbake til heimlassen etter f.eks. endt utdanning.

At kvinnearbeidsplasser får stor betydning, kan vi kanskje bedre skjønne når vi ser på en forverring av barnefamiliens kår, som ofte betinger at begge ektefeller er i lønna arbeid. Kvinners krav om lønna arbeid forsterkes gjennom økende skilsmiseshyppighet og av at kvinner i dag søker seg utdanning og arbeid, — om ikke alltid som en livslang heltidsgeskjeft, men ofte avpasset i forhold til barneomsorg. Denne omsorgen har en del yngre kvinner søkt profesjonalisert gjennom utdanning for dermed å gjøre den til lønna virksomhet, f.eks. som hjelpe- og sykepleiere (Støkken 1984).

Skal yngre kvinner derimot aktivt søke seg til fiskeindustrien, vil f.eks. en arbeidsmiljøundersøkelse kunne få stor betydning. Dette ikke minst i forhold til fiskebåten, hvis en ser den som en ny mulighet for kvinnesysselsetting i tillegg til havbruksnæringa og utviklinga av et fiskeriserviceapparat.

Forbedringer av arbeidsplassene i fiskeindustrien blir viktig for at f.eks. mødre

skal oppmuntre døtrene til en slik yrkestilpasning. Fiskeindustriarbeidet kjennetegnes av såvel psykisk som fysisk hardt slit med høyt sykefravær som konsekvens. Lønssystemet kjennetegnes ved akkord og ensidighet i arbeidet. Lavstatus og få avansementsmuligheter virker sannsynligvis ytterligere forsterkende. Arbeidet vil dessuten være for ustabilt for mange unge kvinner uten familieomsorg. Permitteringsperiodene vil ikke innebære samme fordeler for dem som for en del husmødre som benytter disse periodene til å ta igjen oppgaver i heimen. Periodene kan også brukes til fysisk og psykisk restituerende.

For dagens ungjenter er ikke dette et framtidig yrkesvalg. Forbedring av eksisterende lokale arbeidstilbud og utvikling av alternativer må iverksettes hvis vi vil unngå at enkelte fiskeristrøk blir «avkvinn-folket».

Dagrunn Grønbech

NAV-stipendiat

Institutt for samfunnsvitenskap

Universitetet i Tromsø

Litteratur

- Flakstad, A.G.: Kvinnevilkår i kombinasjonsbruk: Kvinnenes rolle når bruksavviklinga setter inn. (s. 4-13). Art. i tidsskriftet *Ottar* nr. 6, 1982.
- Fredriksen, S.: *Kjønnspolitikk og distriktsutbygging*. Universitetsforlaget 1981.
- Gerrard, S.: *Arbeidsliv og lokalsamfunn. Samarbeid og skille mellom yrkesgrupper i et nordnorsk fiskevær*. Mag.art. avhandling. Institutt for samfunnsvitenskap, Universitetet i Tromsø, 1975.
- Gerrard, S.: Kvinner i fiskeridistrikter: Fiskerinæringas «bakkemannskap»? Art. i Hersoug, B. (red.): *Kan fiskerinæringa styres?* Novus forlag 1983.
- Gerrard, S./Haavind, B.: Fagorganiserte kvinner i fiskeindustrien — i utkanten av en mannssamfunnsorganisasjon? Art. i tidsskriftet *Ottar* nr. 3, 1983.
- Grønbech, D.: «Vi e alle like, men nå'n e likast». *Likestilling, valgfag og framtidssønsker — en undersøkelse blant jenter og gutter ved en ungdomsskole i ei nordnorsk kystbygd*. Hovedoppgave. Institutt for samfunnsvitenskap, Universitetet i Tromsø, 1983.

- (a) *Kvinner i norske fiskerier — hva foreligger av forskningsmateriale?* Finnmark distriktshøgskole. Alta. Rapport nr. 2a 1986.
- (b) *«Fra fiskeblokk til skriveblokk». Fiskeindustribedriften som opplæringssted — ein studie av muligheter og begrensninger.* Opplæringstiltak innen fiskeindustrien (OiF). Effektstudier av opplæringstiltak. OiF, Tromsø, Rapport nr. 8, 1986.
- (c) *Kvinner i fiskeriene — behov for forskningsinnsats.* Finnmark distriktshøgskole. Alta, rapport nr. 2b, 1986.
- Harsten, J./Haavind, B.: *Kvinner i fagbevegelsen — etterslep og nyskapere?* Hovedoppgave. Institutt for samfunnsvitenskap, Universitetet i Tromsø, 1983.
- Herlitz, U./Hahne, G.: *Glesbygd med livskraft.* LT's förlag, Lantbruk, Stockholm 1986.
- Holtedal, L.: *Kvinnekultur er lokalkultur i Veggefjord.* Art. i Holter, H. (red.): *Kvinner i fellesskap.* Universitetsforlaget 1982.
- Holtedahl, L.: *Hva mutter gjør er alltid viktig.* Universitetsforlaget 1986.
- Leknessund, I. m.fl.: *Samtaler med kvinner. En intervjuundersøkelse blant 103 fiskerhustruer om miljø, trivsel og økonomi.* Fiskeriøkonomiske skrifter, serie A nr. 4. Fiskeriøkonomisk institutt ved Norges Handelshøyskole, Bergen 1980.
- Lie, M.: *Kvinner i fiskeindustrien.* Mag.art. avhandling. Institutt for samfunnsvitenskap, Universitetet i Tromsø, 1975.
- Nyseth, T.: *«Det blei nu bære sånn»: Om ungdom og valgsituasjoner belyst ved en studie av ungdomskull i Hammerfest.* Hovedoppgave, Institutt for samfunnsvitenskap, Universitetet i Tromsø, 1983.
- Saugestad, S.: *«Omsorgsbonden — et tilknyttingsperspektiv på yrkeskombinasjon, arbeidsdeling og sosial endring».* Art. i *Tidsskrift for samfunnsforskning* nr. 3-4, 1980 (s. 283-295).
- Støkken, A.M.: *To skritt fram og ett tilbake? Om sorgsarbeid og lokal sysselsetting.* Nordland distriktshøgskole, NDH, Bodø. NDH-rapport nr. 10, 1984.

I vinter- og vårmånedene pågikk det en universitetsdebatt i Dagbladet. Avisen hadde ca. 20 innlegg om denne saken, alle skrevet av menn. Eva Lundgren og Kristin Eriksen, begge knyttet til Senter for humanistisk kvinneforskning, Univ. i Bergen, sendte inn denne dobbeltkronikken til avisen. De fikk beskjed om at avisens redaksjon dessverre hadde sett seg nødt til å stoppe debatten. Vi mener de to har så sentrale poenger i forhold til de øvrige bidragene, at vi her slipper dem til. Vi trykker dem slik de opprinnelig ble skrevet.

I. Drømmen om Harvard

Den akademiske machismo

Vi har fulgt med i Dagbladets universitetsdebatt i vekslende stemning, men med stor interesse. I seg selv er det interessant at en debatt om universitetets tilstand og fremtid føres gjennom tre måneder og — etter det vi har registrert — med 18 innlegg med bare menn (derav 11 professorer, og én forskningsleder) som deltakere.

Med all sin retoriske prakt og polemiske snert bringer innleggene få overraskelser, til tross for at debattantene er enige om å etterlyse nytenkning. Kanskje dette har sammenheng med at disse 12 utvalgte menn først og fremst representerer et akademisk etablissement, en etablert elite — personer som har lyktes fullt ut i systemet — og med stor sannsynlighet innerst inne deler drømmen om Harvard.

Det ser ut som en historisk lovmessighet at status og prestisje for et yrke er *motsatt proporsjonal med kvinneandelen*. Det er neppe noen tilfeldighet at debatten om f.eks. kjønnskvoltering ved universitetene (liksom alle andre steder) er skjev av be-

kymringer over om de kvalifiserte kvinnene *egentlig* er dyktige nok. Kanskje er det heller ikke tilfeldig at en debatt med utgangspunkt i påstått nivåsenkning blant forskerne, kommer samtidig med at kvinneandelen blant forskere endelig kryper oppover?

Vi vil ta opp den hansken som Bergensstudentene kastet i sin utdanningsaksjon 7. april, og si noen ord om *åpent universitet* med og uten ironisk anførselstegn. Vårt utgangspunkt er universitetet som et sted for fri og kritisk kunnskapsproduksjon og kunnskapsformidling. Universitetet skal ha — og det påberoper seg — en intellektuell åpenhet som vi forutsetter at vi alle vil forsvare. *Forsvaret for et intellektuelt åpent universitet* har i denne kronikken form av en *kritikk mot universitetets forskersamfunn*, et forskersamfunn som med flere av sine representanter i Dagbladets debatten fremdeles bærer preg av å være lukket i sine tradisjonelle og snevre tankebaner. Vi kan derfor ikke slå oss til ro med

at den intellektuelle åpenheten, det vil mer presist si vilje og evne til å tenke nytt, uten videre blir tatt godt vare på.

Det er et paradoks at universitetet, som har ekspertise på svært mange andre økonomiske, politiske, sosiale og psykologiske systemer og funksjoner, *nesten helt mangler forskningsbasert kunnskap om seg selv*. Vi merker oss at professor i sosialantropologi, Arne Martin Klausen, tar til orde for å skaffe frem kritisk forskningsbasert kunnskap om universitetets *indre liv*. Vi kan jo begynne med å trekke frem noe av den kunnskapen som faktisk foreligger og se litt på hva den kan fortelle oss. So let's look to the USA — slik Gudmund Hernes råder oss til.

I tre amerikanske undersøkelser (Mead og Metreaux 1957, Bendig og Hountras 1958, Beardslee og O'Dowd 1961) ble studentene spurt om hvilke *personlige egenskaper* de forbandt med *vitenskapelig virksomhet*. Svarene tegner et tydelig bilde av en *vitenskapsmann* (mann, ja) som peker seg ut ved å være logisk, intellektuell, usosial, nokså sær, *men* veldig respektert, gjerne politisk radikal og med tendens til depressive stemninger. Typisk er *han* — vitenskapsmannen — mer enn gjennomsnittet presis, grundig, ryddig, utholdende og lærevillig, mente studentene. Til gjengjeld er han *mindre* vennlig, mindre sjarmerende, mindre humoristisk og mindre emosjonelt stabil enn andre menn. Som konklusjon kunne de færreste kvinnelige studenter tenke seg å gifte seg med en typisk forsker.

Forskeren er i disse studentenes øyne kognitivt sterk og uavhengig, og emosjonelt svak. Undersøkelsene konkluderer med at det er *overensstemmelse* mellom egenskaper en vanligvis forbinder med vitenskapelighet og egenskaper som kjenner tegner maskulinitet. *Vitenskapelighet og maskulinitet følger hverandre*. Som motstykker er oppfatningen av *kvinnelighet* typisk ensbetydende med *mangel på viten-*

skapelighet.

Men hva spiller det for rolle hvilke stereotype oppfatninger *studenter* og andre har av forskerrollen? La oss møte innvendingen i spørsmålet ved å se på en empirisk undersøkelse av forskerne selv.

Ifølge David McClellands undersøkelse (1962) unngår den typiske unge vitenskapsmann mellommenneskelige kontakter, han har ikke sosiale interesser, han er sosialt uintelligent. Videre er han relativt lite interessert i kvinner, har sitt første «stevnemøte» i relativt høy alder, gifter seg med den første kvinne han går ut med, og scorer lavt på heteroseksuelle målestokker. Men for øvrig scorer han høyt på andre målestokker for maskuline trekk.

Resultatene som er referert, er mønstergyldig klare i tendensen. De svarer til det populære — og for den saks skyld vitenskapelige — forestillinger om *maskulinitet*. Feministforskeren Evelyn Fox Keller (1985) tolker undersøkelser som de refererte som indikasjoner på en *personlighetsprofil* hos de beskrevne forskerne som er usedvanlig godt tilpasset deres *profesjon*. Forskerprofesjonen oppfattes som samtidig *maskulin* og *aseksuel*. Forskeren fremstår som aseksuell, mens språket om forskningen er full av seksuelle metaforer: Vitenskapsmannen trenger inn i naturen, underlegger seg den, for å kontrollere den . . . osv. I disse metaforer er forskeren alltid en mann, og naturen blir like ufravikelig referert til som kvinne, hustru, mor osv. — det vil si den som skal kontrolleres.

Hvordan vedlikeholdes koblingen av maskulinitet og aseksualitet innenfor forskersamfunnet? Et fenomen som Jean Lipman-Blumen (1976) kaller *homososiabilitet* kan beskrives som en slik kobling. Homososiabilitet betyr å kunne omgås sosialt bare de som er lik en selv — personer av samme kjønn; i denne sammenheng betyr det *menn som er lik en selv*. Homososiabilitet er en forutsetning for *sosial innavl* i

forskersamfunnet, som igjen fører til homososiabilitet. Innavl forstås her som den kjente prosessen i et fagmiljø der mannlige professorer har rekruttert mannlige assistenter eller kronprinsener mest mulig lik dem selv, som igjen har gått inn i de ledige stillingene ved universitetene.

Forskeren Mary Ellmann (1968) knytter tendensen til homososiabilitet til det hun kaller *den akademiske machismo*. Som vi kjenner til, har universitetet arenaer der en utøver akademisk rasjonalitet: Seminarer, konferanser, debatter i fagtidsskrifter, og i ren form disputasen. Dette er *også* arenaer der en i konkurrerende argumentasjon utfolder sin akademiske kraft og dyktighet. Strukturen i situasjonen nedfeller seg i rene kampmetaforer. Selv om normen er «felles søken etter innsikt», taler en i praksis om angrep og forsvar, om å bryte lanser, om å holde stand mot dristige utfall, eller å bli feid av banen kontra å stå alene igjen på valplassen. Dette gladiatorspråket faller naturlig å bruke i sammenheng med akademisk debatt, og rettfærdiggjør i seg selv karakteristikken akademisk machismo.

Vi vil påstå at det går klare forbindelseslinjer fra *homososiabiliteten* og *den akademiske machismo* til den typen løsning av universitetskrisen som Gudmund Hernes og andre i debatten har tatt til orde for: Å heve nivået i norsk universitetsforskning ved å rekruttere norske eliteforskere til elitemiljøer i det store utland, og vice versa. Løsningsforslaget fra Hernes vil uunngåelig innebære oppsplitting av miljøene og isolasjon av forskerne. Nøkkelen til lykke — bekræftelse på suksess — er den «rene» forskning, den som bare kan skje i elfenbenstårnet, i et slags kosmisk eksil sammen med likesinnede elitemenn. På et stort debattmøte i Bergen på studentenes aksjonsdag 7. april lanserte Hernes endog påstanden om at forskning er et *kall*. Da skjønner alle som vil det, at eliteforskning er en virksomhet lite egnet for forskere med

noen privatlivshensyn på si', for eksempel kvinner (eller menn) som vil (må) kombinere forskning med å være praktiserende foreldre.

Dette flaggskipet er det Hernes setter på vannet, og som han passende døper «Hev kvaliteten» idet han sender skipet til Amerika.

Reis ut — lær å tenke nytt, er resepten. Gunnar Skirbekk (Dagbladet 3. mars 1987) følger lojalt opp når han i tillegg påpeker de terapeutiske funksjonene ved Amerika-reisen eller turen til Frankfurt: Den bidrar til å minske gnisningene i lokalmiljøet, og det er nødvendig, for norsk kultur er så repressiv at kritikk ikke tåles på hjemmefronten. Så sant, så sant.

Imidlertid glemte herrerne en del av resepten: Reis ut, men kom ikke hjem igjen. I hvert fall ikke om du har fått næring til kjetterske tanker om f.eks. kjønn og makt etter å ha hørt de store menn både fra Harvard og Frankfurt. Der formidles nemlig den feministiske kritikken av farene ved maskulinitetens innavl i forskningen og forskersamfunnet. Men bærer du preg av slikt kjetteri ved hjemkomsten, trer repressiviteten og gnisningene i kraft med styrke. Det de kloke hodene har glemt å minne oss og seg selv om, er at du først og sist må følge homososiabilitetens og machismoens lov om du skal reise til Harvard og Frankfurt og komme hjem med utbytte: «Lær bare fra dem som tenker likt oss og våre meningsfeller» — altså såfremt du vil ha utbytte av reisen for din hjemlige forskning. Men hva er så vunnet med Hernes' nye fremstøt?

Det kan være mye. Vi aner her konturene av de subtile kjønnsdiskriminerende prosessene og den subtile eksklusjonen av kvinner ved universitetene som vedlikeholdes like under den formelle likestillings ferniss. Harvard og Frankfurt kan bli en ny, nesten usynlig, men følbar grense

mellom «dem» og «vi», mellom forskere nedfelles i en lov om hvorfor alt går galt ved universitetene: Reis ut — tenk nytt! (Men ikke nyere enn at dine foresatte kan applaudere deg uten bad feelings.)

Drømmen om Harvard kan passende «innenfor» og «utenfor». Slike diskrete tilleggs kvalifikasjonskriterier vil *ikke* åpne forskersamfunnet, og heller ikke uten videre frigjøre til intellektuell åpenhet.

II. Universitet med filter

I går tok vi opp forholdet mellom vitenskapelighet og maskulinitet, og berørte virkningene av den spesielle form for innavl i forskersamfunnet der mannlige professorer rekrutterer mannlige etterfølgere eller kronprinser (faglig sett) mest mulig lik dem selv. For å fange inn virkningene av en slik innavl brukte vi uttrykkene *homososiabilitet* og *den akademiske machismo*, som har klare fellestrekk med de forslag til løsninger på universitetskrisen som Gudmund Hernes med flere har fremsatt i Dagbladet-debatten.

Her vil vi se litt nærmere på den vitenskapelige virksomheten i lys av *rekrutterings- og karrieremønsteret* i forskersamfunnet.

Når handlinger styres av forventede reaksjoner, heter det at handlingene er filtrert, er silt gjennom et filter. Ordbildet fanger inn fenomenet: Et biologisk eller kjemisk filter tilfører ikke noe. Det brukes for å fjerne uønskede komponenter. Vi kan tenke på sigarettfilter, eksosfilter, drikkevannsfilter, luftfilter. Overført til menneske og samfunn får «*filtereffekten*» en utvidet betydning: Ikke bare fjerner den forurensninger, men den sperrer også mot alle slags forstyrrende impulser, bevarer status quo, opprettholder autoritet eller maktbalanse, beskytter et system mot kritikk og fornyelse.

Filtereffekten dreier seg om den dynamikken som ligger i *den internaliserte makt*, en styring som er personlig godtatt og tilpasset, som nærmest er blitt en del av personligheten. Den internaliserte makt kommer særlig til syne som *selvsensur* (Thomas Mathiesen 1982). Når kritikk kommer frem som internalisert selvsensur, betyr det at en — og altså her: kvinner — foregriper kritikken ved å forebygge den. Dette kan særlig avleses gjennom det kvinner *ikke* gjør (det ville være «dumt», f.eks. å delta i Dagbladet-debatten om universitetets fremtid) — altså gjennom vår forsiktighet, vår filtrerte atferd overfor virkelig grunnfestede konvensjoner i mannssamfunnet.

Selvsensuren er sterkest på forhånd, dvs. før «systemet» eventuelt slipper løs den forventede kritikken. Og filtereffekten styrkes gjennom *selvdisiplinering og selv pålagt overtakelse av patriarkalske forskningsnormer*.

Denne internaliserte makt utøves ikke først og fremst av synlige aktører, men gjennom et overpersonlig normsystem, f.eks. usynlig nedfelt i det administrative universitetssystemet. Normen — systemet — inngår som en intern skyldkonflikt hos kvinnen, og stanser henne før hun begynner å forsvare seg, eller før hun begynner å opptre som aktør. Skyldkonflikten trenger altså ikke engang opptre som en konflikt.

men kan fremtre som et (f.eks. administrativt) system. *Filtermakten* er et overlegent maktmiddel fordi makten bygger på internalisert atferd og normativ styring uten at autoriteten selv overhodet trenger å handle.

Tilpasning til en forventet atferd er knyttet til *karriereprosessen* ved universitetet. Denne forutsetter en slags laugsinndeling eller laugsmekanisme: Forskere i maktposisjon gjør tilsynelatende ingenting for å styre rekrutteringen. Aktiv styring kreves heller ikke. Kunnskap om autoritetenes preferanser overføres «automatisk» selektivt på rekruttenes virksomhet. Og jo bedre de patriarkalske normene og forventningene er internalisert, jo mer friksjonsfritt kan en arbeide som forsker innenfor de gitte patriarkalske rammene: Tilpasning gir dyktigere og mer effektive rekrutter, blant annet fordi en unngår den faglig-personlige frustrasjon, skyldfølelse og de indre sanksjoner som en får eller gir seg når en *bryter* med forventningene. Interessant nok er det bl.a. denne tilpasningen Hernes m.fl. nå gir stempelet «dårlig kvalitet», et lite kreativt forskningsmiljø, lite fantasirik forskning osv.

Dersom en internaliserer det patriarkalske universitetssystemet dårlig, lover det ikke godt for disputas og allmenn kompetanse på instituttet. Dessuten fører dette til usikkerhet i begrepsbruken, som blir inkonsekvent, vaklende og uklar. Dette er uttrykk for den såkalte *Schibolet-effekten* (Schibolet betyr passord). For å kunne fungere godt innenfor systemet, må du kjenne til og kunne bruke passordene, de riktige nøkkelbegrepene. Disse lærer du ikke gjennom lærebokpensumet eller gjennom metodearbeid, men i *uformelle sosiale sammenhenger* — altså midt oppi pausepratet, strategiske korridoroverveielser, spøk, dopassiar, flørt, kranjel, fest, smising, sjalusi, prestisjebygging, manipulering, allianser, terapeutiske samtaler,

anekdoter osv.

Ettersom vitenskapssamfunnet er sjeldent uoversiktlig og sammensatt med hensyn til sosiale dynamikker og normer, er en viktig konsekvens at en aspirant i vitenskapssamfunnet må bruke *mye tid og energi* på å lære seg de *uformelle reglene* — og ikke minst meta-reglene — for når og hvor bestemte regler gjelder og når og hvor de ikke gjelder. Forskersamfunnet blir et omfattende felt for *sekundær-sosialisering*, med eksamensinstitusjonen som den viktigste overgangsrite. En flink og selvsikker gymnasiast kan føle seg usikker og dum ved universitetsporten. Det er lite informasjon om hvilke uformelle skoleregler som fortsatt er anvendbare og hvilke som pinlig røper at en ikke har «forstått» hva et universitet er. Her er det avgjørende å lære seg Schibolet-ordene, jo raskere jo bedre. Universitetets skjulte pensum er omfattende.

Dårlig tilpasning til eller internalisering av patriarkalske normer blir av universitetssamfunnet møtt med et *mottiltak* som den amerikanske feministfilosofen og -teologen Mary Daly kaller «silent killing». Støyfri henrettelse kan også rettes mot «dårlig tilpasning» i form av kritisk, alternativ forskning. En slik «killing» fremstår som objektiv og desto mer effektiv, ved at *strukturell makt gjør seg gjeldende som et omfattende normsystem. De individuelle maktøverne kan fremtre som tolerante, oppmuntrende, liberale, åpne*, mens de beklagende registrerer at dødsdommen er fullbyrdet.

Sett på denne bakgrunn er Gunnar Skirbekks etterlysning (Dagbladet 3. mars) av *resosialisering* — avlæring av gamle tanke-mønstre og innlæring av nye — absolutt på sin plass med tanke på større kritisk åpenhet. (Vi er imidlertid ikke helt sikre på om det var forhold som dem vi her har omtalt han hadde i tankene da han pekte på hvor repressiv den norske forskningskulturen er.) Men resosialisering kan vanskelig

finne sted innenfor effektivt lukkede og filtrerte systemer, en erkjennelse kvinneforskere tidlig tok konsekvensen av. Da kvinneforskningen for alvor begynte å markere seg i de akademiske miljøene for 10–15 år siden, ble det fort klart at en måtte sørge for alternative organisatoriske rammer for denne forskningen og for en annen type forskersosialisering.

Gjennom studier i politisk, sosial og økonomisk kvinnehistorie, kvinners kunstneriske uttrykk, kvinnelitteratur og kvinners plass i religiøs og politisk tenkning og virksomhet, blir glemte personer, grupper og begivenheter synliggjort. Slik forskning gir innsyn i sider av fortiden og nåtiden som viser kvinners avmakt og begrensninger i kvinneverollen. Men den viser også sider ved kvinneverollen som har gitt og gir positive utviklingsmuligheter. Det er videre en forskning som viser oss hvordan kvinner har artikulert sin forståelse av egen og andres livssituasjon — både i skrift og billedlige uttrykk, kunnskap som kommer oss selv og våre døtre (og sønner) til nytte.

Denne forskningen bidrar ikke bare til en bedre forståelse av nåtidige og fortidige begreper som kvinne og kvinnelighet. (Tror du spørsmålet er dumt, prøv selv å gi et godt svar på spørsmål som hva er en kvinne, hva er kvinnelighet.)

Innsikt vunnet gjennom denne forskningen tvinger deg også til å tenke nytt om *hvordan* forskning drives, *hvilke* spørsmål det er interessant å forske på, hvordan materialet du har samlet blir *fortolket*. Du må også forholde deg til virkningene av den sosialisering du ville utsettes for i det patriarkalske forskersamfunnet dersom kvinneforskningens alternative rammer for sosialisering ikke hadde eksistert.

Deltakerne i Dagbladets universitetsdebatt har for det meste tenkt administrativt, på ytre rammer og indre former. De

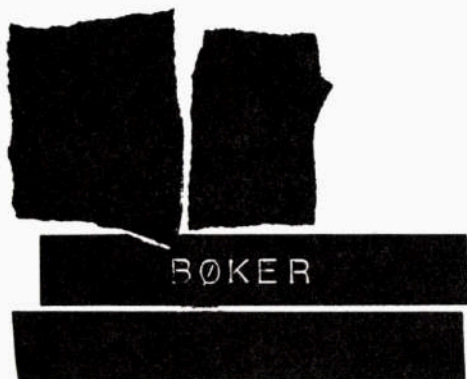
har nokså gjennomført oversett forskning selv, og totalt oversett kvinneforskningen og den nytenkningen som den faktisk har bidratt til. Vi tror ikke det er tilfeldig. Kvinneforskningen stiller muligens for mange og nærgående krav om å rive gjerdene og fjerne filtrene. Da er det nok mer bekvemt å gi skinn av at livets mysterier, gleder og ubehageligheter best kan analyseres innenfor passende mytiske rammer, nemlig rammene omkring elfenbenstårnet, enten tårnet er bygget her hjemme eller i Amerika.

Faktisk tror vi Dagbladets 12 universitetsdebattanter kunne lære mye om den hjemlige filtereffekt innenfor forskersamfunnet ved å oppsøke den kritiske debatten om dette ved de store universitetene ute. Men ikke hvis de reiser ut bare for å søke elitecellenes faglige fred og fryd! At Hernes og co. ennå ikke har oppdaget kvinneforskningens kvalitetshevende kapasitet innenfor et universitet som — la oss være enige om det — sårt trenger nytt liv og frie, kjettetske tanker, får være et tankekors for dem selv.

Ingen personlig brodd, men universitetspolitisk tror vi *drømmen om Harvard* er verre enn et bomskudd. Sett fra kvinneforskningens side er det et vådeskudd. Skuddet rammer frodige tilvekster til nye innsikter, nye fagområder og fagdannelser, nye organisasjonsformer og — ikke minst — nye livgivende bånd mellom forskning og samfunn, alt dette som universitetene ufortjent og uforvarende har fått med fremveksten av kvinneforskningen.

Eva Lundgren,
førsteamanuensis
og Kristin Eriksen,
prosjektvit.ass.,

Senter for humanistisk kvinneforskning,
Universitetet i Bergen

BØKER

Kvinner, historie og teori

Essays av Joan Kelly

Ved Sølvi Sogner

Den amerikanske historikeren Joan Kelly, tidligere kjent som Kelly-Gadol, døde av kreft i 1982, bare 54 år gammel. Denne lille boken er en samling av hennes viktigste artikler om kvinnehistorie, revidert for nyutgivelse. Forordet leste Kelly inn på bånd på sykesengen. Kolleger og medarbeidere har skrevet innledningen og stått for utgivelsen. En kan ikke unngå å bli grepet.

Enkeltartiklene i boken tar opp disse emnene: «De to kjønns sosiale relasjoner» (1976), «Hadde kvinnene en renessanse?» (1977), «Feministisk teoris 'tvisyn'» (1979), «Tidlig feministisk teori og 'kvinnekrangelen'» (1982), «Familie og samfunn» (1980). Noen av artiklene er velkjente, andre ikke. Det er fint å få dem samlet og tilgjengeliggjort. Kelly skriver klart og forståelig om vanskelige spørsmål. Alle — både gamle og nye lesere — vil ha glede av boken, som anbefales.

Kelly startet sin karriere som europeisk

renessansehistoriker. Hun forteller hvordan Gerda Lerner, som var hennes kollega ved historieseksjonen ved Sarah Lawrence College, kom til henne og til andre kolleger i 1971 og ville ha dem til å inkludere kvinneaspektet i sin undervisning. Kelly syntes at det var et utmerket tiltak, for hun var opptatt av kvinnebevegelsen, men så seg nødsaget til å måtte avslå siden det ikke var så meget å si om kvinner i renessansetiden. Men Lerner insisterte på en prat. Så snakket de i fire timer, men uten at Kelly ble overbevist om sine gode muligheter for å drive kvinnehistorie. Men hun lovet å tenke på det i helgen. Det gjorde hun. Og hun forteller at den helgen hadde hun en av de sterkeste intellektuelle opplevelsene i sitt liv. Plutselig ble hun seg bevisst at hele det bildet hun til da hadde dannet seg av renessansen, var partielt, forvridd, begrenset. Hun så for første gang på renessansen fra et kvinneperspektiv. Hun sammenligner dette skifte i perspektiv med det skifte i

verdensbilde som oppstod da man innså at jorden ikke var universets sentrum. Og hun bruker et bilde fra Leonardo da Vinci for å gjøre klart hva hun mener: Dersom man betrakter jorden fra månen, vil også jorden lyse.

Kelly ønsket å integrere kvinnene i marxistisk samfunnsteori. Til forskjell fra mange andre som er ute i samme ærend, skriver hun et klart og forståelig språk. Dessuten er de teoretiske overlegningene forankret i empirisk kunnskap — mer og mindre solid, naturlig nok. Å ha spesifikk historisk bakgrunn for sin teoridannelse er et hovedanliggende for henne. Det gjør at jeg liker å lese henne. Hun er ingen ahistorisk-tverrkulturell-antipatriarkats-feminist. Hun er også noe så sjeldent som kvinnehistoriker i tidlig moderne tid, 1500–1800. Helt moderne tids kvinnehistorie og middelalderens kvinnehistorie begynner så smått å få litt litteratur, men kvinnehistorie i det mellomliggende tidsrommet er sjelden vare. Selv om Kellys bok er teoretisk anlagt, og i prinsippet går over periodegrensene, føles det godt at forfatteren er faglig skodd i tidlig moderne tid.

Kelly ville ikke vite av hverken såkalt kompensatorisk kvinnehistorie, dvs. innsetting av kvinnene der de manglet i den tradisjonelle historiefremstillingen, eller noen isolert kvinnes historie på siden av den tradisjonelle, det som med et engelsk uttrykk har vært kalt «herstory». Hun ville plassere kvinnene der de hørte hjemme, midtstrøms i den totale samfunnsutviklingen («the mainstream of social change», s. 4). Kvinnene er hverken en klasse, en sosial gruppe, en minoritet, eller en kaste, men det sosiale motstykket til menn. Hun hevder med tyngde at for å forstå den historiske utvikling er de sosiale relasjonene mellom kjønnene like viktige å kjenne som klasserelasjonene. Som en god marxist-feminist, fremhever hun at det beste strategiske utgangspunktet for å komme videre

i arbeidet med å anlegge et kvinneperspektiv på historien er å studere signifikante endringer i respektive menns og kvinners roller i lys av de fundamentale omlegningene av produksjonsforholdene i samfunnet (s. 9).

Karakteristisk er hennes holdning til problemet periodisering innenfor historie. Kvinnene har til dels hatt andre historiske erfaringer enn menn, hvilket kunne ha rettferdiggjort en annen periodisering av historien ut fra skjellsettende begivenheter som spesielt angikk kvinnene. Således har Juliet Mitchell foreslått overgangen til moderne barnebegrensning som et slikt vendepunkt. Kelly avviser dette. Det overbetoner kvinnes reproduktive rolle og overser at samfunnshistorien er felles for de to kjønn. Det viktige er å relatere kvinnes rolle til mennene innenfor denne utviklingen — avklare hvorvidt institusjonelle endringer har ulike følger for kvinner og menn.

Gjennom denne tilsynelatende moderate holdningen til hva kvinnehistorie er og bør være, har Kelly alt hatt en sterk innflytelse på moderne kvinneforskning — ikke minst norsk. Noe av gleden ved å lese artikkelsamlingen skyldes bl.a. at man kjenner seg igjen, i god forstand. — Når jeg sier «tilsynelatende» moderate holdning, skyldes det at i sin målsetning på sikt, er Kellys ambisjoner i realiteten meget store. Hun ønsker intet mindre enn et paradigmeskifte. Det er synd at hun ikke rakk å fullføre den teori- og metodeboken hun var i sving med ved sin død.

Det er ti år i år siden Kelly stilte spørsmålet om det store vendepunktet i historien, renessansen, var noen slik «gjenfødelse» sett fra et kvinneperspektiv, og selv besvarte det nokså klart med et nei, i hvert fall hva angikk kvinnene i det øverste sosiale sjikt. Kort referert skisserer hun den allmenne utvikling slik. Middelalderens feudalsamfunn var basert på godseiendom. Kontrollen med dette jordegodset og med

bøndene som dyrket det, lå hos et lite, fåtallig krigsaristokrat, som holdt godset i forlening fra kongen. Også kvinnene innenfor aristokratiet utgjorde viktige ledd innenfor dette maktapparatet — som faktiske lensinnehavere og som forvaltere av godset i menns fravær. Kvinnene kunne overta, så lenge de utførte — personlig eller ved hjelp av andre — de tjenestene som fulgte med lenet. Med overgangen fra feudalsamfunn til statssamfunn ble selve statsorganisasjonen omorganisert etter et annet og mer upersonlig prinsipp. Det ble innført et klarere skille mellom privat og offentlig liv. Kongen lot ikke lenger adelige lensmenn bestyre gods og statsfunksjoner semi-autonomt på sine vegne, slikt ble overlatt tillønnede tjenestemenn av ikke-adelig byrd. Statlig kontroll ble skjerpet. Sentralisering av makten i kongens hender var slagordet. Og fra denne nye statlige offentlighet ble kvinnene drevet bort. Mest tydelig var dette for adelskvinnene som inntil da hadde innehatt en i særklasse sterk og fri posisjon på det politiske, økonomiske, kulturelle og erotiske plan. De ble nå på en ganske annen måte innordnet sine menns og sine mannlige slektningers interesser, selv om de aldri forsvant så totalt inn i familiesfæren som sine borgerlige medsøstre.

I overensstemmelse med sitt grunnsyn, ser Kelly patriarkatet ikke som en statisk og universell kategori, men som historisk betinget. Og hun ser opprinnelsen til patriarkatet slik vi kjenner det, nettopp i dette statssamfunnet som vokste fram i tidlig moderne tid, og klarest innenfor borger- og bondehusstandene. Familien må sees i lys av samfunnet, og familie-systemet kan bare forstås ut fra hvordan samfunnet organiserer produksjon og arbeidsdeling. Den nye borgerlige staten baserte seg i stigende

utstrekning på en pengeøkonomi der handel ble stadig viktigere, og følgelig handelsborgere fikk stadig større betydning, og der statens maktapparat var bygget opp på en stab av kongelig avlønnede embets- og tjenestemenn. Den nye borgerlige staten var sosialt lagdelt, men innen de ulike sjikt var basisenheten enkelthusstanden. Samfunnsproduksjonen var organisert husstandsvis. Og i spissen for husstanden stod «pater familias». For å bygge opp statens autoritet og undersåtenes lojalitet — i fravær av de personlige lojalitetsbånd som feudalaristokratiet hadde vært underlagt — støttet staten seg til husstandsoverhodene, og lovgivningen støttet dermed opp under farsautoriteten i familiene.

De fleste andre feminister søker vel — og sikkert med rette — «patriarkatets» opprinnelse lenger tilbake enn 14-1500-tall. Slike teoridannelser som beveger seg bakover mot førhistorisk tid er imidlertid, etter min oppfatning, mindre interessante for historikere. Viktigere er det å gå inn i historiske perioder der kildemateriale fins utstyrt med det heuristiske redskap som teori representerer.

Kelly har en tilbøyelighet i sine empiriske drøftelser til å konsentrere seg om de øvre sjikt. Kildesituasjonen innbyr til det. Hennes argumentasjon omkring den patriarkalske borgerlige familie føles unektelig noe blek. Men hennes tanker om kvinner, historie og teori er viktige å kjenne og å ta stilling til for å komme videre i arbeidet med å nå en forståelse av fortiden der kvinnene er integrert på en meningsbærende måte. Meget empirisk forskning gjenstår å gjøre, hittil er det bare skrappt lett på overflaten.

Joan Kelly:
Women, History and Theory
The Essays of Joan Kelly
 Chicago 1984

Kvinnene i Danmarks middelalderhistorie

Ved Ingvild Øye

De nedvurderende betegnelsene «middelalder» og «den mørke middelalder» som ble til blant renessansens ideologer, er lite dekkende sett fra en kvinnehistorisk synsvinkel. For kvinner var middelalderen tvertimot et tidsrom som bød på flere utfoldelsesmuligheter enn periodene før og etter. Dette er et hovedsynspunkt i den nyutkomne boken *Kvindeskikkelser og kvindeliv i Danmarks middelalder* av den danske middelalderhistorikeren Grethe Jacobsen.

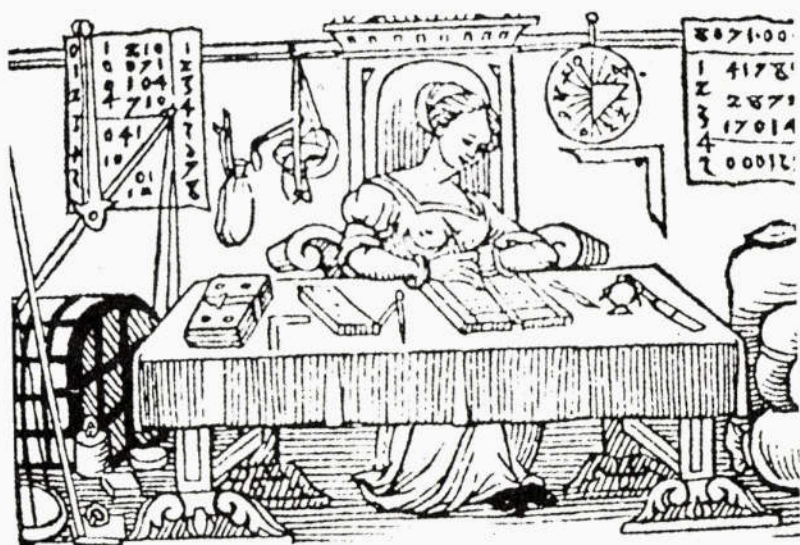
Med denne boken har vi fått den første samlende fremstilling av danske kvinners historie i denne perioden, og også i nordisk sammenheng står den ennå alene i sitt slag. Den er i stor grad resultat av forfatterens egen forskningsinnsats på dette feltet, men bygger også på forskningsresulater fra fagfeller med samme interessefelt og engasjement.

Grethe Jacobsen er tilhenger av den integrerte kvinnehistorie og distanserer seg fra retninger som ser kvinnehistorie som en egen faggren. Like mye som kjønn har økonomiske og økologiske forhold — samfunnets struktur — vært avgjørende for kvinnes stilling. Mens den sosiale rollen har vært en variabel som har spilt nært sammen med mennenes historie, har den biologiske rollen vært konstant; den har skapt sammenheng og askilt kvinnes historie fra mennenes. Grethe Jacobsen setter

seg som mål å analysere middelalderkvinnens forhold til samfunnets struktur og de roller som ble dem til del. Tilpasset de seg eller omformet/utvidet de strukturene? Gjorde de åpenlyst opprør mot dem, stilte opp alternativer?

Fremstillingen er tredelt. I den første hoveddelen risser forfatteren opp den historiske utviklingen for danske kvinner, og følger her de tradisjonelle periodeinndelingene. En kronologisk tverrgående bok omhandler kvinners rettsstilling i perioden. Det tredje hovedavsnittet tar utgangspunkt i kvinners livssyklus. Forfatteren har valgt en konkret og direkte, nærmest episodisk fremstillingsmåte. Hun benytter i utstrakt grad eksempler og portretter til å belyse generelle og tidstypiske trekk. På denne måten får vi et nært og direkte forhold til stoffet. Men av og til skygger eksemplene for hovedlinjene, og fremstillingen blir vel detaljert. Samtidig er de historiske overleveringene rett og slett for magre til å gi fremstillingen virkelig liv hele veien. Særlig gjelder dette de eldste tidsavsnittene, der kildene er tynne og ofte problematiske å tolke.

Grethe Jacobsen ser kvinnes historie i forhold til samfunnsutviklingen på ulike felt — økonomisk, sosialt, religiøst og politisk. Kildesituasjonen varierer i den 800 år lange perioden, men gjennomgående er det representanter fra samfunnets øverste

Byene betød utvidede arbeidsmuligheter for kvinner: Her en kjøpmannshustru eller kvinnelig bokholder, travelt opptatt med regnskapene. Bildet stammer fra en lærebok i regning, trykt i Lyon i 1571.

sjikt som kommer oss nærmest. Trass i de vanskelige kildeforholdene prøver forfatteren å gi en helhetlig fremstilling, og hun har gjort mange interessante og tankevekkende observasjoner. Ikke uventet legges det stor vekt på økonomiske forhold. Middelalderen innebar jo på flere felt en økonomisk oppgang, med utvidelse av jordbruksproduksjonen og oppkomst av byer — en utvikling som også kom kvinner til gode. Byene betød utvidede arbeidsmuligheter, først og fremst i detaljhandel. Her ernærte kvinner seg også som ølkoner — og av prostitusjon. Typisk for kvinnearbeidet i byene var at det var lite spesialisert og uorganisert. Senmiddelalderens privilegier og laugsdannelser gikk derfor ikke i kvinnes favør. I håndverksproduksjonen spilte kvinnene vesentlig rollen som medhjelpende hustruer og døtre. Til en viss grad fikk de som enker mer selvstendig innflytelse.

Kvinneres sosiale status var i stor grad betinget av de økonomiske forhold, som igjen var avhengig av giftermål og arv.

Grethe Jacobsen gir imidlertid også en rekke eksempler på at det fantes muligheter for kvinner utenfor det vanlige mønsteret. De kunne slå seg fram i selvstendige yrker.

Forfatteren mener at middelalderkirken la grunnlag for en overveiende kvinnevennlig tidsånd. Mens religiøs kultus i vikingtiden var utpreget maskulin, representerte kristendommen en tro som angikk både kvinne og mann. Den hadde flere kvinnelige innslag i religionsutøvelse, først og fremst jomfru Maria. Klosterbevegelsen var dessuten alternativ til ekteskap, og ga mulighet til utdanning, meditasjon og intellektuelt liv. Det var også kirken som la fundamentet for familien som en biologisk, juridisk og produksjonsmessig enhet. Jacobsen ser dette som en viktig årsak til at patriarkatet ble svekket i tidlig middelalder og kvinnes stilling generelt forbedret.

Politisk spilte kvinnene derimot en helt ubetydelig rolle, selv om det på toppen av samfunnet fantes dronninger, medregenter, oppdragere og formyndere med stor innflytelse. Selvstendige kvinnelige regenter

forekom ikke før i senmiddelalderen, med Margrethe. Paradoksalt nok er det bare disse kvinnene som hittil har vunnet plass i historiefremstillingene. Jacobsen har observert at blant disse har de som overskred den tradisjonelle kvinneverollen, fått negativ omtale i kildene.

Reformasjonen fikk neppe noen umiddelbar og direkte følge for danske kvinner, men Grethe Jacobsen mener å kunne vise at utviklingen i løpet av reformasjonsårhundret gikk kvinner imot, økonomisk, sosialt og religiøst. Særlig rammet den dem som fra før sto lavt på rangstigen. Synet på selvstendige kvinner endret seg også — den religiøse ideologi diskriminerte nå enslige kvinner. Forfatteren legger vekt på protestantismen som mer patriarkalsk religion, der de guddommelige kvinneskikkelser fikk redusert betydning. Med avskaffelsen av klostervesenet ble også alternativene til ekteskap færre. På 1500-tallet satte rettsforfølgelsen av de såkalte trolldomssaker inn for fullt, med ca. 100 prosesser. De rammet i all hovedsak kvinner — og ofte enslige kvinner.

Årsakene til forverringen på det økonomiske og sosiale området var mange og sammensatte. Grethe Jacobsen betoner imidlertid utbyggingen av sentralmakten og gjennomorganiseringen av samfunnet som viktige faktorer.

Ved å sette søkelyset på kvinnene i Danmarks middelalderhistorie har forfatteren ikke bare oppnådd å bringe ukjent stoff om kvinnene fram i dagen. Hun har også maktet å sette opplysningene i det spredte kildematerialet sammen til en helhetlig presentasjon. Fra sin synsvinkel har hun også kastet nytt lys over middelalderens samfunnsutvikling i sin alminnelighet. Særlig vellykket er fremstillingen av siste del av perioden, der kildematerialet er rikest og forfatteren støtter seg til egen forskning.

Grethe Jacobsen og forlaget har gjennom denne boken tydelig villet favne vidt — kan hende for vidt. Studenter og forskere ville nok ha satt pris på en sterkere problematisering av stoffet og en mer eksplisitt kildedrøfting med henvisning til kilder og tidligere tolkninger. Også den alminnelige, interesserte leser ville nok hatt glede av dette. For dem som ønsker å gå dypere inn i stoffet, er imidlertid de fyldige og oversiktlige litteraturlistene i boken til stor nytte. Uten tvil har Grethe Jacobsen her gjort et nybrottsarbeid av stor betydning — også i nordisk sammenheng.

Grethe Jacobsen
*Kvindeskikkelser og kvindeliv
i Danmarks middelalder*
København 1986

Kvinnoliv i Arna

Ved Beata Losman

Kvinnors verksamhet är ofta svårt att komma åt, därför att kvinnor både nu och ännu mer förr sysslat med sådant som den officiella statistiken inte räknar som yrkesarbete. De vanliga definitionerna på arbete passar inte, hur mycket kvinnorna än har slitit. Ingeborg Fløystad har i sin bok *Kvinnekår i endring* (Universitetsforlaget, Bergen 1986) anlagt ett konsekvent kvinnoperspektiv på en speciell bygd, Arna utanför Bergen, under perioden 1870–1930. Genom att kombinera många typer av källmaterial har hon fått fram en intressant och nyanserad bild av kvinnornas insatser i ett lokalsamhälle. Jag har läst boken med stor behållning utan att vara bekant med förhållandena i Arna. Eftersom jag själv de senaste åren studerat landsbygdskvinnornas liv i en socken i Värmland under 1800-talet, vet jag åtminstone hur svårt det är att hålla kvar kvinnorna i blickfånget, när källmateriale hela tiden har en tendens att framhäva männens liv och verksamhet. Ingeborg Fløystad har skickligt lyckats ta sig bakom en del dimridåer och jag tror att hennes bok kommer att intressera både lokalhistoriker och fackhistoriker, eftersom hon både gör djupanalys av det lokala samhället och sätter in Arnakvinnorna i ett större sammanhang och jämför med kvinnor i andra trakter via tillgänglig litteratur. I Arna kan Fløystad jämföra kvinnoliv i jordbrukar- och industrisamhälle. Huvudnäringen var jordbruk, men i Arna startades också landets första bomullsväveri 1846. En trikåtfabrik tillkom 1895. Därför kan Fløystad jämföra villkoren för indu-

striarbetarnas kvinnor med kvinnors villkor på de små jordbruken — brukningsdelarna tycks ha blivit ännu mindre under den undersökta perioden. Dessa kvinnor bodde så nära varandra men fick ganska olika levnadsförhållanden. Fløystad har lagt ner ett stort arbete på att få fram konkreta uppgifter om bostäder, kommunikationer och hushållstekniska förändringar, som påverkade kvinnoarbetet. Vad betydde det till exempel att få in vattenledning, inte i första hand i bostadshusen utan i ladugårdarna för att underlätta skötseln av kreaturen. Djurens trivsel med åtföljande bättre mjölkproduktion och mer kött att sälja var viktigare än att få bekvämare inomhusarbete. Bygden hade knappa ekonomiska resurser, och man sålde dyra matvaror för att själv kunna köpa billigare, t.ex. sill. Det var i stor utsträckning kvinnorna som skötte kreaturen, och deras insatser ökade under perioden, eftersom männen började skaffa sig andra försörjningsmedel bredvid jordbruket. När experterna kom till bygden för att undervisa om bättre kreatursskötsel var det dock i första hand männen de vände sig till, trots att kvinnorna stod för jobbet. Småbrukarhustrurna i Arna levde till stor del kvar i ett gammalt produktionsmönster fortfarande 1930. Utan deras arbete fungerade inte familjejordbruken. För arbetarkvinnorna utvecklades situationen annorlunda. I början av undersökningsperioden arbetade både man och hustru ofta i fabriken, men senare blev många hustrur hemarbetande. Hemmaservicen var ett slitsamt och nödvändigt arbete för att mannen och

*Tre blide budeier fra Unneland med kyr i 1927. (Utlånt fra Ådnatunet.)
Ill. fra Ingeborg Fløystads bok.*

eventuella tonårsbarn skulle orka fullgöra sin del av familjeförsörjningen, men hus-trurna blev utan egen inkomst och be-traktades som försörjda genom äktenskap. Försörjarbegreppet särskilt knutet till man-nen hade däremot ingen plats i jordbrukar-familjerna. Där hade kvinnorna både pro-duktions- och omsorgsuppgifter, och mot-tagarna av kvinnomas servicearbete var inte bara barn och make utan ofta även det äldre par, som lämnat över gårdsbruket och kunde leva flera årtionden på undantags-kontrakt.

Fløystad har också iakttagit skillnader i arbetsmönstret i de båda textilfabrikerna. Den äldre fabriken var visserligen en kvinnoarbetsplats men hade ganska stort manligt inslag. Männen stod vid maskiner precis som kvinnorna, även om de flesta var arbetsledare eller vårdade maskinerna. I den fabriken arbetade många gifta kvinnor, även sådana med småbarn, som kanske lämnades hemma under tillsyn av en 12-årig flicka. För familjens ekonomi var det

mer lönsamt att den yrkesskickliga modern gick i fabriken än att dottern gjorde det. Småflickor arbetade inte i fabriken, men givetvis vuxna flickor. Kvinnorna tjänade mindre än männen förstås, och de kämpade med obekväma bostäder och stora familjer men lyckades ändå i många fall leva till pensionärsåldern. Det är förståeligt att ar-betarhustrurna valde hemarbetet, när de fick en chans. Det var tungt att bära den ständiga oron för barnen samt mannens krav — maten skulle stå på bordet, när han kom hem. Till detta kom nya krav från läkare och sundhetsinspektörer. Kvinnorna skulle hålla rent i överfulla bostäder, tvätta och laga näringsriktig mat. Hur sådan mat ska vara beskaffad råder det ju olika me-ninger om, och Fløystad ger ibland Arna-kvinnorna rätt och dåtidens medicinska auktoriteter fel. Dessutom tog sällan in-spektörerna hänsyn till familjens hela situation, t.ex. ekonomin, när de fram-förde sin kritik.

Kvinnor och män var sammanfogade i

gemensamma produktiosenheter genom familjebanden, och Fløystad ser inte mycket av direkta motsättningar mellan könen. Arbetarna i Arna hade ingen anledning att motarbeta sina mödrar, systrar eller hustrur i arbetslivet, eftersom de flesta levde i en tät familjegemenskap, där allas bidrag till försörjningen var viktiga, precis som i jordbrukarfamiljerna. Däremot syns den vanliga könsskillnaden i fråga om ledarskap och offentlig verksamhet. Männen var ledande både i arbetet och i förningslivet, även om kvinnorna fanns med hela tiden. Så småningom kom enstaka kvinnor med utbildning till bygden — jordemor, lärarinna, läkare — och de kunde i kraft av sin yrkesverksamhet erhålla offentliga uppdrag. Men i stort sett var offentligheten förbehållen männen i Arna, precis som på andra orter, och man kan lika litet här som annorstädes se vad kvinnorna egentligen tyckte om detta. Ansåg de sig orättvist tillbakahållna eller var de nöjda med sin fasta position inom hemmet och familjen?

Fløystad har använt skriftligt material

från folketellinger, fabrikernas arkiv, ämbetsmäns redogörelser samt ett antal intervjuer med äldre kvinnor. Via det skriftliga materialet kan hon konstatera stora skillnader i livsvillkoren 1870 och 1930 men även en del variationer i tidsrummet däremellan. Hon räknar med att intervjumaterialet i bästa fall går tillbaka till början av 1900-talet och vill inte låta muntliga ut-sagor gälla längre tillbaka i tiden. De intervjuades tankar kan inte tillskrivas även deras mödrar och mormödrar — tankar och åsikter färgas ofta omedvetet av senare tid-ers idéer. Fløystad har i stället låtit det skriftliga källmaterialet ge den punktvisa belysning av kvinnovillkoren som det duger till före 1900. Genom att länka samman spridda uppgifter ger hon en väl genomarbetad kollektiv bild av kvinnolivets förändringar i en bygd, där varje steg togs försiktigt och långsamt.

Ingeborg Fløystad

Kvinnekår i endring

Universitetsforlaget, Bergen 1986

Between two Cultures

By Marianne Heiberg

Reserach has shown that number is a critical factor determining the nature of the relationship between immigrants and the local population. Depending on the specific European country in question, local reactions change from benign indifference to active hostility when the percentage of immigrants exceeds a level of somewhere between 5 to 12% of the population. When this critical mass has been reached, politicians warn that the host culture is in danger of drowning in a flood of foreigners. Arguments that immigrants come only to steal jobs from the locals and sponge off their generous social security system gain an enthusiastic audience. The immigrants themselves are treated to a wide range of intentioned and unintentioned discriminations and prejudices. Arguably to do everyone a favour, the doors to further immigration are slammed shut.

An important distinction should be added here. In Europe — Norway included — the majority of immigrants come either from other European countries or North America. These individuals may be viewed as foreigners, but they are rarely perceived as immigrants on par with, say, Indians or Turks. Texas businessmen in Norway or English wives in France are not the people who spark off local animosity.

One interesting aspect concerning immigration to Norway is that the critical mass was reached at an exceptionally early stage. Immigration had not reached 2% before the cries of protest began and the doors were abruptly closed. Some of the

reasons are obvious. Norway does not have a colonial tradition. Indeed, the contact most Norwegians have had with foreign cultures has been very restricted. Despite its geographical size, Norway is culturally very homogenous. And uniformity — usually justified as a desire for equality — is an explicit and strongly held value in Norwegian society. Norwegians have a limited margin of tolerance for differences among themselves. Therefore, it is not surprising that their tolerance of the more radical differences manifested by the foreign cultures in their midst is narrower still.

Other reasons are more subtle. Norwegian society has few mechanisms to facilitate the integration of outsiders. For instance, Norwegian social codes do not emphasize the extension of politeness and courtesy to strangers encountered, for instance, in shops or on tramways. A public culture of cafes, bars, pubs is absent. Casual, informal hospitality and socializing between neighbours or acquaintances also is not characteristic of Norwegian urban life. Most Norwegian social life occurs within a private, domestic sphere centered on the home. And Norwegian homes are very private indeed.

Nevertheless, regardless whether Norwegians find it desirable or not or whether public policy encourages it or not, the proportion of immigrants — defined sociologically, rather than legally — will continue to grow. Those already here will continue to exert pressure in order to reunify their families. Others will come in the hope that

Norwegian society will offer the opportunity for an economic future lived in dignity. The politically endangered will seek out Norway as a refuge of safety. And immigrant women will give birth to children whose fundamental human rights include the right to adhere to a different cultural tradition.

Therefore, research is urgently needed in order to understand and facilitate the adjustment of the immigrants already here and those who will arrive in the future. *Mellom To Kulturer* deals with one particular category of immigrants — immigrant women. The 9 articles assembled cover a wide variety of issues ranging from Chilean women's experiences with the health services to the Albanian Muslims' encounters with Oslo's quarrelsome variety of Saturday night drunks. The definition of immigrant used is the legal rather than sociological. For instance, British war brides resident in Norway for over 30 years are placed into the same general analytical framework as recently arrived Yugoslav women working as hospital cleaners.

The book offers a good deal of useful information. We find, perhaps not unexpectedly, that men make the active decision to emigrate. Most women come to Norway because of their relationship to these men. They tend to be the wives or, less frequently, daughters or sisters. Chilean women, most of whom are refugees, constitute the main exception to this rule. Contrary to expectations, however, we are told that, with certain exceptions, the average educational level of these women is high both in relation to other women in their home countries and to Norwegian women (Lie & Boan). We are also told that few immigrant women enter into employment which accords with their educational qualifications. One reason is that university authorities are extremely reluctant to evaluate foreign degrees as equi-

valent to Norwegian ones. One woman relates how her Master's degree in comparative literature from a well known American university was accredited as the equivalent of only one part of a Norwegian grunnfag. The barriers to gaining recognition for a foreign education are of such a magnitude that many are discouraged from even attempting to confront this peculiar citadel of academic insularity and snobbishness.

Austveg and Mathisen's analysis of the conflict between Western and in particular Asian ideas of health and proper medical treatment is of particular interest. The Western notion is that the body is like a machine composed of separate parts. If one part fails to function adequately, then that part should be repaired. The Asian concept sees the body more as a whole. Proper health is maintained when the opposing forces that affect the life system are in balance. And balance is maintained by the proper combination of diet, physical exercise, life style and sexual activity. Although Asian procedures such as acupuncture are becoming more accepted and medical practitioners are becoming increasingly aware that environment, psychology and diet affect disease, few doctors are willing or able to broaden and apply these insights in order to treat immigrant women in a manner which would be more culturally acceptable and, arguably, more effective medically.

Austveg and Mathisen also describe some of the dilemmas which face immigrant women giving birth. Not only do notions concerning birth, female modesty and fertility vary according to culture, but many immigrant women are made to feel that whereas, Norwegian women give birth, immigrant women breed.

Writing from first hand experience, Arni Hole gives a convincing picture of why Norwegian immigration policies and the

institutions set up to deal with immigrants are so lamentably inadequate. She describes the well known tendency of government, when faced with sensitive, politically touchy problems, to find solutions in two manners. The first is to set up a committee to investigate the issue. When the committee many years later finally presents its report, its recommendations can be safely put aside since in the meantime public attention and political priorities have changed focus. Second, a range of different institutions are established to deal with different aspects of the same problem. The end result of this plethora of organization is, on one hand, to prevent anyone from dealing with the problem in a coherent and efficient manner and, on the other, to provide specific institutions with the opportunity of placing blame for shortcomings and failures onto other institutions.

Like most books which consist of a collection of separate articles, the quality of the contributions in *Mellom To Kulturer* varies dramatically. In several cases the decision to limit the analysis to women only, separated from their relationship to their men and families, seems artificial and forced. This is particularly pertinent when dealing with women from more traditional societies in which individuals view the meaning of their lives as intimately linked to that of their families. The least satisfactory articles are those which try to make broad generalizations about different national groups of immigrants in which tentative and questionable assertions replace analytical insight and precision. Statements such as, «Kvinnesosialiseringen er i ulike land i alt vesentlig variasjoner over det samme tema — nemlig den patriarkalske arv», tells us more about the preconceptions of the researcher than about the actual lives and perceptions of women in, say, India or Morocco. Statements such as, «13% av de britiske, 9% av de jugosla-

viske og 34% av de chilenske kvinnene har avbrutt ett eller flere språkkurs», when not placed inside a more detailed, empirical analysis, tells us almost nothing at all. Unfortunately- many articles in the book contain statements of this kind.

The more successful articles tend to be those in which the focus is narrowed and inadequate statistics are replaced by a close and sympathetic observation of peoples' actual lives over time. It is especially useful when the author displays an understanding not only of the immigrants' lives in Norway, but also of their lives in their country of origin. In this respect the contribution of Berit Backer is outstanding.

Backer's subject is Albanian speaking women from southern Yugoslavia and the evolution of their lives when they become immigrants in Oslo. Backer's rich and well written article begins with a description of the values and regulations which governed the rural society of which these women once were part. For the reader this introduction is essential. Only by reference to this society can these women's lives and the changes which they have had to confront be understood. The women have undergone a dramatic changeover from life in a southern Muslim society to life in a northern, secular one. In the process they have also been transformed from peasant wives, embedded in a web of obligations to an extended family, to isolated urban dwellers confined to small, run down flats.

Backer shows that attempts to preserve or alter traditional norms in this new setting can pose difficult and subtle dilemmas. For instance, a woman's need for company in order to break her isolation conflicts with the lack of the appropriate people — specifically female kin — with whom she would traditionally associate. Backer also shows how the woman's role in marriage and indeed the nature of marriage itself alters in response to these changed circumstances.

Relations between a woman and her husband become close, more multidimensional and more individualized. Because of their remoteness, the importance of and obligations to the kin group is reduced. The importance of the individual is increased.

Despite its uncertainties and insecurities, life in Norway also offers these women opportunities of engaging in activities which would be unthinkable in Yugoslavia. She can shop or confront bureaucracy alone, unaccompanied by male kin and their protection. But again there are dilemmas. The desire to conserve well known patterns, especially those prescribed by Islam is strong. In reference to dress, one man laments,

« . . . Det er ikke bestandig morsomt å gå på gaten med en kone som er kledd som våre. Vi menn kunne ofte tenke oss at de skulle se litt mer moderne ut, slik at ikke folk glante på dem. Men de er troende . . . »

One strength of Backer's article is that she demonstrates that «immigrant» is not a static category. The challenges presented and adjustments required develop and change over time. So too does the immigrants' understanding of both their own lives and the new cultural world surrounding them.

Suzanne Stiver Lie (red.)

Mellom to kulturer:

Kvinnelige innvandrere i Norge
Universitetsforlaget, Oslo 1986

Ei bok om toppidrettsjenter av toppidrettsjenter – for alle

Ved Rannveig Nordhagen (senior og junior)

Dette sier Stein Erik Kirkebøen i forordet til boka si: *Idrettsjenter. Veien til topps.*

I denne tida, da det kan synes som om det er jentene som «redder» bildet av norsk idrett utad, kan en bok om kvinnelige toppidrettsutøvere lett bli et forsøk på å ri på en popularitetsbølge. Boka som Kirkebøen har redigert/skrevet er imidlertid mer enn

dette. Den har et viktig budskap. Det er 14 toppidrettsjenter fra forskjellige idrettsgrener som forteller om sin vei mot og om livet på toppen, på godt og vondt. Vi ser klart at solen ikke alltid har skint like varmt på kvinneidretten, og ikke har den skint så lenge heller. Vi ser også at det kan blåse kaldt på toppene fordi det er så tynt besatt

der. Men vi øyner også gleden ved å lykkes, ved å bli perfeksjonist i sin idrett.

Det er viktig for alle, ikke minst for dem som er engasjert i idrettsarbeid, på organisasjons- og lederplan, eller i mediasammenheng, å bli minnet om at det ikke er lenge siden kvinneidretten var «hår i suppa». Det kan være lett å få et tilbakefall. Vi ser at der hvor flere har stått sammen, synes det å ha vært lettere å lykkes, og ikke gi opp så lett. For de ensomme svalene kan tilværelsen bli vanskeligere. Det er derfor viktig at det arbeides for et tettere sjikt i toppen og like under, slik at talentene ikke skal blåse bort. De som arbeider i trenerbransjen bør også kunne lese boka med ettertanke, veien fra riktig trening til utilbørlig press er åpenbart ikke lang bestandig. Dessuten har boka noe å si til dem som går inn i parforhold med kvinnelige toppidrettsutøvere!

Jeg lot også en kvinnelig idrettsutøver (junior) på elitenivå lese boka, og hun sa følgende: «Jeg synes boka var fint lagt opp med at det er forskjellige toppidrettsutøvere, med sine vidt forskjellige idretter som forteller om sin karriere. Hver og en forteller på sin måte, og legger vekt på for-

skjellige ting. Jeg synes kanskje at i et par kapitler blir litt vel mange negative sider trukket frem. Medaljens bakside skal jo selvfølgelig være med, men jeg synes at noe var overdrevet. Det ble liksom så dystert. Ellers synes jeg det var gøy og spennende å lese boka. Jeg kjente meg igjen mange steder! Når det gjelder å være kvinnelig idrettsutøver gir boka generelt et uttrykk for at det er hardt å være kvinne på toppidrettsnivå. Du må kunne stå på og kunne stå imot mange hindringer og mye motgang. De fleste nevner at som kvinner møter de mange fordommer, og de må derfor ha en *sterk* selvillit og *sterk* vilje. Boka gir meg en forestilling om hvordan den revolusjonerende utviklingen innen kvinneidretten har vært. Jeg synes forresten det var litt oppsiktsvekkende at det er en *mann* som har skrevet og redigert boka!»

Det var juniors uttalelse, og den er vel viktig?

Stein Erik Kirkebøen:
Idrettsjenter. Veien til topps.
Universitetsforlaget
Norges Idrettsforbund 1986.

— *Ingen har rett til
å kreve noe av meg*

Ill. fra
«Idrettsjenter.
Veien til topps».

The Kristeva Reader

Ved Ebba Witt-Brattström

I början av 80-talet delade jag en villrådig-
het med många andra feministiska littera-
turforskare. Vi befann oss plötsligt vid en
tröskel som den anglosaxiska litteratur-
forskningen inte kunde hjälpa oss över. Vi
kände behov av en mer avancerad teori,
helt enkelt.

I Frankrike fanns sedan 70-talet en dis-
kussion kring om det kunde sägas existera
en kvinnlig skrift. De franska feministerna
ofta mycket extravaganta och ur ett
nordiskt perspektiv ganska ovetenskapliga
åsikter kändes både lockande och hotande.
Som inspiratörer spelade de dock en viktig
roll, också för den motståndare till detta
«écriture féminine» begrepp som nu håller
på att introduceras i Skandinavien, nämligen
den franska litteraturforskaren Julia
Kristeva. Hon tillhandahåller en teoretisk
diskurs med vetenskapliga anspråk som
också inbegriper könsskillnaden. Toril
Moi citerar henne i inledningen till sin bok
The Kristeva reader.

«It was perhaps also necessary to be a woman to
attempt to take up that exorbitant wager of carrying
the rational project to the outer borders of the signi-
fying venture of men . . . »

Denna kvinnliga självmedvetenhet som i
kombination med ett stort skarpsinne verkar
hos Kristeva, stötte jag för första gången
på en iskall januaridag i Paris i början av
80-talet. Då föll av en slump ett nummer av
Tel Quel (från 1977) i mina händer. Det
innehöll två artiklar av Julia Kristeva som
bägge finns med i Toril Moiss urval, och

som talade direkt till den splittrade varelse
som var jag: å ena sidan intellektuell femi-
nist och å andra sidan småbarnsmor. Jag
upplevde för första gången att dessa sidor
kunde förenas i en teoretisk diskurs. Inte
sedan jag lärde mig läsa har jag känt samma
extas!

I den första artikeln, «En ny typ av in-
tellectuell — dissidenten», sätter Kristeva
fingret på det speciella motstånd som ligger
latent i kvinnlighetens villkor i vår kultur.
Kvinnorna, skriver hon, förvaltar den poli-
tiska lagens skugga, dvs. det som trängs
bort i det offentliga livet (och i dess dis-
kurser); reproduktionens (oskrivna) lag.
Kvinnorna för jo släktet — och därför även
samhället — vidare. Men samtidigt befin-
ner de sig i *exil*, menar Kristeva, i förhåll-
ande till sitt samhälle. De får representera
särarten, det individuella i det allmänna
(splittring, drift, närhet till döden, det de-
moniska och onämbara). Kvinnan kan
sägas inkarnera hela det mänskliga släktets
paradox (Kristeva skriver «konflikt»): att
vara på en och samma gång kropp och
medvetande, kön och intellekt, homo sa-
piens och individ. Havandeskapet ger en
upplevelse av att befinna sig i korsningen
mellan natur och kultur, biologi och språk.
När kvinnan en gång inser vidden av detta
symboliska predikament så kan något nytt
hända. Men först måste vi ställa den stora
frågan om hur moderskap och kvinnlig
kreativitet hör ihop.

Nästa artikel, «Kärlekens kätterska
etik», fördjupar den problematik som en

förre mynnade ut i. Här spaltas rent konkret subjektets splittring upp i en vänstermarginal som ger impressionistiska och närmest lyriska intryck från Kristevas första tid som mor. Medan högermarginalen analyserar jungfrumyten och försöker leta sig fram till en tolkning av vad Maria som symbol inneburit för kvinnorna genom tiderna och hur hon använts av kyrkan (den katolska), staten osv. för att sublimeras kvinnornas behov av en moderlig/kvinnlig diskurs. Artikeln sluter med pläderingen för en ny etik för det andra könet, en kättersk etik som rymmer könsskillnaden och som ser att kvinnan har andra behov än mannen och att dessa behov måste finna ett offentligt uttryck.

Förutom Toril Mois spännande förord så består *The Kristeva reader* av två avdelningar, där den första innehåller texter som kan sägas vara i första hand skrivna av lingvisten och semiotikern Kristeva. Medan den andra delen presenterar en rad (ofta svåråtkomliga) artiklar som kretsar kring hennes syn på kvinnan, psykoanalysen och politiken. Till bokens samtliga artiklar finns utmärkta introduktioner av redaktören. Urvalet speglar den dubbelsidighet hos Kristeva som jag talade om ovan, men sätter inte dessa sidor i tillräcklig relation till varandra. Det tror jag beror på att hennes litterära tillämpningar under 80-talet inte finns ordentligt representerade i denna volym. I min mening är det där som vetenskapskvinnan och feministen Julia Kristeva förenas.

Utan tvivel har det med utgivningssituationen att göra. Julia Kristevas litterära huvudverk finns redan utgivna på engelska (*Revolution in poetic language* og *Powers of horror*) eller är under översättning (*Histoires d'amour*). Dessutom finns redan en antologi, *Desire in language*, som tar fasta på den «litterära» aspekten, men så gott som helt förbigår den feministiskt intressanta. I och med att *The Kristeva reader* så suveränt fyller ut denna sista viktiga aspekt

kan man säga att det nu finns en god möjlighet för engelsk (och därmed internationell) publik att skapa sig en hel uppfattning om Kristevas tjugo år långa vetenskapliga produktion.

Jag tror att Toril Mois bok kan fungera som en viktig inspiration för kvinnoforskare av alla slag. Men jag skulle villas uppmåna litteraturforskarna att gå vidare till Kristevas andra verk. För mig är Kristeva i första hand lingvist och litteraturforskare och först i andra hand politiskt intressant feminist. Hon ser i den litterära texten en speciell typ av kroppslighet som hon frilägger med en känslighet som gjort djupa intryck på t.ex. Roland Barthes somförhåller sig mer essäistiskt till samma litterära egenskap i *Le plaisir du texte*. Bägge försöker utreda frågan varför det poetiska språket är så eggande att vi inte kan avstå från det.

En svensk (manlig) idéhistoriker försökte nyligen få mig att gå med på att Kristeva är ett modedefenomen jämfört med de framtida klassikerna Derrida och Lacan. Det tror inte jag. Faktum är att Kristeva kan sägas inkarnera 100 år av obruten tradition av språkfilosofi, litterär teori, lingvistik och psykoanalys. Som europeisk intellektuell är hon den bro som förenar öst och väst. Hon är född, uppvuxen och skolad i Bulgarien, och de ryska formalisternas uppfattning om litteraturen som en *rörelse i sin samtid* är för henne helt grundläggande. Från Roman Jakobson har hon insikten att det mänskliga subjektets dialektik finns inskriven i det poetiska språket. Det är heller ingn slump att en av hennes viktigaste essäsamlingar heter *Polylogue* i Mikhail Bakhtins efterföljd. Hennes beroende av honom är stort. Bakhtins stora och inspirerande insats är att han (i sin Rabelaisbok) lyckades göra estetik av en så svår gripbar och undflyende erfarenhet som den arkaiska moderskroppen. Detta individuella

Forsideillustrasjon til «The Kristeva Reader».

förminne beskrivs som en kollektiv erfarenhet, synlig som plats och urkälla i en politiskt progressiv estetik, en karnevaliska grotesken (som utmärks av sitt motstånd till det upphöjda skönas estetik). Denna grotesk har ett subjekt som är moderskroppen. Kristeva bygger vidare på hans forskning genom att sätta modernismens vägren att identifiera sig med faderns lag och syntax i relation till ett förspråkligt stadium knytet till just moderskroppen (se *La révolution du langage poétique*, men också Mois urval av denna bok i *The Kristeva reader*, s. 89).

Julia Kristevas självständiga bidrag till denna öst-tradition är en post-lacanian variant av psykoanalysen med tydliga in-

slag från objekt-relationskolan (Winnicott, Klein). Med hjälp av psykoanalysen för hon den textkoncentrerade och processorienterade vetenskap som utgör hennes bakgrund in i Västeuropa.

Avslutningsvis undrar jag om Mois översättning av Kristevas begrepp «sujét en procès» (som hon kallar «subject in process») inte hellre borde översättas med «subject on trial». I alla händelser finns det en dubbelbetydelse inbakad i denna benämning på det poetiska språkets subjekt; det är ett plågat, allmänt tvivlande subjekt som lyckligtvis även befinner sig i rörelse.

Toril Moi (ed.)
The Kristeva Reader
 Basil Blackwell, Oxford, 1986

Litteraturkommentarer

Kvinneforskning og vitenskapsteori

Seminaret i vitenskapsteori (SIV) ved Universitetet i Oslo holdt i vårsemesteret 1985 et helgeseminar med tema «Kvinneforskning og vitenskapsteori». (For nærmere presentasjon av SIV, se *Nytt om kvinneforskning* nr. 1/1986, s. 33–35.)

Innledningene fra dette seminaret er nå samlet, og foreligger som nr. 1 i serien *Notater i vitenskapsteori*, utgitt av SIV. Vi håper å kunne komme tilbake med nærmere omtale av rapporten, og vil her bare nevne bidragsyterne og deres tema:

Eva Lundgren:

Om kvinneforskningens vitenskapsteoretiske grunnlag: Fins det en særskilt feminin epistemologi?

Runa Haukaa:

Kvinnebevegelse og kvinneforskning — et problematisk søsterskap?

Björg Aase Sørensen:

Rasjonalitet og kjønnsbestemt arbeidsdeling/rasjonalitetsformer i produksjon og reproduksjon

Harriet Holter:

Kvinneforskning — fomyelse av samfunnsforskningen?

Sissel Lie:

Synliggjøring og usynliggjøring som begreper i kvinneforskning

Harriet Bjerrum Nielsen:

Nye kønstereotyper — en faldgrube for kvindeforskningen?

Øystein Gullvåg Holter:

Mannen som gave

Trine Deichman-Sørensen:

Fra opposisjon til supplerende viten

tas et slags forbehold i forordet om at enkelte av innledningene ikke er fullt så aktuelle lenger, i den forstand at forfatteren har arbeidet videre med temaet.

Vi tror at de fleste av oss som er interessert i slike spørsmål vil ha stort utbytte av å arbeide med rapporten. Og sett fra vårt (redaksjonens) ståsted vil vi trekke fram et lite poeng:

Seminaret i vitenskapsteori har eksistert (delvis uformelt) siden 1975. Vi synes det er artig at nettopp «Kvinneforskning og vitenskapsteori» er temaet for det aller første nummeret i den skriftserien seminaret nå vil begynne å gi ut.

Rapporten koster kr 30,- og kan bestilles fra

Seminaret i vitenskapsteori

Postboks 1066 Blindern

0316 Oslo 3

Tlf. (02) 45 47 34

Kvinneforskning og vitenskapsteori

Innlegg og foredrag på Tømtekonferansen 1985

Nummer 1, *Notater i vitenskapsteori*

Seminaret i vitenskapsteori ved

Universitetet i Oslo

Dagpasning for de 6-10-årige

Den danske undersøkelsen «Dagpasning for de 6-10-årige» belyser omsorgen for barn i alderen 6-10 år etter skoletid. Videre tar den også opp hvordan barn blir passet under sykdom og i fritidssysler.

Undersøkelsen bygger på en postspørreundersøkelse som ble sendt til ca. 2.500 husstander med ett eller flere barn i 6-10-års alderen. Svarprosenten var godt over 70%.

Når et barn blir sykt er det mest alminnelig at moren blir hjemme og passer barnet (79% av tilfellene). Farens rolle i forbindelse med barns sykdom er begrenset (22% av tilfellene).

Hensikten med undersøkelsen er å skape grunnlag for en debatt om omsorgen til en aldersgruppe som ofte oversees i forhold til den litt yngre gruppe som har et åpenlyst behov for slik omsorg. Debatten i Danmark dreier seg især om hensiktsmessigheten av den offentlige innsats for barn i denne aldersgruppen.

Socialforskningsinstituttet

Bjarne Hjort Andersen og

Per Schultz Jørgensen

Dagpasning for de 6-10-årige

Publikation 159, København 1987

Kvinneforskning kring rusmedel 2

Rapporten er et resultat av et nordisk seminar på Leangkollen i mai 1986, med temaet «Kvinneforskning kring rusmedel».

Kvinneforskning rundt alkohol og stoff er et område som Nordiska nämnden för alkohol- och drogforskning (NAD) har viet stor oppmerksomhet. Seminaret på Leangkollen var en oppfølging av det tidligere NAD-seminar i 1982. Det har kommet i gang en del interessante forskningprosjekter etter NADs siste seminar. Målsettingen med seminaret er bl.a. å samle opp det nyeste innen forskningen, og å fungere som et diskusjonsforum for både forskere og andre interesserte.

Innledningene spenner over et vidt om-

råde, fra teoretiske områder innen kvinneforskning og rusmiddel, kontrollaspekter kvinners endrede bruksvaner og kvinners stilling i behandlingssystemet, til graviditet og misbruk av rusmiddel.

Stort sett alle foredragene som ble holdt er gjengitt i rapporten. Møtet ble arrangert av Fanny Duckert ved Statens institutt for alkoholforskning (SIFA).

Kvinneforskning kring rusmedel 2

Rapport från ett nordisk forskarseminarium 1986

NAD publikation nr. 14, 1986

Annegatan 29A 23

00100 Helsingfors

Kvindeforskning — hva foregår i EF-landene?

Sekretariatet vil gjerne få presentere en meget nyttig oversikt som vi har fått fra Kommissionen for De Europæiske Fællesskaber. Det er en oversikt over forskjellige aktiviteter innen kvinneforskning og undervisning ved universitetene og institusjonene. Dette er hentet fra de ti land som er tilsluttet EF.

Foruten oversikt over aktivitetene ved institusjonene er det også oppgitt aktuelle adresser på forsknings- eller dokumentasjonssentre, biblioteker og undersøkelsesgrupper som ikke hører inn under institusjonene.

Denne danskspråklige presentasjonen gir oss bare et lite inntrykk av det mangfold som kvinneforskningen står for i Europa. Av praktiske hensyn er oversikten begrenset til det akademiske området.

Kvindeforskning

Tillæg nr. 18 til Europas Kvinder

Kommissionen for De Europæiske Fællesskaber

Varför Eva men inte Nils-Erik?

heter en utredning fra Universitets- och högskoleämbetet, Forskning och utveckling för högskolan i Stockholm. Utredningen bygger på en analyse av högskolestudiet. Formålet har vært å få et helhetsbilde av studieforholdene. Rapporten innledes med et portrett av fire studenter i deres hverdag. Samtidig har en viet utdanningspolitikken oppmerksomhet og sett på hvem som studerer ved högskolen, og hvor representative de er. Videre dreier utredningen seg om hvordan det går med studentene, hva de får ut av studiene, og muligheter på arbeidsmarkedet.

Varför Eva men inte Nils-Erik?
Perspektiv på studerande i högskolan
UHA/FOU, skriftserie 1987: 2

Kvinnens makt og avmakt

Et kjønnsrolleperspektiv på
forvaltning av faglige interesser i
fiskeriindustrien

«Kvinnens makt og avmakt» er en delrapport fra prosjektet Kvinner, fagorganisering og lokalsamfunn. Forfatteren, Siri Gerrard, skriver i forordet at kvinnes stilling i fagbevegelsen er preget av tvetydighet med barrierer, utfordringer og potensialer. Hensikten med rapporten har vært å synliggjøre og nyansere noen av de prosesser og strukturer som kvinner kan være deltakere i, men også er preget av. Det er særlig NNN-organiserte i Finnmark (Norsk Nærings- og Nytelsesmiddelforbund), menn og kvinner på alle nivåer innen fagbevegelsen, som har vært involvert i undersøkelsen. Rapporten forsøker å kartlegge deltakelse og interesseområder på arbeidsplassen, i fagforeningsfora lokalt, i det

faglige samarbeidsorgan på fylkesplan og på NNNs landsmøter i perioden 1976–1981.

Kvinner er ikke noen ensarta gruppe. Deltakelsen i fagforeningsarbeid er størst på grunnplanet hvor de får benyttet sine erfaringer og sin væremåte. På de høyere beslutningsnivåene er hovedregelen at kvinner støtter opp om menn og deres arbeid, og bare sjelden tar opp spesifikke kvinnespørsmål. Det er færre kvinner jo høyere opp i beslutningshierarkiet en kommer, og det er mye som tyder på at menns dominans i NNN vedlikeholdes.

Siri Gerrard:

Kvinnens makt og avmakt.

Et kjønnsrolleperspektiv på forvaltning av faglige interesser i fiskeindustrien.

Finnmark distriktshøgskole, FDH-rapport 1986: 6.

Verdens kvinner — en situasjonsrapport

Kvinnefronten i Norge står bak utgivelsen av denne norske utgaven av fakta-rapporten. Den utkom for første gang i 1985 i to deler — forfatteren heter Debbie Taylor.

Boka griper fatt i hovedtrekkene ved kvinnes stilling på slutten av kvinnetiåret. Forordet til den norske utgaven åpner med følgende «harde» fakta:

Visste du at kvinner i Europa bare har 2/3 av den fritiden menn har?

Visste du at 3/4 av alt jordbruksarbeid i Afrika utføres av kvinner?

Visste du at kvinnelige industriarbeidere i Japan tjener mindre enn halvparten av det en mannlig tjener?

Visste du at komplikasjoner etter illegal abort er den viktigste dødsårsaken blant kvinner mellom 15 og 39 år i Latin-Amerika?

Visste du at omskjæring av kvinner, som i dag særlig rammer kvinner i Afrika, var en anerkjent

«medisinsk» behandlingsmåte for nymfomani, masturbering og hysteri helt fram til 1937 i USA?

Visste du at antall yrkesskoleplasser i Venezuela for jenter økte fra 26 til 52% i perioden 1976–1981?

Visste du at 90% av FNs medlemsland nå har offisielle regjeringsorganer som skal sikre framskritt for kvinner og at 50% av disse er kommet til i løpet av kvinnetiåret?

Disse fakta er hentet fra bOKas hovedkapitler: Familien, Arbeid: Jordbruk & industri, Helse, Sex, Utdanning og politikk. I tillegg er det en statistikkdel.

Fakta er viktig — fakta er spennende lesning!

Debbie Taylor:

Verdens kvinner — en situasjonsrapport

A New Internationalist Book.

Kvinnefronten i Norge, 1987.

Fra kvindeforskningen i Århus: Dametur

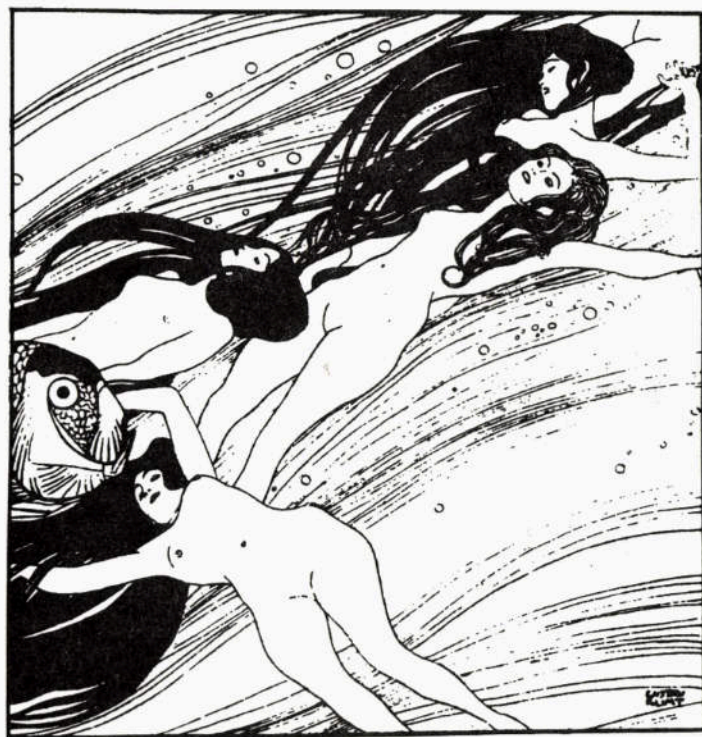
I *Dametur* presenteres 12 artikler som til sammen viser bredden og mangfoldet i kvinneforskningen. Emnene favner om mote — seksualitet i 50-årenes USA — psykoanalyse — Karen Blixen — pikeoppdragelse i 1800-tallets Århus — KFUK — kultur i mellomkrigstiden m.m. Vi finner følgende kapitler: Kommunikasjon, Psykoanalyse og videnskapsteori, Æstetik og litteratur, Historie.

Dametur

Kvindeforskning i Århus

Red.: Vibeke Aarestrup m.fl.

Aarhus Universitetsforlag i samarbeid med foreningen Håndbibliotekets Veninder, 1986.

Gustav Klimt: «Fiskeblod», ca. 1900. Kvinden som ubevidst væsen og ren følelse, uden vilje og ånd, opløselig i elementerne. Fra: Jost Hermand (udg.): *Jugendstil*, Darmstadt 1971. Illustrasjonen er hentet fra «Dametur».

Politianmeldt kvinnemishandling

Anne-Marie Aslaksrud og Kåre Bødal står bak en undersøkelse om anmeldelse i kvinnemishandlingssaker. Rapporten fra undersøkelsen forelå ved årsskiftet.

Undersøkelsen omfatter 435 saker som ble anmeldt til Oslo Politikammer i årene 1981, 1983 og 1984. Foruten å gjøre rede for de reaksjoner som anmeldelsene førte til, beskriver Bødal og Aslaksrud de menn som ble anmeldt, og gir også enkelte opplysninger om kvinnene som anmeldte dem.

Undersøkelsen er foretatt etter oppdrag fra Justisdepartementet, som sammen med Forbruker- og administrasjonsdepartementet, Sosialdepartementet og NAVF deltar i et forskningsprogram om vold mot kvinner. Som et ledd i dette forskningsprogrammet har Justisdepartementet vært interessert i en nærmere kartlegging av reaksjonsmønsteret i kvinnemishandlingssaker for å få belyst hvordan påtalereglene praktiseres — og spesielt den strafferettslige

oppfølging. (Dvs. de tilfeller der kvinnen ikke ville fremsette påtale, eller i de sakene der påtalebegjæringen ble trukket tilbake, skulle det fra påtalemyndighetenes side i hver enkelt sak nøye vurderes om det forelå allmenne hensyn som tilsa at saken allikevel burde fremmes. Riksadvokatens rundskriv av 30.06.82.)

Undersøkelsen konkluderer med at påtalepraksis ikke har blitt skjerpet. Aslaksrud og Bødal fremmer forslag om innføring av ubetinget offentlig påtale i kvinnemishandlingssaker. (Vi vil i den forbindelse opplyse at et slikt forslag for tiden er under behandling, og har allerede vært til høring.)

Forfatterne sier i forordet at de seinere vil intervju noen mishandlede kvinner for å få mer kunnskap om deres møte med politi- og rettsvesen. De vil også intervju noen anmeldte/straffede menn.

Anne-Marie Aslaksrud og Kåre Bødal:
Politianmeldt kvinnemishandling
435 saker anmeldt til Oslo politikammer i
1981, 1983 og 1984.
Justisdepartementet, desember 1986

MØTER SEMINARE

KONFERANSER

Symbolproduksjon og kvinner identitets- håndtering i ulike kultursammenhenger

Et symposium holdt i Bergen
høsten 1986

Miljøgruppa «Kvinner og utvikling» er en tverrfaglig sammensatt gruppe på til sammen 10–12 hovedfagsstudenter og forskere i Bergen. Vi arbeider alle med problemstillinger omkring kvinners situasjon og kjønnsrelasjoner i den tredje verden. Initiativet til å danne gruppa ble tatt av personer ved Chr. Michelsens institutt og Sosialantropologisk institutt høsten 1985, etter inspirasjon fra NAVF/RFSPs forskningsprogram «Kvinner og utvikling». Miljøgruppa fungerer uavhengig av de eksisterende forsknings- og undervisningsmiljøer, men er formelt tilknyttet Senter for utviklingsstudier.

Høsten 1986 ble det avholdt en seminarrekke med temaet: «Symbolproduksjon og kvinners identitetshåndtering i ulike kultursammenhenger», med Dr. Mary Douglas, Dr. Marja-Liisa Swantz og forskningsstipendiat Aud Talle som gjesteforelesere. NAVF/RFSP bevilget penger til dekning av utgiftene.

Den første av høstens forelesere var Dr. Mary Douglas, et velkjent navn i sosialantropologi. Hun fikk sin utdanning ved Oxford University i England, og gjorde tidlig i sin karriere feltarbeid i Belgisk Kongo. Hun har vært gjesteprofessor ved Northwestern University og Princeton University. Mary Douglas' mange publikasjoner har vakt stor interesse blant forskere og studenter i en rekke fag.

Hennes mest kjente bok er antagelig *Purity and Danger: An analysis of the concepts of pollution and taboo* (1966). Forøvrig strekker hennes produksjon seg fra monografien *The Lele of Kasai* (fra feltarbeid i Kongo) som kom i 1963, til *How Institutions Think* (1986), der hun etter eget utsagn prøver å presentere «a coherent argument about the social control of cognition». Under sitt besøk i Bergen holdt Mary Douglas en offentlig forelesning, og hun innledet til et intern-seminar. Innledningen hadde tittelen «Complexity in Symbolic Systems», der hun tok opp en alternativ analysemåte av mening. Utgangspunktet er adferd. Hun ser på mengden av mening som ble formidlet. Mening blir her brukt i betydningen informasjon. Hun benytter det hun kaller «cultural analysis» for å ære noe om kulturell kompleksitet. Grader av kompleksitet har sammenheng med mengde av informasjon som gis. Mary Douglas illustrerer dette ved hjelp av informasjons-teori. Hennes eksempel var en husmors planlegging av et måltid. Ved å trekke fram alternative valg med hensyn til gjester invitert, retter servert, servise benyttet osv., diskuterte hun den mengde informasjon som blir gitt eller kan bli avgitt. Dersom man kan servere hva som helst uansett tid på dagen og uansett hva slags anledning det er og uavhengig av hvilke gjester som blir invitert, så vil man få liten informasjon ved å observere/studere tilberedelse av mat til et måltid. Er det derimot utarbeidet nitide

regler for hva som passer til hvilke anledninger, er informasjonsnivået høyere.

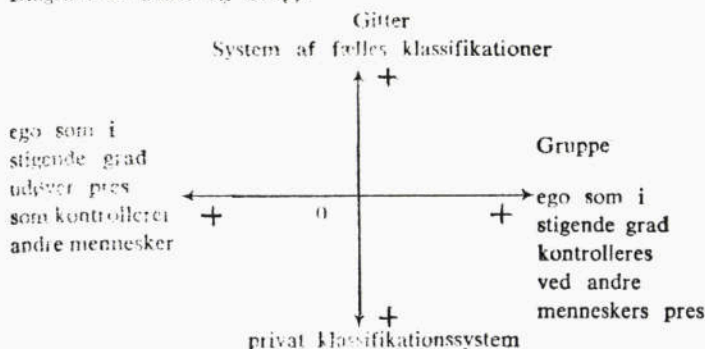
Stigende grad av kompleksitet gir færre valg, men økende forutsigbarhet (predictability). Dersom vår husmor skal arrangere et 50-årslag for sin mann, betyr dette at tidspunktet på døgnet, typer gjester, valg av mat og drikke o.l. kan være nøye foreskrevet i de kulturelle regler, med få valgmuligheter. Ved å observere måltidet kan en utenforstående som kjenner reglene, ganske raskt avgjøre hva slags anledning dette er eller ikke er.

I situasjoner med høy grad av kompleksitet vil små endringer få stor effekt i systemet og dette kan aktører gjøre bruk av. Ved å lage flere regler kan man få fram finere distinksjoner (og mer nyansert informasjon), og ganske små endringer kan gjøre

dimensjoner som er til stede i ethvert interaksjonsforløp, nemlig et system av felles klassifikasjoner, gitter, og sosial-organisatorisk kontroll (inkorporasjon) i grupper. Disse to dimensjonene kan så konseptualiseres som to kryssende akser som blir gitt ulik verdi etter en skala fra 0 $\rightarrow$ +.

Ved å analysere debatten om ordnering av kvinnelige prester innen denne konteksten fikk Douglas poengtert en del av de motsetninger og paradokser som ligger innebygd i debatten. F.eks. ville den feministiske bevegelsens ideologi gjøre at den plasseres lavt på dimensjonen for inkorporasjon og gruppekontroll med sin sterke understreking av likeverd og frihet. På den andre siden har en den autoritative kirkes argument som blir fremført av en sterkt

Diagram 4: Gitter og Gruppe

M. Douglas 1972, 85.

reglene enda mer komplekse.

Den offentlige forelesningens tittel var «Earth Mothers and Women Priests». Utgangspunktet for forelesningen var den debatt som har gått mellom ulike grupper av feminister og den romersk-katolske kirke om kvinners adgang til og utestengning fra presteembetet. Douglas analyserer denne diskusjonen ved å benytte to begreper som hun først utviklet i boken *Naturlige symboler* (1970). Begrepene «group» og «grid» eller gruppe og gitter, refererer til to

korporert gruppe som også rangerer høyt på gitter-aksen med et elaborert system av felles klassifikasjoner. Med andre ord: Er det mulig å erobre en plass i et tradisjonelt autoritært hierarki samtidig som en fastholder en egalitær ideologi?

Fins det alternative strategier for å omdefinere dette hierarkiet?

Dr. Marja-Liisa Swantz er direktør ved Instituttet for utviklingsstudier ved Universitetet i Helsinki. I en årrekke har hun

drevet studier i Tanzania og har fulgt med i utviklingen der de siste 20 årene. Hennes grundige kjennskap til det tanzanianske samfunnet gjenspeilet seg i innleggene. Swantz' siste bok *Women in Development: A Creative Role Denied?* var utgangspunkt for forelesningen. Tittelen henspiller på de kreative potensialene kvinner har både i produksjon og reproduksjon, noe som også reflekteres gjennom mytologi og annen symbolbruk. Marja-Liisa Swantz mener at denne rollen ikke er blitt benyttet på en positiv måte i dagens samfunn. I stedet for å la kvinnene bruke sine kreative potensialer, er de blitt skjøvet til side i ulike politiske og økonomiske sammenhenger.

I forelesningen «A Gender awareness in the Policy of Development in the Agriculture in Tanzania» diskuterte hun den offisielle utviklingspolitikk i Tanzania.

Regjeringens ulike strategier for å øke produksjonen har feilet, og lander opplever nå en nedgang i produksjonen. Swantz forklarer dette bl.a. ved at jordbruket og kvinners betydning i denne produksjonen ikke er blitt tatt nok hensyn til i planleggingen. Jordbruk er det sentrale for den generelle utviklingen, men lite ressurser er blitt brukt til reorganiseringen av denne næringen hvor kvinner står for hoveddelen av produksjonen. Industriell utvikling har blitt prioritert, og unge kvinner som forlater landsbygda, ofte til fordel for det lavest betalte lønnsarbeidet, betrakter dette som en frigjøring.

Det er de eldre kvinnene som blir igjen i jordbruket, og nettopp mangelen på arbeidskraft er en hovedårsak til redusert jordbruksproduksjon.

«Reproduction as a Basis for Social Relations and Organisation» var Swantz' utgangspunkt for seminaret. Hun presenterte her en mer teoretisk innfallsvinkel til analysen av kjønnsrelasjoner. Hun ville ta utgangspunkt i reproduksjonsmåter heller enn i produksjonsmåter som i marxistiske

analyser, som fundament for sosiale relasjoner. Hun hevdet at å studere samfunn ut fra en analyse av produksjonsmåter er for snevert til å inkludere kvinner og reproduksjon. Endringer i produksjonsmåter trenger ikke å innebære endringer i reproduksjonsmåtene, menns dominerende stil-ling blir gjerne videreført.

I forbindelse med analyser av andre samfunn, understreket Swantz betydningen av at vi er klar over våre egne holdninger og vårt eget utgangspunkt for forskningen. Vi blir påvirket av andre, vitenskap er en sosial aktivitet. Vårt normative fundament er avgjørende for det forskningsresultatet vi oppnår.

Aud Talle var den siste gjesteforeleseren i rekken. Hun er for tiden forskningsstipendiat tilknyttet Sosialantropologiska Institutionen ved Stockholms Universitet. Hennes magistergrad fra Universitetet i Oslo var basert på feltarbeid blant Barabaig, en pastoral gruppe i Kenya. Hun har siden studert forskjellige pastorale grupper i Øst-Afrika.

Hennes forelesning, som også fungerte som grunnlag for seminaret, hadde tittelen «The Dwindling Autonomy of the House. Transformation of the Female/Male Property Relations among the Maasai in Kenya». Utgangspunktet er hva som skjer med kvinnene under en endringsprosess med økende kommersialisering av buskap; med pengeøkonomiens tiltagende betydning samtidig som at knapphet på beiteområder og derav følgende overbeiting gjør den tradisjonelle pastorale tilpasning vanskelig.

En del utviklingshjelp synes å bygge på den antagelse at kvinners situasjon i tradisjonelle mannsdominert samfunn vil forbedres gjennom modernisering i betydningen markedsintegrasjon. Aud Talle mener at denne antagelsen ikke nødvendigvis er riktig. I det tradisjonelle samfunnet, som

sant nok kunne ha en ideologi om mannsdominans og med stor vekt på menns rettigheter, hadde de gifte kvinnene likevel en viktig posisjon som bestyrere og ansvarshavende i husholdet. Dette ga dem ofte betydelige rettigheter.

Etter hvert som økonomien er blitt mer markedsorientert og en større del av buskapen enn tidligere blir omsatt på markedet, synes mannens kontroll over buskapen å øke. Det gjelder også den delen av flokken som kvinner tradisjonelt hadde rettigheter i. Mannen tar hånd om alle markeds-transaksjoner. Kvinner blir utelukket fra markedssfæren. Privatisering av jord og endrede økonomiske forhold har også ført til at boplassene er blitt mindre, færre familier bor sammen og det betyr at kvinnene har færre andre kvinner i nærheten som kan yde hjelp og støtte.

Store økonomiske og sosiale endringer finner sted i det kenyanske samfunn. Gårsdagens pastoralister kan godt ende opp som morgendagens kontorfunksjonærer. Kontanters betydning i ekteskapstransaksjoner, såvel som i andre sammenhenger, er økende. En stor dyreflokk gjør tradisjonelt en mann ettertraktet som ektefelle. Nå ser man en tendens til at formue i form av penger og utdanning, og en større omtanke for hjemmet, er vel så viktige faktorer.

Nye ekteskapsidealer begynner å gjøre seg gjeldende, og det er spennende å følge utviklingen.

Miljøgruppa «Kvinner og utvikling»

v/ Maria Bjune

Senter for utviklingsstudier, Bergen

Women Challenge Technology

European Conference on Women, Natural Science & Technology

15.–19. november, Helsingør, Danmark

«En farvestrålende konference om teknologi,» skrev *Information* i sin omtale av denne konferansen, som videre ble karakterisert som «... et slags opgør med de sædvanlige opremsninger av teknologiske konsekvenser for kvinder. I stedet er der blevet talt visioner, praktiske strategier for kvinder i mandefag, mænds feminitet og kvinders maskulinitet og forskelle mellem Øst- og Vesteuropa.»

Initiativet til konferansen ble tatt av en gruppe danske kvinner som traff hverandre under GASAT-konferansen i London i 1985. (GASAT = Girls and Science and Technology.) *Mona Dahms*, Institutt for elektroniske systemer, Aalborg Universitetscenter, var offisiell kontaktperson. Konferansen i Helsingør skilte seg imidlertid fra GASAT ved å legge betydelig vekt på teknologiers betydning i kvinners liv.

Det var ca. 115 deltakere fra 14 europeiske land, Kenya, New Zealand og Canada. Hver dag hadde et hovedema som ble tatt opp i innledning(er) og diskusjoner i plenum. Det ble videre konkretisert og utviklet i forskjellige temaorienterte samlinger (workshops) og i gruppearbeid. De ti arbeidsgruppene var konstante under hele konferansen, slik at det var anledning til å bli godt kjent med enkelte personer og deres interesser og arbeid.

Temaene for de fire dagene var:

- «New trends in Science and Technology, based on humanistic and female values»

- «Strategies of change in the educational systems to further girls, and women's participation in science and technology»
- «Women's demands to the labour market — the labour market's demands to women»
- «Visions of a society in which science and technology include women's values and needs»

Arbeidet med *teknologibegrepet* sto selvfølgelig sentralt under hele konferansen, bl.a. gjennom konstruksjonen av et «teknologikart». Deltakerne ble her invitert til å gi uttrykk for hva teknologi er og kan være.

Det er umulig å gi noe egentlig referat fra et slikt arrangement. I tillegg til innledningene og gruppearbeidene kommer alt vi lærte av de spennende uformelle diskusjonene, utvekslingen av erfaringer som aldri kommer på trykk, og opplevelse av motsetninger og fellesskap.

Vi velger å gå kort inn på to av hovedinnledningene og et av workshop-temaene.

Kontorautomatisering og kvinnekrav

Ina Wagner, Institut für Arbeit und Technik, Wien, innledet til temaet «Women's demands to the labour market — the labour market's demands to women». Hun tok utgangspunkt i egen forskning om innføring av datateknologi i kontorsektoren, og satte egne resultater inn i bredere perspektiv om kvinners kunnskaper og kvinners muligheter.

Innføring av datateknologi innebærer bl.a. automatiseringer som har en rekke sosiale konsekvenser. Kunnskapssystemer bygges opp, ekspertkunnskaper overføres til datamaskiner. Men det finnes mye kunnskap som er virksom i et kontormiljø som ikke kan overføres til maskiner — såkalt uuttalt/taus kunnskap («tacit knowledge»). Denne kunnskapen kan heller ikke

uten videre tilpasses endrede sosiale krav. Wagner spurte seg selv og forsamlingen hva som skjer med kvinnene, utøverne av denne tause kunnskapen, i teknologiens endringsprosesser. Hun drøftet samtidig hvordan de omtalte endringsprosessene rokker ved tradisjonelle forestillinger om arbeidstid, fleksibelt arbeid, kvalifisert arbeid osv. Ja, egentlig vil hele vårt etablerte begrep om arbeid endre seg.

Men hva skjer med kvinnene? Wagner mente at kvinner med svært rutinepreget arbeid forblir passive, mens sekretærer har muligheter til å utvikle seg i retning av ekspertroller. Men stadig vekk vil menn få flere muligheter til å utvikle og bruke sine evner — og bli forfremmet.

Wagner oppsummerte tre aktuelle områder for kvinnekrav til arbeidsmarkedet:

- «Uttalte kvalifikasjoner» (som ikke kan automatiseres) må anerkjennes og lønnes som kvalifikasjoner.
- Kvinner må få opplæring og utdanning til å kunne analysere arbeidssituasjoner og arbeidsprosesser de deltar i. Dette er viktige forutsetninger for
- økt deltakelse i utformingen av arbeidets organisering.

Slike «kvinnekrav» kan komme i konflikt med tradisjonelle fagforeningskrav, presiserte Wagner. Diskusjonene etterpå ble også meget livlige og lærerike.

Makt og frigjøring

Mange mente at foredraget til fransk/belgiske *Isabelle Stengers* kanskje var konferansens mest spennende innslag. Hun er utdannet fysiker, men har valgt å hoppe av forskningskarusellen for å vie seg filosofien og frilansarbeid som skribent. Sammen med nobelprisvinneren Ilja Prigogine har hun vekket atskillig oppmerksomhet med boka *Den nye pagt mellem mennesket og universet* (dansk utgave) i forbindelse

med diskusjonene om et nytt vitenskapelig verdensbilde.

Stengers styrke var en dialektisk og analytisk tenkemåte som røpet en sterk trang til å unngå å tenke i enten-eller-kategorier. Hun advarte mot farene for at en feministisk kritikk av abstrakte og mekanistiske modeller av naturen selv kan havne i et romantisk og antirasjonelt natursyn som hun så som potensielt reaksjonært. Abstraksjon og vitenskap kan være et maktinstrument, men kan også brukes til frigjøring. Abstraksjon kan bety risiko — og vitenskap kan bety et spennende eventyr.

«Spørsmålet er hvordan jeg kan skille mellom vitenskapen slik jeg vil ha den — og vitenskapen slik den fungerer i dag,» sa hun. Tankemessig må vitenskapen atskilles fra den ramme den for tida eksisterer i. Men på grunn av naturvitenskapens tette forbindelse med bl.a. militærindustrien kan en slik atskillelse være vanskelig.

Den spennende siden ved vitenskapen tilla Isabelle Stengers gleden ved å utforske. Men samtidig forutsetter utforskningen av naturen at man gjør vold på den. Forskeren er alltid både «jeger» og «forræder». Hun — som f.eks. Barbara McClintock — lar ikke bare naturen gro rundt seg, men må også plukke den i stykker for å analysere den. Mye av gleden består i å lete etter mønstre i delene.

Vitenskapens makt-aspekt lokaliserte Isabella Stengers til det hun kalte «mobiliseringen» av forskere — og den har med maskulinitet å gjøre. I dette begrepet inngår et slags beredskap for juks som man skjuler for seg selv og andre. En lærer å bruke instrumentene, uten å stille spørsmål ved dem. En lærer å følge reglene og unngå overraskelser. En lærer å skrive «vi» og ikke «jeg». Og ikke minst — en lærer å gå i takt.

Denne lærdommen ville Isabelle Stengers ikke ta inn over seg. Hun ønsket ikke å drive med vitenskapens juks, men med

dens gleder. Hun ønsket å fortsette å stille spørsmål. Derfor hadde hun nylig forlatt naturvitenskapen til fordel for filosofien.

Kvinner er ikke alltid i mindretall

Studier av kvinners deltakelse i naturvitenskapelig og teknisk forskning og utdanning, utført i vestlige industrialiserte land, framstiller ofte kvinners marginaliserte posisjon innen denne sektoren som et universelt fenomen. *Beatriz Ruivo*, Junta Nacional de Investigação Científica e Tecnológica, Lisboa, tok i sin artikkel opp hvordan kvinners deltakelse i denne delen av det intellektuelle arbeidsmarkedet varierer med hensyn til historiske, økonomiske og kulturelle faktorer. Hun har selv forsket på Portugal, og har studert tallmateriale opparbeidet av bl.a. UNESCO når det gjelder andre land. Den gruppe land som kalles «the newly industrialized countries» (NIC), hvorunder bl.a. Portugal hører, viser seg å ha forholdsvis høy kvinneandel innen disse feltene. Dette i motsetning til både høyt industrialiserte land og det vi tradisjonelt tenker på som «utviklingsland».

Hun peker på at forsknings- og utviklingssektoren generelt i NIC-landene i utgangspunktet var knyttet mer til kultur- enn produksjonssfæren, og dermed ikke direkte knyttet til prestisje og makt. Kvinner fra det voksende borgerskapet hadde også på et visst tidspunkt aksept for å involvere seg nettopp i denne delen av samfunnslivet.

Med direkte referanse til situasjonen i Portugal trekker hun imidlertid fram følgende momenter:

- den teknologiske sektoren, som tradisjonelt har vært knyttet direkte til produksjon, har langt dårligere kvinne-representasjon enn den naturvitenskapelige

— kvinner når ikke opp i de høyere posisjonene i forskningssystemet: «Nevertheless, there are still difficulties in the access to the higher-ranking posts, to the management of research institutions and to higher decision-making levels in research institutions and in science and technology policy formulation.» Altså — mannsdominans dreier seg om mer enn tall.

I enkelte vestlige land har kvinner erobret slike posisjoner selv om det ikke er en sterk tallmessig rekruttering, mener Ruivo. Og det er på grunn av en aktiv kvinnebevegelse og offentlig likestillingspolitikk.

Ruivo tok bl.a. opp spørsmålet om å danne en europeisk organisasjon for kvinner i naturvitenskap og teknologi. Dette, sammen med en styrking av organiseringen innad i Portugal, mente hun var viktige strategier for at kvinnene også skulle få tilgang til de høyere posisjonene — og dermed til pengene og makten.

Som bare dansker kan

Den danske LO-skolen, beliggende på en vakker høyde ved Øresund, var en bortimot perfekt ramme for konferansen. Vi ble samlet til plenumssesjonene ved felespill. Og det er første gang vi har sett en mage-danserinne på virkelig nært hold.

Konferansens bredde i tema var på mange måter både dens styrke og svakhet. Det var enormt inspirerende å delta. Samtidig var det vanskelig f.eks. i gruppear-

beidet å kunne fordype seg skikkelig i enkelte problemstillinger, fordi deltakerne hadde så forskjellig bakgrunn, erfaringer og interesser. Og programmet var kanskje for tett til enkelte tider.

Materiale fra konferansen

En av forutsetningene for deltakelse i konferansen var å bidra med en artikkel. Disse er samlet i tre bind — *Women Challenge Technology, Contributions I, II & III*. De forsinkede artiklene vil sannsynligvis bli samlet i et fjerde bind, og det vil bli utarbeidet en konferanserapport.

Norske deltakere var foruten oss, Elin Kvande og Bente Rasmussen. Guri Verne, forsker ved Norsk Regnesentral og medlem i Sekretariatets referansegruppe for naturvitenskap, var i utgangspunktet meldt på med artikkelen «Women's Challenge to Computer Science and Technology. A discussion of changes necessary to make better working conditions for women in the technological fields».

Contributions I, II og III (og rapporten, når den kommer) forefinnes i Sekretariatet. Materiale kan også bestilles ved henvendelse til

Mona Dahms
Institutt for elektroniske systemer
Aalborg Universitetscenter
Strandvejen 19
DK 9000 Aalborg, Danmark.

Elisabeth Füst og Gro Hanne Aas

Likestillingsutvalget ved Universitetet i Oslo 10 år

Referat fra jubileumskonferansen 20. november 1986

I 1986 var det 10 år siden Likestillingsutvalget ved Universitetet i Oslo ble opprettet. I den anledning arrangerte Likestillingsutvalget en jubileumskonferanse for innbudte gjester 20.11.86. Oppslutningen var stor, mellom 65 og 70 personer innenfor og utenfor universitetet deltok. Det var representanter for Likestillingsrådet, fra 4 departementer, fra NAVFs likestillingsutvalg, fra universitetsadministrasjonen med universitetsdirektøren i spissen, prorektor, fra Senter for kvinneforskning, studieveiledere og foreningsrepresentanter. Sist, men ikke minst, kom tidligere og nåværende medlemmer av Likestillingsutvalget.

Prorektor Bjørn Pedersen åpnet konferansen og overrakte 10 røde roser som gratulasjonshilsen.

Den første delen av programmet var viet et historisk tilbakeblikk; vellykkede tiltak og ideer som forsvant.

Brita Teige, leder av utvalget i tiden 1978–1980, fortalte om Likestillingutvalgets relativt trange fødsel og vanskelige første fase. Noen problemer var at ansettelsesaker ikke nådde fram til utvalget, og at utvalget ikke ble konsultert i forbindelse med høringsutkast til stillingsstruktur.

Senere skjøt utviklingen fart i sammenheng med innføringen av de moderate kjønnskoteringsreglene i årene 1979–1980. De enkelte medlemmene fikk observasjons- og talerett i sine respektive fakulteter som representanter for Likestillingsutvalget.

Grete Starheim delte ut en liste over saker utvalget hadde behandlet i hennes lederperiode fra 1981 til og med 1985, og kommenterte de viktigste av dem. Det ble arbeidet mye med å få til et mandat som ga

utvalget større anledning til å handle og ta initiativ, spesielt i forbindelse med ansettelsesaker. Likestillingsutvalgets nåværende reglement ble fastsatt av kollegiet i 1981. I 1981 ble også hundreårsjubileet for kvinners adgang til universitetet feiret, blant annet ved en foredragsserie. Foredragene er senere blitt utgitt i bokform og kan fortsatt skaffes.

Utvalget brukte mye tid på kvoterings-spørsmål ved ansettelse i vitenskapelige stillinger, både ved utarbeidelse av retningslinjer og ved behandling av enkelt saker. Det har vært mye debatt omkring virkningen av kjønnskoteringsreglene. *Grete Starheim* mente at en viktig indirekte virkning av spørsmålet om kjønnskotering har vært en bevisstgjøring av forholdet mellom menn og kvinner i vitenskapelige stillinger.

I 1985 arbeidet Likestillingsutvalget i samarbeid med organisasjonene et forslag til særavtale om likestilling i henhold til Hovedavtalen og de personalpolitiske retningslinjer. Forslaget er oversendt til personalavdelingen til behandling. Det ble også satt i gang arbeid med en handlingsplan for likestilling ved universiteter og høyskoler som et fellesprosjekt for likestillingsutvalgene ved disse institusjonene.

Som konklusjon sa *Grete Starheim* at likestillingsutvalgets mandat og reglement etter hennes mening i dag fungerer tilfredsstillende. Problemene med å få gjennomført tiltak ligger ikke i reglementet, men i de begrensede ressurser som foreligger til å følge opp tiltak.

Berit Hovig, leder av utvalget fra og med 1986, nevnte arbeidet med særavtalen for likestilling og handlingsplanene som fortsatt viktige saker. Hun sa også at tidspunktet er modent for å føre videre arbeidet med kvoteringsbestemmelsene. Aktuelt for utvalget nå er også å foreslå kvoteringsbestemmelser ved omgjøring av vitenskapelige stillinger.

Sentralt forøvrig på utvalgets dagsorden er omsorgsrelaterte problemer. Både vikarordninger ved omsorgspermisjoner og redusert arbeidstid har vært diskutert.

Retninglinjene for tilsetting i vitenskapelige utdanningsstillinger er også noe som har likestillingsrelevante aspekter, ikke minst i forbindelse med omsorgsproblematikk.

Etter en kaffepause var det fremtidsvyer som sto for tur. Tre representanter fra hvert sitt departement, alle med likestilling som sitt arbeidsfelt, orienterte om de handlingsplaner og handlingsprogrammer som det for tiden arbeides med.

Gerd Vollset fra Forbruker- og administrasjonsdepartementet fortalte at det i 1985 ble vedtatt en offisiell handlingsplan for perioden 1986–1990. I henhold til denne planen skal alle departementer utarbeide sine handlingsprogrammer for likestilling ved at likestilling innarbeides som premiss i hvert departements vanlige arbeid. Programforslagene skal foreligge innen sommeren 1987. De skal senere regjeringsbehandles og planlegges realisert i den følgende to-års periode.

Gerd Vollset nevnte forøvrig at Personaldirektoratet nå forhandler om den nye hovedavtalen. Ifølge signaler fra den politiske ledelse skulle det ligge til rette for at kvoteringsbestemmelsen i avtalen blir en minimumsbestemmelse, og at mer vidtgående ordninger vil kunne avtales mellom arbeidsgiver og arbeidstaker på lokalt hold.

Anne Lise Arnesen fra Kirke- og undervisningsdepartementet fortalte at deres arbeid med likestilling hovedsakelig konsentrerer seg om fire områder:

1. Personalpolitisk: rekruttering av skoleledere.
2. Informasjon om likestilling til elever i den videregående skolen.
3. Lærerutdanning.
4. Den daglige samhandling i skolen: faglig innhold, rolle-forbilde.

Anne Lise Arnesen mente at lærernes kunnskap om likestilling måtte økes og at det er behov for bedre lærebøker og læremidler. Den nåværende godkjenningssordningen for lærebøker fungerer ikke tilfredsstillende. En grunn er at forslag til forbedringer ut fra likestillingsøymed kommer inn på et for sent stadium.

Anne Lise Arnesen mente at kvinneforskningen har bidratt med mye viktig informasjon, og at resultater herfra bør inngå som en naturlig del av etterutdannelsen innen universitetet. De kjønnsbestemte valg av utdanning må forsøkes endret, blant annet gjennom mediapåvirkning. Sentralt i enhver debatt omkring likestilling er betydningen av forbilder for barn og unge.

Kirke- og undervisningsdepartementet har hatt sitt sekretariat for likestilling siden 1981. I tillegg skal nå hver enkelt avdeling ta for seg likestillingsaspekter innenfor sine regulære arbeidsområder.

Erling Strømberg fra Kultur- og vitenskapsdepartementet var glad for anledningen konferansen ga til å utveksle synspunkter på likestillingsvirkemidler. I den nye Stortingsmelding nr. 19 (1986–87) som er tillegg til Stortingsmelding nr. 66 (1984–85) «Om høyere utdanning», redegjøres det for en del av de aktuelle virkemidler for å fremme likestilling innen utdanning og forskning. Aktuelle tiltak er blant annet bedre barnehagedekning, endrede opptaksforskrifter, hovedfagsstipend for kvinnelige studenter, vikarstipend for kvinner, og muligheter for hyppigere forskningsterminer for kvinner.

Erling Strømberg mente at kvotering ved ansettelser bør gjøres ut fra formuleringen «tilnærmet likeverdige» fremfor «likeverdige», for at reglene skulle kunne få praktisk anvendelse. En annen aktuell sak er omgjøring av mellomstillinger til professorater for kvalifiserte kvinner. *Erling Strømberg* presiserte at disse tiltakene ikke

skal være kjønnsnøytrale, men skal brukes på mannsdominerte områder til fordel for kvinner.

Forøvrig mente han at utviklingen mot likestilling går for sakte. Det er en tendens til å definere hva som har likestillingsrelevans nokså snevert. Det er viktig at ivaretagelsen av likestillingsperspektiver foregår innen de enkelte institusjoner, selv om likestillingsutvalgene fortsatt bør eksistere som kontrollorganer.

Kultur- og vitenskapsdepartementet har årlige midler til rådighet for informasjons tiltak vedrørende likestilling. I 1986 dreide det seg om 1/2 mill. kroner. I år har blant annet Norsk Studentunion fått støtte. Det er imidlertid sterkt behov for flere midler til informasjonstiltak.

Til slutt sa Erling Strømberg at departementet også er avhengig av initiativ fra universitet og forskningsråd for at utviklingen skal komme videre. Konkrete forslag vil bli mottatt med interesse og velvilje.

Nåværende og tidligere medlemmer av Likestillingsutvalget, *Egil Spangen* og *Kirsti Strøm Bull*, fulgte opp med meningsytringer. Egil Spangen mente at lærlingssituasjonen burde styrkes til fordel for kvinner. Forøvrig var han opptatt av hvordan vi kan oppnå reell likestilling ved universitetene uten å forstyrre den tradisjonelle vektlegging av prinsippene om likeverd og faglig kvalifikasjon. Han mente at foregangstiltak kan ha vel så stor virkning som styrking av allerede godtatte virkemidler.

Kirsti Strøm Bull mente at en av de viktigste virkningene av kvotering har vært bevisstgjøring. Etter hennes mening er stimuleringstiltak vel så viktig som kvotering. En kvinnelig forsvarsadvokat i en populær fjernsynsserie rekrutterer sannsynligvis flere kvinnelige jurister enn alle andre tiltak tilsammen! Forøvrig mente både Egil Spangen og Kirsti Strøm Bull at likestillingsutvalgets funksjon som overordnet kontrollorgan var nødvendig.

I debatten til slutt ble det nevnt at framskritt når det gjelder likestilling er avhengig av både lokale og sentrale initiativ. Sentralt vedtatte prinsipper om likestilling bør virke som retningslinjer de enkelte lokale institusjoner kan bruke som grunnlag for egne tiltak.

Konferansen ble avrundet av *Atle Seierstad*, nåværende medlem av likestillingsutvalget. Av det som tidligere var sagt mente Atle Seierstad at det å få likestillingstankegangen inn i alle de enkelte institusjoner var spesielt viktig. På universitetsnivå foreslo han som mulig tiltak kurs for de ansatte ved instituttene i hvordan de skal stimulere og øke kvinnelige studenters interesse for faget.

Til slutt takket Atle Seierstad for den helhjertede oppslutningen, før forsamlingen inntok universitetsdirektørens velviligst bevilgede smørbrød.

(Vedlegg til referat fra møte 4. februar 1987.)

Arbeidsseminar om kunnskapsproduksjonen i kvinneforskningen

Senter for kvinneforskning ved Universitetet i Oslo,
9. mars 1987

Invitasjonen til seminaret gikk til kvinneforskere innen samfunnsvitenskap i Oslo. Vi siterer fra invitasjonen:

Seminarets tema er kunnskapsproduksjonsprosessen i kvinneforskningen, og bakgrunnen for dette temaet er følgende:

Norsk samfunnsvitenskapelig kvinneforskning har de siste 10–15 årene markert seg ved en imponerende produktivitet. Vi ønsker nå å fokusere grunnlaget for denne forskningen. Med dette for øye

har vi plukket ut tre begreper fra den siste tidens debatt: «en egen kvinnelig rasjonalitet», «en feministisk erkjennelsesmåte» og «en spesiell kvinnelig paradigmatisk posisjon».

Det trengs arbeid med konkretisering, utvikling og begrunnelse både av disse begrepene og deres implisitte hypoteser. Vi stiller derfor følgende spørsmål:

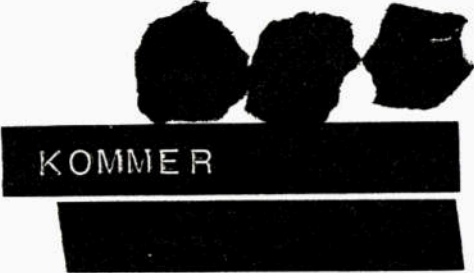
Hvilke innsikter i kunnskapsproduksjonsprosessen (i vid forstand) har de siste 10-15 års kvinneforskning gitt? Og kan disse innsiktene brukes til å konkretisere, begrunne og utvikle påstandene om at det finnes

- 1) en egen kvinnelig rasjonalitet?*
- 2) en feministisk erkjennelsesmåte?*
- 3) en spesiell kvinnelig paradigmatisk posisjon?*

Vi ønsker å samle erfaringer fra flere fagfelt og fra

ulike kvinneforskningsgenerasjoner, og tenker oss derfor følgende form for seminaret: Rundt 12 deltagere som alle holder en kort innledning (10-15 min.) til problemstillingen. Innledeerne står fritt til å konsentrere seg om en eller flere av påstandene. I tillegg deltar to «referenter» som i lunsjpausen ordner et eventuelt kaos, dvs. oppsummerer og legger fram temaer til diskusjon. For å lette referentenes arbeid ønsker vi at deltakerne har med to kopier av innleggene sine.

Seminaret samlet 22 deltakere, hvorav 13 holdt innlegg. Det tas sikte på å utarbeide en seminarrapport.

KOMMER

Nordisk Forum 1988

Nordisk Forum er en nordisk kvinnekongress som skal arrangeres i Oslo sommeren 1988, fra 30. juli til 7. august.

Det er Nordisk Ministerråd og Nordisk Råd som i fellesskap har tatt initiativet til å arrangere kongressen, og det er ansatt en nordisk prosjektleder som skal ha hovedansvaret for forberedelsene og gjennomføringen. Hun heter Helle Jarlmoose og vil ha

kontor i Oslo.

Nordisk Forum er for Nordens kvinner og skal arrangeres etter mønster av FN's tidligere kvinnekongresser. Initiativtakerne har sett det som en forutsetning for et vellykket arrangement at kvinnene via sine organisasjoner selv er med på å bestemme hvordan FORUM skal bli. Det ønskes et bredt anlagt og mangfoldig arrangement.

Parallelt med Nordisk Forum 1988 skal det arrangeres en offisiell nordisk konferanse. Den tar sikte på å utarbeide en felles nordisk handlingsplan for likestilling fram mot år 2000.

Nordisk Ministerråd har nedsatt en nordisk planleggingsgruppe med representanter fra kvinneorganisasjoner i alle de nordiske landene, 2 fra hvert land, men 3 fra vertslandet Norge. De norske representantene i planleggingsgruppa er:

Stortingsrepresentant Grethe Knudsen,
Det norske Arbeiderpartis kvinner (leder)
Else Messelt, Høyrekvinnernes Landsforbund

Sigrun Hoel, Norsk Kvinnesaksforening

Forbruker- og administrasjonsdepartementet er ansvarlig.

4. mars i år ble det holdt et forberedende møte for norske kvinneorganisasjoner.

Nordisk samarbeid om kvinneforskning

Nordisk Forum 1988 ble diskutert under møte i Nordisk Forum for kvindeforskning i København, 6.-7. februar i år. Diskusjonen gikk på to temaer:

- Nordisk nyhetsbrev om kvinneforskning som lages til *Nordisk Forum 1988*
- Mulige nordiske aktiviteter under *Nordisk Forum 1988*.

Sekretariatet var den eneste forskningsinstitusjonen som representerte Norge, og følte at en vanskelig kunne fatte avgjørelser på vegne av hele det norske kvinneforskningssmiljøet.

Representantene fra de andre landene mente også at de ikke kunne vedta noe på vegne av hele kvinneforskningssmiljøet. Det var imidlertid stor interesse for å benytte denne anledningen til å ta initiativ til

et fellesnordisk samarbeid i forbindelse med *Forum 88*.

Planene ble som følger:

13.-14. november 1987 arrangeres Nordisk forum for kvinneforskning i Oslo. Tema er *Nordisk Forum 1988*.

Seniorstipendiat *Bente Rosenbeck* (historiker), ved Center for kvindeforskning, Københavns Universitet — Amager, utformer et forslag til «overordnet ramme for felles markering».

Det var enighet om at det legges opp til aktiviteter som i utgangspunktet henvender seg til alle kvinner, og at formidling er viktig. Samtidig var det ønske om å lage f.eks. et «kvinneuniversitet» eller minituttgaver av «kvinnestudier» slik at deltakerne engasjeres ut over det å høre på forelesere.

Temaer som ble nevnt:

- Litteratur og historie
- Naturvitenskap og teknologi
- Nye reproduksjonsteknologier
- Helse
- Kvinneforskning og skole
- Kvinnestudier
- Juss/politikk
- Moter, mat, medier
- Undervisning:
 - innhold/forskning
 - studier (høyere utdanning)
- Bibliotek
- Formidling

Alle kvinneforskningssmiljøer/kvinneforskere inviteres til å delta i et samarbeid og komme med forslag til aktiviteter. Det vil bli sendt forespørsler og nærmere opplysninger til de miljøene vi har kontakt med, og saken vil bli fulgt opp i *Nytt om kvinneforskning*.

Interesserte bes henvende seg til Sekretariatet for kvinneforskning og kvinner i forskning for nærmere opplysninger.

Gro Hanne Aas

Bygge og bo på kvinners vilkår

Den 5. nordiske
kvinnekonferansen,
Toneheim Folkehøgskole
ved Hamar, 20.-23. august 1987
Tema: Vi planlegger
for det uforutsette.

Konferansen henvender seg til alle interesserte kvinner og arrangeres av *Nordiske kvinners bygge- og planforum*. Organisasjonen er en paraplyorganisasjon for følgende grupper i de nordiske land:

Kvinder i byggesektoren (DK)

Kvinnors byggforum (S)

Kvinnepolitisk planforum (N)

Kvinnornas bygga- och boförening (SF)

Hva?

Tema for denne konferansen er: *Vi planlegger for det uforutsette*. Som kvinner er vi verdensmestre i å organisere og planlegge hushold og dagligliv. Vi planlegger og handler og planlegger på nytt i en evig vekselvirkning og i stadig forankring. Disse erfaringene må vi ta i bruk når vi planlegger vårt samfunn.

«Vi må høre op med at tjene akkumuleringen og additionen. I stedet å vi lade vores husbygning gå i forbund med forvandlingen. Omsorg er proces. Også vore huse må udtrykke en forsoning mellem livet og døden — og vores fysiske planlægning må tage udgangspunkt i det ufærdige, hvor bevægelse, omdannelse og forandring er løfte om genskabelse og fornyelse.»

«Det er fra vores hverdag, forandringerne må komme.»

Sitat: Anne Ørum-Nielsen.

Deltakerne på konferansen kan velge mellom 5 forskjellige temagrupper. Det vil bli lagt stor vekt på arbeidet i disse temagruppene. Innledninger i plenum vil være relativt korte.

Vi har foreløpig avtaler med følgende forelesere/kunstnere:

Anne Margrethe Lunde (N), Outi Berg-håll (SF), Ulla Falck (DK), Susanne Ussing (DK), Kirsten Kidde (DK) og Else Michelet (N).

Temagrupper

- A. *Kvinnekraft gir makt og forandring*. Strategier, organisasjonsformer, fra hjemmemakt til samfunnsmakt, kvinnelige ledere.
- B. *Rom for forandring*. Nye samlivsformer, sosiale forsøk, bolig- og miljøfornyelse.
- C. *Boligpolitikk? — Bolignød*. «A room of one's own», de nordiske land, den 3. verden.
- D. *Det økologiske perspektiv*. Gjenbruk, økologisk bygging og planlegging.
- E. *Mangfoldighetens rikdom*. Kvinnelige uttrykksformer, workshop.

Konferansen er ikke bare gruppearbeid og diskusjoner, men også kabaret, utstillinger, film, video, befaring til Kvinneuniversitetet, kontakt og samvær.

Praktiske opplysninger

Pris: Forventet deltakeravgift er 800/1500 nkr for hhv. de som skal betale selv og de som får betalt av arbeidsgiver.

Deltakerantall: Største deltakerantall er 100 kvinner.

Endelig påmelding: Endelig og bindende påmelding må være oss i hende senest den 22.6.1987.

Endelig program vil foreligge ca. 15.5.1987.

Noe å bidra med? Dersom du har noe å bidra med, f.eks. en utstilling, video osv. — ta kontakt med oss.

Har du spørsmål i forbindelse med konferansen eller tips og ideer, kan du kontakte Lene Schmidt, tlf. (02) 46 94 00 (jobb) / 43 01 16 (privat).

FORELØPIG PÅMELDING

JA, jeg ønsker å delta på konferansen.

Jeg ønsker å delta i temagruppe: ☐

Navn:

Adresse:

Tlf.:

Jeg skal betale konferansen selv: ☐

Arbeidsgiver betaler konferansen: ☐

Send kupongen senest 18.5.1987 til:

Lene Schmidt.

Gustav Vigelandsvai 42, N-0274 Oslo 2.

L I T T

A V

H V E R T

Programmet «Forskning for likestilling»

Programmet er initiert av Forbruker- og administrasjonsdepartementet som et ledd i Handlingsplan for likestilling. Formålet er å rette søkelyset mot det offentlige styringsmuligheter, konsekvenser av endringer i menns/kvinnens posisjon på ulike samfunnsområder og å ta opp spørsmål omkring dypereleggende faktorer som påvirker kjønnsrollemønsteret. Et foreløpig programnotat er utarbeidet av FAD.

FAD støtter programmet i 1987 med kr 1.400.000, KAD kr 250.000, KUD

kr 200.000 og RFSP har avsatt kr 500.000. Kd har ifølge Handlingsplanen for likestilling avsatt kr 200.000 til forskningsleder til programmet. Dette beløpet inngår imidlertid ikke i den totale bevilgning til NORAS.

Programstyret ledes av adm.dir. Liv Hatland, Statens pensjonskasse. Øvrige medlemmer er underdirektør Gerd Vollset, FAD, byråsjef Arve Cato Skjerpen, KAD, førsteamanuensis Dag Seierstad, Oppland distriktshøgskole (SEKs repr.), Grethe Karusbakken, NKS, forsker Anne Marie Støkken, Nordland distriktshøgskole (RFSPs råd), stipendiat Agnes Andenæs,

Universitetet i Trondheim (RSFs repr.). Kari Skrede, INAS, er ansatt som forskningsleder på programmet.

Programmet ble lyst ut i desember 1986 med søknadsfrist 10. januar 1987. Det kom i alt inn 30 søknader som ble behandlet i programstyremøte 19.-20.02.87. Det budsjettforslag som fremmes for NORAS' styre har en inntektsramme på kr 2.610.000 (inkludert overføringer fra 1986). Kr 700.000 er avsatt til «fellestiltak» — formidling, konferanser, drift av styringsgruppen. Lønn til forskningsleder er inkludert i denne posten. Kr 1.910.000 ønskes avsatt til prosjektstøtte for 1987.

Forskningsleder vil utover vårsemesteret 1987 arbeide med utforming og profilering av programmet med sikte på et revidert programnotat. Av hensyn til dette, og for å unngå store bindinger tidlig i programperioden, ønsker programstyret primært å bevilge midlene til mindre delprosjekter og forprosjekter, tilsammen 676.000. Noen større prosjekter settes foreløpig på en venteliste inntil den endelige finansiering av programmet er klarlagt. Norske Kommuners Sentralforbund er søkt om støtte og muligheter for ytterligere tilskudd fra KAD undersøkes.

På side 92 i dette bladet er det en oversikt over hvem som har fått forskningsmidler under programmet.

Feminist Media Directory for 1987 is out

525 women's periodicals are listed in the new 1987 *Index/Directory of Women's Media*. Plus 112 women's presses and publishers and 13 women's news services, announced its Editors, Martha Leslie Allen, Women's Institute for Freedom of the Press.

In broadcasting, there are 46 regular programs listed, each described by the women

themselves, and 11 radio-TV groups and 22 women's video and cable groups.

In addition there are 14 women's film groups, 6 multi-media, and 38 women's music groups listed. In the Arts/Graphics/Theater section, there are 48 women's groups, each with 25-word description of their activities.

86 women's bookstores (and mail order) and 36 women's organizations for advancement in media or to change media. You will find 7 women's distributors, 6 editorial and public relations groups specializing in women, 18 women speakers bureaus and 11 women writers' groups.

In addition, 72 special library collections on women are listed and there are 30 selected directories and catalogs.

Feminist network of media women

This year's Directory also contains the listing of 455 media women and media-concerned women interested in networking for a more effective media connection among all women. Each of them tells her particular interests and resources in 15 tightly-packed words. Names, addresses, and phone numbers as well. Helpful for networking among media is to raise our issues and for the feminists in mass media to pick them up and get them get wider circulation to other women and the general public.

This year's edition also includes the Five Year Index of Women's Media Activities and Research from *Media Report to Women* occurring from 1982 through 1986.

The price is still the same \$12.00 as last year. Send your check or money order to WIFP (Women's Institute for Freedom of the Press) and your copy will go out by return mail. The address is: WIFP, 3306 Ross Place, N.W., Washington, DC 20008.

Kvinner i bedrifts- opplæring — hvordan går det med dere?

På oppdag fra Ligestillingsavdelingen i Forbruker- og administrasjonsdepartementet utfører NAVFs utredningsinstitutt i 1986 og 1987 en undersøkelse av «Kvinner i bedriftsopplæring». Med bedriftsopplæring eller personalopplæring mener vi opplæring av de ansatte som bedriften helt eller delvis støtter økonomisk.

Sterk satsing — hvor mye på kvinnene?

Bakgrunnen for prosjektet er den økende interessen for opplæringsvirksomhet i det private næringsliv. Tall fra USA og Vest-Tyskland kan tyde på at private bedrifter bruker like mye på dette feltet som de samlede utgifter til all høyere utdanning.

Skjerpet internasjonal konkurranse og innføring av datateknologi øker behovet for omstilling og nyskaping i bedriftene. Dette krever kompetanseheving, og her blir personalopplæring viktig. Hvordan

kan en få utnyttet potensialet også hos kvinnelig ansatte?

Finner man i økende grad karriereveier gjennom betalt opplæring i bedriftene, mens kvinner benytter seg av det offentlige utdanningssystemet og begynner sin yrkeskarriere med tyngende studielån?

Dette er noen av spørsmålene undersøkelsen kan bidra med svar på.

Et tiltaksorientert prosjekt

Undersøkelsen vil ta for seg et mindre utvalg private bedrifter som satser mye på opplæring av sine ansatte, både kvinner og menn. Vårt mål er at bedrifter skal kunne lære av hverandre og få gode ideer til virkemidler.

Prosjektet vil se på bedriftens policy for opplæring og likestilling, rekruttering til opplæring, deltakelse i og resultater av opplæring. Vi tar for oss bedriftens politikk for personalopplæring og hvordan personalopplæringen er organisert. Vi ser også på bakgrunnen for at bedriften satser på personalopplæring generelt, og eventuelt på personalopplæring for kvinner spesielt. Vi er interessert i om bedriften har særskilte tiltak for å fremme likestilling mellom kjønnene blant bedriftens ansatte, og i tillegg hvordan disse tiltakene har virket.

Vi legger vekt på å ha med både industribedrifter og bedrifter innen tjenesteyting. Vi velger ut bedrifter som blir ansett å være aktive innen personalopplæring. Der skulle sjansene for kvinnelige ansatte være bedre enn i opplæringsfattige bedrifter.

Fra bank til olje

Vi har lagt opp til et utvalg på 15 forskjellige bedrifter fra følgende bransjer: Mekanisk industri, elektroindustri, engineering, oljeindustri, kjemisk industri, flyselskap, reisebyrå, hotell og restaurant, varehandel, bank, forsikring, datamaskinfirmaer og reklamebyrå.

Prosjektet har en rådgivende gruppe med representanter fra Norsk Arbeidsgiverforening, Landsorganisasjonen i Norge, Likestillingsrådet, Voksenopplæringsavdelingen i Kirke- og undervisningsdepartementet og Likestillingsavdelingen i Forbruker- og administrasjonsdepartementet.

Avslutning høsten 1987

Vi tar sikte på å samle de deltagende bedrifter og rådgivningsgrupper til et presentasjons- og diskusjonsseminar når et utkast til sluttrapport foreligger høsten 1987.

FEH/EB

Hentet fra *Kompetanse, informasjon om utdanning og arbeidsmarked* nr. 2/1986.

Nytt tidsskrift fra «Sociologists for Women in Society» (SWS)

Gender & Society vil komme med sitt første nummer i mars 1987. Marianne Gullestad, Senter for samfunnsforskning ved Universitetet i Trondheim, er en av de ni «international advisory editors». Vi har klippet fra presentasjonsbrosjyren:

Editorial Policy:

Gender & Society focuses on the social and structural study of gender as a basic principle of the social order and as a primary social category. Emphasizing theory and research from this social and structural perspective, *Gender & Society* aims to advance both the study of gender and feminist scholarship. *Gender & Society* welcomes studies in sociology, social psychology, political science, history, economics, and anthropology that are framed by a structural analysis and a feminist perspective. *Gender & Society* is committed to an evaluation policy that does not preclude any of the feminist perspectives.

Each major article published in the journal will be framed by a theoretical perspective or policy issue, and will illuminate or advance critical thinking in its area. Articles should be based upon original research or analytical summaries of relevant, recent research studies, or should make a significant theoretical statement. Research notes will present data of particular interest to *Gender & Society* readers, based upon sound and logical research design and methodology.

Features:

Gender & Society will contain a variety of carefully refereed scholarly materials on contemporary feminist issues, including:

- **Major articles** that will be framed by a theoretical perspective or policy issue, and will illuminate or advance critical thinking in its area.
- **Research Reports** that will present data of particular interest to *Gender & Society* readers, based upon sound and logical research design and methodology.
- **Book Reviews:** essays that will summarize and evaluate recent publications in one area, as well as timely reviews of new books.
- **Perspectives:** A section devoted to discussions of feminist policy questions from several different points of view.

Frequency:

Gender & Society is published quarterly in March, June, September, and December—commencing with the March 1987 issue.

Rates:	Individual	Institutional
One-Year	\$25.20	\$50.40
Introductory Rate	(reg. \$28)	(reg. \$56)
Two-Year	\$56.00	\$111.00
Regular Rate		
Three-Year*	\$63.00	\$132.80
Charter Introductory Rate	(reg. \$84)	(reg. \$166)

Order from your subscription agent or directly from the publisher.
Discount offers are available only from the publisher:

SAGE PUBLICATIONS, Inc.
P.O. Box 5084
Newbury Park, California 91359
telephone: (805) 499-0721

Nytt fra likestillingsutvalgene

Fellesmøte for likestillingsutvalgene 1987

Likestillingsutvalgene ved Universitetet i Trondheim arrangerte fellesmøter for likestillingsutvalgene ved landets universiteter, høyskoler og distriktshøyskoler i mai i år. Vi håper å bringe et referat fra møtet i et senere nummer.

Bedriftsøkonomisk Institutt, Bekkestua

Likestillingsrådet har følgende sammensetning:

Direktør Bjørn Bemtsen
Personalkonsulent Kari Godell
Økonomisjef Egil Kalland (sekretær)
Amanuensis Tore Rossvær
Førsteamanuensis Åsebrit Sundquist
Direksjonssekretær Elizabeth Vogel
(leder)

Adressen er:
Bedriftsøkonomisk Institutt,
Postboks 69, 1341 Bekkestua.

Likestillingspris til Else Stuenæs

Studiesjef (permisjon fra sin amanuensisstilling) Else Stuenæs ble 23/2 tildelt likestillingsprisen ved Bedriftsøkonomisk Institutt, et diplom og en kvinnefigur av keramikk.

Likestillingsrådet foreslo Stuenæs som kandidat med denne begrunnelse:

- Else Stuenæs har vært ansvarlig for «Handlingsplan for å øke kvinneandelen i den faglige staben ved Bedriftsøkonomisk Institutt». Planen er blitt godkjent av Høgskolerådet og stiftelsens styre. Gjennomføringen av de tiltak som er foreslått i planen vil på sikt bidra til å øke kvinneandelen i faglig stab, og vi ser dette som et skritt i riktig retning av likestilling ved Bedriftsøkonomisk Institutt. Kvinnene er som kjent i dag sterkt underrepresentert i faglig stab.
- I tillegg til sin plan for å øke kvinneandelen i faglig stab, har hun gjennom sitt arbeid i european Women's Management Development Network på et nasjonalt såvel som på et internasjonalt plan, vært en utrettelig forkjemper for å bedre kvinners mulighet i arbeidslivet. Gjennom nettverksidéen kan kvinner støtte og hjelpe hverandre, og vi ser på dette som et godt tiltak for å fremme likestilling.
- Else Stuenæs har vært en inspirasjonskilde til opprettelse av Forum for kvinner ved BI, som ble startet i januar 1986.

Kvinnestudier ved BI

Med hensyn til kvinnestudier ved BI, har Høgskolerådet godkjent kurset «Women and Management», som tar for seg holdninger som kvinnelige ledere kan forventes å møte i sin arbeidssituasjon. Kurset kan sies å være tverrfaglig, fordi materiale fra

både skjønnlitteratur, litteraturvitenskap, språkvitenskap og samfunnsskunnskap vil bli anvendt. Kurset, som jeg har laget og skal undervise i, kommer muligens i gang høsten 1987.

(Informasjon fra førsteamanuensis Åse-brit Sundquist, medlem av Likestillingsrådet.)

Oppland Distriktshøgskole, Lillehammer

Behov for barnehageplasser for studenter og ansatte ved ODH:

- Studentene ved ODH har ikke adgang til kommunale barnehageplasser.
- Fra tid til annen må studenter si fra seg studieplass pga. manglende tilbud om barnehageplasser.
- Behovet for barnehageplasser antas å være størst i aldersgruppen 0–3 år.
- Vedtak: LU ved ODH krever at det opprettes studentbarnehageplasser (8 plasser) for aldersgruppen 0–3 år. Ansatte ved ODH bør tilbys eventuelle plasser som studentene selv ikke nytter.

Universitetet i Oslo

Kvotering til fordel for kvinner ved omgjøring av vitenskapelige stillinger:

Kollegiets arbeidsutvalg hadde omgjøringssaken oppe til behandling på sitt møte 16/1 d.å. De vedtok å behandle alle sider av omgjøringspolitikken i innværende semester.

Likestillingsutvalgets utspill i saken blir følgende:

- a) Brev til universitetsdirektøren hvor det foreslås at det stilles midler til disposisjon for å få bedømt kvinner i mellomgruppestillinger med hensyn på toppstillingskompetanse. Det foreslås også at universitetet bør bruke ønsket om å få flere kvinner i toppstilling som argument for å øke bevilgningene til omgjøring av stillinger. Det utsendte brevforslag ble godkjent med et par mindre endringer.
- b) Forslag til spørreskjema og følgebrev til kvinner i mellomgruppestillinger ved UiO ble diskutert, og noen endringer ble gjort. Leder fikk fullmakt til å sende dette. Brevet vil bli sendt direkte til aktuelle kvinner, ut fra lister vi har fått fra hvert fakultet.
- c) Forslag om endring av reglene for omgjøring av faste stillinger samt følgebrev til universitetsdirektøren ble diskutert. Punkt 3 var særlig omdiskutert, men forslaget ble vedtatt slik det stod:

«I spesielle tilfeller kan det fremmes forslag om omgjøring for å rette opp skjevheter i stillingsstruktur, bedre kvinneandelen i toppstillinger på fagområder der den er lav (mindre enn 40%), eller for å bygge ut nye fag eller fagområder når kandidaten har klar kompetanse.»

Referat fra utvalgets 10-års jubileums-konferanse fulgte referatet. Det er trykt under spalten «Seminarer, møter, konferanser» i dette bladet.

Stipend

Fulbright-stipend

United States Educational Foundation in Norway (Fulbright-kontoret), Nedre Vollgate 3, 0158 Oslo 1, tlf. (02) 41 42 55, utlyser Fulbright-stipend til Amerika 1988-89. Søknadsfrist: 7. september 1987.

Minst 22 stipend à kr 85.000,-

Minst 5 stipend à kr 50.000,-.

Reisestipend for forskere og studenter med minimum cand.mag. eller tilsvarende innenfor nevnte fagområder:

The Tom F.W. Barth Fulbright Fellowship in Natural Sciences/Engineering.

The Einar Haugen Fulbright Fellowship in the Humanities.

The Trygve Lie Fulbright Fellowship in Social Sciences.

The Sigmund Skard Fulbright Fellowship in American Studies.

Fulbright Fellowships for studenter som skal ta en Masters Degree innenfor fagområdene Biotechnology, Business Ad-

ministration, Computer Science, Engineering.

Fulbright Fellowships in Unspecified Fields.

I tillegg gis reisestipend til:

Fulbright Teacher Exchange Program for lærere i den videregående skole i fagene engelsk og litteratur og realfag. Separat informasjonsskriv fås ved henvendelse til Fulbright-kontoret (USEF).

Cleveland International Program (CIP) for ungdomsledere, sosialarbeidere, miljøarbeidere og småbarnspedagoger for 4 eller 12 måneders internasjonalt kurs i USA. Separat informasjonsskriv fås ved henvendelse til USEF.

Graduate Student Exchange Program mellom Universitetet i Trondheim, AVH, og University of Minnesota, Twin Cities. Separat informasjonsskriv fås ved henvendelse til USEF.

Forøvrig vil Fulbright-kontoret gi ytterligere opplysninger og utlevere foreløpig søknadsskjema til interesserte.

Nye kvinnelige stipendiater, forskere og prosjektledere i NORAS fra 1987

Sosialpolitikkprogrammet

Ragnhild Collin Hansen
Sosialhøgskolen i Trondheim

Psykisk utviklingshemmedes rett til
grunnskoleundervisning

Fordelingsvirkninger av offentlige tiltak

Randi Kjeldstad
INAS

«Kvinner, familien og velferdsstaten»

Regionalforskningsprogrammet

Britt Dale
Universitetet i Trondheim

«Service og velferd». Regionale konsekvenser
av servicesektorens utvikling

Formidlingsprogrammet

Susanne Søholt
NBBL og NBI

«Framtidas boliger er allerede bygget.» Forsknings-
formidling, videoprojekt, Bolig og miljøfornyelse

Eva Bonnevie
Sosial vaktjeneste

Formidlig av forskning omkring voldtekt
gjennom bruk av videofilm

Virkemidler i ernæringspolitikken

Elin Bjørge Løken
Avd. for kostholdsforskning, Univ. i Oslo

«Endringer i kosthold over 10 år hos menn og kvinner
i Fylkesundersøkelsen — en validiseringsstudie»

Grete Riis
Inst. for ernæringsforskning, Univ. i Oslo

«Kosthold og ernæring hos
funksjonshemmede barn»

Liv Østgård
Inst. for ernæringsforskning, Univ. i Oslo

«Overvåking av ernærings situasjonen
i Norge»

Kvinner og utvikling

Mariken Vaa
Institutt for samfunnsforskning

Kvinner i Bamako — overlevelsesstrategier
blant storbyfattige. Land: Mali

Kristi Anne Stølen
Dep. for utviklingshjelp, NORAD

Kvinner i jordreform i Nicaragua: økonomi, ideologi
og kvinneunderordning i latinamerikanske
jordbrukssamfunn

An-Magritt Jensen
NIBR

Kvinnens status og morsrolle
Land: Kenya

Astrid Nypan
Institutt for sosiologi, Univ. i Oslo

Kvinnens strategier for tilpassing/overskridelse av
sosiale og økonomiske rammer i et jordbruks-
samfunn. Land: Tanzania

Tove Stang Dahl/
Aase Gundersen
Inst. for offentlig rett, Univ. i Oslo

Kvinner og rett i utviklingsland
Land: Kenya, Mosambik

Teknologioverføring fra i-land til u-land

Berit Aasen
Gruppen for ressursstudier

Overføring av energiteknologi til
u-land. Land: India, China

Unni Wikan/Fredrik Barth
Etnografisk Museum
Univ. i Oslo

Forskning for likestilling
An-Magritt Jensen

Suzanne Lie/Maj Birgit Rørslett

Randi Hjorthol

Gunvor Strømsheim

Hege Skjeie

Birte Folgerø Johannessen

Gunn Elisabeth Birkelund

Tove Stang Dahl

Toril Jenssen

Fri prosjektstøtte

Produksjon og arbeid
Fride Eeg Henriksen
NAVFs utredningsinstitutt

Nærmiljø og likestilling
Elisabeth Seip/Mette Sjølie
Norsk Arkitektmuseum

Helga Stavn Tinnerheim
Moreforskning

Overføring av teknologi for rent vann og sanitær-
ordninger i Bhutan, med sikte på redusert barnedøde-
lighet og bedre hygiene. Land: Bhutan

Child care and female employment
(bokprosjekt)

Komparativ analyse av høgscoleutdannede
kvinner yrkeskarriere og familiemønster i Norden

Kjønnsrollemønster og likestilling i
samferdsel (forprosjekt)

Tidsorganisering og kjønnskonflikter
(forprosjekt)

Effekten av kjønn — om kvinnerepresentasjonens
betydning for politiske prioriteringer

Kjønn og ledelse; mot nye begreper om leder-
produksjonens betydning for politiske prioriteringer
(forprosjekt)

Det kjønnsdelte arbeidslivet

Likestilling og fødselsrett

Forprosjekt til en undersøkelse om gutters
alternative maskuline uttryksformer

«Det skjule universitet — formalisert personalopp-
læring på høyre nivå»

Sosial boligbygging i Norge — forskning om
bygningssvern og utviklingsplanlegging

Norsk byplanlegging 1920–1965. Nasjonal
tradisjon — internasjonal påverknad

WOMEN'S STUDIES INTERNATIONAL FORUM

WOMEN'S STUDIES INTERNATIONAL FORUM
VOLUME 9 NUMBERS 5-6 1986

Contents

MOIRA FERGUSON	451 Feminist polemic: British women's writings in English from the late Renaissance to the French Revolution
ABBY PETERSON and CAROLYN MERCHANT	465 'Peace with the Earth': women and the environmental movement in Sweden
LENORA A. TIMM	481 Anjela Duval: Breton poet, peasant and militant
MARGARET TENNANT	491 'Magdalens and moral imbeciles': women's homes in nineteenth-century New Zealand
SHULAMIT REINHARZ	503 Friends or foes: gerontological and feminist theory
BETSY ETTORRE	515 Women and drunken sociology: developing a feminist analysis
ELIZABETH ANN BARTLETT	521 Liberty, equality, sorority: contradiction and integrity in feminist thought and practice
MARIAN SAWER	531 From motherhood to sisterhood: attitudes of Australian women MPs to their roles
PATRICIA SPALLONE	543 The Warnock Report: the politics of reproductive technology
DEBORAH LYNN STEINBERG	551 Research in progress: a report on policies of access to AID as a medical treatment in the U.K.
LEONE RIDSDALE	555 Women and depression
JANET WHITE	561 The writing on the wall: beginning or end of a girl's career?
BOOK REVIEWS	
SUE ROCHMAN	575 <i>Marriage and Sexuality in Islam: A Translation of Al-Ghazali's Book on the Etiquette of Marriage from the Ihya'</i> by Madelain Farah
ANDREA KEAN	575 <i>Not in our Genes - Biology, Ideology, and Human Nature</i> by R. C. Lewontin, Steven Rose and Leon J. Kamin
<i>Reflections on Gender and Science</i> by Evelyn Fox Keller
MARGARET JACKSON	577 <i>The Spinster and her Enemies: Feminism and Sexuality 1880-1930</i> by Sheila Jeffreys
FATMA ISIKDAĞ	578 <i>Women, Work, and Ideology in the Third World</i> by Haleh Afshar
EILEEN BARRETT	579 <i>A Passion for Friends: Toward a Philosophy of Female Friendship</i> by Janice Raymond

SIGNS

CONTENTS

WINTER 1987
VOLUME 12 NUMBER 2

RECONSTRUCTING THE ACADEMY

	203	Editorial
Elisabeth Young-Bruehl	207	The Education of Women as Philosophers
Margaret L. Andersen	222	Changing the Curriculum in Higher Education
Susan Hardy Aiken,
Karen Anderson, Myra
Dinnerstein, Judy
Lensink, and Patricia
MacCorquodale	255	Trying Transformations: Curriculum Integration and
the Problem of Resistance
Marilyn Strathern	276	An Awkward Relationship: The Case of Feminism
and Anthropology
Nona Y. Glazer	293	Questioning Eclectic Practice in Curriculum
Change: A Marxist Perspective
Londa Schiebinger	305	The History and Philosophy of Women in
Science: A Review Essay
Sally Schwager	333	Educating Women in America
Michael H. Shank	373	A Female University Student in Late Medieval
Kraków

CONFERENCE REPORT

Leslie Hill-Davidson	381	Black Women's Leadership: Challenges and Strategies

BOOK REVIEWS

Joyce Antler	386	In the Company of Educated Women by Barbara
Solomon; <i>Alma Mater: Design and Experience in
the Women's Colleges from Their
Nineteenth-Century Beginnings to the 1930s</i> by
Heien Leikowitz Horowitz; <i>Sisterhood and
Solidarity: Workers' Education for Women,
1914-1984</i> edited by Joyce L. Kornbluh and Mary
Frederickson
Margaret Rouse Bates	390	Reclaiming a Conversation: The Ideal of the
Educated Woman by Jane Roland Martin
Sandra Coyner	391	Learning Our Way: Essays in Feminist Education
edited by Charlotte Bunch and Sandra Pollack;
<i>Gendered Subjects: The Dynamics of Feminist
Teaching</i> edited by Margo Culley and Catherine
Portuges; <i>Women's Place in the Academy:
Transforming the Liberal Arts Curriculum</i> edited
by Marilyn R. Schuster and Susan R. Van Dyne; <i>Myths of</i>

		Coeducation: Selected Essays, 1964-1983 by Florence Howe: Introduction to Library Research in Women's Studies by Susan E. Searing
Carol Stoneburner	398	Feminist Visions: Toward a Transformation of the Liberal Arts Curriculum edited by Diane L. Fowikes and Charlotte S. McClure
Kay B. Warren	400	For Alma Mater: Theory and Practice in Feminist Scholarship edited by Paula A. Treichler, Chens Kramarae, and Beth Staiford
Myra Dinnerstein	401	Feminist Scholarship: Kindling in the Groves of Academe by Ellen Carol DuBois, Gail Paradise Kelly, Elizabeth Lapovsky Kennedy, Carolyn W. Korsmeyer, and Lillian S. Robinson
Sue V. Rosser	402	Women in Science: A Report from the Field edited by Jane Butler Kahle: Myths of Gender: Biological Theories about Women and Men by Anne Fausto-Sterling
Linda Kauffman	405	Women's Personal Narratives: Essays in Criticism and Pedagogy edited by Leonore Hoffmann and Margo Culley: The New Feminist Criticism: Essays on Women, Literature, and Theory edited by Elaine Showalter: Gender and Reading: Essays on Readers, Texts, and Contexts edited by Elizabeth A. Flynn and Patrocino P. Schweickart: Rewriting English: Cultural Politics of Gender and Class edited by Janet Batsleer, Tony Davies, Rebecca O'Rourke, and Chris Weedon

Kvinno- vetenskaplig tidskrift

Nr 1 · 1987 · Årg 8

Från redaktionen 1

CHRISTINA JONUNG, INGA PERSSON-TANIMURA
Nationalekonomisk forskning ur kvinno-
och jämställdhetsperspektiv 4

KATINKA HORT
En feministisk kritik av den
neoklassiska nationalekonomin 21

SOLVEIG VON SCHOULTZ
Nödändighetens näve 38

SHIRLEY DEX
Kvinnor och neoklassisk ekonomisk analys 40

ANITA NYBERG
Vad är förvärvsarbete? 54

ÅSA LÖFSTRÖM
Ekonomisk könsdiskriminering på arbetsmarknaden
En teoriöversikt 66

DEBATT
Maud Landby Eduards: Viktiga frågan: välfärdens
fördelning mellan könen 73

Anita Dahlberg: Ovederhäftig debatteknik 73

Krönika 75 Recensioner 88 Våra förmödrar 95 Notiser 98

Artikler i tidligere utkomne numre av *Nytt om kvinneforskning*

1/85 — Tema: Kvinner og økonomi

Næringspolitikk og inntektsfordeling Av *Victor Norman*
Næringsøkonomiske virkemidler — virker de for kvinner? Av *Birgit Helene Jevnaker*
Hva trenger distriktene mest — kvinner eller arbeid for kvinner? Av *Halldis Valestrand*
Dagpenger under arbeidsløshet Av *Hege Torp*
Kvinner og folketrygdens pensjoner Av *Charlotte Koren*
Pasientrolle og kjønn Av *Ellen M. Thorbjørnsrud*

2/85 — Tema: Kvinneperspektivet i humaniora

Odysses i skjørt Av *Anka Ryall*
Kvinnerns biologi i jernalderen og middelalderen Av *Berit Jansen Sellevold*
Forhistoriske kvinner fram fra skjulestedet Av *Grete Lillehammer*
Andshistorie fra en ny synsvinkel Av *Else Viestad*
Kvinneforskning innafør kunsthistorie Av *Jorunn Veiteberg*
Forskning på kvinner eller kjønnsrelasjoner? Av *Karin Ask, Tone Bleie og Vigdis Broch-Utne*
Forskningens framtid — om St.meld. nr. 60 og 90
Om forskningen i Norge og Tiltak og virkemidler i likestillingspolitikken

3/85 — Tema: Hverdagslivets estetikk

I en verden av ting Av *Siri Norve*
Ny planlegging for nytt hverdagsliv Av *Sigrun Kaul*
Dagliglivets estetikk Av *Kirsten Danielsen*
Moter — identitet eller maske? Av *Lise Stahl*
Kvinnene i norsk motstandsbevegelse 1940–45 Av *Terje Halvorsen*
Kvinner, naturvitenskap og teknologi Av *Gunn Imsen og Berit Skog*
Kvotering ved ansettelser i staten — omstridt, men lite brukt Av *Hege Skjeie*

4/85 — Tema: Kvinner utvirkingsmuligheter

Ufrivillig barnløshet — en usynlig psykososial krise Av *Halldis Leira*
Behandling av kvinnelige stoffmisbrukere — kjønnsnøytral behandlingsideologi rammer

kvinnene Av *Mona Duckert*
Kjærlighetsforhold mellom kvinner Av *Anbjørg Ohnstad*
Endringer i reproduksjonsbevisstheten Av *Kitty Strand*
Tankeretninger i dansk kvinnepsykologi Av *Tone Ødegård*

5/85 — Tema: Naturvitenskap i kvinneperspektiv

Kan vi tala om ett kvinneperspektiv på naturvitenskapen? Av *Sylvia Benckert*
Kvinneperspektiv på informatikk — teori vs. praksis? Av *Tone Bratteteig og Guri Verne*
Forskjellige perspektiver på datasystemer Av *Kari Thoresen*
«Harde» kvinner i «myke» realfag? Av *Fride Eeg-Henriksen*
FORUM NAIROBI 1985:
Dawn i Nairobi Av *Tone Bleie*
Omskjæring Av *Rannveig Dahle*
Hva skjer i internasjonal prostitusjonskamp og prostitusjonsforskning? Av *Liv Finstad og Cecilie Høigård*
Forskning om kvinner og kjønnsrelasjoner Av *Kristi Anne Stølen*
Norsk kvinnerettet bistand etter Nairobi-konferansen Av *Aud Kolberg*
Nyttige adresser og kontakter

1/86 — Tema: Vitenskapsteori: Kvinneforskningens utfordringer og nyvinninger

Kvinneforskning og vitenskapelige paradigmer. Av *Hanne Haavind*
Fra kvinnelitteraturforskning til feministisk tekst-teori? Av *Toril Moi*
Universitet og kjønn. Forskningsinstitusjoner og feministisk vitenskapsteori. Av *Eva Lundgren*
Feministisk filosofi — på vei inn i filosofifaget? Av *Matthias Kaiser*

Vitenskapsteori ved universitetene:
Vitenskapsteoretisk forum ved Universitetet i Bergen Av *Gunnar Skirbekk*
Seminar i vitenskapsteori ved UiO Av *Matthias Kaiser*

Vitenskapsteoretisk Forum, Universitetet i Trondheim Av *Helge Høibraaten*
Dale Spender — kvinnen som tør der andre tier Av *Birgit Brock-Utne*
Kvinnen som skapende kunstner i vår musikk-kultur Av *Marit C. Lie*

2/86 — Tema:

Omsorg — privat og offentlig, men kvinners ansvar

Barna, familien og velferdsstaten Av *Arnlaug Leira*
Mødre slutter opp om begrepet omsorgsangst Av *Karin B. Andersen Kølitzow*
Eldre kvinner som omsorgsgivere i lokalsamfunnet Av *Ida Hydle*
Omsorg og profesjonalisering — med fagutviklingen i sykepleien som et eksempel Av *Kari Martinsen*
De første kvinnelige leger i Norge — kvinnelige medisiner 1893–1920 Av *Agnes H. Frølich*
Skjønnlitteratur og kjønn i et kulturperspektiv Av *Synnøve des Bouvrie*

Nr. 3/86 — Tema:

Kjønns sosialisering: Hvordan produseres vi til mann og kvinne?

Hvor sitter kønnet? Av *Harriet Bjerrum Nielsen*
Jentesosialisering på 1900-tallet Av *Liv Emma Thorsen*
Kjønns sosialisering i dag — og i morgen? Av *Ragnhild Andresen*
Det nye hjemmestrevet Av *Marianne Gullestad*
Reformer i mottak og behandling av voldtatte i London. Erfaringer fra en studietur Av *Anne Marie Aslaksrud Gran, Lisbeth Bang, Ragnhild Eik Løvland, Åse Berge og Janne Krogstad*

Nr. 4/86 — Tema:

Mannsdominansen i naturvitenskapene — mer enn tall?

Kvinner i naturvitenskapelig forskning — banebrytere eller gratispassasjerer? Av *Hanne Haavind*

Likestilling i forskersamfunnet i år 2117? Av *Ruth Kleppe*

Kvinner og grunnforskning: Respekt for det uventede Av *Evelyn Fox Keller*

«... not at all costs» Av *Liv Storstein*

Liv og lære Av *Elisabeth Gulbrandsen*

Hvor blir det av kvinnene i forskningen? Av *Kirsten Wille Maus*

Nr. 5/86 — Tema:

Kvinner i ledelse — til hvilken pris?

Ledere — organisasjoners styringssymboler. Hva med kvinnene? Av *Birte Folgerø Johannessen*
Hvorfor gir den offentlige sektor kvinner dårlige karrieremuligheter? Av *Elin Kvande og Bente Rasmussen*
Organisasjon — ledelse — styring. Også et kvinneanliggende Av *Aina Schiøtz*
Forskningsformidling. En innvielse Av *Runa Haukaa*
A House of One's Own — et eget hus Av *Harriet Holter*

Nr. 1/87 — Tema:

Ufrivillig barnløshet — det vanskelige tema

Det vanskelige tema: Ufrivillig barnløshet og nye befruktningsmetoder Av *Gro Guttormsen og Kitty Strand*
Før den teknologiske tidsalder — barnløshet i det gamle samfunn Av *Sølvi Sogner*
Ufrivillig barnløshet — medisinske årsaker og behandling Av *Julie Skjæraasen*
Befruktning utenfor kroppen Av *Anne Hellum*
«Medisinsk barneavl» sett i lys av feministiske verdier og kristen etikk Av *Astri Hauge*
Ufrivillig barnløshet: Psykiske og sosiale aspekter Av *Hanne Sundby*
Utkast til lov om kunstig befruktning.

PUBLIKASJONER

Bøker

Aarestrup, Vibeke m.fl. (red.):

Dametur

Aarhus universitetsforlag, 1986

Fahlgren, Margaretha:

Det underordnade jaget

En studie om kvinnliga självbiografier

Bokförlaget Jungfrun, Stockholm 1987

Harding, Jan (ed.):

Perspectives of gender and Science

The Falmer Press 1986

Kvinders arbejde på opfordring —
på udfordring

Årbog for kvindestudier, AUC 1986

Serie om kvindeforskning nr. 23

Wedell, Lis (red.):

Det besatte køn.

Aarhus Universitetsforlag, 1986

Artikler, hovedoppgaver, oversikter, prosjektnotater og rapporter

Andersen, Bjarne Hjorth og Per Schultz
Jørgensen:

Dagpasning for de 6-10-årige

Socialforskningsinstituttet, publikasjon
nr. 159, 1987

Aslaksrud, Anne-Marie og Kåre Bødal:

Politianmeldt kvinnemishandling.

435 saker anmeldt til Oslo politikammer i
1981, 1983 og 1984. Justisdepartementet,
desember 1986.

Delegationen för jämlikhetsärenden i
Finland:

Kvinnoforskningsstenciler nr. 3/86 og nr.
4/86

Forbruker- og administrasjons-
departementet:

Nairobi-strategien for kvinneframgang,
nov. 1986

Forum för kvinnliga forskare och
kvinnoforskning i Göteborg:
Verksamhetsberättelse 1986

Gerrard, Siri og Ingunn Kristoffersen
(red.):

Kvinner i fiskeriene, en seminarrapport.
FDH-rapport, 1986: 2g.

Gerrard, Siri:

Kvinnerns makt og avmakt.

Et kjønnsrolleperspektiv på forvaltning av
faglige interesser i fiskeindustrien.
FDH-rapport 1986: 6

Grønbech, Dagrunn:

Kvinner i fiskeriene — behov for
forskningsinnsas. FDH-rapport 1986: 2b

Grønbech, Dagrunn:
Kvinner i fiskerinæringa. En
markedsanalyse av forskningsbehov.
FDH-rapport 1986: 2c

Grønbech, Dagrunn:
Distriktskvinner — kvinner i fiskeriene.
En analyse av fylkesplanene for
Nord-Norge. FDH-rapport 1986: 2d

Grønbech, Dagrunn:
Kriterier for karrierevalg blant ungdom i
fiskeridistrikt. Opplæring som rekruttering
til fiskeriene. FDH-rapport 1986: 2f

Homines, vol. 10, No. 2/87:
Mujeres Puertoriquenas, Protagonistas en
el Caribe.

Institutt for samfunnsforskning:
Årsmelding 1986. Rapport 87: 1.

International Social Science Journal:
Collective Violence and Security.
Anthropological, legal and political
approaches. Basil Blackwell/UNESCO,
No. 4/86.

International Social Science Journal:
Environmental Awareness. Sociology,
geography, political science, law and
economics. UNESCO, 109/86.

Jämfo, Delegationen för
jämförelseforskning:
Kvinnliga forskarpionjärer i Norden.
Rapport från ett seminarium 27. nov.
1986. Rapport nr. 8, feb. 1987.

Kvinder og forskning i det europæiske
fællesskabs ti lande. Tillæg nr. 18 til
Europas Kvinder

Kvinder og teknologi.
Konferencerapport. AUC, juni 1986.

Kvinnoforskning kring rusmedel 2.
Rapport från ett nordiskt forskar-
seminarium 1986. NAD-publikation
nr. 14/86.

Medisinsk forskning og teknologi.
Utvikling og konsekvenser. Utredning på
oppdrag av Helsedirektoratet.
Del I: Samlet vurdering
Del II: Ekspertuttalelser
RMF/NAVF 1986.

Michel, Andrée:
Down with stereotypes! Eliminating
sexism from children's literature and
school textbooks. UNESCO, 1986.

Schönnesson, Lena Nilsson:
Föräldrarskap — delad föräldraledighet —
jämförelse. JÄMFO, rapport nr. 9/87.

Seminaret i vitenskapsteori ved Univ.
i Oslo. Notater i vitenskapsreori:
Kvinneforskning og vitenskapsteori,
innlegg og foredrag på Tømtekonferansen
1985. Skriftserie nr. 1/87.

Sørensen, Knut Holtan og Nora Levold:
En rettferdig teknologi? NTH-studenters
syn på etiske og verdimeslige spørsmål
knyttet til teknologi og sivilingeniøryrket.

Senter for vitenskap, teknologi &
samfunn, rapport nr. 4/86.

Taylor, Debbie:
Verdens kvinner. En situasjonsrapport.
Kvinnefronten i Norge, 1987.

UNESCO:
Women on the move. Contemporary
changes in family and society. UNESCO,
Paris 1984.

Varför Eva men inte Nils-Erik? Perspektiv
på studerande i Högskolan. Universitets-
och Högskoleämbetet — Forskning och
utveckling för högskolan, skriftserie
1987/2.

World Health Organization:
Maternal morality: Helping women off the
road to death. rp (5): 175-1983, 1986.

Tidsskrifter

- Arbeid og læring, nr. 1/87
- Crew Reports, No. 1/87
- Crew Reports, No. 2/87
- Crew Reports, No. 3/87
- Erfaringspublikasjon for kvinner, nr. 2/87
- ESF-Communications, No. 16/87
- Fysioterapeuten, nr. 2/87
- Fysioterapeuten, nr. 3/87
- Fysioterapeuten, nr. 4/87
- Fysioterapeuten, nr. 5/87
- Fysioterapeuten, nr. 6/87
- Forskningspolitikk, nr. 1/87
- Forskerforum, nr. 1/87
- Häften för kritiska studier, nr. 1/87
- Hertha, nr. 1/87
- Humanistiske data, nr. 3/86
- Kvinnejournalen, nr. 1/87
- Kvinnobulletinen, nr. 1-2/87
- Kvinnor och forskning, nr. 1/87
- Kvinnovett, nr. 1/87
- Liv, nr. 1/87
- Liv, nr. 2/87
- Miljømagasinet, nr. 1/87
- Ms, No. 7/1987
- Ms, No. 8/1987
- Ms, No. 9/1987
- Nyt, Center for kvindeforskning,
København, mars 1987
- Nytt Norsk Tidsskrift, nr. 1/87
- On The Issues, Vol. VII/1987
- Plan & arbeid, nr. 1/87
- Quehaceres, No. 1/87
- Quehaceres, No. 4/87
- SIGNS, No. 2/87
- Sofia, nr. 1/87
- Syn & Segn, nr. 1/87
- The Women's Review of Books, No. 5/87
- The Women's Review of Books, No. 6/87
- Tidsskrift for samfunnsforskning, nr. 1/87
- Tværtanten, nr. 1/87
- Win News, No. 1/87
- Women at work, No. 2/86
- Women of Europe, No. 47/86

Publikasjoner fra NAVFs sekretariat for kvinneforskning

Arbeidsnotater

Arbeidsnotat nr. 1/83:

Humanistisk konferanse om kvinneforskning. Konferanserapport.

Arbeidsnotat nr. 2/83:

Kvinneforskning for samfunnsplanlegging. Rapport fra et seminar.

Arbeidsnotat nr. 3/83:

Kvinner og arbeid 1750–1914 i England og Frankrike. En oversikt over kvinnehistorisk forskning.

Arbeidsnotat nr. 1/84:

Nordisk Kvinnehistoriemøte, Oslo 20.–23. februar 1983. Konferanserapport.

Arbeidsnotat nr. 2/84:

Velferdsstaten, likestilling og fordelingsmekanismer. Arbeidskonferanse i samfunnsvitenskapelig kvinneforskning. Delrapport I.

Arbeidsnotat nr. 4/84:

Oversikt over humanistisk forskning om kvinner. Litteratur og prosjekter.

Arbeidsnotat nr. 5/84:

Kvinner og helse. Bibliografisk oversikt. Litteratur og prosjekter.

Arbeidsnotat nr. 1/85:

Kvinner og arbeid. Rapport fra en tverrfaglig konferanse 18.–20. november 1984.

Arbeidsnotat nr. 4/85:

Kvinner i velferdsstaten.

Arbeidsnotat nr. 1/86:

Kvinnen i historien, litteraturen og kunsten — virkelighet og myte. Mønstring av humanistisk kvinneforskning og kvinnelitteratur.

Arbeidsnotat nr. 2/86:

Kvinneperspektiv på samfunnsplanlegging. Seminarrapport.

Arbeidsnotat nr. 3/86:

Framtidas Norge — på kvinners vilkår? Seminarrapport.

Arbeidsnotat nr. 4/86:

Ufrivillig barnløshet: Nye løsninger — nye problemer. Konferanserapport.

NB!

Halldis Leiras innlegg «Det lysner bak skogen: En forklaringsmodell for ufrivillig barnløshets-syndromet hos kvinner» i Arbeidsnotat 4/86, *Ufrivillig barnløshet. Nye løsninger — nye problemer* er trykt opp på nytt, da en side hadde falt ut. Innlegget blir automatisk sendt til deltakerne på seminaret.

Arbeidsnotat nr. 5/86:
Den samfunnsvitenskapelige kvinne-
forskningen fram mot år 2000:
Utfordringer og visjoner. Seminarrapport.

Arbeidsnotat nr. 1/87:
Kvinner i naturvitenskapelig og
teknologisk forskning. Presentasjoner.

Arbeidsnotat nr. 2/87:
Kjønn og makt: Teoretiske perspektiver.
Seminarrapport.

Øvrige numre er utgått!

Annet

Litteratur og arkiver i kvinneforskning. Av
Mie Berg. *Gratis.*

*Om forskningsformidling gjennom
massemedier.* Av Mie Berg. 58 s, kr 25,-.

Informasjonshefter

Generell del

Medisinske fag

Realfag

Humanistiske fag

Samfunnsfag

(Oppgi fagområde ved bestilling.)

*Brosjyre om Sekretariatet for kvinne-
forskning og kvinner i forskning på engelsk.*
Brosjyren sier litt om kvinneforskning i
Norge, om Sekretariatet og om NAVFs
arbeid for likestilling.

Interesserte som skal på forskningsreise i
utlandet, må gjerne ta brosjyren med.

Kontaktmøte om Sentre for
kvinneforskning og kvinnestudier ved
universitetene. Høvikodden, mars 1986.
Rapport.

Informasjonsbrosjyre for medisinere

fra Sekretariatet for kvinneforskning, utar-
beidet i samarbeid med Rådet for medi-
sinsk forskning (RMF), NAVF. Innhold:

- oversikt over RMFs stipendordninger
- publikasjoner fra Kvinneforsknings-
sekretariatet
- litt om nettverk av kvinner i medisinsk
forskning

Samtlige publikasjoner kan fås ved hen-
vendelse til Sekretariatet for kvinneforsk-
ning og kvinner i forskning.

«EN VIDUNDERLIG BOK»

Marilyn French

ALL VERDENS KVINNER

**Joni Seager
Ann Olson**

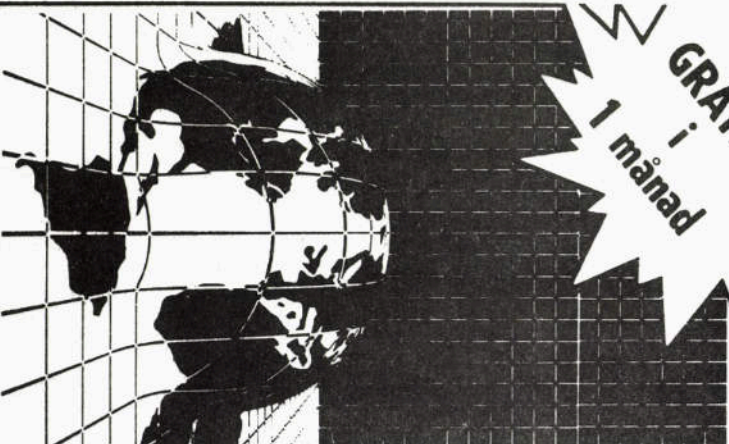
Et internasjonalt atlas.

Et vell av opplysninger om kvinner i alle land av verden. Kart og grafiske oppstillinger viser hvordan kvinner har det, både i forhold til menn og sammenliknet med andre kvinner. En helt ny type atlas — om makt og myndighet, om økonomiske og sosiale kår, om mulighetene for et eget liv. Utkommer samtidig i en rekke land. **Oversatt av Per Chr. Karlson**
Innb. Kr. 175,-

Universitetsforlaget

4187

GRATIS
i
1 måned

INNSYN OG OVERSYN

Treng du ei avis som gir deg meir enn overskrifter?
Prøv Dag og Tid — kritisk og uavhengig vekeavis
med vekt på:

- Dokumentar- og bakgrunnsstoff
- Humor og gravalvor
- Bøker, musikk og teater
- Politikk og debatt

Ting avisa for eit år eller eit halvår og du får avisa gratis i ein måned i tillegg.

Abonnementet gjeld til det blir oppsagt.

**Til Dag og Tid,
Karl Johansgt. 13,
0154 Oslo 1
Eller ring til: 02-11 14 55**

Ja, eg/vi tingar Dag og Tid
☐ 1/1 år for kr 335,- + 1 måned gratis
☐ 1/2 år for kr 175,- + 1 måned gratis

Namn:

Adr.:

Kjære leser!

Ufrivillig barnløshet og nye befruktningsmåter er et ømtålig tema. Dette opplevde vi til fulle under Kvinneforskningssekretariatets konferanse om «Ufrivillig barnløshet: Nye løsninger — nye problemer» som ble holdt i september i fjor. Sinne, avmakt, sorg, usikkerhet og angst for fremtiden, er noen av de følelser som kom til uttrykk.

I dette nummeret av *Nytt om kvinneforskning* gjengir vi flere av innledningene som ble holdt, i noe forkortet og bearbeidet versjon.* Artiklene er skrevet av forskere og praktikere fra ulike fagfelt og vi finner her en historisk, juridisk, medisinsk, psykologisk og teologisk tilnærming til problemfeltet. Vi mener at medisinene i altfor stor grad — og da særlig mannlige medisinere — har fått råde grunnen alene. Dette er spørsmål som angår oss alle og ikke minst kvinnene, som etter vår mening står nærmest problemene. Det er kvinnene som oftest tar initiativ til utredning og behandling. Det er også kvinnene som gjennomgår de fleste undersøkelser og inngrep. Sett i lys av den store kulturelle betydning svangerskap, fødsel og barn har hatt og fortsatt har for kvinner, er det heller ikke underlig at det er kvinner som får de største psykiske lidelser på grunn av barnløshet. Gjennom dette temanummeret ønsker vi å bidra til at diskusjonen om disse spørsmålene blir grundig og at så mange aspekter som mulig blir trukket fram. Her finner du noen kvin-

nelige forskeres synspunkter, og som leserne vil forstå er de langt fra enige om hvilke veier utviklingen bør ta. Hva de imidlertid er enige om, og hva den omtalte konferansen også klart ga uttrykk for, er at det er behov for mer forskning. Dette gjelder særlig de psyko-sosiale konsekvensene av ufrivillig barnløshet, utviklingen av parforholdet og forholdet til barnet og konsekvenser for barnet på sikt. De kulturelle og historiske faktorenes betydning trenger vi også å få vite mer om.

Vi har tidligere opplyst at vi fra og med 01.01.87 fikk nytt navn og at vi også ville få nytt styre. På side 102 retter vi en særlig takk til vårt gamle styre. Her benytter vi anledningen til å ønske det nye styret velkommen. Vi håper og tror at samarbeidet også for dette styrets vedkommende vil bli godt. Spesielt vil vi nevne vår nye styreleder dr. philos. Elen Roaldset. Elen er geolog av utdanning og har erfaring fra universitet, næringsliv og Norges teknisk-naturvitenskapelige forskningsråd, der hun det siste året har arbeidet som spesialrådgiver. Vi vil komme tilbake til en skikkelig presentasjon av samtlige styremedlemmer i et senere nummer. På 2. omslagsside finner du navnene med institusjonstilknytning.

Til slutt vil vi benytte anledningen til å gratulere to kvinneforskere som nylig har

forsvart sin doktorgrad. Det gjelder filosofen Else Viestad og sosialantropologen Lisbet Høltedahl. Lisbets avhandling har tittelen «Hva mutter gjør er alltid viktig. Om å være kvinne og mann i en nordnorsk bygd i 1970-årene», mens Else leverte avhandlingen «Kjønn og ideologi», en studie av kvinnesynet hos Locke, Hume, Rousseau og Kant. Hun er dessuten den andre norske kvinne som tar doktorgraden i filo-

sofi — nesten utrolig i 1987.

* En fullstendig gjengivelse av samtlige foredrag foreligger i en rapport og kan fås ved henvendelse til Sekretariatet. I rapporten gis også andre faglige innfallsvinkler, bl.a. fra sosialantropologi og psykiatri. Vi henviser dessuten til *Nytt om kvinneforskning* nr. 4, 1985 der psykologen Halldis Leira har en artikkel om «Ufrivillig barnløshet — en usynlig psykososial krise».

Anonymt stikk hentet fra en medisinsk lærebok utgitt i 1626. Barnet i mors liv er her fremstilt som en av naturens mange frukter. Forbindelsen mellom det estetiske og det vitenskapelige er slående. Bildet er hentet fra *Kvinnernes Kulturhistorie*, bind I.

La oss se på noen eksempler:

- Den enslige kvinnen over tredve møter ofte spørsmål om når hun skal gifte seg, men sjelden spørsmål om hvorfor hun ikke har fått barn. Hun er i en sosial situasjon som gjør at vi forventer at hun ikke får barn — og at hun ikke sørger over barna hun ikke fikk. Ut fra vår kulturelle stereotypi er det helt irrelevant om hun er «frivillig» eller «ufrivillig» barnløs. Den gruppen voksne kvinner som i dag velger å få barn alene, forstyrrer vårt indre bilde og skaper usikkerhet om hvordan de bør tas imot.

- Det samme gjelder lesbiske. I vår kultur ligger dype drag av holdninger som sier: Velger en kvinne å leve lesbisk, velger hun samtidig å ikke få barn. Den følelsesmessige bearbeidingen av de to helt ulike valgene forutsettes løst samtidig.

- Den funksjonshemmede kvinnen eller kvinner som er bærere av alvorlige arvelige lidelser blir møtt med en medynkblandet forventning når hun inngår samliv med en mann: De bør avstå fra å lage barn hvis de er «fornuftige».

Altså: Uansett livssituasjon, hvis en kvinne ikke tilhører «normalvariantene»,

forventes hun å forbli barnløs og å takle denne barnløsheten uten stor psykisk smerte. Og omvendt: «lytefrie» ektepar skal ha barn.

Denne kulturelle enigheten nedfeller seg i adopsjonslovgivningen og i infertilitets-klinikkens kriterier for hvem som skal aksepteres til utredning og behandling. Og den kommer til uttrykk gjennom en stor grad av oppslutning rundt synet om at det er riktig og nødvendig at man gjør det som står i medisinenes makt for å hjelpe det ufrivillig barnløse paret til å få barn.

Når enigheten er så massiv, hvorfor blir det da slik uro rundt de nye befruktningsmåtene?

Baby-making versus love-making

De nye befruktningsmåtene betyr å bryte med «natur»-metoden, og dermed åpner de for en rad varianter av medisinsk baby-making. La oss se hvilke teoretiske muligheter et par står overfor:

	<i>Sæd</i>	<i>Egg</i>	<i>Livmor</i>	<i>Resultat</i>
I	Egen	Egne	Egen	Felles barn — slik IVF praktiseres i Norge i dag.
II	Egen	Egne	En annens	Felles barn — produsert av «surrogat»-mor.
III	Egen	En annens	Egen	En annen kvinnes genetiske arv.
IV	Egen	En annens	En annens	Mannen får barn med en annen, paret overtar barnet når det er født.
V	En annens	Egne	Egen	Kvinnen får barn med en annen mann — AID, slik det praktiseres i Norge i dag.
VI	En annens	Egne	En annens	Paret overtar barn produsert av en annen kvinne med egne egg.
VII	En annens	En annens	Egen	Kvinnen bærer fram andres barn og beholder det.
VIII	En annens	En annens	En annens	Medisinen avtaler adopsjon av barn de lager for paret, båret frem av en annen kvinne.

Det er bare alternativ I som oppfyller det ufrivillig barnløse pæres opprinnelige ønske: å få barn med hverandre, født av kvinnen selv. Dette alternativet samstemmer eksistensielt med vår kulturelle arv: Det «naturlige» er barn født av kvinnen i ekteskap med genetisk arv fra pæres egne slekter.

De andre alternativene stiller oss overfor nye eksistensielle problemer. Ikke fordi ikke flere av resultatene i tabellene finnes i det virkelige sosiale liv. Mange i vårt samfunn i dag lever med «mine» barn, «dine» barn og «andres» barn (fosterbarn, adoptivbarn). Men i alle disse tilfellene er barna resultat av «private» handlinger, oftest i kjærlighetsforhold, og i de fleste tilfelle med klarhet i biologisk opphav og med livslangt forhold til de ulike foreldre- og besteforeldrefigurene.

Det nye består i at medisinen «produserer» barn under de ulike alternativene. Vi står overfor en samfunnsmessig «baby-making».

Samfunnet har alltid villet kontrollere barneavlen

Nå er ikke dette noe nytt. Selv med naturmetoden har det alltid vært samfunnskontroll til stede i reproduksjonen, både gjennom felles kulturelle oppfatninger og lovgivning. I vårt eget land vet vi at denne kontrollen har forsøkt å begrense barn til ektepar som hadde livsutkomme godt nok til å kunne forsørge barna selv. Dels ved urgamle sosiale sanksjoner mot par som fikk barn i «utide», dels ved å fordømme seksuelt samvær blant ugifte og å stigmatisere ugifte mødre på det groveste, dels ved å regulere tilgjengeligheten av prevensjon og abort.

Barn er en ressurs og en byrde ikke bare for den enkelte familie. Så også for «sam-

funnet». Og derfor ser vi verden over at statsledelsen setter i verk tiltak for å oppnå det de anser for samfunnets optimale barnetall. «For mange» barn møtes med steriliseringskampanjer (India), harde økonomiske sanksjoner (Kina) eller frigivning av prevensjon og abortrettigheter (Norge i syttiårene). «For få» barn møtes med inndragning av abort og prevensjonsmuligheter (Romania), premiering av helse-mødre med store barneflokker (Albania) eller økonomiske fordeler ved fødsel av tredje barn (Frankrike/kanskje også i Norge).

Det er ikke gitt at individets/familiens behov er i samsvar med «samfunnets» behov. Dette er blitt helt tydelig i jordbrukslandet Kina, som forsøker seg med ettbarnsfamilie-kampanje. Ett barn er for lite for den lille jordbrukerfamilieenheten. Og skal det være ett barn, må dette barnet være en gutt, i et land der det er tusenårige tradisjoner som sier at gutten blir i familien og tar vare på sine foreldre i alderdommen. Slik får ettbarns-kampanjen blant annet som følge at det fødes påfallende få pikebarn i flere regioner.

Det er heller ikke gitt at individets/familiens behov skal prioriteres under alle gitte forhold. De fleste vil vel ta avstand fra den kommersielle utnyttningen av de nye befruktningsmåtene som foregår blant annet i USA: byråer som formidler penger til fattige kvinner som leier ut egg og livmor til rike menn med infertile koner, «geni»-sædbanker som tjener gode penger på salg av sæd til kvinner eller par som ønsker seg noe «spesielt», firmaer som averterer i Latin-Amerika og Sørøst-Asia etter kvinner som vil leie ut sin livmor for å bære fram hvite pars embryoer. Slike misbruk og muligheten for at de kan oppstå også andre steder, er noe av bakgrunnen for at mange kvinner ønsker en streng lovgivning av — eventuelt forbud mot — enhver virksomhet med de nye befruktningsmåtene.

Konflikt mellom ulike grupper

Dermed kommer de i konflikt med de ufrivillig barnløse. Skepsis til — og motstand mot — bruk av AID/IVF oppleves som enda et slag mot aksept for at ufrivillig barnløshet medfører sorg og psykisk smerte. Nok en gang oppleves det som illegitimt å kreve gode behandlingstilbud for infertile. Nok en gang oppleves det som mistenkeliggjøring av motivene for så inderlig å ønske seg sitt eget barn, oppleve graviditet og fødsel. Nok en gang oppleves det som en tilleggsbyrde å skulle ta hensyn til det «allmenne vel» når en har mer enn nok hardt arbeid med å finne ut hva som er viktig for en selv.

Dette er en helt reell konflikt. En meget streng lovgivning vil innskrenke noen ufrivillig barnløse pars mulighet for å leve med helt eller delvis egne barn (ca. 20 IVF-barn og 200 AID-barn i Norge pr. år). Konflikten er også reell fordi ulike kvinner har ulikt sterke ønsker om å få barn, og derfor har ulike personlige utgangspunkt for å støtte eller gå imot de ulike alternativene.

Men den er også unødvendig skarp, fordi deltakerne ser på de nye befruktningsmåtene fra ulikt ståsted. Antakelig ville diskusjonen føre til noe større enighet om vi definerte målet slik: at metodene skulle

kunne brukes ut fra kvinners ønske «i full frivillighet og under eget ansvar» dersom maktforholdene lå slik til rette at ingen kvinne ble misbrukt.

I så måte ligner denne konflikten på diskusjonen om fostervannsdagnostikk. Denne metoden oppfattes som en rimelig rett for en kvinne som ut fra en total vurdering av sin situasjon vet at hun og hennes nettverk ikke kan klare den fysiske og psykiske belastningen med et skadet barn av det slaget metoden kan oppdage. Men det er også enighet blant kvinner om at fostervannsdagnostikk ikke skal brukes til å påføre kvinner tvangsaborter om familien ikke vil godta et jentebarn, eller samfunnet ikke vil bidra til omsorgen for et funksjonshemmet barn.

Konflikten løses ikke med ett slag. Men det er nødvendig å presentere de ulike synspunktene så grundig som mulig, som starten til noe som kan bli en fruktbar debatt. Innleggene i dette temanummeret er en slik begynnelse.

*Kitty Strand
lege*

*Mødrehygienekontoret, Oslo Helseråd
og*

*Gro Guttormsen
psykiater*

*Mødrehygienekontorets familiekontor,
Oslo Helseråd*

Før den teknologiske tidsalder — barnløshet i det gamle samfunn

Ufrivillig barnløshet er et skoleeksempel på hvordan dagsaktuelle problemer kan inspirere til historisk forskning, mener historikeren Sølvi Sogner. Vi er imidlertid ennå i den pre-initiale forskningsfase. Det er ikke ufrivillig barnløshet som har opptatt historieforskningen. Problemet som har stått på dagsorden i lengre tid er frivillig barnløshet. At ufrivillig barnløshet også kan være et reelt historisk problem, synes å være totalt upåaktet.

Hvo ej har Børn, ved ej, hvorfor han lever.
Slik lyder et gammelt dansk ordspråk.¹

Det er sterke ord. Hvor dekkende de er for folks livsopplevelse i det gamle samfunnet, er ikke lett å avgjøre. Fenomenet *ufrivillig barnløshet* i det gamle samfunn er i det hele tatt ikke lett å få tak på. Da som nå vil det ha vært ulike synspunkter på det å ha barn. Hva har folk i alminnelighet ment om dette spørsmålet? Hvis det er mulig skal fenomenet kartlegges. Men det blir ikke lett!

typen eventyr, sagn og ordtak, skjønnlitteratur og gamle legebøker. På den andre siden har vi en til dels mer kvantitativt preget innsikt som er skaffet ut fra kirkebøkene gjennom rekonstitusjon av familier som en gang har levd.

Men om kildetypene er flere, er kildeinnholdet magert hva dagens tema angår. En trøst har det imidlertid vært at ikke engang dagens situasjon er så overvettets godt belyst når det gjelder ufrivillig barnløshet!

Tynt kildemateriale

Vi har bare små brokker av informasjon. På den ene siden har vi kvalitative kilder av

Hva er ufrivillig barnløshet?

Ufrivillig barnløshet er manglende evne til

å frembringe barn—*impotentia generandi*. Sterilitet har vel tradisjonelt vært den gjengse betegnelsen.

Når man i dag har foretrukket å bruke betegnelsen ufrivillig barnløshet, skyldes det de assosiasjonene det gir.

- Betegnelsen ufrivillig barnløshet formidler at ønsket om barn er til stede.
- Det formidler også at det ikke nødvendigvis dreier seg om en statisk og uavvendelig situasjon.
- Sterilitet lar seg dessuten ikke alltid konstatere i de fekunde aldersgrupper uten nærmere innvortes undersøkelse. Dette er det først i våre dager blitt mulig å utføre formålstjenlig, og neppe alle barnløse lar seg undersøke.
- I dagens situasjon, med tiltagende frivillig barnløshet og adgang til sterilisering, er det også ønskelig å distansere seg begrepsmessig fra disse fenomen. Barnløse ektepar i «gamle dager» ville sannsynligvis under enhver omstendighet bli ansett for å være ufrivillig barnløse. Det kan man ikke lenger gå ut fra er tilfelle i våre dager.

Et annet forhold som nok også har forandret seg, er at mens ufrivillig barnløshet i våre dager også er et problem for ugifte — også ugifte enslige — har det i det gamle samfunn bare vært et problem for ektefolk.

Ikke rettsgrunnlag for oppløsning av ekteskapet

Mens manglende evne til å gjennomføre samleie fra mannens side — *impotentia coeundi* — har vært lovlig grunn til å omstøte ekteskapet innenfor den katolske kirke, og skilsmissegrunn innenfor vår egen evangelisk-lutherske kirke helt fra reformasjonen av, så har ikke dette vært tilfelle for *impotentia generandi*. Barnløshet har

ikke kunne føre til oppløsning av ekteskapet. I første rekke berører dette kvinnens rettsstilling. Kvinnen føder barn og det er også hun som *ikke* føder barn. Kvinnen kunne ha risikert å bli forstøtt på ulike vis i tilfelle barnløshet (skilsmisse, konkubiner), noe som er kjent fra andre kulturer. Men innenfor vår kulturkrets har ikke barnløshet hatt rettslige konsekvenser for henne. Dette gjelder i det gamle norrøne samfunn like fullt som i den vestlige kristenhet i sin alminnelighet. Og det til tross for at kvinnen ble ansett som skyldig i barnløsheten.

Kvinnen «skyldig» i barnløsheten

I dag vet vi at ufrivillig barnløshet kan skyldes begge ektefeller. Men ifølge norsk folketro skyldes barnløshet nesten alltid kvinnen. Hun står i sentrum for oppmerksomheten. På gammelnorsk fins det en egen betegnelse for en barnløs kvinne — *óbyrja*, dvs. en kvinne som ikke er barnbær, kan føde barn. Hva ligger det i denne betegnelsen?

Mulig påvirkning fra Bibelen

Om barnløshet ikke har hatt rettslige følger for kvinnens stilling i ekteskapet i vår kulturkrets, er det ikke sagt at en ufrivillig barnløs hustru ikke kan ha følt sin allmenne status forringet som følge av sin barnløshet. En meget sterk gjennomslagskraft må vi regne med at bibelens normverk har hatt. Således er det ingen grunn til å forringe effekten av f.eks. den oppvurdering av evnen til å få barn i ekteskapet som der finner sted. Det kommer klart til syne bl.a. i den gammeltestamentlige skildringen av

Jakob og hans to hustruer Lea og Rakel samt deres tjenestekvinner Silpa og Bilha. Disse fire kvinnene hadde til sammen 12 sønner og en datter med Jakob.²

«Da Herren så at Lea var hatet, åpnet han hennes modersliv; men Rakel var ufruktbar.» Og de uttaleser som er lagt Lea i munnen etter hver barnefødsel, er slående. Da Ruben var født: «Herren har sett til min elendighet; ti nu skal min mann elske meg.» Etter Simeon: «Herren har hørt at jeg var hatet, og har derfor gitt meg også denne.» Etter Levi: «Nu denne gang skal min mann slutte seg til meg, ti jeg har født ham tre sønner.» Og etter den sjette, Sebulon: «... nu skal min mann bo hos meg, ti jeg har født ham seks sønner.»

Og da yndlingshustruen Rakel så at hun ikke fødte Jakobs barn — vi merker oss uttrykksmåten — sier hun til ham: *Skaf mig Børn! Hvis ikke, saa dør jeg.* Og da Rakel omsider ble fruktsommelig og fødte en sønn, uttalte hun: *Gud har borttaget min Forsmædelse.*

Det er fullt mulig å tolke inn i fortellingen at den elskede men ufruktbare hustruen beholder status, jfr. Leas stadige uro. Likevel er det svært tydelig at Rakel er genuint ulykkelig.

Hva forteller terminologien?

På fransk er betegnelsen *bréhaigne* brukt om barnløse kvinner. Uttrykket går tilbake til middelalderen. *Bréhaigne* er substantiv og adjektiv i hunkjønn og er brukt såvel om steril kvinne, sterilt hunndyr, og figurlig og litterært om en som ikke produserer noe. Om den franske betegnelsen hevder historikeren Danièle Alexandre at det er et injurierende uttrykk. Hun begrunner dette med at barn ofte var familiens eneste rikdom, og at det derfor var maktpåliggende å skaffe seg barn.

Danièle Alexandre hevder at *bréhaigne* er brukt nedsettende: at det å ikke få barn relegerte kvinnen til ikke å være noe annet enn en steril kvinne, en ikke helt komplett

kvinne.³

Ulike leksika viser imidlertid også nøytral bruk av ordet. Man er usikker på opprinnelsen, men ifølge én autoritet kan forstavelen være negativ. Og blant de litterære eksemplene som er brukt, kan en se både nøytral og nedsettende bruk: *Hvis min Didon ikke er «bréhaigne», så vil det om ni måneder komme et barn.* Selv om hans kone Elisabeth var over den alderen da man får barn, ble hun omtalt med det felles oppnavnet *bréhaigne*. *Bréhaigne'ene er lykkeligere enn de fruktbare.*⁴

Men dette gjaldt Frankrike. Hva med Norge?

Ifølge Leksikografisk institutts arkiv over målføreoppskrifter er bruken av følgende betegnelser belagt: *gjeldtispe* (Valdres), *gjeldgeit* (Vestfold), *gjeldku* (Østlandet mer allment) — alle brukt om kvinner. Alle disse ordene er kommet med i det nye verket *Nynorsk ordbruk*. Også uten den spesielle forstavelen *gjeld* = gold kjenner man disse dyrenavnene brukt om kvinner: *Geit* er brukt om en flokse, *tispe* er brukt om en promiskuøs kvinne. *Gjeldgeit* er pga. alliterasjonen et foretrukket uttrykk — det klinger godt. Men disse uttrykkene henspiller mer på lettlevete ugifte kvinner som ikke blir med barn enda man kunne ha hatt grunn til å forvente det.

Uttrykket *óbyrja* derimot, som vi nevnte tidligere og som er funnet i norrønt, er det ikke funnet senere belegg for, hverken i instituttets arkiv eller i den noe eldre Ivar Aasens *Maalbunad*.⁵

Akkurat som når det gjaldt det franske uttrykket og bruken av det er det dristig å slutte noe håndfast om hvilke holdninger bruken av de norske uttrykkene kan avspeile. Sikkert er det iallfall at det avspeiler den altoverskyggende hovedforventningen at samleie leder til graviditet som den naturlige konsekvens. Barnløshet er mot naturen, den være seg ufrivillig eller frivillig.

Folkloristisk syn på den frivillig barnløse kvinnen

Hva vet vi om folks holdning til frivillig barnløshet? Kanskje det kan hjelpe oss til å kaste lys over vårt problem? Ved Institutt for folkeminne er det ikke innsamlet noe spesielt minnestoff om dette. Men det foreligger ulike varianter av to eventyr-typer — 4 om jenta som ikke ville gifte seg, og 17 om jenta som ikke ville ha barn.⁶ Moralen er helt klar — villet barnløshet blir sterkt kritisert. I tilfellet hvor hun ikke vil gifte seg, men venter med det til hun er for gammel til å få barn, da får hun barn likevel — i store antall og deformert:

Det var ei jente som ikkje ville gifta seg før ho var utor barneigna, for di ho ikkje ville ha born. Då ho var femti år, gifte ho seg endeleg, for då trudde ho at ho måtte vera sikker. Men likevel så kom ho i seng året etter, og då fødte ho sju born i ein gong. Det var ikkje liv i dei, og dei var ikkje større alle sju i saman enn dei la dei på eit tinnsfat. Men det var så mange ho skulle hatt om ho hadde gift seg i tidar.

I det andre tilfellet, der jenta er gift i rimelig tid men gjør slik at hun ikke får barn, må hun bøte for det. Hennes mann sier at hun bare kan bli tilgitt for sin synd hvis et mirakel hender, og sender henne fra seg. Hun dør og miraklet inntreffer:

Ei jente ville ikkje gifta seg, for ho ville ikkje ha born. Ei gammal kone sa at ho kunne kasta tolv eple i ein brunn og seia at like umogleg som at epla kunne gro fast att på treet, like umogleg skulle ho kunna få born, og like umogleg kunne sjela hennar kome i himmeriket. Ho gjorde det og gifte seg, men fikk ikkje born. Mannen hennar fekk vita det og sa at før ville det gro roser og liljer på steingolvet, før ho kunne verta frelst. Ho drog på pilegrimsferd til Rom. Under prøvingar i ei kyrkje der vart ho frelst og drog heim att. Ein natt då mannen vakna, såg han at det hadde spirt opp roser og liljer or steingolvet. Han fann henne død i senga i stekerset.

Frivillig barnløshet er altså forbundet med klare negative signaler fra omgivelse-ne. Men det er interessant at det er belegg

for at barnløshet kan ha vært en ettertraktet tilstand. Slik at barnløshet som sådan ikke i og for seg nødvendigvis vurderes negativt av den som opplever det. Eller...

Folkloristisk syn på ufrivillig barnløshet

Et verk om tysk folkløse hevder at innenfor tysk folketradisjon ble barn betraktet som en velsignelse, som man ikke hadde rett til å begrense, selv om det kunne tenkes at de kom ubeleilig. Mangel på barn var en ulykke, for ikke å si en forbannelse hvis årsak man måtte søke å finne.⁷ Fødslene var å regne som trinn i en stige som kunne føre kvinnen nærmere himmelen, ifølge et tsjekkisk folkeeventyr. Barnløshet, derimot, førte til det onde eller var det ondes verk. Ifølge ordspråk fra Mecklenburg: *Wer de Welt nich vermihrt, is'n Kirchhof nich wiert*, og *Väl Kinner, väl Vaterunser*.

Når barnløshet ble sett på som forbannelse, antok man at det skyldtes en syndig handling — som å ha hatt noe å gjøre med demoner eller underjordiske (dverger er barnløse, demoner røver barn). I Transsylvania var det omgang med vampyrer som kunne ligge til grunn.

Eller det kunne skyldes utuktig liv i ungdommen, at man hadde spottet barnerike mødre, eller sagt noe stygt når moren fikk en attpåklatt, eller man hadde overtrådt kir-kens bud.

Generelt gjelder det, ifølge dette verket, at barnløshet alltid har vært sett som en tragedie, som man måtte forsøke å bøte på. Det gjorde man ikke så meget med trolldomskunster, heller med forhold i forbindelse med alteret: Man festet brudeserken på alterduken, drakk vievann, spiste avskrapninger fra kirkeklenodier, gav votiv-gaver som fremstilte organer som hadde forbindelse med fødselen osv. I middelalderen var det i bruk i kirken en spesiell

velsignelse mot å bli gjort ufruktbar av hekser og demoner (benedictio thalami).

Også fra Danmark hevdes de samme synspunkter. I en avhandling om mor og barn i dansk folkeoverlevering heter det at:

«Hovedsynspunktet i lidt ældre Tid var da utvilsomt dette, at Barnløshed i et Ægteskab eller blot et enkelt Pige barn nærmest betragtedes som en Ulykke. Derfor er det ogsaa naturligt at Folkeoverleveringen har kunne give os Oplysninger om forskellige Midler til at hindre Barnløshed, selv om de Midler, der omtales, nu maa forekomme os ikke blot unyttige, men ogsaa 'meningsløse'.»⁸

Midler mot barnløshet, ifølge norsk folkemedisin

Av norsk folkemedisinsk litteratur framgår det at barnløshet ble ansett som en meget alvorlig lidelse, som ble behandlet enten med magi eller med medikamenter, eller begge deler. Og behandlingen er nesten alltid rettet mot kvinnen. I sagaen om Olav Trygvason omtales et parfolk som til slutt fikk en sønn etter at en «finn» hadde trollet en «uren ånd» inn i underlivet på kona, mot betaling. I flere bygder brukte man en stav som var brukt til å drepe en orm med — ormen skal ha befruktende evne — til å slå en kvinne eller et hunndyr for å avhjelpe fruktbarhet. Og i Solør kastet de salmeboken på kvinnen, og hjalp ikke det slo de henne over ryggen med den kosten de hadde sopt ovnen med. Ellers kunne hun spise forskjellige ting, så skulle det hjelpe.⁹

Legebøker fra middelalderen gir også anvisninger på hjelperåd.¹⁰ Kvinnen kan ta planten løvefot og drikke det i vin, eller brent pulver på magen på en hunn-hare. Også urteavkok til innvortes og utvortes bruk anbefales — særlig er gjøkurt bra, og også mannen kunne smøre seg nedentil med det.

Alt dette fremhever det positive ved det å ha barn, og det negative ved å være barnløs.

Reproduksjonen i det gamle samfunn

I det følgende vil ufrivillig barnløshet bli belyst ved kvantitative kilder, dvs. ut fra norske prestegjeldsundersøkelser fra 17-1800-tallet. Ufrivillig barnløshet ses ut fra kvinnesynspunkt og på bakgrunn av de generelle reproduktive forhold i samfunnet.

De aller fleste barn i det gamle samfunn ble født av gifte foreldre. 3-7% av alle fødsler står ugifte kvinner for. Mange av de ugifte mødrene giftet seg senere, med barnefaren eller en annen mann.

Ca. 10% av alle kvinner giftet seg ikke i det hele tatt. I dette tallet vil det være inkludert noen ugifte mødre, men hovedgruppen utgjøres av barnløse kvinner. Dette anslaget er basert på hvor mange som fortsatt er ugift ved 50-årsalderen. Noen få vil gifte seg også etter den alderen, men det er ubetydelig og endrer ikke hovedinntrykket av giftermålmønsteret. Under enhver omstendighet får det ingen betydning for fruktbarheten.

I det gamle samfunn fantes det en stor prosentandel av kvinnene som opplevde verken parforhold eller barnfødsler — langt flere enn i våre dager. Det var en klarere «arbeidsdeling» — om en kan si det sånn — når det gjelder fruktbarheten, mellom en stor gruppe gifte kvinner og en relativt stor gruppe ugifte kvinner. Det var ingen maksimering av giftermålmulighetene.

Hvordan forholdt det seg med de gifte kvinnes forhold til reproduksjonen?

Gjennomsnittlig giftermålsalder for kvinner er mellom 25 og 30 år. Ut fra de teoretiske fruktbarhetsrater som er empirisk beregnet for disse kvinnene, ville de — dersom de hadde levd i ubrutt ektestand fra de var 20 år til de var 50 år — ha fått 7-9 barn. Men det gjør de ikke. Meget få er gift så tidlig. Og mange ekteskap opphører gjennom den ene eller begge ektefellenes død før kvinnen er blitt 50 år. Observert endelig barnetall ligger derfor langt under det teoretisk oppnåelige — for bondekvinnes vedkommende på 4-5 barn.

Vi ser altså at den reproduktive periode i kvinnes liv ikke utnyttes maksimalt ut fra dette synspunktet. Verken starter fødslene særlig tidlig i kvinnes livssyklus eller fødslene kommer særlig tett — gjennomsnittlig 2 – 2 1/2 års intervaller. Det er ikke maksimering av reproduksjonen innenfor ekteskapet.

Disse forhold — som ikke er spesielle for vårt land men gjenfinnes i det gamle Europa generelt, er blitt kalt det europeiske giftermålsmonster. Det for å skille det fra gjengs praksis ellers i verden, der nær sagt alle kvinner gifter seg og vanligvis føder før de er 20 år. Det europeiske systemet er karakterisert ved en bremse på reproduksjonen, styrt på den ene side av giftermålsalderen og giftermålshyppigheten, og på den annen side styrt av systemet med langvarig amming, som nok er et mer allment fenomen også ellers i verden.

Vårt problem, ufrivillig barnløshet, må sees på denne bakgrunn.

Ufrivillig barnløshet målt i tall

Hvor utbredt var ufrivillig barnløshet i det gamle samfunn? Det eksisterer en framgangsmåte for å få avdekket fenomenet. En tar utgangspunkt i de fruktbarhetsratene som er beregnet for alle kvinner og anslår

hvor stor andel i disse ratene de kvinnene har, som påviselig har født barn på et eller annet tidspunkt i sin ekteskapelige karriere. Differansen blir så andelen ufrivillig barnløse.

Andelen ufrivillig barnløse bondekvinner (1733-1790) var c.a 3,5% ved 25 års alderen, ca. 5% ved 30 års alderen.¹¹ Dette er svært likt de tall som framkom i Fruktbarhetsundersøkelsen fra 1977. Der heter det at høyst 4% av de gifte kvinnene er permanent barnløse.¹² Tallene er fremkommet på noe ulikt vis, men samsvaret er forbløffende.

I en annen prestegjeldsundersøkelse fra 17-1800-tallet er husmannskvinnene undersøkt (1790-1843) med henblikk på det samme fenomen. Her er tallene for ufrivillig barnløshet funnet å være høyere enn i den første undersøkelsen, men samtidig er tallgrunnlaget spinklere.¹³

Sammenligner vi den første undersøkelsen av dette fenomen foretatt på historisk materiale av metodens «far», for et fransk prestegjeld på slutten av 1600- og begynnelsen av 1700-tallet, er det fortsatt bra samsvar i nivå. Og for alle undersøkelsene framgår det klart hvorledes ufrivillig barnløshet tiltar med alderen.

I %	Cru-lai ¹⁴	Ren-dalen	Ullens-aker
25 år	3	3,4	5,9
30 år	7	5,1	9,9
35 år	15	7,3	13,4
40 år	36	20,1	17,0

Hva betydde det for de kvinnene som levde i barnløse ekteskap at de ikke fikk barn? Om det tier tallmaterialet. Vi kan bare gjette, på grunnlag av det vi ellers kan finne ut av tilsynelatende relevans for spørsmålet.

Her er noen argumenter for at eventuelle problemer forbundet med egen barnløshet kunne avhjelpes på ulike vis gjennom tilgang til andres barn.

Barn en viktig ressurs

Barn var viktig som arbeidskraft. Allerede som ganske små måtte de gjøre nytte for seg. Men på sikt var de en enda viktigere ressurs. Etter som de vokste til, gikk de inn i et eksisterende system basert på utveksling av barne-, ungdoms- og voksen arbeidskraft mellom husstandene. En vesentlig del av samfunnsproduksjonen foregikk innenfor de enkelte husstandene. Og det var helt uvanlig å finne tjenere i de aller fleste hushold. Husstander med behov for arbeidskraft og husstander med overskudd på arbeidskraft kunne samvirke og utveksle barnetjenere og unge eller voksne tjenere etter behov. Behovet ville veksle etter hvilken fase husstanden befant seg i — om husbondsfolket var uten barn, med små barn, med store barn, med utflyttede barn. En rekke undersøkelser har vist at husbondsfolkets egne barn og tjenergruppen er komplementære og sannsynligvis en funksjon av husstandens arbeidskraftbehov: Når det er få barn i arbeidsfør alder, er det mange tjenere og omvendt.

Her vil jeg skyte inn at det har vært brukt som argument i utenlandske undersøkelser av 1700-talls forhold for å forklare høye antall barn født utenfor ekteskap, at kvinnene her gjorde en investering for fremtiden; barna var deres sparebøsse!

Barn i alle husstander

Forbausende er det også å konstatere at det også bodde barn i nesten alle husstander.¹⁵ Barn var en nærværende realitet og et påtrengende ansvar i ni av ti hjem på 1700-tallet. Ofte enn vi ville ha forventet var ikke alle disse barna husbondsfolkets egne barn. Hadde de ikke egne barn — men også da — har de gjerne hatt andres barn i sin husstand — i en eller annen kapasitet. I

tillegg til regulære barnetjeneter kan det ha vært barn av slektninger eller losjerende som bodde i husstanden, eller barn av voksne tjenere. Ikke uvanlig er den ugifte moren med barn, som enten er i tjeneste eller innakkordert og tjener til livets opphold på annet vis.

Det vil si at det har vært mulig å leve i nærkontakt med barn for langt flere enn dem som selv hadde barn.

Fosterbarn

Fosterbarn var svært vanlig. Det var ikke rettslig adgang til adopsjon ifølge Christian V's lov, og dette ble ikke endret før i vårt århundre. Fosterbarna må til dels ha vært en erstatning for adoptivbarn, dels må de ha vært en slags rimelige tjenere, dels må de ha vært en inntektskilde i den utstrekning det ble betalt oppfostringsbidrag for dem. Den langt større barnerikdom som eksisterte i det gamle samfunn, kombinert med den høye dødeligheten som kunne ramme foreldre, skapte et behov for at noen tok opp i sin husstand og gav omsorg til barn som ikke var deres egne.¹⁶

Det kan på denne bakgrunn argumenteres for at den ufrivillig barnløse kvinne lett kunne skaffe en erstatning. Men det kunne kanskje like gjerne argumenteres for at det var ekstra sårt ikke å kunne skaffe seg egne barn når andres barn syntes å forekomme i overflod. Og det kunne også by på store problemer ikke å ha egne barn. Ufrivillig barnløshet kunne være et alvorlig problem som ikke så lett lot seg avhjelpe i det gamle samfunn.

Kirkens oppvurdering av den fødende hustru

Kirkens seremoniell i forbindelse med

fødsler kan tyde på at fødsler var statusgivende. Ifølge kirkeloven skulle ektekvinner som hadde født, formelt innledes av presten eller introduseres i kirken ca. 6 uker etter fødselen. Denne skikken ble opphevet i løpet av 1700-tallet og gjort frivillig. Det interessante i vår forbindelse er at i mange bygder ønsket man ikke å gi slipp på den. Mens det i moderne kvinneforskning har vært lagt vekt på at seremonien syntes å avspeile en gammel oppfatning om kvinnen som uren etter en fødsel, kan det også med rette tillegges vekt at mange så det som en vakker skikk, en takksigelse.¹⁷ Ugifte mødre ble ikke introdusert. De hadde så klart mindre å takke for — bot fikk de også, og kriminalisert var de til ca. 1800. Introduksjonen var forbeholdt de gifte kvinnene, de av dem som fødte barn. Det må ha vært lite hyggelig år etter år å sitte på kirkebenken og se sine med-søstre igjen og igjen gå i prosesjon etter presten etter stadig nye barnefødsler.

Barn som ledd i overføring av arv

Mangelen på egne barn kunne heller ikke godtgjøres gjennom fosterbarnsordningen når det gjaldt noe så viktig som overføring av eiendom. Eiendom ble overført fra generasjon til generasjon gjennom arv. Arvegangen gikk i rett nedadstigende linje. Regelen i det norske bondesamfunnet ser ut til å ha vært det såkalte stammefamiliesystemet som går ut på at de gamle tar føderåd hos det av barna som arver gården og at det vanligvis i eldre tid hersket felles husstand mellom arvelater og arvtaker.

Manglet egne barn, og siden adopsjon ikke var tillatt, tilfalt arven søsken og deres barn igjen, etter faste regler. Det var meget begrenset adgang til å testamentere bort eiendom så lenge det fantes arvinger i slekten. Det var ikke sikkert like greit å komme

på kår hos brorsønnen eller mannens brorsønn eller enda fjernere slektninger. Av og til ser man at det skapes en kunstig forlengelse av muligheten til å bli sittende med gården gjennom ekteskap mellom en enke eller en enkemann og en yngre person, som i sin tur snart vil komme i enkestand og kunne starte et i alder mer avbalansert ekteskap på det økonomiske grunnlag som slik var vunnet. Her fungerer ekteskap mellom parter i umake aldre som en form for adopsjon — forhåpentligvis til begge parters tilfredshet.

Poenget her er betydningen av å skaffe fram en legitim arving. Det er vel ingen grunn til å se bort fra at dersom den ufrivillige barnløshet ikke skyldtes kvinnen, kunne den avhjelpest ved naturmetoden. I forbindelse med denne artikkelen fikk jeg referert eksempler på folkemunne om vestnorske bondehusstander i forrige århundre som hjalp seg slik.¹⁸ Helt tilsvarende eksempel finner vi blant de oldenburgske konger, ifølge ledende historikere.¹⁹

Nødvendig å være gravid for å bli gift?

Alle indisier går i retning av at det var viktig i det gamle bondesamfunnet å ha egne barn. Så viktig at det kan være grunn til å hevde at den gamle myten kanskje er sann likevel — jeg har til nå vegret meg mot å tro på den — om at bruden måtte ha bevist sin evne til å få barn før det ble noe ekteskap av det.

Det foreligger nå en rekke studier av norske bygdesamfunn med vekt på demografiske forhold. Den ene undersøkelsen etter den andre viser hyppig forekomst av gravide bruder. Halvparten og opp til 2/3 av alle bruder ventet barn ved bryllupet. Dette til tross for at kirken ikke godkjente samliv før vigsel, og til langt ut på 1700-tallet ila såkalte ekteskapsbøter for å ha

kommer for tidlig i barselseng etter bryllupet.²⁰

Det har vært hevdet at kanskje folk tok forlovelse, ikke bryllupet som starten på ekteskapet. Offentlig trolovelse — som det het — var påbudt helt fram til 1799. Den foregikk for presten og i vitners nærvær. Den kan av folk flest ha vært oppfattet som starten på ekteskapet. Det ville ikke ha vært så forbausende, for kirken godtok barn født av trolovede foreldre som ektefødte, trass i at kirken paradoksalt nok ikke godkjente samliv i denne tiden!

Men detaljstudier av fenomenet viser at heller ikke trolovelsen er starten på samlivet. Brudenes graviditeter er i det store og hele påbegynt før den offentlige trolovelsen. En har villet se eldre skikker fra det privatrettslige området i middelalderen som kunne ha ligget til grunn. Men vi mangler kildemateriale til å finne ut av det. Og man kan spørre hvorfor folk ikke etter hvert tilpasset seg de nye påbud og lover.

Kanskje ligger forklaringen nettopp i frykten for ufrivillig barnløshet? Den offentlige trolovelsen var like bindende som ekteskapet. Formalprosedyren som ble satt i gang for å oppheve en trolovelse var helt den samme som for skilsmisse i ekteskap, og like vanskelig å oppnå. Slike forekom meget sjelden. Med andre ord, når paret hadde trolovet seg, var det i praksis ingen vei tilbake. Skilsmissegrunner var bare impotens — som alt nevnt — og desertio, dvs. å forlate ektefellen. Dersom man tillå stor betydning til det å få barn i ekteskapet, var ekteskapsboten en liten skilling å betale for å forsikre seg på dette punkt. Bygdekulturfellesskapet sikret at det var allmenn atferd, så det heftet ingen skam ved det.

At ikke alle bruder var gravide, undergraver ikke at dette resonnementet kan være riktig. Også andre forhold har klart nok spilt inn ved beslutningen om giftermål — følelser, økonomiske betraktninger o.l. Og

der det ingen gård var å overta stod man klart nok friere. Men i et flertall av tilfellene ser det ut til at ufrivillig barnløshet har man i hvert fall sikret seg mot.

Sølvi Sogner
førsteamanuensis
Historisk institutt
Universitetet i Oslo

Referanser

1. J.S. Møller, *Moder og barn i dansk folkeoverlevering. Fra svangerskab til daab og kirkegang*. Kbh 1940. Danmarks Folkeminder nr. 48, s. 29.
2. Første Mosebok, kap. 29 og 30. Lea: Ruben, Simeon, Levi, Juda. Bilha: Dan. Naftali. Silpa: Gad. Aser. Lea: Isaskar, Sebulon, Dina. Rakel: Josef, Benjamin.
3. Danièle Alexandre, «L'enfant à l'ombre des cathédrales», *Historama* No 20, juillet 1986, 36-43.
4. *Grand Larousse de la langue française*. 1971; Edmond Huguet, *Dictionnaire de la langue française du XVIe siècle*. 1925; Emile Littré, *Dictionnaire de la langue française*. 1970.
5. Litterære belegg vil forhåpentlig kunne gi mer etter hvert — f.eks. er Undseth-arkivet foreløpig ikke tatt i bruk. Andre muligheter er Christian Skredsviks folkelivsskildringer, Aanrud, Wildenvey, Sivle, Løland, Tvedt m.fl. — Forstavelen «tørr» i kombinasjon kan også tenkes å være en ledetråd — jfr. uttrykk som «Kan det gro noe på en tørrgran?»
6. AT 755 og AT 762.
7. E. Hoffmann-Krayer (Herausg.), *Handwörterbuch des Deutschen Aberglaubens*. Berlin-Leipzig 1931/2. Oppslagsord: Kindersegen und Kinderlosigkeit.
8. J.S. Møller, op.cit., s. 36.
9. I. Reichborn-Kjennerud, *Vår gamle trolldomsmedisin*. 1927, s. 20. Også omtalt i den forkortede utgaven, *Elskov og overtro*, 1985, s. 12-13.
10. Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder, oppslagsord «sterilitet», skrevet av Vilh. Møller-Christensen. Det vises til *En middelalderlig dansk Lægebog* (ca. 1450). Udg. P. Hauberg, Kbh. 1927; Christiern Pedersen, *En nøtteilig Legebog*. Malmø 1533. Fachs.udg. v/Per

- Hauberg. Kbh 1933; Benedictus Olai, *Een Nyttigh Läkere Book*. Sth 1578.
11. S. Sogner, *Folkevekst og flytting*, Oslo 1979, s. 370.
12. Turid Noack og Lars Østby, «Færre barn — årsaker og konsekvenser», *Tidsskrift for samfunnsforskning* 1985, bd. 26, s. 73.
13. Bjørg Halvorsen (nå Moen) og Kari Indseth, Befolkningsutviklingen i Ullensaker 1733-1845. En demografisk undersøkelse. Hovedoppgave i historie. UiO høsten 1975. Stensil, s. 170.
14. E. Gautier/L. Henry, *La population de Crulai, paroisse normande*. Paris 1958, s. 110-111.
15. S. Sogner, Barn — familiens ansvar? I B. Hodne & S. Sogner (red.), *Barn av sin tid*, Oslo 1984, s. 115-120.
16. F. Bryhn Dahl, Barnetjenere, fosterbarn og legdebarn. En undersøkelse av omsorgstrenge barn i Asker prestegjeld 1801-1835 med utgangspunkt i barns plassering i husstanden. Hovedoppgave i historie, UiO, våren 1986. Stensil.
17. Emnet behandles i en hovedoppgave i historie av Nina Carlsen, UiO, høsten 1986.
18. Odd Nordland, muntlig meddelelse.
19. Knut Mykland, muntlig meddelelse.
20. J. Eliassen/S. Sogner, *Bot eller bryllup. Ugifte mødre og gravide bruder i det gamle samfunn*. U-forlaget 1981.

Ufrivillig barnløshet — medisinske årsaker og behandling

Majoriteten av infertile par har anledning til å søke legehjelp, og en stor del av norske leger henviser relativt raskt til spesialister i obstetikk og gynekologi. Ved flere av de større spesialklinikkene her i landet er det stor interesse for dette området, og det satses mye på utredning og behandling. Mange norske spesialister er svært godt orientert om det som skjer internasjonalt, og deltar regelmessig på internasjonale kongresser hvor nye synspunkter og behandlingsmetoder presenteres av de fremste eksperter.

Julie Skjæraasen trekker i denne artikkelen fram årsakene til ufrivillig barnløshet og infertilitet, og hun orienterer om hvor langt den medisinske behandlingen er kommet.

Antallet ufrivillig barnløse varierer geografisk, avhengig av samlivsformer, grad av promiskuitet og hyppighet av kjønns sykdommer i den aktuelle populasjon. I noen afrikanske land angis det at ca. 30% har et infertilitetsproblem, mens man i de skandinaviske land pleier å angi infertilitet hos 10–15%. Dette er basert mer på estimat enn på velfunderte studier. Man regner med kvinnelig faktor i ca. 50%, mannlig i ca.

30% og i 20% med mulige infertilitetsårsaker hos begge eller ingen påviselig årsak, såkalt uforklarlig infertilitet. Mange er sekundært infertile. De har tidligere hatt en abort eller et barn, men oppnår ikke ny graviditet.

Før vi går inn på årsaker og behandling av problemene, omtales kort den normale befruktningsprosess hos menn og kvinner.

Forplantningsfunksjonen hos kvinner

Hos en regelmessig menstruerende kvinne løsner som regel et egg midt mellom to menstruasjoner. De fingerlignende utspring på eggledeme som kalles fimbrier, legger seg inn til den modne eggfollikelen og suger egget inn i egglederen. Hvis det finnes befruktningsdyktige sædceller — spermier — i egglederen kan en av disse trenge inn i egget, og vi har så et befruktet egg. Ved hjelp av muskelbevegelser i egglederen drives det befruktede egget som begynner å dele seg, mot livmorhulen. Denne passasjen tar 3-4 dager, og egget graver seg ned i livmorsslimhinnen ca. 7 dager etter eggløsningen.

Eggløsningen fremkalles av hormoner fra hypothalamus og hypofyse. FSH (follikelstimulerende hormon) stimulerer flere follikler til vekst samtidig, men vanligvis er det bare én follikel som når frem til full modning og eggløsning. Folliklene under modning danner det kvinnelige kjønnshormon østrogen. Når østrogeninnholdet i blodet når et visst nivå, virker det dempende på FSH-utskillelsen fra hypofysen. Selve eggløsningen er avhengig av et annet hypofysehormon LH — som har en markert topp i utskillelsen ca. 36 timer før eggløsning. Etter eggløsningen omdannes restene av eggfollikelen til det gule legeme — corpus luteum — som i tillegg til østrogen også produserer det annet kvinnelige kjønnshormon — progesteron.

Livmorsslimhinnen stimulerer til vekst av østrogen og under progesteronpåvirkning dannes sekret i kjertlene i slimhinnen. Dette sekretet gir næring til et egg som graver seg ned — nideres.

Også i *livmorhalsen* skjer det forandring omkring eggløsningen. Mormunnen blir da mer åpen, og det kommer rikelig med glassklart trådtrekkende slim. Bare når

slimet har denne beskaffenhet kan sædceller trenge inn i livmoren og finne veien til et egg i eggledeme.

Forplantningsfunksjonen hos menn

Den mannlige forplantningsfunksjon bestemmes av sædkvalitet og evne/mulighet til å plassere sæden i vagina. Testiklene skal hos fullbårne gutter være kommet ned i scrotum ved fødselen. En testikkel som ikke kommer ned i scrotum har ikke normal sædproduksjon. Selv hos gutter som blir operert tidlig og som får testiklene trukket ned ved kirurgisk inngrep, kan sædproduksjonen være skadet.

I testiklene finnes sædtubuli hvor sædcellene dannes. Mellom sædtubuli finnes de såkalte Leydigske celler som danner det mannlige kjønnshormon testosteron. Hypofysehormonet LH er nødvendig for stimulering av Leydig-cellene. FSH er nødvendig for å sette i gang produksjon av sædceller, men antagelig ikke for å vedlikeholde en etablert sædcelleproduksjon.

Sædcelledannelsen (spermatogenesis) er en tidkrvende prosess. Det tar ca. 70 dager fra en stamcelle starter sin utvikling og til den ferdige spermie ejakuleres. Sædcellene får først egenbevegelse etter at de har forlatt utførselsgangen fra bitestikelen etter å ha vært lagret her. Sædvæske tilblandes fra sædblære og fra prostatakjertelen. Normal sæd stivner etter ejakulasjon, men blir flytende igjen i løpet av 20 minutter.

Årsaker til ufrivillig barnløshet hos kvinnen

De to viktigste årsaker til ufrivillig barnløshet hos kvinner er forstyrrelser av eggløsningen og skader på egglederne.

1. Forstyrrelser av eggløsningen

Man snakker om primær og sekundær ovarialsvikt (eggstokksvikt). *Primær ovarialsvikt* betyr at vi har en normal hormonutskillelse fra hypothalamus/hypofyse, men får ingen normal modning av follikler i eggstokkene. Dette kan skyldes enten medfødt feil (eggstokker uten egganlegg, eggstokker med få egganlegg hvor kvinnene kommer over i en for tidlig overgangsalder), eller ødelagte eggstokker (eggstokkene kan være skadet etter kirurgiske inngrep, strålebehandling eller annen sykdom). Noen kvinner har måttet fjerne begge eggstokker pga. svulster eller lignende.

Sekundær ovarialsvikt skyldes manglende hormonutskillelse fra hypothalamus/hypofyse. Denne typen av forstyrrelser i eggløsningen er langt vanligere enn den primære ovarialsvikt. Den sees ofte hos yngre kvinner i forbindelse med avmagring og stress. Hos kvinner med sykdommen anorexia nervosa er manglende menstruasjon og manglende eggløsning et konstant fenomen.

Polycystisk ovarialsyndrom er en spesiell gruppe med egglossningsforstyrrelser. Eggstokkene har da ofte en fortykket kapsel, og det dannes mange små eggcyster uten at eggfollikkelen brister og egget kan komme ut. Disse kvinnene har ofte øket hårvekst, sjeldne menstruasjoner, vektøkning og forstørrede eggstokker, og de er infertile.

Hyperprolaktinemi: Noen kvinner med forstyrrelser av eggløsningen har for høy utskillelse av et hypofysehormon som kalles prolaktin. I noen tilfelle påvises da små svulster i hypofysen som produserer dette hormonet.

2. Egglederskade (tubarfaktor)

Betennelse i egglederne — salpingitt — fører ofte til sterilitet. Man regner med at ca. 15% blir sterile etter å ha gjennomgått en salpingitt, 30% etter 2 anfall og hele

75% etter 3 anfall av salpingitt. Med infeksjonene øker også sjansen for svangerskap utenfor livmoren (i egglederne). De vanligste årsakene til salpingitt i skandinaviske land er idag Chlamydia-infeksjoner, deretter gonorré og infeksjon etter abort eller fødsel. I en del tilfelle kan infeksjonen komme på grunn av «spiral».

3. Endometriose

Ved endometriose finnes det små øyer med slimhinne i eggstokkene eller i bukhulen omkring underlivsorganene, som reagerer som livmorslimhinnen. Hver gang kvinnen har menstruasjon opptrer det små blødninger i disse slimhinneanleggene, og det dannes blodcyster. Kvinner med endometriose er ofte ufrivillig barnløse.

Årsaker til infertilitet hos mannen

1. Urogenitale infeksjoner

Også hos menn er infeksjoner en hyppig infertilitetsårsak. Mange menn med redusert sædkvalitet har hatt gonorré. Den vanlige antibiotikabehandling er sannsynligvis adekvat for å kurere en gonorrhøisk infeksjon, men ikke tilstrekkelig for ledsagende Chlamydia- eller andre infeksjoner.

Medfødte eller tidlig ervervede defekter i de sæddannende cellene

Dette kan sees både hos menn som har en kromosomfeil og ved normalt kromosom-mønster.

3. Descensforstyrrelser

Hvis testiklene ikke er kommet ned i scrotum, vil mennene være sterile.

4. Årebrokk (varicocele)

Man tror at utvidede vener med øket blodmengde i scrotum gir høyere temperatur og

ugunstigere forhold for sædcelleproduksjonen.

5. Spermieantistoff

Flere undersøkelser har vist at menn med høyt antistoff mot spermier i blodet er sterile.

6. *Kusma med affeksjon av testiklene etter puberteten*
fører også i mange tilfeller til sterilitet.

7. Hormonforstyrrelser

Dette er en langt sjeldnere årsak til infertilitet hos menn enn det er hos kvinner. Mindre enn 1% menn er sterile på grunn av hormonelle forstyrrelser.

8. Retrograd ejakulasjon

Ved enkelte nevrologiske sykdommer og ved senkomplikasjoner ved sukkersyke forekommer det at sæden tømmes til blæren.

9. Lukninger i sædveiene

Disse kan være medfødte, men er oftest oppstått etter infeksjoner.

Behandling av infertilitet hos kvinnen

Induksjon av egglosning. Clomifen er det vanligste middel til medikamentell fremkalling av egglosning. Dette kan brukes poliklinisk utenom sykehus og uten en så nøye kontroll som ved andre hormonstimuleringer. Sjansen for flerlingegraviditet er noe større enn ved vanlig spontant oppståtte graviditeter. Sjansene for en overstimulering av ovariene er små.

Stimulering med hypofysehormoner krever derimot meget nøye overvåking for ikke å få en overstimulering med festning av mange egg samtidig. En slik overstimu-

lering fører ofte til stor forstørrelse av begge eggstokker som kan gi et alvorlig sykdomsbilde. Under stimulering med hypofysehormoner bør eggfolliklene følges med ultralyd, og man bør følge østrogenstigningen i blod meget nøye.

Behandling av hyperprolaktinemi. Hyperprolaktinemi kan behandles med medikamenter. I visse tilfelle med hypofysesvulster er det aktuelt med kirurgiske inngrep.

Polycystisk ovarialsyndrom byr på spesielle problemer. Clomifen-behandling kan føre til egglosning og graviditet. I noen tilfeller kan man gjøre kirurgiske inngrep på eggstokkene, en behandling som tallrike rapporter har dokumentert effekten av.

Kirurgisk behandling av egglederskade. Resultatene ved kirurgisk behandling av skadede eggledere har vært frustrerende dårlig. I de fleste materialer varierte graviditetsfrekvensen mellom 10–20% med hyppig forekomst av graviditet utenfor livmoren. De to siste decennier har man begynt å ta i bruk mikrokirurgisk tekikk, og man har da oppnådd langt bedre resultater. For å forebygge egglederskader er det også viktig at alle kirurgiske inngrep på piker og unge kvinner gjøres så skånsomt som mulig for å hindre sammenvoksninger som kan gjøre det problematisk å bli gravid senere.

In vitro-fertilisering av embryotransfer — IVF («prøverørsmetoden»)

Louise Brown født i 1978 er blitt kjent over hele verden som det første barn født etter befruktning utenfor kroppen i et prøverør. Behandlingsresultatene var de første årene så dårlige at man tvilte på om dette kunne bli et reelt behandlingsalternativ. De siste årene har man oppnådd bedre resultater, men fortsatt er jo dette en metode som

mislykkes hos de fleste, bare 15–20% oppnår graviditet.

Utvelgelse av pasienter: IVF er først og fremst aktuell for kvinner med eggleder-skade. Noen mener at det også kan være aktuelt for kvinner med endometriose, og for par hvor mannen har noe redusert sædkvalitet eller spermieantistoff. Man ønsker flere egg og bruker derfor å stimulere egg-løsningen med en kombinasjon av Clomivid og hypofysehormoner. Modningen av eggfolliklene følges med østriolanalyser eller østrogenanalyser i blod og ultralyd. Når eggfolliklene har nådd tilstrekkelig modning og hormonverdiene tilfredsstillende resultater, gis et LH-preparat. Egg-løsningen kan da ventes om ca. 36 timer. Eggene hentes ut ved laparoskopi eller under ultralydsledelse et par timer før ventet egglosning. Eggene suges opp i et spesialmedium, det tilsettes sæd, og dette inkuberes i ca. 2 døgn. Egg som har delt seg tilfredsstillende settes inn i livmoren gjennom livmorhalsen. Man ønsker gjerne å sette inn 3–4 egg. Man har oppnådd tvillinggraviditeter og i noen få tilfeller enda flere fostre, men det er helt uvanlig. Det lykkes å få ut egg hos ca. 90% av pasientene. Celledeling oppnås også som regel i noen av de eggene man får i de fleste tilfelle, mens videre utvikling etter overføring av eggene til livmoren svikter i en høy prosent.

GIFT. Dette er en ny behandlingsmetode som kan brukes for de kvinner som har normale eggledere. Man fremkaller da egglosning etter hormonstimulering som ved IVF. Egg hentes ut og sæd tilsettes, og væsken med sædceller settes straks tilbake i egglederen. Behandlingen kan være aktuell for par med uforklarlig infertilitet eller hvor mannen har nedsatte sædkvaliteter. Man vet foreløpig ikke om hvor ofte en slik behandling vil lykkes.

Behandling av endometriose. Større endometriosecyster må fjernes ved kirurgiske

inngrep. Ellers forsøkes medikamentell behandling de fleste steder. Det mest brukte medikament er Danazol som fører til stopp i menstruasjonene. Kvinnene må da holdes blødningsfrie i 6–8 måneder. Når behandlingen avbrytes kommer menstruasjonene tilbake, og en del oppnår graviditet.

Behandling av infertile menn

Hormonbehandling. I de få tilfeller hvor infertiliteten skyldes en hypofysesvikt, kan man oppnå gode resultater ved hormonbehandling.

Infeksjonsbehandling. Ved tegn på infeksjon i sædveiene kan langvarig antibiotikabehandling gi effekt. Det vil da ofte være aktuelt å behandle begge partnere i en periode.

Operasjon for årebrokk. I noen tilfeller bedres sædkvaliteten og graviditet oppnås.

Spermieantistoff. Man har forsøkt å behandle menn med spermieantistoff med store doser cortison, men resultatene har vært skuffende.

Kunstig inseminasjon. Kunstig inseminasjon både med sæd fra partner (AIH) og fra donor (AID) er behandlingsmuligheter.

Det har vært gjort tallrike forsøk med AIH etter forskjellige metoder for å bedre sædkvaliteten, f.eks. sentrifugering, men resultatene har stort sett vært skuffende annet enn for par som av psykiske eller fysiske årsaker har hatt problemer med å få deponert sæden i skjeden. AIH har nylig hatt en renessanse etter at noen rapporterte gode resultater ved inseminasjon inn i livmoren av sæd i spesialmedium etter spesiell forbehandling. Dessverre synes nyere rapporter å tyde på at det er lite grunnlag for den opprinnelige optimisme for denne behandlingsmetoden.

Refertilisering av steriliserte kvinner og

menn kan lykkes teknisk i mange tilfeller. Hos menn kan imidlertid fruktbarheten være redusert på grunn av utvikling av spermieantistoffer.

Psykisk faktor. Psykisk stress kan føre til redusert fertilitet både hos kvinner og menn. I perioder med sterk belastning reduseres sædkvaliteten, og mange kvinner får egglosnings- og menstruasjonsforstyrrelser. Selve utredningen for infertilitet oppleves av mange som en belastning. Det er uhyre viktig at helsepersonalet er oppmerksom på dette og så langt som mulig har innsikt i å minske denne påkjenningen. Det er nødvendig å drøfte dette med paret fra første konsultasjon. De bør få en plan for videre undersøkelser og behandling, og det bør være mulig for dem å oppnå kontakt raskt hvis det oppstår spesielle problemer.

Barnløshet behøver ikke skyldes vanskeligheter med å bli gravid, men problemer med å gjennomføre graviditeten og oppnå levende barn. Problemene ved gjentatte aborter og mislykket graviditet er et stort kapittel som ikke vil bli nærmere omtalt her.

Situasjonen i Norge i dag

Når det gjelder IVH, er denne behandling i gang ved Ullveål sykehus, Rikshospitalet samt Ringsenteret i Oslo, i Trondheim som var først ute med vellykkede behandlinger, og dessuten i Tromsø. Bergen har foreløpig ikke noe tilbud, men vil vel formodentlig starte opp i løpet av et års tid. Det er regelmessig kontakt mellom legene som har ansvar for denne behandling og også et kontaktnett de nordiske landene imellom. Man har møter hvor man utveksler erfaringer og drøfter hva som kan gjøres for å bedre behandlingsresultatene.

IVF må vel sies å seile i medvind nå i og

med at sosialministeren har lovet høy prioritet med økede ressurser. Det er sannsynlig at kapasiteten vil økes betydelig ved flere av klinikkene i nær fremtid. Problemet er at etterspørselen øker enda mer, og hvis «GIFT» viser seg å være suksessrik kan det være en aktuell behandling å prøve på mange typer ufrivillig barnløshet. Ventetiden for IVF ligger vel nå på 2-3 år ved de fleste klinikker.

AID drives offisielt i Oslo, vesentlig ved Rikshospitalet, i Trondheim og i Tromsø. Det er ingen nevneverdig ventetid, maksimum ett år. Hvis vi får en lov som opphever donors anonymitet vil det sannsynligvis bli problemer med å holde behandlingen gående.

Utredning og behandling av mannlig infertilitet

Mange menn er frustrerte og føler at de ikke blir tilstrekkelig undersøkt. Det er få leger som har spesialisert seg i mannlig infertilitet (andrologi), og det er generelt få behandlingstilbud. Det er likevel viktig at paret føler at også mannen er undersøkt så langt det lar seg gjøre, og at behandlingsmulighetene er vurdert.

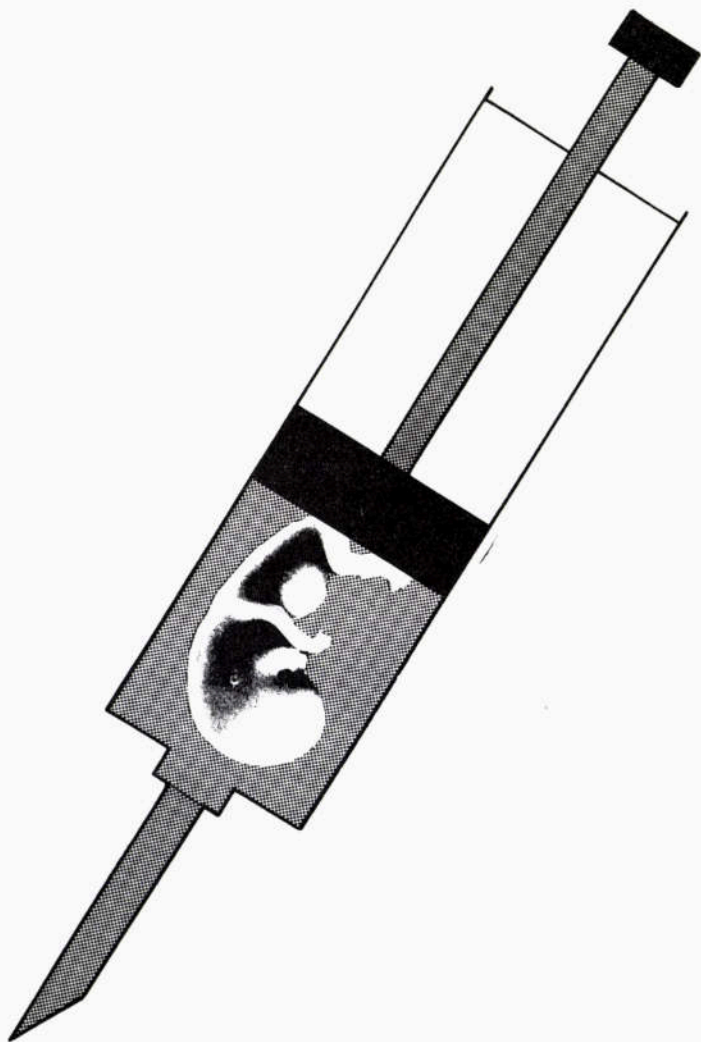
Tubarkirurgi. Kapasiteten for mikrokirurgiske inngrep er ikke tilfredsstillende utbygd i Norge. Det bør være et mål at unge kvinner får første inngrep utført ved klinikker som har moderne utstyr og nødvendig orientering om mikrokirurgisk teknikk. Gjennomgående må man si at reoperasjoner har mindre sjanser til å være vellykket enn den primære operasjon for skade på egglederne.

En gruppe som ofte kommer i bakgrunnen ved diskusjoner om ufrivillig barnløshet er de parene som er barnløse på grunn av gjentatte aborter eller gjentatte mislykkede graviditeter. Ofte er årsaken til disse

tragediene vanskelig å fastslå, men det er viktig at disse parene får gjennomgå et systematisert undersøkelsesopplegg med så uttømmende informasjon om sin situasjon som mulig. Gjentatte svangerskap som mislykkes kan være helt ødeleggende for både fysisk og psykisk helse. Noen mener at man i denne gruppen kan oppnå gode resultater hos en viss prosent ved hyppig

kontroll og god omsorg og avlastning uten spesiell medikamentell behandling. Man har skapt begrepet «tender loving care», et begrep som jeg tror er viktig i all infertilitetsbehandling.

Julie Skjæraasen
professor, dr. med.
Kvinneklubben
Rikshospitalet, Oslo

Tegner: Bente Sivertsen
Forsideillustrasjon til
Kvinderetfærd, nr. 31/1985.

Befruktning utenfor kroppen

*Lovgivningens rolle — et feministisk perspektiv**

Teknikken med å foreta befruktning utenfor kroppen har i hovedsak blitt utredet og diskutert i et snevert juridisk og medisinsk perspektiv og innenfor rammen av hensynet til det barnløse paret og hensynet til barnet. Denne artikkelen tar utgangspunkt i hensynet til kvinnen. Teknologi, medisin og juss diskuteres i lys av morskapet som erfaring og institusjon og vurderes ut fra kravet om respekt for kvinnens integritet som bærer av nytt liv.

Når ny teknikk som gjør det mulig å foreta befruktning utenfor kvinnens kropp, diskuteres, tas det gjerne utgangspunkt i medisinske og juridiske beskrivelser og definisjoner. Medisinsk foregår befruktning utenfor kroppen ved at egg hentes ut fra kvinnens eggstokker, legges i et næringsmedium, befruktes med sædceller for så å implanteres i livmoren. En juridisk definisjon finnes i § 7 i forslag til lov om befruktning utenfor kroppen:

«Med befruktning utenfor kroppen forstås i denne lov befruktning av egg utenfor kvinnens kropp.»

Stort sett betraktes de etiske, moralske og rettslige rammene for prøverørsteknikken som et medisinsk hjelpetilbud til ufri-

villig barnløse par, noe som har vært gjenstand for utredning og debatt.

Morskap som verdi

Morskapet i seg selv er en grunnleggende verdi som her blir satt i fokus framfor det barnløse paret. Bakgrunnen er at teknikken med å foreta befruktning utenfor kvinnens kropp innfører et nytt skille mellom menneskelig befruktning og kvinnens kropp, såvel fysisk som i våre forestillinger.¹ Tilvante forestillinger, begreper og rammer omkring befruktning, svangerskap og fødsel sprenges. Den teknisk/juridiske utviklingen på dette området er derfor av sentral

* Artikkelen bygger på foredraget «Lovgivningens rolle — et kritisk perspektiv», som Anne Hellum holdt på konferansen «Ufrivillig barnløshet» på Høvikodden i september 1986. En utvidet versjon av artikkelen er publisert i *Retfærd* nr. 1/87 under tittelen «Morskap, teknologi og rett».

betydning for morskapets framtid.

Feministisk teori inneholder ikke noe enhetlig syn på morskap, teknologi og kvinnefrigjøring. Men tre hovedretninger skisseres:

Shulamit Firestone utgjør et ekstremt ytterpunkt. Hun ser morskapets opphevelse gjennom teknologisk barnproduksjon som veien til kvinnefrigjøring.

Simone de Beauvoir har betonet betydningen av å frigjøre kvinnen fra morskapet for å skape likestilling med mannen. Hun ser kvinnens biologi og morskapet som et problem.

Et positivt syn på morskapet har Adrianne Rich. Hun ser morskapets frigjøring gjennom endrede kulturelle og sosiale betingelser som en forutsetning for kvinnefrigjøring.

Tilnærmingen til jussen er ideologikritisk. Utgangspunktet mitt tas i retten som et sett av idéer og begreper vi bruker til å fange inn og ordne våre erfaringer, opplevelser og samhandlinger med andre. I denne sammenheng er jussen en ordning av erfaring, opplevelse og organisering av seksualitet, befruktning, fødsel og samliv.

Tre nordiske utredninger

I Norge ble notatet *Hvilke lovgivningsmessige tiltak bør finne sted vedrørende befruktning utenfor kroppen* levert i april 1986 av en arbeidsgruppe oppnevnt av Sosialdepartementet. Den munner ut i forslag til Lov om kunstig inseminasjon og befruktning utenfor kroppen. Utredningen har vært ute til høring og proposisjonen utarbeides nå. Her er noen av hovedpunktene i arbeidsgruppens lovforslag:

- Lovgivningen bør godta befruktning utenfor kroppen som et tilbud om å hjelpe barnløshet ved befruktningsudyktighet hos kvinnen eller mannen.

- Det bør stilles krav om ekteskap eller stabilt samboerforhold, skriftlig samtykke fra det behandlede par og medisinsk indisert infertilitet hos en av partene.
- Legen bestemmer ut fra psykososiale og medisinske vurderinger om befruktning utenfor kroppen skal tilbys paret. Befruktning utenfor kroppen er ingen rett.
- Lovgivningen bør bare godta befruktning utenfor kroppen med parets egne egg og sædceller.
- Lovgivningen bør avvise eggdonasjon, embryodonasjon og surrogatmorkontrakter. Dette må gjelde uavhengig av om ordningen gjennomføres uten vederlag til surrogatmoren.
- Lovgivningen bør ikke godta at frosne befruktede egg brukes til implantasjon.

Den svenske utredningen, *Barn genom befruktning utanför kroppen m.v.* (SOU 1985: 5) forelå i 1985. I Danmark har et statlig utvalg utredet behovet for regulering/lovgivning innenfor områdene genspleising, prøverørsbefruktning, inseminasjon og fosterundersøkelse (*Fremskridtets pris*, Indenrigsministeriet 1984). I England ga en offentlig oppnevnt komité under ledelse av Dame Mary Warnock sin innstilling i 1984 (Warnock-komiteen). Utredningen behandler hele spekteret av teknikker til bruk ved ufrivillig barnløshet.

Morskapet som erfaring

Mange feministiske forfattere har sett morskapet som en positiv og grunnleggende kvinnelig erfaring. En erfaring som danner basis for kvinners rasjonalitet og for kvinners motstand mot menns makt. Kvinners gjenerobring av reproduktive erfaringer og egenskaper forutsettes å føre til langt mer dyptgripende samfunnsmessige og kulturelle endringer enn arbeidernes overtakelse

av produksjonsmidlene. Innenfor slike frigjøringsstrategier står det å opprettholde og å videreutvikle kvinners reproduktive bevissthet sentralt. Å svekke dette erfaringsgrunnlaget mener mange vil føre til å svekke kvinners samfunnsmessige stilling. Kvinner vil miste bevisstheten om sitt egenverd og bli gjenstand for nye former for utbytting.

Såvel fysisk som i vår begreps- og forestillingsverden har det å unnfange menneskelig liv inntil nylig vært uløselig knyttet til kvinnens fruktbarhet og til kvinnens kropp. Livmor og egg har blitt ansett som og opplevd som en enhet. At kvinnen som føder barnet er moren, har vært så opplagt at morskap, i motsetning til farskap, ikke er lovregulert. Den norske barneloven bygger på forutsetningen om at kvinnen som føder barnet er dets mor. Dette har vært så opplagt at det ikke engang er drøftet i lovens forarbeider. Det henger sammen med at svangerskaps- og fødselsprosessen har vært en del av kvinnens kropp. Ettersom kvinnens kropp er en del av livsprosessen er morskap en direkte erfaring. Kvinnens erfaringer danner utgangspunktet for den begrepsmessige forklaring. Morskap er ikke en religiøs eller juridisk fiksjon. For å knytte an til en marxistisk forståelsesramme, er vi inne på et område hvor det ikke er noe skille mellom basis og overbygning.

Pater-est regelen

Med farskapet er det annerledes. Befruktingen foregår utenfor mannens kropp. Han deltar bare direkte i det korte øyeblikk sædutløsningen varer. Usikkerhet er derfor et karakteristisk trekk ved farskapet. Farskap er på mange måter en avbrutt, indirekte og intellektuell erfaring i motsetning til morskap som utgjør en helhetlig og direkte erfaring.³ Fordi farskap ikke kan erfares direkte er det utviklet ulike juridiske og

religiøse overbygninger som skaper forståelse og sikkerhet. Den såkalte pater-est regelen i den norske barneloven, som slår fast at barn født innenfor ekteskap er ekte-mannens, er eksempel på en slik juridisk fiksjon.

Teknikken med å foreta befruktning utenfor kvinnens kropp representerer en ny reproduksjonsmåte til menneskelig liv. Befruktingen kan nå foretas utenfor kvinnens kropp og er avhengig av kvinnens fruktbarhetssyklus. Det har funnet sted en løsrivelse i såvel rom som i tid. Sett fra kvinners synsvinkel er ikke befruktnings- og svangerskapsprosessen lenger en helhetlig, uavbrutt og direkte prosess. Kvinnens erfaringer og opplevelser kan ikke lenge forklare og fange inn morskapsprosessen. En rekke nye kombinasjonsmuligheter til egg, sæd og livmor har oppstått. Videre har nye relasjoner vunnet innpass. Befruktingen har blitt et lege-pasient forhold. I diskusjonen om disponeringen av tiloversblivne egg, står eiendomsforhold i sentrum. Teknikken har ført til et reproduktivt kaos. Den lovgivningsaktivitet som nå finner sted i hele den vestlige verden er et uttrykk for dette. Juridiske ordninger og begreper utvikles som erstatning for kvinnekroppens fysiske prosesser og kvinnens egne erfaringer. Lovgivningens rolle er å skape formell orden på et reelt kaos.

Et trekk ved denne nye reproduksjonsmåten er at *morskap blir likt farskap*.

Rettsliggjøring og fragmentering

Rettsliggjøring er at morskap ikke lenger kan erfares og forklares direkte, men som farskap må fanges inn gjennom juridiske fiksjoner. Den nye befruktingsteknikken har skapt en begrepsmessig forvirring. I

utredningen *Hvilke lovgivningsmessige tiltak bør finne sted vedrørende befruktning utenfor kroppen*, i likhet med utredninger i de fleste andre land i den vestlige verden, sondres det mellom tre typer morskap:

- den genetiske mor, kvinnen som egget stammer fra
- den biologiske mor, kvinnen som gjennomfører svangerskapet og føder barnet
- den sosiale mor, kvinnen som har omsorgen for barnet

Hvilke kombinasjoner som skal godtas er sentrale lovgivningspolitiske problemer. De ulike lands utredninger og lovforslag representerer mange løsninger:

- Den norske utredningen vil kreve at egggets opphavskvinne, kvinnen som gjennomfører svangerskapet og kvinnen som føder skal være den samme. Utredningen vil heller ikke godta befruktning med befruktete egg som har vært gjennomfrysing. Ut fra hensynet til barnet tar lovforslaget sikte på å regulere den nye befruktningsteknikken inn i samme juridiske former som den naturlige befruktning. Det samme gjelder den svenske utredningen.
- Den danske utredningen vil godta at kvinnen som gjennomfører svangerskapet og føder barnet er en annen enn egggets opphavskvinne. Begrunnelsen for å godta eggdonasjon er likestilling mellom egg og sæd. Donasjon av egg betraktes på samme måte som donasjon av sæd som avgivelse av genetisk materiale.
- Den engelske utredningen, Warnock-komiteén, går flere skritt lenger. Komiteénstillingen anbefaler at lovgivningen bør godta både egg- og embryodonasjon. Videre anbefales det at lovgivningen bør godta at befruktning finner sted med befruktet egg som har vært gjennomfrysing. Videre begrenses ikke

befruktningsteknikken til å avhjelpe fertilitet. Den anbefales også i tilfelle hvor kvinnen er bærer av en alvorlig arvelig sykdom.

I de land hvor oppsplittingen av genetisk og biologisk morskap godtas, diskuteres hvem som skal anses som barnets juridiske mor, egggets opphavskvinne eller kvinnen som gjennomfører svangerskapet og føder.

I den danske utredningen antas det at kvinnen som føder er barnets mor som ved naturlig befruktning, også om befruktning skjer utenfor kroppen. Warnock-komiteén anbefaler at det gis nye lovregler som fastslår at kvinnen som føder er barnets mor og at egggets opphavskvinne ikke har noen rettigheter overfor barnet.

Lovgivningens oppgave er å trekke opp rammer for hvilke kombinasjoner som skal godtas. Videre skal lovgivningen skape klarhet med hensyn til hvem som juridisk er mor i ulike typetilfelle. Lovgivningen skal skape en begrepsmessig orden overfor det reproduktive kaos teknikken med å foreta befruktning utenfor kroppen har skapt. Hva som godtas som grunnlag for morskap vil allikevel bli høyst forskjellig i de ulike land. Den nye juridiske orden uttrykker ikke, men erstatter kvinners erfaringer. Kvinner må gå veien om juridiske fiksjoner for å forstå sin stilling innenfor menneskelig befruktning. Kvinner fremmedgjøres. Teknikken har skapt en eksistensiell usikkerhet som ikke kan elimineres av lovregler.

Fragmentering er at det som for kvinner har vært en eksklusiv, helhetlig og sammenhengende prosess spaltes opp i delprosesser hvor elementer tas ut, kombineres og settes tilbake igjen av eksperter.³ Kvinnen blir i likhet med mannen utenforstående i befruktningsprosessen. Befruktningen blir i likhet med svangerskaps- og fødselsprosessen et ekspertområde. En ny del av prosessen skilles ut for å ivaretas av nye

ekspertgrupper og for å reguleres av nye lover. Når det gjelder svangerskaps- og fødselsprosessen i sin alminnelighet har Marianne Fastvold vært opptatt av hvordan denne allerede er fragmentert av ulike lover, som gjelder for ulike ekspertgrupper, i ulike deler av prosessen. Verken i medisinsk praksis eller i lovverket behandles fødsel og svangerskap for det det er for kvinnen, en helhetlig prosess.

Morskapet som institusjon

I feministisk teori har utbytting av kvinner ofte blitt behandlet med utgangspunkt i morskapet som sosial institusjon. Sosialantropologisk analysemåte har vist seg fruktbar i denne sammenheng. Den tar utgangspunkt i mor-barn-enheten og undersøker hvordan menn i ulike kulturer knytter seg til morskapsinstitusjonen. Den vestlige ekteskapsinstitusjonen, med seksuell kontroll av kvinner, gjennom et i praksis kjønns-spesifikt monogamikrav og regler om at barn som hustruen føder er ektemannens, har blitt tolket som en form for mannlig deltakelse og kontroll med reproduksjonen av menneskelig liv. For ikke vestlige kulturers vedkommende har ulike ritualer, hvor menn overtar fødselsprosessen, blitt forstått som uttrykk for livmorsmisunnelse og forsøk på å overta kontrollen med barnefødsle. I et slikt perspektiv forstås religion, juss, medisin og teknologi som overbygninger over menns tilknytning, deltakelse og kontroll med barnefødsle. kontroll. Det finnes en rekke eksempler på hvordan hensynet til å sikre ektemannens genetiske avkom har slått gjennom i medisinsk praksis såvel som i lovgivningspolitikken.

Hvordan behandlingsmåten har blitt utvidet til å omfatte mannlig infertilitet er et

eksempel. Denne praksisutvidelsen har blitt godtatt i alle de land teknikken praktiseres i. Ta f.eks. utviklingen i Norge. NAVF-utredningen som trekker opp de etiske retningslinjene for virksomheten, tar utgangspunkt i infertilitet hos kvinnen. Mannlig infertilitet tas ikke opp i forhold til behandling med prøverørsbefruktning. Gjennom medisinsk praksis er teknikkens bruk utvidet. Fertile kvinner behandles i dag med denne metoden når barnløsheten skyldes mannlig infertilitet. Er ektemannens sædkvalitet dårlig antas sjansen for å få i stand en befruktning med hans sæd å være størst når befruktningen foregår utenfor kvinnens kropp. Gjennom den medisinske praksis har menns ønske om eget genetisk avkom blitt transformert til en medisinsk indikasjon. Menns ønske har også nedfelt seg i den norske arbeidsgruppens forslag til lovregler. Medisinsk indisert infertilitet hos kvinnen eller hennes ektemann/samboer stilles opp som et lovbestemt krav.

Gjennom medisinsk praksis og lovregulering gjøres ekteskap eller samboerforhold til en mann til en absolutt betingelse for morskap. Verken i Skandinavia eller i USA gis enslige kvinner adgang til å foreta befruktning utenfor kroppen.

Den teknisk-juridiske utvikling går på tvers av det som etter hvert har blitt en realitet når det gjelder naturlig befruktning. Her har kvinner gjennom sin praksis i stor grad frigjort morskapet fra kjernefamilie og mannlig kontroll. Rettsutviklingen med hensyn til kunstig befruktning står i motsetning til den økte anerkjennelse av mor-barn-familiens formelle status som ellers har funnet sted. Et eksempel er den norske folketrygdlovens regler om stønad til fraskilte og separerte og liberalisering av rettspraksis i barnefordelingssaker med hensyn til lesbiske mødre. Ekteskapets svekkelse gjennom forslag om å myke opp oppløsningsreglene skal også nevnes.⁵

Morskap og integritet

Teknikken er med på å foreta befruktning utenfor kroppen og den utvider den enkelte kvinnes selvbestemmelse. Feminister viser på den annen side hvordan teknologien for kvinner som gruppe griper inn i den reproduktive integritet. *Vi er våre kropp*, har kvinner insistert. I dette ligger et krav om respekt for kvinners integritet som bærere av nytt liv. Videre et krav om respekt for svangerskaps- og befruktningsprosessen som en del av kvinnens kropp.

Innen feministisk helse- og fødselspolitikk har behovet for vitenskap og praksis som respekterer denne integriteten blitt framhevet når det gjelder å tilnærme seg barnløshet. Likedan behovet for en angrepsmåte som ikke skiller mellom kropp og sjel og som kan møte barnløse kvinners sorg- og tapsreaksjoner. Betydningen av å forholde seg til barnløshet i en sosial og miljømessig kontekst er også understreket.⁶

Inntil nokså nylig har medisin og vitenskap i hovedsak vært i tråd med integritetskravet og sett kvinnen og det ufødte barnet som en enhet. Bestemmelser som har til formål å verne om barnet har rettet seg mot kvinnen og vernet om henne som mor. Arbeidervernlovgivningens særvernsbestemmelse er uttrykk for et slikt helhetssyn. Abortlovgivningen tar også utgangspunkt i barnet som en del av kvinnens kropp i sin begrunnelse for å overlate avgjørelsen til kvinnen.

I og med at befruktningen foretas utenfor kvinnens kropp er ikke kvinnen lenger direkte deltaker i selve livsprosessen. Kvinnen får stilling som part i forhold til tekniske og rettslige prosedyrer. Hennes direkte fysiske og psykiske deltakelse transformeres og reduseres til et spørsmål om partsrettigheter. Overgangen til tekniske og rettslige prosedyrer hvor flere parter med ulike interesser er involvert griper således inn i kvinners reproduktive integritet.

Hvem skal bestemme?

Debatten om det befruktede eggs rettsvern må forstås på bakgrunn av at teknologien har løstrevet embryo fra det naturlige vern kvinnens kropp gir. Hvor lenge det skal være lov å holde liv i det befruktede egg utenfor kvinnens kropp, i hvilken utstrekning forskning og frysing skal tillates, er i dag sentrale lovgivningspolitiske spørsmål. I diskusjonen om hvilke rettslige og medisinske prosedyrer som skal erstatte kvinnekroppens prosesser, er det paret, ikke kvinnen som settes i sentrum. Videre kommer den behandlende leges rett til å ta avgjørelser inn i bildet. Spørsmålet om hvem som skal ha den endelige avgjørelse ved ulike kriser og konflikter; kvinnen, legen eller ektemannen, har blitt reist. I massedia har disse spørsmålene også blitt tatt opp for de tilfelle befruktningen har skjedd på naturlig måte. Bakgrunnen er at teknikken med å foreta befruktning utenfor kroppen, fostervannsdiagnostikk og muligheten av å foreta operative inngrep overfor barnet inne i morens liv har skapt en ny situasjon.⁷

Vi ser med andre ord tendenser til at synet på befruktning som noe som skjer utenfor og uavhengig av kvinnens kropp er i ferd med å bli alminneliggjort.

Anne Hellum
dommerfullmektig
Sorenskriverkontoret, Svolvær

Noter

1. Se Arbeiderbladets kronikk 6.10.86, «Egget er løst», av Kristin Danielsen, Brita Gulli, Anne Hellum og Ruth Mjøen, hvor teknikken med å foreta befruktning utenfor kroppen diskuteres i et feministisk perspektiv.
2. Det analytiske skillet mellom morskap som erfaring og morskap som institusjon er et hovedpoeng i Adrianne Richs beskrivelse og analyse av morskapet (Rich: 1977).

3. Den kanadiske statsviteren Mary O'Brien framhever morskapet som en kontinuerlig og farskapet som en diskontinuerlig erfarn. Hun ser menns diskontinuerlige erfaringer i sammenheng med en generell eksistensiell usikkerhet og mener dette utgjør basis for kvinneundertrykkningen i samfunnet (O'Brien: 1981).
4. Ethical Considerations of the New Reproductive Technologies of the American Fertility Society. September 1986. Vol. 46, No 3 Fertility and Sterility. Supplement 1 Official Journal of the American Fertility Society.
5. Innstilling til ny ekteskapslov. Del 1, NOU 1986: 2.
6. Resolusjonen vedtatt på Women's Emergency Conference on the New Reproductive Technologies, July 3-8 1985, framhever dette synet.
7. Andreas Hompland: «Den døde debatt», Dagbladet 3.9.1986 og «Debatt og lov», Dagbladets leder 20.9.1986.

Litteratur

- Barn genom befruktning utanför kroppen m.m., SOU 1985: 5
- Bettelheim, Bruno, *Symbolic Wounds: Puberty Rites and the envious male*, 1968, New York, Collier.
- Betänkande av Gen-etikk komiteen, SOU 1984: 88.
- Corea, Gena, *The Mother Machine*, 1985, New York, Harper & Row Publishers.

- De Beauvoir, Simone, *The Second Sex*, 1953.
- Etiske retningslinjer ved kunstig befruktning (AID) og in vitro fertilisering (IVF). *Rådet for medisinsk forskning* (RMF), NAVF utredningen.
- Fastvold, Marianne, «Rettsikker under fødsel» i *Kvinnerett 1* (red.: Dahl), Oslo 1985, Universitetsforlaget A/s.
- Fremskridtets pris. *Indenrigsministeriet*, København 1984.
- Firestone, Shulamit, *The Dialectic of sex*, Bantam 1971.
- Hamner, Jalna, «Transforming consciousness: Women and the new productive technologies», i *Man Made Women: How Reproductive Technologies affect Women*. The explanation in Feminism Collective, Hutchinson 1985, London, Melbourne, Sydney, Auckland, Johannesburg.
- Hvilke lovmessige tiltak bør finne sted vedrørende befruktning utenfor kroppen, *Problemnotat fra en interdepartemental arbeidsgruppe*, Oslo april 1986.
- Innstilling til ny ekteskapslov, Del I, NOU 1986: 2.
- Keesing, Roger M. *Cultural Anthropology*, 1981 Holt, Rinehard and Winston.
- O'Brien, Mary, *The Politics of Reproduction*, 1981, Routledge & Kegan Paul, Boston, London and Henky.
- Rich, Adrienne, *Of Women Born, Motherhood as Experience and Institution*, New York 1977, Bantam Books.
- Stabell, Ingse, «Juss og medisinsk etikk» i *Moderne medisin og etikk*, 1985 NKS forlag.

«Medisinsk barneavl» sett i lys av feministiske verdier og kristen etikk

«Medisinsk barneavl» er ikke simpelthen medisinsk hjelp til barnløse. Ekspertstyring og kvalitetskontroll av menneskelig reproduksjon, kjøp og salg av reproduktive tjenester til markedspris — dette er blant mulighetene som noen hilser med glede og andre med forskrekkelse. Hvem har ønsket en slik utvikling? Hva slags menneskesyn ligger bak? Hvorfor er kristne mennesker og radikale feminister de grupper som sterkest advarer mot det som skjer? Dette er noen av de spørsmål Astri Hauge stiller i denne artikkelen.

Aldous Huxley beskriver i sin science fiction-roman *Vidunderlige nye verden* hvordan mennesker produseres på løpende bånd i laboratoriene, under full vitenskapelig kontroll og etter samfunnets behov. I denne *Vidunderlige nye verden* er alle mennesker lykkelige; staten sørger for alles velvære og løser eventuelle sorger og misstemninger med medisiner. Blant de frigjorte menneskene er det imidlertid ett tabuområde, ett ord som kan bringe dem til å rødme: Ordet «mor» er det mest obscøne som tenkes kan, og det å tenke på hvordan barn kom til verden i gamle dager, «vivi-parøs fødsel», gir folk gysninger av vemsel.

Det kan virke overspent å antyde at det som skjer innen medisin og bioteknologi i

dag er en utvikling i retning av Huxleys *Vidunderlige nye verden*. Vi vil helst tro at det ikke foregår annet i laboratoriene enn det folk flest finner etisk akseptabelt. Forskerne må ha sin frihet, og politikerne bestemmer hvordan forskningsresultatene skal brukes, tenker mange. Men folk flest vet lite om både aktuelle muligheter, videre forskning og framtidsvisjoner på dette området. For å ha en begrunnet mening og kunne påvirke muligheten er det nødvendig å vite mer. I denne artikkelen vil jeg trekke fram synspunkter og vurderinger som har vært svært lite framme i den norske debatten: et ideologisk forsvar for alt som kan tenkes innenfor medisinsk barneavl, en radikal feministisk kritikk og vurderinger fra kristen etikk.

Hva er «reproduksjonsteknologi»?

Begrepet *reproduksjonsteknologi* (heretter forkortet RT) brukes her om *teknikker og metoder som innebærer en intervensjon i selve forplantningen ved medisinske eksperter og eventuelt en videre medisinsk styring og manipulering av reproduksjonsprosessen eller fosterutviklingen*. Dette samlebegrepet omfatter f.eks. AID (kunstig inseminasjon ved donor), IVF (in vitro fertilisering, prøverørsbarn), dessuten metoder som er utviklet, men ikke tatt i bruk i vårt land, samt metoder som er på utviklings- eller planleggingsstadiet. Mange vil se RT bare som en forbedring og videreutvikling av medisinsk teknologi med sikte på å helbrede sykdom og bedre menneskers fysiske funksjoner. Likevel er RT noe kvalitativt nytt, noe som kan innvarsle et radikalt kulturskifte: Menneskelig forplantning overføres fra kroppen og det dypt personlige rom til RT-ekspertisens laboratorier. Barneavl blir *eksternalisert* og ekspertkontrollert i stigende grad.

La oss ta et raskt overblikk over framtidsmulighetene, slik RT-ideologene ser dem:

RT gir mennesker mye større valgmulighet m.h.t. reproduksjonsmåte, fordi den kan skille genetisk, biologisk og sosialt foreldreskap fra hverandre. Det gis derfor langt flere mulige former for foreldreskap. F.eks.: En mor kan bære fram et barn dannet av hennes eget eller en annen kvinnes egg, befruktet av ektemannens eller en annen manns sæd. Befruktningen kan ha skjedd i hennes livmor eller i laboratoriet eller i en annen kvinnes livmor. Dersom en kvinne gjerne vil ha barn, men ikke vil ha

belastningen med ni måneders graviditet, kan hun bli genetisk mor til et barn som har en annen biologisk mor, en såkalt surrogatmor som bærer fram barnet. «Mannlige mødre», dvs. menn som bærer fram barn inne i sin egen kropp, kan også bli mulig i framtida ved RTs hjelp. Mennesker med anlegg for arvelige sykdommer kan få eller kjøpe sæd, eggceller, embryos eller ferdige barn uten slike lyter. RT kan dermed gi foreldrene større valgmuligheter også m.h.t. reproduksjonsproduktet, f.eks. valg av barnets kjønn. Det arbeides med metoder for valg av kjønn før konsepsjonen (preseleksjon); mange synes det er rimelig å foreta selektiv abort av fostre med uønsket kjønn.

Barn med kvalitetsstempel

Viktigere er det at RT gir mulighet for *kvalitetskontroll*. Den amerikanske etikeren Joseph Fletcher, en av RTs fremste ideologer, ser det som menneskehetens «moralske imperativ nummer en» å sikre kvaliteten på våre etterkommere nå når vitenskapen gjør det mulig. Dette skjer ved positiv og negativ evgenikk (rasehygiene): For å hindre at dårlige arveanlegg videreføres bør masseundersøkelser av fostre gjennomføres, og det må være plikt til å abortere de som har defekter — ikke nødvendigvis alvorlige. Positive tiltak for å bedre menneskekvaliteten er ulike former for geneterapi, både forebyggende (f.eks. endring av gener i kjønnscellene), før konsepsjonen, og terapeutisk (på levende mennesker).

De økte muligheter til å designe framtidens menneskehet er nyttige også for samfunnet som helhet. Fletcher reserverer seg riktignok mot misbruk av RT til å produsere et folk som lydig følger sin fører, men tar til orde for at en bør kunne drive en viss

produksjon av mennesker utrustet til spesielle formål. Når det lykkes å utvikle metoder for kloning (aseksuell reproduksjon der barnet bare har en forelder), kan en «kopiere opp» mennesker som har spesielle egenskaper, f.eks. motstandsdyktighet mot stråling og andre egenskaper som vil være nyttige for romfarere. En annen mulig anvendelse for RT er planmessig produksjon av hybrider (krysning ape-menneske), altså undermennesker, til å utføre skittarbeid og risikofylt arbeid mennesker ikke vil utføre.

«Det hasardiøse morslivet»

Muligheten for kvalitetskontroll av fostre øker med graden av ekspertstyring av reproduksjonsprosessen; fullstendig ektogenese (fosterutvikling utenfor kroppen) vil være en fordel, mener Fletcher. Når en greier å utvikle en kunstig livmor, kan fosterutviklingen foregå under full kontroll og i tryggere omgivelser enn nå:

«Utsikten til å ha et åpent vindu til et voksende foster er hilst velkommen av de fleste i ansvarlige roller — embryologer, placentologer, føtologer . . . Vi erkjenner at morslivet er et mørkt og farlig sted, et hasardiøst miljø. Vi burde ønske at våre potensielle barn kunne være et sted hvor de kan bli vaktet og beskyttet så mye som mulig. (. . .) Muligheten for å overvåke fosterets liv i lyset, utenfor den mørke og skumle livmoren, vil tilføre enormt mye til vår kunnskap og hjelpe oss å redusere de farer som obstetrikere og deres pasienter står overfor.»

Vi bør merke oss at mødrene ikke er medregnet blant mennesker i «ansvarlige roller»!

Hovedpoenget i dette ideologiske forsvaret for RT er at alle metoder er forsvarlige, så sant de tjener til menneskehetens beste og er økonomisk lønnsomme for samfunnet på sikt. Hvem som har rett til å definere hva «menneskehetens beste»

egentlig er, sies det ingenting om — det er et ikke-problem i denne sammenheng.

Det kan være nærliggende å tenke at Joseph Fletcher er ekstrem og gal. Men disse synspunktene deles av andre i forskningsmiljøene bl.a. i Australia og USA. Det spesielle med Fletcher er bare at han har samlet mellom to permer alle disse tankene som vi ellers må lete mange steder for å samle sammen. Han må tas alvorlig som talsmann for dem som ønsker en maksimal utvikling og anvendelse av de forskjellige former for RT og som attpåtil har økonomiske ressurser til å drive forskningen videre etter disse ideene.

Til kvinnes best?

RT er framstilt i media og av forskerne som et medisinsk framskritt til kvinnes beste: Barnløse kvinner får nytt håp, ved medisins hjelp kan flere få realisert sitt ønske om å bli mor og oppfylle sin bestemmelse som kvinne. Hvorfor står da ikke kvinnene fram i samlet flokk og roper hurra? Er de utakknemlige eller bare uvitende?

Blant kvinner, og også innen feministbevegelsen, er det utvilsomt ulike holdninger til RT. Ulikhetene har særlig sammenheng med hvordan en ser på kvinnes biologiske egenart og reproduktive evne og hvordan en forstår reproduksjonens plass i kvinneundertrykkingen. Dessuten spiller det en rolle hvordan en generelt vurderer samfunnets økende teknifisering. Men nå kommer noe av den skarpeste kritikken av RT nettopp fra feminister, ikke minst radikale feminister. De har nylig (1985) dannet en «motstandsbevegelse» som vil kjempe imot videre utvikling og anvendelse av RT, «Feminist International Network of Resistance to Reproductive and Genetic Engineering» (FINRRAGE). *The Mother Machine* av Gena Corea er en av flere bøker i

de senere år som gir en omfattende dokumentasjon og kritisk-feministisk analyse av utviklingen.

RT betyr mannskrollert reproduksjon

Den feministiske kritikken legger vekt på å forstå RT som et fenomen utviklet innenfor et samfunn som er preget av patriarkalske maktstrukturer. Hovedspørsmålet blir da: Hva gjør RT med kvinners levekår og kvinners status på kort og lang sikt? Feminister tror ikke på at RT er «til kvinners beste». Kvinner har ikke ønsket og ikke deltatt i utviklingen av RT; utviklingen har skjedd på menns premisser. Istedenfor å forebygge og helbrede ufruktbarhet, satses prestisje og penger på å rette opp skader som i stor utstrekning skyldes den patriarkalske legevitenenskap: spiralen, unødvendige keisersnitt, hormonforstyrrelser ved prevensjonsmidler o.l. Hvorvidt eller i hvilken grad kvinner får hjelp gjennom RT, er også diskutabelt. Høyden 20–50% av de som forsøker å få barn ved IVF, får barn. Mange IVF-klinikker har ikke ett positivt resultat å vise til, men tar gjerne imot høy betaling fra nye pasienter. Hvem tjener på utviklingen?

Utviklingen av RT (ikke minst IVF) har foregått på kritikkverdige måter, i et kappløp med tiden for å vinne en prestisjekamp blant forskerne. Kvinner har vært forsøksdyr, ofte uten å være informert om forsøkenes eksperimentelle karakter, og ofte uten at det har vært gjort tilstrekkelige dyreforsøk på forhånd. (F.eks. trodde foreldrene til Louise Brown, verdens første prøverørsbarn, at IVF-teknikken var velprøvd og sikker og at det allerede fantes mange barn i verden som var blitt til på denne måten.)

Utbredelse av RT betyr at graviditet og fødsel, som tidligere har vært en sammen-

hengende erfaring for kvinner, blir ytterligere fragmentert, institusjonalisert, teknifisert og ekspertkontrollert. Menn får større kontroll over kvinners reproduksjon, siden det er menn som forvalter bioteknologisk og medisinsk makt, økonomisk makt, politisk makt. RT åpner for nye og enormt omfattende muligheter for dem som har makt til å kontrollere både hvem som skal få føde og oppdra barn og hva slags barn som skal bli født.

Kommersialisering av RT: ny prostitusjon

Barnløse med råd til å betale for reproduktive tjenester utgjør et stort og viktig marked for kommersiell reproduksjonsservice. Metodene som praktiseres eller planlegges brukt av de servicefirmaene som dukker opp i USA, innbefatter IVF med egne eller andres kjønnseller, overføring av et embryo fra en kvinnes livmor til en annen, salg av egg og av embryos, formidling av leiemødre. Dette innebærer at barn mer og mer blir på linje med en «luksusgjenstand» man skaffer seg (nå også etter nærmere spesifikasjoner), og det voksne mennesket, spesielt kvinnen, gjøres til materie, råstoff i RTs tjeneste. Det å appellere til kvinner om å gi bort egg eller stille sin livmor til disposisjon for å hjelpe barnløse kvinner, er en rå og kynisk spekulasjon i følelser, knyttet til det å være mor. Dette er en ny form for prostitusjon, sier feminister, det er salg og misbruk av kvinnekroppen. slik virksomhet bygger på et kvinnesyn som overhodet ikke respekterer kvinnens menneskeverd og integritet.

Kvalitetssortering av kvinner

I et samfunn med klasse- og rasemotsetninger fører kommersialiseringen av RT

med seg en fascistisk og rasistisk kvalitets-sortering av kvinner, spesielt hvis den kobles med visse eugeniske ideer, påpeker Corea. Det er de øvre lag som har mulighet til å kjøpe dyre reproduksjonstjenester og de fattige kvinnene som lettest blir presset inn i surrogatmorrollen. Av mangel på andre inntektsmuligheter kan de gjøre tjenesten for lavere betaling enn hvite middelklassekvinner. Svarte og fattige kvinner er imidlertid ikke ønsket som genetiske mødre. De friske og intelligente middelklassekvinner er mest verdifulle, sosialt og genetisk betraktet. De bør oppfostre barn og levere neste generasjons gen-materiale, dvs. produsere egg, og føde barn om de ønsker det.

Kvinner er foreløpig nødvendige i reproduksjonen, men er de nødvendige ellers? Når kvinner og menn ikke har samme status i samfunnet, hva vil da skje dersom folk får mulighet til å velge barnets kjønn? Undersøkelser om kjønnspreferanser tyder på at det vil bli en overvekt av gutter. I den vestlige verden er jenter ønsket, men i mindre grad enn gutter. I flere land i den tredje verden er jenter direkte uønsket og blir enkelte steder i India systematisk fjernet på abortklinikker. Dette er et langsomt kvinnemord, hevder Corea, en behandling som svarer til definisjonen av folkemord: En langsom, men systematisk forverring av kvinners levekår og status i forhold til menn, og en gradvis reduksjon av antall kvinner i verden ved at en aktivt eliminerer jenter før fødselen.

Er teknikk bedre enn natur?

RT manifesterer en verdikonflikt mellom det mannsdominerte samfunn og verdier med rot i kvinners erfaringsverden. Mannskulturens verdier kan samles i stikkordene makt, effektivitet, teknisk-økonomisk rasjonalitet, objektivisering, utbytting av naturen. Fordi teknikk vurderes høyere enn natur, søker mannskulturens vitenskap

ikke bare å kontrollere, men også å etterligne naturlige livsprosesser. RT er menns forsøk på å kontrollere og manipulere hver enkelt del av kvinners reproduktive prosess (eggmodning, egglosning, befruktning, implantering, fødsel) og å lage tekniske etterligninger av kvinners reproduktive organer (kunstig livmor). Målet er en fullstendig eksternalisering av hele reproduksjonsprosessen.

Den feministiske kritikken har et helt annet syn på natur og teknologi. Respekt for naturen og for livsprosessene er en verdi som er overordnet profitt og effektivitet. Defekter skal ikke bekjempes eller fjernes for enhver pris, men aksepteres som en del av livet. Dette er ikke et nyromantisk «tilbake-til-naturen» ideal; en tar til orde for utvikling av en ny vitenskap og teknologi som respekterer kvinners verd og alt levendes verd.

Hva slags verd har mennesket?

Hva er egentlig mennesket? Har mennesket et *iboende verd* eller har det *instrumentell verd*, nytteverdi? Et eksempel på det siste synet har vi allerede møtt (Fletcher): Mennesket har ikke noe ubetinget verd eller noen iboende rett til liv. Menneskets verd graderes etter funksjonsevne og kan regnes om i kroner som pluss- eller minusverd (utgiftspost) for samfunnet.

For kristen etikk er nettopp menneskesynet det avgjørende spørsmål i vurderingen av RT. Den kritiserer skarpt en nytteverdi-tenkning og framholder at menneskeverdet er absolutt, ikke avhengig av menneskets egenskaper. Det er begrunnet i den status Gud har gitt det — at det er skapt i «Guds bilde», elsket av Gud og satt til å være Guds medarbeider. Menneskelivet er hellig og ukrenkelig fra begynnelse til slutt. Noen kvalitetssortering av mennesker kan

følgelig ikke aksepteres.

Kristen etikk har derfor i særlig grad spurt etter hvilket menneskesyn som er implisert i ulike behandlingsmåter og teknikker, og hvilke konekvenser de har for menneskesynet på lengre sikt. I forbindelse med RT fokuseres særlig måten ufødte liv behandles på. Fostervannsdagnostikk har kommet i søkelyset: Dersom den praktiseres med sikte på å fjerne fostre med arvelige sykdommer, innebærer den med nødvendighet en kvalitetssortering av mennesker. Når funksjonshemmede ikke har samme rett til liv som friske på fosterstadiet, kan samfunnet da i lengden greie å opprettholde det syn at funksjonshemmede mennesker har fullt menneskeverd og menneskerettigheter? Slik spør både kristne og funksjonshemmede. For IVFs vedkommende innebærer tanken om det absolutte menneskeverd et krav om at ethvert befruktet egg skal behandles som spirende menneskelig og derfor gis beskyttelse og vekstmuligheter. Å behandle dem som avfallsprodukter eller bruke dem i forskningsøyemed bryter med respekten for menneskets verd.

Guds og naturens orden

Det andre tyngdepunktet i kristen etisk vurdering av RT ligger i seksualiteten, nærmere bestemt synet på forplantning og seksualitet, ekteskap og familie. Det betones at ekteskapet — det forpliktende, livsvarige og monogame forhold mellom kvinne og mann — er det sted hvor seksualiteten skal utfoldes. Her skal barn bli til som en frukt av den gjensidige kjærlighet mellom ektefellene, som sammen skal ta ansvar for sitt avkom. Kristen etikk ser her en overensstemmelse mellom «naturens orden» og Guds vilje. Følgelig kan en ikke gi grønt lys for å skape barn på måter som bryter sammenhengen mellom biologisk og sosial samhörighet. Donorinseminasjon (AID)

avvises derfor, siden den bringer en ukjent biologisk far inn i bildet som barnet ikke får mulighet til å kjenne. Argumentene mot AID rammer naturligvis også IVF med fremmed sæd- eller eggdonor. Men nettopp fokuseringen på den biologisk-sosiale enhet innebærer at mange etikere ikke ser noen problemer med IVF anvendt for å hjelpe et ektepar til å få barn.

På kristent hold er det en utbredt skepsis til å definere barnløshet som en sykdom, selv om den skyldes fysiologiske defekter. At den ofte oppleves som en stor belastning, er i noen grad kulturbestemt og kan lettes ved andre holdninger. Sykdom og lidelse skal bekjempes, men de gjør ikke mennesket mindreverdige eller livet meningsløst. Å hjelpe barnløse par til å få barn ved medisinsens hjelp er derfor legitimt, men en er sterkt imot å betrakte det å få barn som en rettighet som helsevesenet må mobiliseres for å oppfylle.

Er kristendommen naturfiendtlig?

Nå kan en spørre om ikke kristnes restriktive holdning til RT er et forsøk på å tørke opp vannet som renner på gulvet istedenfor å skru av vannkrana. Mange vil hevde at det nettopp er kristendommen som har lagt grunnlaget for mannskulturens uhemmede naturmanipulasjon.

Påbudet om å underlegge seg jorda og herske over den (1. Mos. 1,28) har vært oppfattet som vitenskapens og teknologiens Magna Charta. Friheten til å sprengre kunnskapsgrenser har stått sterkere enn ønsket om å sette grenser. Mennesket er i stand til både å utslutte menneskeheten og å forme den framtidige menneskehet i sitt eget bilde. Denne utviklingen gir grunn for kristen etikk til en ny gjennomtenkning av hvordan «kulturoppdraget» (1. Mos. 1, jfr. ovenfor) skal forstås og hvordan en kristen

holdning til naturen skal være. Det finnes høyst ulike oppfatninger blant etikere og teologer om disse spørsmålene. Har mennesket fått en ubegrenset fullmakt til å gripe inn i naturen og naturlige livsprosesser? Eller går det grenser for menneskers inngrep i naturens orden som en ikke skal overskride uten at det får katastrofale konsekvenser? All behandling av sykdom med kunstige, kjemiske midler og med kirurgi, er jo inngrep i naturens gang til beste for mennesker. Når går legen og bioteknologen over fra å være Guds underordnede medarbeider i skaperverket til å sette seg selv i Guds sted over skaperverket?

Fra konflikt til dialog?

Radikale feminister og kristne er antakelig de to grupper som klarest har inntatt en kritisk holdning til utviklingen av RT, åpenbart på ulike premisser og med ulik fokusering. At det er konflikt mellom de dominerende tendenser innenfor kristen etikk og feminisme, ikke minst i moralspørsmål, er klart. Likevel ser vi en konvergens når det gjelder synet på det «defekte» menneskets verd og livsrett, og på sykdom som en del av livet. Begge ser RT som et dypt alvorlig spørsmål om samfunnets menneskesyn og menneskeverd i teori og praksis. (Hvorvidt eller hvor langt det foreligger en reell konflikt når det gjelder synet på kvinnens verd og rett, er det ikke plass til å drøfte her; kanskje er den mindre enn mange tror.) Både feminister og kristne har etter min mening brakt inn svært vesentlige synspunkter i debatten om RT. Men begge parter har et begrenset perspektiv for sin analyse, og de har dessuten atskillig av innvendinger til motpartens teori og praksis. En kritisk dialog mellom feminister og kristne vil etter min mening kunne gi et spennende, fruktbart og konstruktivt bidrag til den videre etiske og politiske re-

fleksjon omkring RT.

Konstruktive bidrag og en dyptpløyende debatt trenger vi mer av. Den teknifisering og ekspertstyring av menneskelig reproduksjon som RT åpner opp for, innebærer et kulturskifte med ukjente dimensjoner og konsekvenser. *Utviklingen av den framtidige menneskehet og dens livsvilkår angår menneskesamfunnet som helhet og må derfor ikke overlates til reproduksjonseksperter bak lukkede laboratoriedører.*

Astri Hauge
cand. theol.

p.t. utdanningstipendiat NAVF,
tilknyttet Menighetsfakultetet

Adr.: Elisenbergveien 14, 0365 Oslo 2

Litteratur

- Arditti, Rita, Renate Duelli Klein and Shelley Minden (eds.): *Test-Tube Women: What Future for Motherhood?* London 1984.
- Asheim, Ivar (red.): *På skaperens jord*, Oslo 1984.
- Corea, Gena: *The Mother Machine: Reproductive Technologies from Artificial Insemination to Artificial Wombs*, New York 1985.
- Etiske synspunkter på genetisk veiledning og prenatal diagnostikk*. En utredning avgitt av et utvalg oppnevnt av Bispemøtet høsten 1981. Avgitt i oktober 1982. (Stensilert.)
- Fletcher, Joseph: *The Ethics of Genetic Control: Ending Reproductive Roulette*, Garden City, NY, 1974.
- Jervell, Jacob: «Etiske aspekter ved AID og IVF», i *Tidsskrift for Den norske lægeforening* 4/1983, s. 347–349.
- McCormick, Richard A.: *How Brave A New World? Dilemmas in Bioethics*, London 1981.
- Neegaard, Gunnar (red.): *Moderne medisin og etikk*, Oslo 1985.
- Nelson, James B.: *Human Medicine: Ethical Perspectives on new Medical Issues*, Minneapolis 1973.
- Overduin, Daniel Ch. og Fleming, John I.: *Livets Herrer*, Oslo 1984.

Ufrivillig barnløshet: Psykkiske og sosiale aspekter

Psykkiske sider ved infertilitetsbehandling er et komplekst samspill mellom mange aspekter av et pars liv. Det kan kanskje også være vanskelig å forstå intellektuelt og vitenskapelig hvorfor dette emosjonelt griper så dypt. Kanskje er det fordi områder som reproduksjon, seksualitet og samliv er så fundamentale fasetter av livet at en aldri helt vil komme til klarhet over hva som er de egentlige drivkreftene bak det. Derfor blir enhver feil i dette oppfattet som en eksistensiell krise. Artikkel-forfatteren, Hanne Sundby, har arbeidet mye med disse problemstillingene.

Teoretikere og forskere har i mange årtier sett at infertile, og da særlig kvinner, er i en spesiell psykkisk og sosial situasjon. I tider hvor det viktigste kjennetegnet på kvinnelighet var moderskapet, skilte de kvinnene som ikke hadde barn seg merkbart ut.

For 50–100 år siden manglet man til dels kunnskaper om årsaker til barnløshet. Det var kanskje ikke så rart at de første teoriene som dukket fram, særlig i kjølvannet etter Freud, dreiet seg om å forstå hvorfor disse (kvinnene) ikke greide å oppfylle sitt kall: sitt moderskap.

Den nevrotiske løsningen

En god del er faktisk skrevet om psykkiske

årsaker til ufrivillig barnløshet. Via forskningen er det også bevist at det finnes slike sammenhenger. Dessverre er både teoriene og forsøkene på disse bevisene preget av det faktum som nåtidens psykologer vet en del om: at Freud og co. hadde mer greie på nevrosen hos middelklassmenn enn de hadde på ulike sider ved kvinnefrigjøringen. Derfor bærer teoriene med seg et grelt bilde av den «ufrivillig» barnløse kvinne: Det var en kvinne som i sin sjel bar på motstridende og nevrotiske impulser mot kvinnerolle og moderskap. På overflaten fant man et uttalt ønske om å bli «normal», nemlig mor, og i dypet av det ubevisste satt en annen idé: ønsket om «ikke å være kvinne». Denne nevrotiske løsningen ble det ikke noe barn av. Dessverre ble det ikke

gjort så inngående forsøk på å forklare hvilke virkningsmekanismer infertiliteten skulle manifestere seg gjennom.

Kvinnetypene som ble beskrevet var på den ene side den maskulint orienterte karriere- og prestasjonsrettede kvinnen som fornektet kvinnelighet og avhengighet. På den andre siden hadde man den modne, nesten infantile passive typen, som heller ikke kunne klare å ta ansvar for andre enn seg selv (og knapt nok det).

Psyke og fertilitet

Dessverre er ikke «psykogen infertilitet» definert entydig hos dem som har drevet forskning omkring dette heller. Andre forskere har ikke skilt mellom de kvinnene som har en somatisk årsak og de som ikke har. I den grad forsøkene viser psykologiske forskjeller på infertile kvinner og fertile medsøstre, er disse forskjellene ikke store: Det dreier seg ikke om fundamentale avvik psykologisk sett. Dessuten har forsøkene ikke gitt de samme resultater hvis de har vært gjentatt, og viktigst: Man har ikke kunnet si noe om de forskjellene en finner er årsaken til barnløsheten, eller en direkte konsekvens av tilpasninger til det å være ufrivillig barnløs.

Myten om at de barnløse kvinnene ikke er «ekte» kvinner henger allikevel igjen i manges betraktning av barnløse, og ikke minst i mange barnløses betraktninger av seg selv: som annenrangs, ikke fullverdig kvinnelige vesener, som sin egen fiende, som en som ikke kan få kroppen sin til å fungere etter vedtatte «normer» for atferd. Mange kvinner tar derfor på seg skyld for at de ikke greier å bli med barn, og henger seg opp i dette.

Det er helt sikkert en sammenheng mellom psyke og fertilitet. Psykisk stress og belastninger kan påvirke hormonnivået direkte og f.eks. lage menstruasjonsforstyr-

relser. Men dette er i mye større grad en «her og nå-reaksjon», der det er en tidsrelasjon mellom stresset og hormonendringene. Man har funnet slike sammenhenger biokjemisk og eksperimentelt, men mye står igjen å finne ut på dette området.

Seksuell aktivitet — nytelse eller reproduksjon

At det infertile paret opplever sin barnløshet som en psykisk og sosial belastning som preger deres personlighet i stor grad, kommer mer fram i lyset i de senere årene. Det å parre seg og lage avkom er et biologisk styrt instinkt som kjennetegner alt levende liv. Men vi mennesker har kommet høyere på utviklingsstigen: For første gang i historien kan vi skille mellom seksuell aktivitet som ren nytelseshandling og seksuell aktivitet som reproduksjonsatferd. Vi har en bevissthet om reproduksjonen og derved et valg i forhold til den. Det moderne vestlige mennesket gjør en del valg ut fra denne kjensgjerning. Disse valgene kan slå ulikt ut i ulike livsepoker.

Et menneske, eller et par, kan være seg bevisst sitt ønske om ikke å få barn i en fase av livet mot senere aktivt å velge å få avkom. Abortloven, fri tilgang på prevensjon, seksualopplysning og fokusering på seksualiteten bidrar til å framstille dette som en valgsituasjon: Man kan selv bestemme over reproduksjonen.

Det viser seg også i våre dager at de aller fleste på et eller annet tidspunkt i livet likevel velger det mest vanlige: De former seg, stifter familie. Mor, far og barn er ennå mest alminnelig, men mor-barn eller far-barn dukker også opp. Og de aller fleste tenker seg et liv der disse konstellasjonene inngår i alle fall i en periode.

Dette blir helt annerledes for de ufrivillig barnløse. De kommer til et punkt der familielivet blir en stengt vei for dem, de fratas

valget i forhold til sin egen reproduksjon.

Psyriske reaksjoner på barnløshet

Den reaksjonen som før eller siden kommer hos de fleste infertile, kan derfor på mange måter sammenliknes med en psykisk krisereaksjon, en tapsreaksjon. Det finnes altfor lite verifisert forskning om de vanligste psykiske reaksjoner på barnløshet. Mesteparten av kunnskapen er samlet på bakgrunn av klinisk erfaring, samtaler med infertile og de infertiles egne beskrivelser av sin situasjon. Men det meste av denne kunnskapen peker i samme retning, slik at en kan tillate seg å trekke noen allmenne konklusjoner om hvordan mønstret er.

For det første kan man skille mellom ulike faser i infertilitetssjokket: den akutte sorgreaksjonen der en blir konfrontert med muligheten for at det ikke blir avkom, og den mer langsiktige psykiske omstillingsprosessen der en må reorganisere livet sitt ut fra de gitte nye vilkårene. Sentralt i denne prosessen er den medisinske utredningen, som hele tiden søker å finne en medisinsk (somatisk) forklaring på «defekten» og medisinske løsninger på problemet. Denne medisinske utredningen virker inn på bearbeidelsesprosessen, og varigheten av de ulike fasene i sorgarbeidet er avhengig av progresjonen i og lengden på utredningen.

Til å begynne med vil sorgreaksjonene dominere: En intens opptatthet av hva et barn betyr i ens liv, både de rasjonelle aspektene omkring lysten til å ha et barn, og de mer irrasjonelle. Man søker alle mulige løsninger, og vender seg ofte til de medisinske tilnærmingene til muligheten for å oppnå egne graviditeter først.

Tapsaspektet får en litt uvant dimensjon, fordi man aldri har eid det objektet som

føles tapt: Det er et tap av en mulighet man før hadde regnet med.

Ofte ser vi kjønnsmessige forskjeller i krisereaksjonene: Mennene er opptatt av det biologiske aspektet av å få en arving som fører deres «blod» videre, det å ha et barn du vet er ditt. Det er det nærmeste en kan komme en slags udødelighet. Kvinnen er mer opptatt av sin egen rolle som kjønn: Er jeg en kvinne hvis jeg ikke får bekreftet de biologiske aspektene av det gjennom svangerskap og fødsel? Behovet for å ha et spedbarn å ha omsorg for, en som trenger en helt og på en måte legitimerer ens eksistens gjennom det, er sterkere hos henne.

Ofte foreligger det på dette stadiet i krisen forbausende få alternativer: Paret fokuserer endimensjonalt på en medisinsk løsning og overveier ikke muligheten av at barnløsheten kan bli en permanent tilstand. Spørsmål som adopsjon o.l. lar de ofte ligge enda en tid.

Ofte vil da den medisinske utredningen kunne bidra til å forsterke denne endimensjonale fokuseringen, i og med at dette også er legens og sykehusets mål med det de foretar seg. Paret og legen forsterker hverandre i sin iver etter å nå dette målet, og glemmer å ta opp det andre aspektet.

Hvem blir infertil?

Man har ikke gode undersøkelser om hva slags grupper av befolkningen som ser ut til å ha fertilitetsproblemer, bortsett fra at barnløse muligens har høyere utdannelse og er mer yrkesaktive enn kvinner som får barn tidlig. Allikevel kan en tenke seg at en god del av dem som senere får fertilitetsproblemer, er kvinner og menn som er fertilitetsbevisste, og som allerede tidlig har kontrollert sin fertilitet med prevensjonsmidler. Mange kan ha ønsket å styre fertiliteten sin, og vente med barn til de er ferdige med utdannelse e.l. og har etablert

bolig og økonomi. Man kan lure på om dette kan være med på å skape fertilitetsproblemer: Komplikasjoner etter prevensjon, særlig spiral, og etter abort, samt tidsaspektet. Man har et aktivt seksualliv i mange år før man prøver ut fertiliteten og er således i lang tid eksponert for faktorer som kan ødelegge fertiliteten, bl.a. seksuelt overført smitte. Alderen kan også spille en rolle.

Problemet med dette er at infertiliteten kan ramme mennesker som er vant til å ha kontroll over livet sitt, spesielt på reproduksjonsområdet. De har kunnet kontrollere at de ikke har fått uønskede svangerskap, og dette blir en meget sterk og vanskelig overgang til at de ikke kan «mane fram» en graviditet når de ønsker seg barn.

Mange infertile møter da også mangelen følelse av kontroll over livet sitt som et problem de ikke hankses med.

Mangelen på sosiale modeller

Et annet problem de infertile støter på er mangelen på sosiale modeller for barnløse liv. De aller fleste vokser opp under en viss form for familiestruktur, og vil ha familie-modellen innebygd som en måte å leve på som de kjenner. (De voksne barnløse har som kjent ikke barn som vokser opp med *den* modellen.) Visstnok finnes det noen få frivillig barnløse, men de fleste barnløse drukner i mengden av alle som lever med «mor, far og barn»-modeller. Derfor er det vanskelig å forestille seg et fullverdig liv uten egne barn. Mange barnløse strever en lang tid for å finne alternative måter å organisere livet sitt på, for å fylle de hullene der det skulle vært bleievask og barnepass. Barnløshet har vært et problem mange til nå har tiet om og holdt skjult for omgivelsene. Derfor er det mange barnløse som i den første fasen av barnløsheten føler seg

som de eneste i verden med dette problemet, og opplever det som nokså urettferdig. Dette samtidig som resten av familien presser på for å få barnebarn etc., og venner og søsken greier å få barn uten særlig om og men. Det kan gjøre at de infertile føler seg sosialt isolert, spesielt i situasjoner der barn er en sentral del, som i julen og syttende mai. De kan også oppleve at venner som de tidligere delte fritid med, ikke lenger kan delta i ulike aktiviteter fordi de har barn å ta seg av.

Utredning og behandling

Mange møter som kjent til medisinsk behandling med biologisk barn som eneste løsningsalternativ. Det medisinske apparatet har nok ikke alltid vært like flinke til å ta på seg sin rolle som realitetsorienterende katalysator for andre alternativer alvorlig. Ofte blir det også et vanskelig press fra pasientene om å fortsette en utredning, og en vanskelig avgjørelse fra legene om å ta opp den ubehagelige, men nødvendige prosessen det er å sette sluttstrek for en langvarig behandling. Mange infertile føler seg nokså hjelpeløse overfor legenes travle hverdag, deres nokså knappe og kortfattede handlingsrettede rutine sammen med lange ventetider mellom hver behandlingsrunde. Mangel på informasjon om gangen i utredningen og mangel på kunnskap om hvor man kan gå videre med sine problemer gjør at mange par får en nokså fiendtlig holdning til den medisinske infertilitetsservice. Hjelpeløsheten og mangel på kontroll over fertiliteten forsterkes av hjelpeløsheten og mangel på kontroll over det medisinske apparat. Mange undertrykker frustrasjoner og aggresjon overfor hjelpepersonale av frykt for å bli avvist, og opplever at helsevesenet tar over styring av nokså viktige elementer av livet deres, bl.a. ved underforståtte krav om seksuelt

samvær på bestemte tider. Mange infertile forteller at seksuallivet deres går inn i en alvorlig krise i forbindelse med utredningen, men tar ikke dette opp med legen sin.

Et annet problem med utredningen er at det er vanskelig å definere hvem som er pasienten. I utgangspunktet dreier det seg om et par, men det har lett for å bli slik at den en finner noe hos, er den som blir «behandlet». Dette kan gjenspeile et annet trekk ved det infertile par: Nemlig at de ofte er litt i utakt med hverandre i intensitet når det gjelder barneønske, i valg av løsningsalternativer og i motivasjon for utredning. Det kan synes som om det er kvinnene som trekker det tyngste lasset her: tar initiativ til utredning, følger opp avtalene både for ham og henne, men også tar det tyngst rent psykisk at de ikke lykkes. Ofte er kvinnene mer åpne overfor alternativer som ikke innebærer biologisk egne barn. Men disse ulike stadiene i bearbeiding og motivasjon kommer sjelden til syne overfor behandleren eller adopsjonsmyndighetene.

Langsiktige konsekvenser

Hos mange barnløse vil kombinasjonen av lang utredning, mangel på endelig klarhet i sjansene for graviditet og svær fokusering på det problemet barnløshet betyr, bidra til at konflikten ikke bearbeides eller løses på lang sikt. Noen forsoner seg aldri med at de ikke får det ønskede barnet: De kan nok ha en intellektuell forståelse av at det ikke kommer til å komme noe barn, men den emosjonelle bearbeidingen henger etter. Dette kan få mange utslag: Fra en avstandtagen fra alt som har med barn å gjøre, slik at de ikke vil se eller høre om andres barn, til en enorm energi investert i å gå fra lege til lege for å prøve nye løsninger. Hos noen manifesterer det seg i kroniske, mer psykosomatiske tilstander: Med fokusering på

smerter etc. i underlivet, og hos andre som en kronisk depresjon.

Fra forskning på området vet vi at de som får barn gjennom behandlingen, kommer over de psykiske problemene, mens de som ikke får barn, av og til ikke kommer ut av bakevja. Nå mangler det studier som følger infertile til de blir så gamle at «barnefokus» ikke lenger er så aktuelt, men studier av adopsjonsforeldre viser at de også er fornøyde med livet sitt etter å ha fått barnet. Man synes å få tak i en viss framtidstrettet angst hos de infertile mht. å bli gamle: Når man er gammel, er det jo barna som skal være ens sosiale kontaktnett. Men som sagt, de langsiktige konsekvensene kjenner vi ikke.

Kunnskapsbehovet øker

Vi vet at det er stor pasienttilgang, både på nye infertile par og gamle gjengangere som kommer til nye behandlingsrunder. Vi vet at det medisinske apparat ikke er godt nok utbygd til å ta seg av det tilsynelatende store behovet for medisinsk hjelp, og vi vet at noen av metodene for behandling fremdeles ikke har revolusjonerende gode resultater.

Vi har gode kliniske erfaringer for at barnløshet er et psykososialt problem, men vi mangler systematisert forskning om omfanget og forløpet av disse problemene. Vi har noen tanker om hvorfor barnløshet er et psykososialt problem basert på kunnskap om barns plass i voksnes liv, men vi mangler til en viss grad teorier som forklarer disse problemene fullt ut. Kontroversielle emner er selvsagt hvorvidt barn og formering er et biologisk instinkt hevet over den erkjente fornuft og styring, eller om barneønsket er en sosial rolle vi er opplært til å ta på oss, og som vi kan bevege oss bort fra. Slik teori må utvikles sammen med annen teori om kvinnevern, samliv og samfunn.

Vi mangler også basal kunnskap om sammenhengen mellom psykiske belastninger og fysiologiske forandringer i reproduksjonsorganene. Det er drevet lite med alternative tilnærmingsformer til barnløshetsproblemet, der de psykososiale problemene og barnløshetens eksistensielle aspekter tas med som en helhet i behandlingssituasjonen. Det er lite trolig at en slik behandlingsmodell er realistisk å få til på et tidspunkt der de medisinske behovene ikke engang blir dekket pga. ressursmangel. Allikevel er det et tankekors om noe av den medisinske tilnærmingen ville kunne bli overflødig dersom en fikk integrert slike aspekter i behandlingen.

Noen psykologer/psykiatere har i den senere tid jobbet litt med terapeutisk tilnærming til psykiske/seksuelle og ekteskapskonflikter i barnløse par, men man har ikke systematisk kunnskap om slik behandling har effekt, om en bør satse mer på den delen av terapifronten. Imidlertid kan den store tilgangen på pasienter til Foreningen for barnløse si noe om det subjektive behovet for slik hjelp til å bearbeide problemet.

Vi mangler også oversikt over hvor stort problemet reelt er, hvor mange barnløse som ikke søker kontakt med medisinsk hjelpeapparat og hvorfor, eller hvorfor de ikke gjør det. Vi mangler også prognose mht. hvor stort problemet kan tenkes å bli i framtiden. Fertilitetsundersøkelsen neste år kan kanskje gi svar på noen av disse problemene.

Og med økt oversikt over problemets omfang, vil vi også kunne bidra med forslag til forebygging av barnløshet, gjennom opplysning om tilstanden og dens konsekvenser, og om hvordan man kan ta vare på fertiliteten fra ung alder av.

behandling av barnløshet har åpnet nye håp hos pasienter som tidligere har forsonet seg med barnløsheten. Dette skaper en vanskelig situasjon for behandlingsapparatet, som på den ene siden skal sile ut pasienter til slik behandling ut fra realistiske kriterier, på den andre siden et stort press fra pasienter som synes tiden løper fra dem mht. alder. De etiske og juridiske momentene vedrørende slik behandling har vært gjestand for en viss offentlig interesse som har bidratt til å bringe problemet barnløshet mer fram i lyset, men også skapt et unaturlig høyt forventningspress overfor metodenes mulighet til å kunne gi alle et etterlengtet barn.

Spesielt vil de barnløse som har et ubearbeidet og uferdig forhold til sin barnløshet kunne tenke seg å «prøve alt» før de eventuelt gir seg. Dette innebærer en viss interesse for etisk vanskelige behandlingskombinasjoner som surrogatmødre, donasjon av egg etc.

Prøverørsmetoden er for såvidt anerkjent som etisk akseptabel i Norge, mens man stiller seg mer skeptisk til metoder som er en videreutvikling av dette feltet, som nedfrysning av embryoer, og det jeg nettopp nevnte. Allikevel er det bare realistisk å kunne hjelpe en brøkdel av dem som synes de har krav på slik behandling, både av kapasitetsmessige grunner og fordi metoden som sådan ikke er så god.

Dette fører til et visst press for å gjøre denne metoden kommersielt tilgjengelig; dvs. at pasienter kan «kjøpe» seg slik behandling hvis de ikke kan få den på annen måte. Panikken i forhold til alderen som farer av gårde, kombinert med relativt romslig økonomi hos barnløse voksne mennesker, gjør at etterspørselen er til stede. Mange norske kvinner har kjøpt seg slik behandling i utlandet, og vi vet jo at bl.a. Ringsenteret har tilbudt slik behandling her hjemme. Dette kan stille oss behandlere og pasienten i et dilemma: Hvilke

Litt om prøverørsmetoden

hensyn skal regulere et eventuelt tilbud eller avslag om behandling? Er det etisk riktig å la pasienter kjøpe seg behandling der muligheten for hjelp er f.eks. under 20%? Noen av dem som søker privat løsning på problemet er nettopp de som ikke vil bli akseptert i det offentlige tilbudet nettopp fordi sjansene er små. Vil vi få den rette styring med disse problemene i et privat helsetilbud, eller bidrar vi bare til å skru opp forventninger og øke avstanden mellom bearbeiding av prosessen og muligheten for andre løsninger hos pasienten?

In vitro fertilisering (prøverørsbarn) skaper også problemer for pasienten: I denne behandlingen nesten mer enn i annen fertilitetsbehandling er det kvinnen som står i fokus, mens mannen bare er en «taus» donor av sæd. Pasientene blir her på mange måter fullstendig fratatt kontroll over når, hvor og hvordan de skal bli gravide, fordi myndigheten til å bestemme det ligger hos legen og i helsesystemet. I og med at det hele tiden er køer, blir det mange tilfeldigheter som rår innen man kommer med på behandlingsopplegget, og forventnings- og skuffelsesterskelen kan overskrides mange ganger før den tid. Mange av dem som endelig kommer til behandling er derfor maksimalt stresset og føler at alt står og faller med en vellykket behandling. Avbrutt syklus, dårlig behandlingsresultat etc. blir derfor ofte skuffelser av større dimensjoner enn vi som leger fatter rekkevidden av.

Mannen kan også føle seg ganske satt utenfor i et så intensivt behandlingsopplegg, der kvinnen og legen blir de egentlige

hovedpersonene i en nokså intensiv behandlingssituasjon, og noen menn kan få en avmaktsfølelse overfor hvis graviditet det egentlig er: hans eller «legens», i overført betydning. Dette er en betydelig utfordring til helsevesenet: Å ta stilling til *paret* kontra bare kvinnen.

Hanne Sundby
lege

Kvinneklubben, Rikshospitalet, Oslo

Litteratur

- Benedek, T.: «Infertility as a psychosomatic defense», *Fertil Steril* 1952: 3 s. 572.
- Deutsch, H.: *The Psychology of Women*, New York, 1945.
- Mazor, M.: «Barren couples», *Psych Today* 1979: 5 s. 101-12.
- Menning, B.E.: «The emotional needs of the infertile couple», *Fertil Steril* 1980: 34 s. 313-19.
- Möller, A.: *Psykologiska aspekter på fertilitet*, Göteborgs Universitet 1985.
- Uddenberg, N.: «Psykologiska aspekter på barnløshetsutredningar», *Läkartidningen* 1980: 77 s. 3244-46.
- Sundby, J.: «Infertilitet i et psykososialt perspektiv», litteraturoversikt utgitt på Psykiatrisk institutt, Universitetet i Oslo 1985.
- Sundby, J.: *Jeg bærer ikke frukter*, utkommer på Tano forlag, Oslo våren 1987.
- Sundby, J.: «Hvis jeg ikke er mor, er jeg kvinne da?» *Kvinnovetenskaplig tidskrift* No. 4, 1986 (Sverige).
- Sundby, J.: «Ufrivillig barnløshet. Psykologiske aspekter.» *Tidsskrift for den norske lægeforening* No. 20, 1985, 105: 2073-5.

Utkast til lov om kunstig befruktning

Lovforslaget om kunstig befruktning har først og fremst som formål å sikre barnets interesser og at de samfunnsmessige interesser ivaretas, f.eks. å hindre selektiv menneskeavl og kommersialisering av reproduksjon.

Det har i ulike miljøer blitt reist krav om at de spørsmål som oppstår i forbindelse med kunstig befruktning må lovreguleres. Også fra faglig/medisinsk hold er lovgivningsinitiativ etterlyst. Begrunnelsen er et ønske om å sikre barnløse anledning til behandling, samtidig som en vil sikre at behandlingen foregår i kontrollerte former.

Kap. 1. Alminnelige bestemmelser

§ 1. Med kunstig befruktning forstås i denne lov kunstig inseminasjon og befruktning utenfor kroppen.

§ 2. Kunstig befruktning kan bare finne sted ved institusjoner som er statlige eller omfattes av fylkenes helseplaner, og som er spesielt godkjent av departementet for dette formål. — Enhver institusjon som utfører kunstig befruktning skal gi skriftlig rapport om virksomheten til departementet. Departementet fastsetter nærmere regler om rapporteringsplikten.

§ 3. Bare institusjoner som etter § 2 har adgang til å utføre kunstig befruktning, kan nedfryse eller på annen måte lagre sæd. Import av sæd kan bare skje etter tillatelse fra Helsedepartementet. — Det er ikke tillatt å fryse ned ubefruktede egg. — Bare institusjoner som etter § 2 har adgang til å utføre kunstig befruktning, kan nedfryse befruktede egg. Disse befruktede eggene kan bare anvendes for tilbakeføring til kvinnen og må ikke lagres i mer enn 12 måneder.

§ 4. Kunstig befruktning kan bare utføres på kvinne som er gift eller lever i

ekteskapslignende forhold med en mann. — Før behandlingen påbegynnes skal det foreligge skriftlig samtykke fra kvinnen og hennes ektemann eller samboer.

§ 5. Beslutning om å foreta behandling med sikte på kunstig befruktning treffes av lege. Avgjørelsen skal bygge på medisinske og psykososiale vurderinger av paret. — Paret skal gis informasjon om behandlingen og om de medisinske og rettslige virkninger behandlingen kan få.

§ 6. Kongen kan gi forskrifter som fastsetter nærmere vilkår for kunstig befruktning og forskning i forbindelse med behandlingsformene.

Kap. II. Kunstig inseminasjon

§ 7. Med kunstig inseminasjon forstås i denne lov innføring av sæd i kvinnens skjede eller livmorhals på annen måte enn ved seksuell omgang.

§ 8. Kunstig inseminasjon kan bare finne sted når ektemannen eller samboeren er befruktningsudyktig eller bærer av alvorlig arvelig sykdom.

§ 9. Behandlende lege velger egnet sædgiver.

§ 10. Helsepersonellet plikter å sørge for at sædgivers identitet blir holdt hemmelig. En sædgiver kan ikke gis opplysninger om parets eller barnets identitet.

Kap. III. Befruktning utenfor kroppen

§ 11. Med befruktning utenfor kroppen forstås i denne lov befruktning av egg utenfor kvinnens kropp.

§ 12. Befruktning utenfor kroppen kan bare finne sted når kvinnen er befruktningsudyktig. Slik behandling kan bare foretas med parets egne egg- og sædceller. — Befruktede

egg kan bare føres tilbake i den kvinnen eggene stammer fra.

Kap. IV. Øvrige bestemmelser

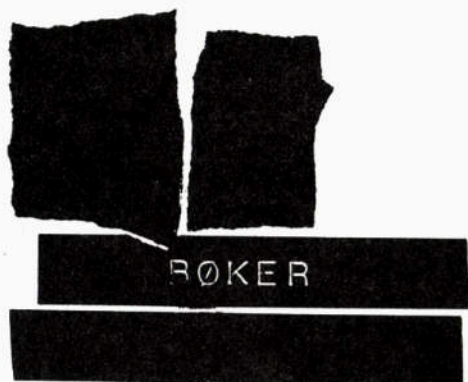
§ 13. Kongen kan gi forskrifter til utfylling og gjennomføring av loven.

§ 14. Den som forsettlig utfører kunstig befruktning, lagrer egg eller sæd eller driver forskning i strid med loven, straffes med bøter eller fengsel inntil 3 måneder. Medvirkning straffes på samme måte. — Er en straffbar overtredelse som nevnt i første ledd ovenfor, begått av noen som har handlet på vegne av selskap, forening eller stiftelse, stat, fylkeskommune eller annen offentlig innretning, kan foretaket eller den offentlige innretning straffes med bøter.

§ 15. Loven trer i kraft fra det tidspunkt Kongen bestemmer. — Fra samme tid gjøres følgende endringer i andre lover:

1. Lov 19. juni 1969 nr. 57 om sykehus m.v.: § 9a oppheves.

2. Lov 8. april 1981 nr. 7 om barn og foreldre (barneloven): § 9 nytt tredje og fjerde ledd skal lyde:
Er det utført inseminasjon på mora, og ektemann eller sambuar har gitt samtykke til inseminasjonen, skal det seiast dom for at han er faren, dersom det ikkje er lite truleg at barnet er avla ved inseminasjonen. — Sædgivaren kan ikkje dømast til far. Dette gjeld likevel ikkje dersom inseminasjonen er gjort med sæd frå ektemann eller sambuar, og det ikkje er lite truleg at barnet er avla ved inseminasjonen.

Mor og Amor — og Psyke

Ved Edle Ravndal

«Så lenge kvinnene sitter fast i reaksjonen mot et avlagt rollemønster, vil de fortsette å svinge fra et slags halvt liv til et annet, fra Myten om kvinnen til dens feministiske motpol. De kommer aldri til å nå utover den fryktelige splittelsen som har ridd kvinnene som en mare så lenge — aldri til å gripe de mulighetene til å leve et fullverdig liv — både i kjærlighet og i arbeid — som ligger åpne nå.»

Slik beskriver Betty Friedan kvinners hoveddilemma i dag i sin bok *Neste fase*. Utdraget er imidlertid hentet fra boka *Mor og Amor*, som omhandler mor-datter-forholdets betydning for det voksne kjærlighetsforholdet. Boka er skrevet av psykologene Tone S. Borchgrevink og Mildrid E. Valvik. Friedans refleksjoner danner en god bakgrunn for hvorfor Borchgrevink og Valvik mener det er på sin plass nok en

gang å ta opp til drøfting det kompliserte mor–datter–forholdet.

Deres utgangspunkt er at nå når mange av kvinnes såkalte «ytre fiender» er nedkjempet, så er tiden moden til å se nærmere på det de kaller kvinnes «indre fiender». De ytre fiender henspiller på det noe diskuterte faktum at kvinner av idag langt på vei har de samme samfunnsmessige muligheter som menn. De indre fiender dreier seg derimot om kvinners eget syn på kvinnelighet og kvinners egen selvundertrykkelse, slik denne er blitt formidlet fra mor til datter gjennom generasjoner. Forfatterne mener at det er på dette indre planet at kvinner i dag strever. Kampen går ut på å forstå og godta at disse indre stengslene ikke kan overvinnes samtidig med de ytre.

Mange vil nok fortsatt mene at kreftene i hovedsak bør brukes i forhold til ytre fiender som f.eks. rettferdig og likestilt ansettelsespolitikk, lik lønn for likt arbeid, flere barnehageplasser, lengre svangerskapspermisjoner osv. Dette bør imidlertid ikke hindre kvinner flest i også å kunne ta seg tid til å rette blikket innover og stoppe opp litt ved seg selv. Kanskje en bearbeiding og en større innsikt i disse indre konflikter kan hjelpe oss til å frigjøre krefter til bruk nettopp mot slike ytre fiender?

For hvordan lever vi egentlig våre liv i nære forhold, både når det gjelder partner, venner og barn? Hvordan ønsker vi å ha det og hvordan kan vi bedre bli i stand til å skape gode tilstander både hos oss selv og hos andre?

Som tittelen antyder er forfatterne særlig opptatt av kvinners evne — eventuelt manglende evne — til å leve i voksne og modne parforhold. De prøver å finne svar på hvorfor vi kvinner velger de partnere vi gjør, og hvordan våre forutsetninger egentlig er for å oppnå tilfredsstillende kjærlighetsforhold ut fra disse valgene.

Nøkkelen til dette mener Borchgrevink

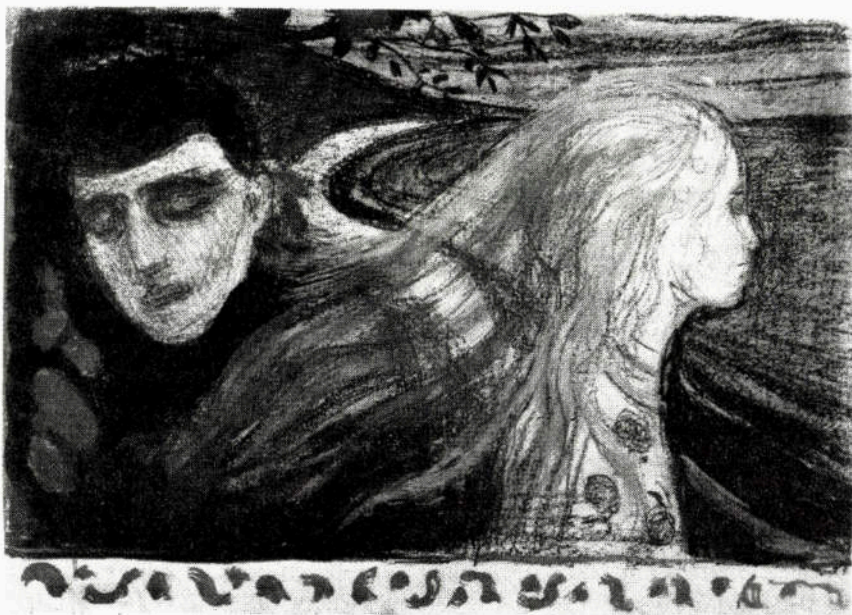
og Valvik er å finne i vårt forhold til mor, slik vi opplevde det som barn og slik vi opplever det i dag. Deres utgangspunkt er psykodynamisk, og forankret i den grunnleggende antagelsen at det er graden av løsrivelse fra mor (individering) som bestemmer graden av gjentakelse av de samme konflikter i det voksne parforholdet. Det vil si at jo mindre løst og adskilt datterens identitet er fra morens, desto mer vil hun repetere de uløste konfliktene i sine voksne nære forhold, og spesielt i sine parforhold.

Materialet som boken bygger på består av 40 kvinnelige studenter som beskriver seg selv, sine foreldre, sine partnere, og sine idealmødre — etter en personlighetstest hvor man bl.a. finner fram til kvinnes bevisste opplevelse av seg selv og andre nære personer.

Etter forskjellene i beskrivelsene av mor og idealmor deler forfatterne kvinnene inn i tre grupper, alt etter hvor like eller forskjellige mor og idealmor blir beskrevet. Videre blir 20 av kvinnene fra alle tre grupper personlig intervjuet om deres forhold til mor i barndom, pubertet og voksen alder, og om det parforholdet de nå lever i.

Uten å gå i detaljer omkring konklusjonene vil jeg påstå at forfatterne har lyktes i å fremstille på en overbevisende og spennende måte at en større bevissthet omkring mor–datter forholdet er en betingelse for å kunne mestre vårt voksne kjærlighetsliv. De viser at uten innsikt og forståelse for hvorfor vi oppfatter og tolker våre mødre som vi gjør, vil vi stå dårlig rustet til å mestre konfliktene i våre parforhold.

Mange av oss kvinner i universitets- og forskningsmiljøer vil kanskje innvende at dette er gammelt nytt, og at det lite nytter å kjempe mot gamle spøkelser. Spørsmålet er likevel om ikke dette er et såpass sentralt tema for de fleste av oss at det kan tåle

Forsidebildet til boka: «Løsrivelsen» av Edvard Munch.

ytterligere refleksjon.

Personlig synes jeg også at det er forfriskende å møte dette stoffet ut fra et nøkternt psykodynamisk ståsted, etter mange år med alternative og feministiske fortolkninger. Fasen med nye angrepsmåter og alternative forklaringer har vært viktig og nødvendig, men tiden er kanskje nå moden for en gjensidig fruktbar påvirkning av både nyere og mer klassisk orienterte retninger. Ikke minst er denne boka et godt eksempel på det.

Forfatterne understreker innledningsvis at de vil prøve å unngå å gjøre mor til syndebukk nok en gang, og at målet er å gjøre den enkelte kvinne i stand til selv å se sine muligheter og ta ansvaret for egen utvikling. Selv om de kommer med både kloke og praktiske råd i så henseende, er det vel egentlig bare opp til den enkelte kvinne selv å dømme hvorvidt en bok som denne kan bidra til videre vekst og refleksjon, eller om tankebanene som presenteres virker såpass truende at man vegrer seg mot å ta dem inn over seg.

Det er forøvrig sjelden at bøker alene flytter fjell, men at vi fortsatt er i behov av lettfattelig litteratur og åpen debatt om såvidt kompliserte temaer er i hvert fall undertegnede oppfattet.

For som forfatterne selv sier, denne boka er ikke en fagbok i tradisjonell forstand, men en populær fremstilling som de håper kan nå et bredere publikum.

Dette er også mye av bokas fortjeneste. Nettopp gjennom blandingen av kasuistikk, egne refleksjoner, sitater og presentasjon av både skjønnlitteratur og faglig kvinnelitteratur, har Borchgrevink og Valvik greid å lage en lettlest, men på ingen måte lettvinnt presentasjon av et vanskelig tema. For dem som synes faglitteraturen blir for overfladisk presentert følger det med en rikholdig litteraturliste.

Avslutningsvis vil jeg nevne at jeg savnet noe mer stoff omkring fars forhold til sine døtre, både i barndom, pubertet og i voksen alder, og hvordan denne relasjonen igjen avspeiles i det voksne parforholdet. Møllens er dette en helt annen bok, men

som forfatterne selv antyder så vil forholdet kvinner har hatt og har til sine fedre også avspeile seg i mor-datter-forholdet.

Definitivt en annen bok ville analysen av mor-sønn-forholdet være, med dets betydning for menns valg av partnere og deres opplevelse av det voksne parforholdet. Men først når den (eller de) bøkene foreligger kan vi tilnærmelsesvis begynne å ane konturene av våre kompliserte par-relasjo-

ner. Kanskje vil vi da begynne å se at det vi alle trodde var en mer eller mindre heldig tilfeldighet, egentlig er et komplisert samspill ut fra våre egne og våre partners ubevisste behov og ønsker.

Tone S. Borchgrevink og

Mildrid E. Valvik:

Mor og amor

Universitetsforlaget 1986. 137 sider.

Kvindeværd — kvindelighedens teori og socialhistorie

Ved Tone Ødegård

Det Helle Andersen har satt seg fore gjennom denne boken er å gi en analyse av «kvinnelighet» som historisk og sosial kategori. Gjennom beskrivelse og diskusjon av utviklingen fra føydale til kapitalistiske produksjonsforhold viser hun hvordan kvinners funksjonsområder endret seg og ga grunnlag for nye kvinneidealer.

Hovedbudskap:

Borgerkvinnens funksjonsområde grunnlag for

«den moderne kvinneligheten»

Som del av den fremvoksende borgerklas-

sens kamp for politisk og økonomisk makt ble kjernefamilien utviklet som et redskap for individuell kvalifisering av nye borgere. Gradvis fikk borgerkvinnen ansvaret for å administrere denne kvalifiseringen: Fra ansvar for den fysiske omsorgen for barna fikk hun etter hvert også ansvar for de «edlere» deler av kvalifiseringen — den moralske og sosiale oppdragelse. Den intellektuelle ferdighetskvalifiseringen laget man et eget utdanningssystem til å ta seg av. Dette var kjønnsdelt og innrettet på å kvalifisere jenter og gutter til deres høyst ulike funksjonsområder. Mens guttene skulle bli mest mulig habile konkurrenter

om politisk og økonomisk makt, skulle jentene bli habile administratorer av nye borgeres kvalifisering. Borgerkvinnenes nye funksjonsområde ga dem således, på den ene siden ansvar for viktige klasseinteresser og dermed en ny verdighet, på den andre siden ble dette ansvaret raskt et hinder for selv å utnytte de utviklingsmulighetene det nye samfunnet ga.

Helle Andersen viser da også at denne utviklingen ikke forløp uten motstand fra kvinnene. Atskillige krefter ble brukt for gjennom skrift og tale å overtale borgerkvinnene til å påta seg husmor- og omsorgsrollen. Dermed var grunnlaget for «kvinneligheten» lagt, og ideologene kunne gradvis begynne å viske ut historien: Fra at kvinner ble «kvinnelige» fordi de hadde fått ansvar for sosialisering av barn gjennom kjernefamilien ble det hele etter hvert snudd på hodet! «Kvinneligheten» ble naturalisert, kvinner hadde dette funksjonsområdet fordi de fra naturens side var «kvinnelige» (dvs. omsorgsfulle, oppofrende, følsomme etc.).

Utviklingen av kjernefamilien, barndommen og kvinneligheten er først og fremst borgerklassens historie. For arbeiderklassen har de samfunnsmessige betingelsene aldri vært til stede for en kjernefamilie hvor kvinnen utelukkende skulle stå for en individualistisk kvalifisering av ungene (før eventuelt i noen grad de siste 30 år i Danmark). Dessverre skriver Helle Andersen relativt lite om hvilken «kvinnelighet» arbeiderkvinnene utviklet på grunnlag av sine funksjonsområder: Både ansvar (del- og eneansvar) for økonomisk forsørgelse og omsorgen for ungene.

Hva er arbeiderklassens kvinnelighet?

Helle Andersen er materialist og setter sin ære i å analysere dialektisk de motsigelsesfylte prosesser som utviklingen av «den

moderne kvinneligheten» bærer i seg. Jeg synes hun langt på vei lykkes når det gjelder den borgerlige kvinneligheten. I et borgerlig samfunn har selvfølgelig denne kvinneligheten stor gjennomslagskraft også i andre klasser, men som hun selv sier må det for arbeiderkvinnene ha vært en «relativt abstrakt ideologi uten den konkrete forankring som kunne gjøre den 'virkelig' i den enkeltes utviklingsprosess» (s. 298).

Jeg savner derfor en videre analyse av dialektikken i «de motsigelsesfylte prosesser» som ligger til grunn for andre klassers kvinnelighetsbilder. I hvor stor grad var de fattige, og dermed dårlige utgaver av borgerligheten? I hvor stor grad hadde de (og har) sin egen kvinnelighet knyttet til sin funksjonsmåte, hvor arbeidsevne og selvstendighet er sentrale verdier?

Er arbeiderkvinnenes funksjonsmåter grunnlag for en annen «kvinnelighet», og er det den som etter hvert preger både mellomlagene og deler av borgerskapets kvinner?

Helle Andersen stiller ikke disse spørsmålene, men gir stoff nok til at leseren kan stille dem.

Advarer mot reduksjonisme

I tillegg til sin egen analyse av kvinnelighet som sosial og historisk kategori tar forfatteren opp enkelte andre sentrale teorier om kvinnelighet til kritisk diskusjon. Fra Cheshlers (1972) angrep på ideer om biologisk fiksert kvinnelighet og påvisning av denne kvinnelighetens sårbarhet i forhold til psykiske avmaksreaksjoner/-symptomer, over tyske og franske teoretikeres forsøk på å forene marxisme og psykoanalytiske teorier, til markante materialister som U. Prokop og F. Haug. De to siste blir viet atskillig oppmerksomhet, og det fører dessverre for langt å gå inn på diskusjonen her. Helle Andersens hovedkritikk mot

dem begge oppfatter jeg som ensidighet, funksjonalisme og reduksjonisme — noe som umiddelbart synes logisk. Med tilsynelatende samme utgangspunkt prinsipielt (marxisme) ender de opp med totalt motsatte vurderinger av kvinnelighet: U. Prokop hyller kvinneligheten, de «kvinnelige produktivkrefter» og prioritering av familie fremfor karriere. F. Haug ser kvinneligheten som unaturlig: Den er knyttet til funksjoner som husmor—mor—hustru, og disse står i motsetning til å utnytte de samfunnsmessige livsbetingelsene ellers. Kvinner gir dermed avkall på utvikling. Dette er selvsagt en meget sterk forenkling, men forhåpentligvis egnet til å pirre nysgjerrigheten.

Forholdet mellom kvinnelighet og undertrykking

Helle Andersen berører en hel del sentrale problemstillinger i den aktuelle kvinneforskningen.

For eksempel: Hva er kvinnelighet — er den positiv eller negativ? Er kvinnelighet uttrykk for kvinneundertrykking? Har kvinneundertrykkingen grunnlag i patriarkat eller kapitalisme? Eller som jeg tolker Helle Andersen, — at kvinner en gang fikk et funksjonsområde som gjorde dem «kvinnelige»? Forfatteren vil nok protestere på min vulgær-framstilling av hennes vurderinger, og jeg vil være enig. Men det er lettere å kritisere andres teorier enn å stå inne for egne. Da blir man lett noe vag. Den kritikken synes jeg rammer Helle Andersens vurdering av forholdet mellom kvinnelighet og undertrykking, både på samfunnsnivå og relasjonelt. Hun sier f.eks. «Oppløsningen af de tidligere fastlagte feudale strukturer og den hierarkiske struktur, som var knyttet til indlejningen i det funktionelt opdelte system, fratog mændenes tidligere patriarkalske herre-

dømme over kvinder dets materielle grundlag.» Menn og kvinner blir stilt prinsipielt likt som frie individer, men måtte hevde deres individualitet innenfor forskjellige samfunnsmessige funksjonsområder. Det innebar utviklingsbegrensninger. Men innebærer ikke det et *nytt* materielt grunnlag for kvinneundertrykking?

I avsnittet om kvinnelighet som selvforståelse berører forfatteren så vidt problemet med kvinnelig underordning. Hun sier kvinneligheten utgjør en vesentlig del av kjønnsoppfatningen, og at denne er under kontinuerlig forandring. Liksom kvinnene etter hvert beveger seg utover sine særskilte funksjonsområder, gjør mennene det samme (den mannlige terapeut som eksempel).

Det virker som om Helle Andersen ser for seg en utvikling der kvinner og menn gradvis vil få alle funksjonsområder felles, og dermed vil oppheve grunnlaget for kvinneundertrykking. Det synes for meg som om hun forenkler denne prosessen ved ikke å forholde seg til mannens dominans — både samfunnsmessig relasjonelt og som en vesentlig del av menns kjønnsoppfatning.

Det er verdt strevet!

Dansk kvinneteorier har en tendens til å være vanskelig tilgjengelig for oss i Norge. Dels fordi det kan være vanskelig å få tak i det som utgis, men dels også ved at det kan være vanskelig å komme gjennom boka når man først har fått den. Ulike teoretiske tradisjoner har utviklet sitt spesielle språk som uinnvidde må bruke tid på å tilegne seg. For meg virker språkformen i denne boka til tider litt anstrengt og unødvendig kronglete. Spesielt gjelder det første del av boka som inneholder diskusjon av andre teorier. Muligens har dette noe med at begreper som brukes her blir forklart først i

andre del av boka. («Kvinnelighet» defineres f.eks. fra s. 118-120.)

Som en leserveiledning vil jeg derfor foreslå at man tar for seg de tre første kapitlene til slutt. Som forfatteren selv sier i forordet kan de to hoveddelene (kap. 1-3 og 4-9) godt leses hver for seg.

Forøvrig er vi ikke forvent med god ma-

terialistisk kvinneteor i Norge, så boka hilses hjertelig velkommen — som høyst lesverdig!

Helle Andersen:

Kvindeværd.

Kvindelighedens teori og socialhistorie.

Rubicon forlag, København 1986.

Kjærlighet mellom kvinner

Ved Åse Hiorth Lervik

Synd eller sykdom, farlig perversitet eller bare komisk og foraktelig — det har vært alternativene for mannlige homoseksuelle nesten helt fra middelalderen til våre dager. For kvinners vedkommende startet spørsmålene enda mer basalt, med hvorvidt homoseksualitet fantes eller ei. Under behandlingen av lovforslaget i Stortinget 1902 sa statsråd Qvam: «Legemlig omgjængelse, kjønslig omgjængelse mellem to kvinder, har man hørt noget saadant? Det hører jo til de umulige ting!» (Sitert etter Karen-Kristine Friele: *De forsvant bare...*, 1985, s. 131.)

Karin Lützen slutter seg i boken *Hvad hjertet begjærer* forbausende nok til statsråden når hun hevder at det er meningsløst å stille spørsmålet om hjertevennskapet mellom ungpikene Ebba og Hilde i 1910 egentlig var av lesbisk karakter, siden begrepet homoseksualitet ikke ble alminnelig

utbredt før i 1920-årene. «(...) Ebba og alle de andre kvinder fra 1800-tallet kan derfor overhovedet ikke kaldes homoseksuelle; at gøre det vil være lige så absurd som at tale om galejsslavenes fremmedgørelse» osv. (s. 16). Det stiller henne overfor litt av et dilemma når hun vil undersøke den historiske bakgrunn for lesbianisme lenger tilbake enn ordene fantes, og samtidig holde seg innenfor datidens begreper og forståelse. Hun løser dette ved å gi sitt emne en meget bred ramme, definert i undertittelen som «Kvindes kærlighed til kvinder 1825-1985». Hovedtittelen er bevisst tvetydig, likesom hennes erklæring om at begjæret skal være den røde tråd gjennom forestillingen — men forstått i en videre betydning enn den rene kjønnsdrift.

Lojaliteten overfor fortidens selvforståelse gir også problemer i omgangen med kildene, siden det er klart at mange ord —

for eksempel «lidenskapelig» — ikke dekker samme realitet for hundre år siden som i dag; og det er nesten like klart at det fins realiteter som ikke er blitt nedfelt i skrift og dermed overlevert ettertidens innfølende forståelse.

Men åpenheten fører til at vi kommer vidt omkring, fordi det ikke er trukket skarpe grenser mellom forskjellige former for kontakt og fellesskap mellom kvinner. Materialet er mangeartet, men hovedvekten ligger på kvinners egne skildringer av venns- og kjærlighetsforhold til andre kvinner, både i memoarer og i fiksjonsverker med selvbiografisk bakgrunn. Ut fra dette karakteriserer Karin Lützen perioden helt opp til 1915 som »begjærløsheds fellesskap», der kvinnes mål for kjærligheten først og fremst er en sjeelig forening og — etter hvert som de blir økonomisk i stand til det — et inderlig samliv omkring en felles oppgave, for eksempel ved å drive en skole sammen. Det er den samme begjærløshet eller moralske renhet som ligger til grunn for kvinnes engasjement i sedelighetsfeiden og i det hele tatt deres iver for å rense samfunnet, mener hun.

Her føler jeg trang til å innvende at fortælle ikke behøver være det samme som fornektelse, like lite som fornektelse må bety ikke-eksistens. Dessuten fins det faktisk, på tross av de strenge tabuer, enkelte kilder fra forrige hundreår som omtaler kvinnelig seksualitet. Bjørnson skriver i et brev at han har snakket med en amerikansk kvinnelig lege som forklarte at kvinners kjønnsdrift egentlig var 7 ganger sterkere enn menns, og *likevel* greide de å beherske den, takket være sin overlegne moralske karakter. Da dr. Oscar Nissen på det store sedelighetsmøtet i Kristiania i 1887 hevdet at neppe mer enn 10% av norske kvinner hadde kjønnsdrift, protesterte Ragna Nielsen mot at han derved frakjente kvinnene en vesentlig side ved den menneskelige natur. Dette tyder på at begjærløsheten ikke kan

ha vært så enerådende for borgerskapets kvinner som Karin Lützen vil ha det til — ikke engang som begrep og ideal!

Av det materiale hun selv gjennomgår, er det vel særlig Katherine Bradley og Edith Coopers forhold som stritter ganske sterkt imot å la seg innlemme i «begjærløsheden». I alle fall savner jeg en drøftelse av hva det faktisk kan bety når de kaller seg «gift», og selv plasserer seg i en Sappho-tradisjon (95 f.).

Som en effektfull kontrast til de følsomme skildringer av kvinnevennskap er det også gjengitt en del mannlige beskrivelser. Autoriteters utsagn om kvinnelig kjønnsliv i medisinske opplysningsverker o.l. gir selvfølgelig glimrende smaksprøver på patriarkatets oppfatning av hvordan kvinner var, eller burde være. Når Strindberg i *En dåres forsvarstal* angriper sin kone Siri von Essens venninneforhold til den danske Marie David som utuktig og lidderlig, finner Karin Lützen at dette — sammen med noen skrekkskildringer i franske fiksjonsverker — må oppfattes som projeksjoner av mannlig begjær (s. 52, 126 f., 138). Men avkledd skjellsord og ekelheter kunne vel slike fremstilliger tilkjennes en mulig kildeverdi om innslaget av kvinnelig begjær som menn har sett og omtalt før kvinner selv satte ord på det?

Om Karin Lützen ofte avstår fra å stille spørsmål om kildenes forhold til bakenforliggende realiteter, tar hun sitt monn igjen ved å tolke dem inn i store, generaliserende synteser. Det gjør selvfølgelig boken sårbar, fordi det er lett å angripe en del av påstandene og vise at de ikke kan være gyldige for så store sammenhenger som hun prøver å gape over. Men det virker også helhetsskapende og gjør fremstillingen spennende.

Ifølge Karin Lützen er det først de kvinner som ble voksne på 1900-tallet — «moderne» kaller hun dem — som fikk rett til begjæret, men for dem utviklet retten seg

ganske raskt til en plikt. Begjærløshet ble tilsvarende stemplet som abnormt, og frigidity ble den store folkesykdom blant gifte kvinner. Samtidig ble homoseksualitet også for kvinner en etablert identitet som riktignok var stigmatiserende, men like fullt en tilflukt. Subkulturen blomstret med sine etterlikninger etter heterosamfunnets kjønnsroller. Radclyff Halls roman *The Well of Loneliness*, 1928, som ble «den vestlige verdens lesbiske bibel i de næste 50 år» (218), avspeiler både undertrykkelsen og selvundertrykkelsen.

Mot dette står da siste kapittel som har fått overskriften «Nutidens kvinne» og dekker perioden 1970–85, da eksperter både i USA og i Danmark besluttet at homoseksualitet ikke lenger skulle være en sykdom. lesbisk bevegelse førte til synliggjøring og til et nytt selvilde, der tidligere årsaksforklaringer om kromosomfeil eller barndomstraumer ble erstattet av det politiske valg om å leve lesbisk: «De lesbiske feminister selv fandt, at de ved at foretrekke kvinner fremfor mænd og ved at give kvinder deres hele energi, kærlighed og opmærksomhed derved truede patriarkatet og således udførte en modstandshandling.» (296). Til de morsomste partier i boken hører den selvironiske skildringen av et konfrontasjonsmøte mellom garvede homoseksuelle kvinner og nyfrelste lesbiske.

Endelig skal nevnes at det rike illustrasjonsmaterialet bidrar sitt til å belyse emnet, selv om forfatteren kanskje i for høy grad har stolt på at bildene taler for seg selv. I mange tilfelle ville jeg satt pris på en forklarende eller kommenterende bildeunderskrift.

Karin Lützen har som nevnt trukket inn rikelig materiale fra kontinentet og fra USA, men har ikke hatt blikket vendt nordover mot det øvrige Skandinavia. Gerd Brantenberg er såvidt kommet med i

litteraturlisten til siste kapittel, men verken hun, Karen-Kristine Friele eller Karin Boye er nevnt i teksten. Derfor er det ekstra velkomment at det samtidig foreligger en norsk bok, *På sporet av den tapte lyst*, som setter seg som mål å gi en (tilnærmet) fullstendig oversikt over hvordan lesbiske er fremstilt i litteratur på skandinaviske språk, dvs. bøker som enten opprinnelig er skrevet på norsk, svensk eller dansk, eller er oversatt til et av disse språkene.

Boken er resultat av et samarbeid mellom fem kvinner og faller i flere deler. Et utgangspunkt har vært lesbiskenes behov for å orientere seg i verden ved hjelp av litterære skildringer, slik vi alle bruker fortellinger om andres liv til å belyse egne drømmer eller erfaringer. Mens den heteroseksuelle har et overveldende tilbud av bøker å gå til når hun vil lese om kjærlighet og ekteskap, har den lesbiske hatt forsvinnende få: «Før 1973 var det i alt utkommet 16 romaner om lesbisk kjærlighet i Norden som helhet» (11). Dertil har det heller ikke vært noen enkel sak å finne fram til disse få bøkene. Dette savn blir avhjulpet ved oppslagsdelen i denne boken, der det oppsparte materiale er ordnet i en alfabetisk annotert bibliografi med kort innholdsresymé og karakteristikk av i alt 165 bøker hvor lesbiske inngår som hoved- eller bimotoiv. Så langt jeg har kunnet kontrollere for bøker jeg selv har lest, er innførslene forbilledlig presise, samtidig som medarbeiderne ikke har vært redde for å gi kontante vurderinger «ut fra et lesbisk-feministisk perspektiv» (139).

På grunnlag av dette har Gerd Brantenberg skrevet sin litteraturhistoriske motivstudie som fyller de første hundre sidene av boken, supplert med en rekke tabeller. Dessuten gir Bodil Espedal en kort oversikt over fremstillingen av lesbiske i de siste årenes ungdomslitteratur.

I motsetning til den danske boken holder

den norske seg altså strengt til skjønnlitteraturen og trekker verken inn seksualvitenskap eller mentalitetshistorie. Det gjør den mindre himmelstormende, men ikke dermed ukritisk eller kjedelig. Gerd Brantenberg trekker tydelig opp linjene for en litterær sjablontradisjon i fremstillingen av den lesbiske som mannhaftig og forførende overfor uskyldige ungpiker, og for en klassisk lesbisk roman som først og fremst skildrer kvalene ved å være skapt «annerledes». Ikke før i 1970-årene kom litterære uttrykk for opprør og krav. Gjennomgåelser av verker som Zolas *Nana*, Karin Boyes *Kris* og Borghild Kranes *Følelsernes forvirring* er integrert i oversikten, mens andre titler bare plasseres inn i sammenhengen. I like høy grad som Karin Lützen slår hun ned på undertrykkende fortieelse, bortforklaring eller svartmaling av lesbisk kjærlighet, enten den forekommer i leksikonomtale av Sappho («Senere tiders beskyldninger for usedelighet beror på en misforståelse», 17) eller hos en skjønnlitterær forfatter som Finn Bjørnseth (78). En særlig form for undertrykkelse finner hun i at den biografiske bakgrunn forties for lesbiske forfattere vedkommende i tilfelle hvor hun mener den kunne tjent til å belyse forfatterskapet — eller forfatteren: «Først tar de lesbiske forfatterne livet av seg på grunn av løgnen de må leve med. Siden lyver man om deres selvmord.» (52)

Et par ganger synes jeg nok Gerd Brantenberg går for langt i biografisk retning og derved begrenser tolkningen av teksten. Fra Cora Sandels *Alberte og friheten* siterer hun episoden der Alberte blir kysset av en polsk malerinne og kommenterer dette: «(. . .) personlig tviler jeg ikke på at forfatteren har opplevd noe lignende selv, og beskriver det i all sin detaljerte ærlighet» (61). Kan det ikke like gjerne oppfattes som en litterær klisje, typisk for skildrin-

gen av det depraverte kunstmiljø norske kvinner møter i Europa? Gerd Brantenberg nevner selv en liknende situasjon fra Sigrid Undsets *Jenny*, og jeg kan supplere med Hulda Garborgs *Gaaden* fra 1916, der det opptrer to tyske kvinner som kaller hverandre Paul og Virginie. Men viktigere enn å diskutere biografisk bakgrunn eller litterær påvirkning ville det være å tolke Albertes avvisende reaksjon på den polske malerinnen i sammenheng med et annet motiv i verket: Det årelange vennskapet med Liesel. Faktisk oppnår Alberte aldri en så stabil, fullgyldig og nær relasjon til noen mann som den hun har til Liesel. Kan det tenkes at forfatteren — nettopp derfor — har kjent behov for å understreke Albertes heteroseksualitet og distansere henne (og seg selv) fra en mulig mistanke om erotiske undertoner i venninneforholdet?

Gerd Brantenberg setter seg ut over konvensjonene for litterær analyse ved å krysse grensene mellom verkene eller mellom verk og virkelighet i sine kommentarer: «Hvorfor kommer Sølvi (i Karin Bangs *Soria Moria*, 1971) aldri til Edle Henriksen (i Ebba Haslunds *Det hendte ingenting*, 1948)? Hvor mye bedre selvfølelse hadde ikke Edle fått da! Selv om hun høyst sannsynlig hadde avvist Sølvi, ufordragelig og smiskete som hun er.» (78) Det gir fremstillingen et essayistisk preg, men understreker også paradoksalt nok at hun tar verkenes innhold på alvor.

Interessante og perspektivrike er likeledes refleksjonene over hvor vanskelig det er for en lesbisk forfatter å skrive om noe annet enn lesbisk kjærlighet, fordi en roman ikke bør inneholde for meget fremmed på en gang. Likevel vil jeg tro publikum nå skulle være modent for det nye land i den emigrantromanen Gerd Brantenberg skisserer mot slutten av sitt essay.

Karin Lützen:

Hvad hjertet begærer. Kvinders kærlighed til kvinder 1825-1985.

Tiderne Skifter, København 1986.

Larsen, Lisbeth Nilsen, Astrid Torud:

På sporet av den tapte lyst.

Kjærlighet mellom kvinner som litterært motiv.

Gerd Brantenberg, Bodil Espedal, Relsen

Aschehoug, Oslo 1986.

Elever og lærere sier sin mening

Ved Anne Balteskard

Midt oppe i den aktuelle debatt om skolens innhold, om lærernes vanskelige arbeidsforhold og om jenter som har en tendens til å velge en utdanningsretning som ofte fører dem inn i lavtlønnsgruppene, kommer Svein Sjøberg med denne rapporten fra SISS-prosjektet (Second International Science Study). Her kan man finne et vell av data som kan gi «facts» til problemstillingene knyttet til skolen.

Jeg finner rapporten meget lesverdig for alle som direkte eller indirekte har med undervisning av barn og ungdom å gjøre, lærerne i skoleverket, personer knyttet til undervisningssituasjoner, forskning av jenters yrkesvalg og ikke minst politikere.

I dette prosjektet har en ved hjelp av spørreskjemaer samlet en «databank» på 3

millioner verdier innhentet her i Norge. Materialet skal primært brukes til studier av naturfagenes stilling, men dessuten skal det være tilgjengelig for annen forskning.

Innholdet i Rapport nr. 1 er i alt vesentlig «rådata» med et minimum av kommentarer, en del hypoteser blir riktignok presentert. Rapporten skal etterfølges av delrapportene 1) «Skole- og lærerrapport», 2) «Naturfag i skolen» og 3) «Naturfag i videregående skole».

Så foreløpig overlates det til leseren selv å trekke konklusjoner ut av dette materialet. I den forbindelse synes jeg nok at det er et stort minus for rapporten at det ikke eksisterer en innholdsoversikt. Det blir svært tungvint når en skal prøve å sammenligne data på forskjellige steder i boka eller

finne frem til data om spesielle emner.

Hva står SISS-prosjektet for?

IEA (The International Association for the Evaluation of Educational Achievement) ble startet i 1958. I dag er det omtrent 50 land som er med i IEA. De forskjellige land som prosjektet omfatter, hører til både i- og u-land. De er representert ved forskningsinstitusjoner eller offentlige myndigheter. Norge er representert ved IMTEC.

IEA gjennomførte rundt 1970 sammenlignende studier av 7 fag i ulike medlemsland. Ett av prosjektene dreide seg om naturfag, kalt FISS (The First International Science Study). Dette prosjektet resulterte i store mengder data og rapporter, men Norge deltok ikke i FISS.

Det andre naturfagprosjektet, SISS, er en oppfølging av det første. 35 land hvorav alle som var med i FISS, deltok fra starten av. En stund etter starten sa Kirke- og undervisningsdepartementet seg villig til å finansiere norsk bistand i IEA-prosjektet. Norge ønsker jo å bygge opp sin kompetanse innenfor næringer knyttet til naturfag.

Svein Sjøberg har vært leder for den norske del av SISS-prosjektet, men han har hatt mange medarbeidere. Tre er nevnt spesielt: Anders Isnes, Siw Skrøvset og Vidar Horsfjord.

Forfatteren har tidligere sammen med Svein lie engasjert seg i prosjektet Jenter og fysikk, og de skrev i den forbindelse boken *Myke jenter i harde fag?*

Med denne bakgrunn har derfor prosjektgruppen valgt å differensiere datamaterialet på kjønn i større grad enn det de andre land har gjort.

I forordet til denne rapporten skriver forfatteren: «De data som angår framtidsplaner, arbeidsformer, holdninger, erfaringer og interesser er i stor grad delt opp på kjønn. Dette har sammenheng med at likestilling mellom de to kjønn er et helt sentralt utdanningspolitisk anliggende, og at det er spesielt aktuelt i naturfagene, der

jenteandelen er liten både i skolegang, studier og yrker.»

Hva inneholder rapporten?

Den gir et godt bilde av gruppens arbeid og er delt i tre hoveddeler, undersøkelsens bakgrunn og forarbeid, en beskrivelse av de statistiske begreper som er brukt og så resultatene i form av gjennomsnittsverdier.

Data er innhentet ved hjelp av spørreskjemaer, med den store mengde av elever og lærere som deltok ville en annen metode vært umulig.

Det norske utvalget omfatter følgende elevgrupper:

Fra grunnskolen: 1386 elever hvorav 49,4% jenter fra 4. klasse. 1490 elever hvorav 48,4% jenter fra 9. klasse.

Fra videregående: Alle fra 3. klasse. 2450 elever hvorav 49,3% jenter fra naturfaglinjen. 642 elever hvorav 55,6% jenter fra samfunnsfaglig linje. 570 elever hvorav 82,9% jenter fra språklinje.

Lærere til de uttrukne klasser/grupper har fått sine egne spørreskjemaer. Lærerguppen består av 96 fra barneskolen, 339 fra ungdomsskolen og 1034 fra videregående.

En del skoler har også fått egne skjemaer. Ved hjelp av disse ved siden av elev- og lærerskjemaene kan en sammenholdning av data foretas ut fra forskjellige nivå i skolestrukturen.

Spørsmålene til elevene er delt opp i to hovedgrupper, en del hvor det faglige kunnskapsnivå var det vesentlige, og en del hvor en rekke forhold innen undervisnings-situasjonen, hjemmeforhold, valg av fag blant annet EDB ønskes belyst.

Siden SISS-prosjektet er internasjonalt, måtte spørsmålene oversettes til de enkelte lands språk, hvilket ikke var problemfritt!

Hva kan en så finne svar på i disse dataene?

Rapporten er på 328 sider, hvorav datamaterialet med kommentarer/hypoteser er på ca. 230 sider.

Noen av spørsmålene er kjent fra Fysikkrådets undersøkelse (1981) og andre publikasjoner. Disse går ut på å kartlegge i hvilken grad jenter velger seg bort fra det kompetansegivende faget fysikk i allmennfaglig studieretning og hvorfor de gjør det. Men disse data blir jo ekstra interessante idet man da kan finne ut om det i løpet av en 5-års periode er blitt noen forandring på deres valg.

Alt etter interesseområde må mange kunne finne en mengde opplysninger i dette store materialet. Jeg vil bare nevne noen som kanskje interesserer meg spesielt.

De helt nye data viser at EDB linjefag er guttedominert, dette faget er ikke kjønnsrollebelastet fra tidligere tider. Så det ser ikke ut til at jentene akkurat kaster seg over det nye i tiden. Dermed finner en noe jevnere kjønnsfordeling på EDB valgfag.

Noe for kvinneforskning måtte vel også være kapittel 16 «Framtidsplaner». Her kommer det frem hvilke faktorer som har betydning for valg av yrke. Noe som overrasket meg i hvert fall var at langt flere jenter enn gutter hadde i 9. klasse bestemt seg for å studere ved universitet eller høyskole.

Konklusjonen på gjennomsnittsverdiene for elevers tidsbruk (kapittel 17) virket klar: jenter leser leksur, gutter ser på video.

Som lærer i den videregående skolen må jeg si at jeg satte ekstra pris på en datamesis behandling av lærernes syn på undervisningsspørsmål, arbeidsoppgaver, tidsbruk og undervisningsformer ideelt sett og slik som virkeligheten fortøner seg. Her kunne virkelig politikerne få mange tips om lærernes arbeidssituasjon!

Prosjektlederen tar i den generelle delen opp at i mange land er laboratoriehjelp en selvfølge for undervisere i naturfag, og han peker på betydningen av å ha det. Men i lærernes spørreskjema om deres syn på

hvordan undervisningen kan forbedres, er det ingen av de 12 spørsmålene som går på dette. Det kunne ha vært ganske interessant å få greie på hvordan norske lærere så på tidsbesparelse ved at apparaturen var prøvекjørt umiddelbart før en undervisningstime og ryddet på riktig plass etterpå. Jeg går ut fra at de fleste av oss mener at frikvarterene ikke strekker til, når man dessuten skal svare på spørsmål fra elever etter timen.

Enkelte steder har jeg stilt meg et lite spørsmål ved holdbarheten av de få konklusjoner som trekkes eksempelvis på s. 121. Her er ja-gruppen og vet-ikke-gruppen til sammen omtrent like store for de tre elevgruppene. Ja-prosenttallene er vel da ikke brukbare som utgangspunkt for noen konklusjon. Men dette er bare bagateller i den store sammenheng. Meningen er jo som før nevnt at i de etterfølgende delrapporter skal de endelige konklusjoner trekkes.

Ingen av de planlagte delrapportene tar spesifikt for seg resultatet av den oppdeling av kjønn som spørreskjemaene legger vekt på. Jeg tviler ikke på at de enkelte rapportene tar dette opp, men ville det ikke være gunstig for kvinneforskningen om dette ble samlet i en egen delrapport?

Skoleåret 83/84 lagde jeg en statistisk oversikt over jenters/gutters valg av fag innen allmennfaglig studieretning og valg av linjer innen yrkesfaglig studieretning for alle videregående skoler i Troms fylke. I den kom det klart frem at jentenes valg innen allmennfaglig studieretning i stor grad var kjønnsrollebestemt, men innen yrkesfaglig var det i enda større grad. Jentene sto nærmest i kø for å komme inn på yrkeslinjer som sendte dem inn i lavtlønnsgrupper. Jeg vil tro at kvinneforskningen ville få et meget interessant materiale å forske på hvis en tilsvarende undersøkelse som nå er gjort med Sjøberg som leder, ble

foretatt også for denne studieretning. Men foreløpig får man vel bare være glad for det store og etter mitt skjønn verdifulle materialet som foreligger i Rapport nr. 1.

Svein Sjøberg:
Elever og lærere sier sin mening.
Rapport nr. 1 fra SISS-prosjektet:
The Second International Science Study.
Universitetsforlaget, 1986.

Litteraturkommentarer

Kvinner, alkohol og behandling

En nordisk antologi

Denne antologien om kvinner og rusmiddel har sin bakgrunn i et symposium som ble arrangert av Nordiska nämnden för alkohol- og drogforskning i 1982. Antologien omhandler kvinners forhold til alkohol og behandlingen av kvinner med alkoholproblemer. Vi vil her kort nevne bidragsytere og tematittel:

Annika Snare: Inledande funderingar om kvinner, alkohol och kontrol.

Karen Salmose: Kvinnors alkoholbruk i historisk belysning.

Margaretha Järvinen: Restaurangen — en plats för kvinnor?

Margaretha Järvinen och Hildigunnur Olafsdottir: Kvinnors dryckemönster.

Marja-Liisa Honkasalo: Kvinnofyllan — finns den? — Kvinnors alkoholproblem: en forskningsöversikt.

Kirsten Hvidfeldt: Kvinders brug af alkohol.

Fanny Duckert: Behandling av kvinnelige problemdrikkere.

Bam Björling: Att synliggöra kvinnor.
Else Christensen: Alkohol som element i hustrumishandling.

Kvinner, alkohol og behandling
en nordisk antologi.

Margaretha Järvinen & Annika Snare
(red.)

NAD-publikation nr. 13, 1986

Nordiska nämnden för alkohol- och drogforskning

Annegatan 29A 23

00100 Helsingfors

Det skjulte universitet

NAVFs utredningsinstitut har gjennomført et forprosjekt om høyere utdanning utenfor universiteter og høyskoler og om personalopplæring på høyere nivå. Resultatene presenteres i notatet *Det skjulte universitet*.

Opplæring i arbeidslivet og opplæring utenfor de offentlige utdanningsinstitusjoner har hittil vært forholdsvis ukjent felt. Spørsmål som angår slik opplæring er nå i

ferd med å bli sentrale innenfor både utdannings- og arbeidsmarkedspolitikken. Instituttet ønsker å styrke sin kompetanse på disse områdene, og vil gjerne bidra til at andre får i gang slik forskning. Forutsatt tilfredsstillende ekstern finansiering vil prosjektet bli ført videre i et hovedprosjekt. Notatet er inndelt i kapitler om:

- begrepsavklaring — «det skjule universitet» diskuteres i forhold til andre nærliggende begreper
- kartlegging av arrangørene på markedet
- hvorfor bedriftene har behov for personalopplæring
- hvilken politikk for personalopplæring
- drøfting av hvorfor bedrifter må eller vil bruke «det skjulte universitet» til personalopplæring
- drøfting av mulige negative konsekvenser av fremveksten av høyere utdanning utenfor universiteter og høyskoler.

Ellen Brandt og Fride Eeg-Henriksen:

Det skjulte universitet. Om høyere utdanning utenfor universiteter og høyskoler og om formalisert personalopplæring på høyere nivå.

NAVFs utredningsinstitutt, notat 4/1986
Wergelandsveien 15, 0167 Oslo 1

Kvinner i arkeologi i Norge — K.A.N.

Denne foreningen, som ble stiftet i 1985, utgir både et tidsskrift og meldeblad med samme navn. I nr. 3 av tidsskriftet som kom ut i november 1986, er det satt av god plass til diskusjon i perspektivet «Hvor mannlig er vitenskapen?». Gro Mandt og Jenny-Rita Næss' artikkel «Hvem skapte og gjenskaper vår fjerne fortid?» utgjør hovedinnlegget i debatten. Redaksjonen har innhentet tre kommentarer til artikkelen.

Selv om arkeologidisiplinen er rammen for diskusjonen, er denne av interesse langt utover arkeologenes rekke.

K.A.N. nr. 3 inneholder også to artikler uten tilknytning til denne debatten: «Textiler — en kvindeniche i arkæologien?» og «Endringer i sosial posisjon hos jernalderens kvinner». Dertil kommer litt småstoff.

Alle henvendelser om abonnement sendes til:

K.A.N.
v/ Gro Mandt
Historisk Museum
Joachim Frieles gt. 3
5000 Bergen

Minervas sønner og døtre

«Minervas sønner og døtre — Kandidater fra universiteter og høyskoler 1890–1979» er en rapport fra prosjektet *Likestilling mellom kjønnene* som ble finansiert av Kirke- og undervisningsdepartementet i 1979. Rapporten er utført av Ellen Brandt ved NAVFs utredningsinstitutt.

Formålet med prosjektet var å undersøke hvordan andelen kvinner i ulike utdanninger hadde endret seg over tid, både i videregående utdanninger og høyere utdanninger. Noen oversikt over dette fantes ikke, verken i departementet eller i Statistisk Sentralbyrå.

Med Minervas døtre ønsker de å gjøre de historiske tabellene tilgjengelige for alle som er opptatt av utviklingen innen høyere utdanning.

Notat 5/86 — *Minervas sønner og døtre* av Ellen Brandt kan fås ved henvendelse til NAVFs utredningsinstitutt, Wergelandsveien 15, 0167 Oslo 1. Tlf. (02) 20 65 35.

Kvinneres økte yrkesdeltakelse

Kvinneres økte yrkesdeltakelse: langsom revolusjon eller rask integrasjon? er en hovedoppgave skrevet av Nora Levold innlevert ved Institutt for sosiologi og samfunnskunnskap ved Universitetet i Trondheim våren 1986.

Opgaven tar bl.a. for seg kvinners lønnsarbeid — en langsom revolusjon, kvinner på arbeidsmarkedet — forandringer og forklaringer, metodisk tilnærming, endring i kvinners arbeidsmarkedstilpassning og kvinners og menns arbeidsmarkedsatferd i 1973 og 1983.

Hovedoppgaven kan fås ved henvendelse til Senter for vitenskap, teknologi og samfunn, rapport nr. 2/86. Rapporten koster kr 40,-.

Kvindelige ledere — kvinder i ledelse

Kirsten Thomsen har redigert dette arbeidsnotatet som er utgitt ved Center for samfundsvidenskabelig kvindeforskning i København. Rapporten er basert på sammendrag av innlegg og diskusjoner fra et seminar avholdt i oktober 1986.

Formålet med seminaret var å fremme samfunnsvitenskapelig forskning innen emnet gjennom å høste erfaringer, kartlegge forskningsrområdet, og diskutere forskningsstrategier som belyser kvinners framtidige muligheter for å ta lederroller.

Tema over innleggene var:

- «det kønsopdelte uddannelses- og erhvervsvalg som formel barriere for rekruttering af kvindelige ledere»
- «barrierer for kvinders opstigning i bankers og sparekassers jobbhierarki»
- «køn og ledelse — en sammenlignende

- undersøgelse af mænds og kvinders adgang til og adfærd i ledende stillinger»
- «fremtidens krav til nye lederprofiler»

Kirsten Thomsen (red.):

Kvindelige ledere — kvinder i ledelse

Center for samfundsvidenskabelig

kvindeforskning

Adelgade 49, St.Tv. 1304 København K

Arbejdsnotat nr. 5/86

Detta är inte en institution för kvinnoforskning

Rapport fra Kvinnoforskningsseminariets skriftserie nr. 1, 1986

I de senaste årens forskningspolitiska propositioner har kvinnornas svaga representation i forskarsamhället omsider uppmärksamats.

1983 presenterade likaså Jämställdhetskommittén betänkandet Om hälften vore kvinnor... (SOU 1983: 4), en utredning om kvinnorna i forskningen. I betänkandet ges en rad exempel på hinder i forskningsmiljön, vilka återverkar på såväl rekryteringen av kvinnor till forskarutbildning som examinationsfrekvensen för kvinnor:

- manliga kontaktnät
- mästare-lärlingssystemet
- bristen på förebilder
- bristen på kvinnliga handledare

Möjligheterna att få in fler kvinnor i forskningen — och att behålla dem där — beror i hög grad på vilka problemområden man satsar på inom de olika disciplinerna och på hur forskarmiljön är beskaffad.

Det är mot denna bakgrund Kvinnoforskningsseminariet, Studentkåren och

Jämställdhetskommittén vid Umeå universitet utarbetade en enkät för att undersöka omfattningen av undervisning och forskning om kvinnor/utifrån kvinno/könsteoretiska perspektiv inom olika discipliner. Enkäten syftade bl a till att erhålla information om i vilken omfattning sådana forskningsresultat återförs till och inverkar på de olika disciplinernas kunskapsmassa. Undersökningen tyder på att någon egent-

lig feed-back inte förekommer.

Enkätens resultat föreligger nu i en rapport, som skrivits av sociologen Gunilla Övergaard. Den heter *Detta är inte en institution för kvinnoforskning . . . Om kvinnor och kvinnoperspektiv i högskolans utbildning och forskning* och kan rekvideras från Kvinnoforskningsseminariet, Umeå universitet, 901 87 Umeå mot ett belopp av 20 kr.

Forsideillustrasjon til «Detta är inte en institution för kvinnoforskning . . . »

Familie og karriere — kun for superkvinnen?

er et studieprosjekt som tre kvinnelige studenter ved Norges tekniske høgskole har gjennomført. Studieprosjektet og en studiereise medførte at de har laget en interes-

sant rapport.

Undersøkelsen belyser forskjellige problemer i forbindelse med likestilling mellom kvinner og menn i næringslivet slik kvinnelige teknologistudenter ser det. Noe av bakgrunnen er viten om at den teknologiske utviklingen både former samfunnet

og går svært raskt, og det er viktig at både menn og kvinner deltar i denne utviklingen. En overveldende majoritet av teknologer har frem til i dag vært menn, men stadig flere jenter velger nå å ta en teknologisk utdanning. Dette stiller nye krav til utforming av arbeidsplasser, bomiljø og samfunnet forøvrig. Studentene som har utført dette prosjektet mener det er svært viktig at både kvinner og menn tar del i utformingen og utviklingen av samfunnet og at kvinner får de samme muligheter som menn ved valg av utdanning, arbeid og karriere.

Familie og karriere — kun for superkvinnen? består av to deler: en undersøkelse blant studenter i siste årskurs ved NTH, og en studiereise til Filippinene.

Familie og karriere — kun for superkvinnen?

av Elisabeth H. Lycke, T. Veslemøy Nestvold og Kari Sagbakken
c/o Studentutvalget NTH, SBII, 2. eg.
7034 Trondheim.

Kvinne og kropp

Gynekolog Oddmund Koller har forfattet en nyttig og praktisk håndbok om kvinnekroppen som har utkommet på Universitetsforlaget. Boka tar utgangspunkt i at det er viktig å kjenne kroppen sin og å vite hvordan den skal fungere. Koller søker å få fram det kvinner i alle aldre har nytte av å vite for å fungere bedre, unngå å bli pasienter, og for å komme tidligst mulig til behandling.

Her kan vi på en lettfattelig måte lese om organers funksjon til avdekking av aktuelle problemer i forbindelse med disse. Svanget, fødsel, rehabilitering og amming blir også behandlet.

Boka er beregnet på den vanlige kvinne (og mann) uten spesielle medisinske kunnskaper.

Kvinne og kropp

Oddmund Koller.

Universitetsforlaget 1986

ISBN 82-00-18313-0

*Forsideillustrasjon til
«Kvinne og kropp»*

Verdens kvinner — en oversikt

Ruth Leger Sivard har laget en interessant oversikt over kvinnes stilling i verdenssamfunnet. Oversikten innledes med fakta om kvinnes verden — med et rikt utvalg av eksempler. Den tar for seg årene fra den 2. verdenskrig og fram til 1985, og ser på hvilke fremskritt som har skjedd i arbeidet for å oppnå samme rettigheter for kvinner

og menn. Sivard skriver at de faktiske forhold i dag viser at det fremdeles er stor avstand mellom den status og de muligheter kvinner og menn har. Ingen land har fjernet disse ulikhetene på alle viktige områder. Diskriminering som er nedfelt i holdninger, tradisjoner og lover lar seg ikke så lett fjerne. Trass i dette er det noen lyspunkter fra disse tiårene, som blir belyst i denne oversikten.

Oversikten omhandler kvinnenens stilling innenfor arbeid, utdanning, helse og styringsorganer/lover. Bakerst er det samlet et bredt tallmateriale med nasjonale oversikter.

Verdens kvinner — en oversikt

Av Ruth Leger Sivard.

Norsk utgave: J.W. Cappelens Forlag A/s
1986

ISBN 82-02-10810-1

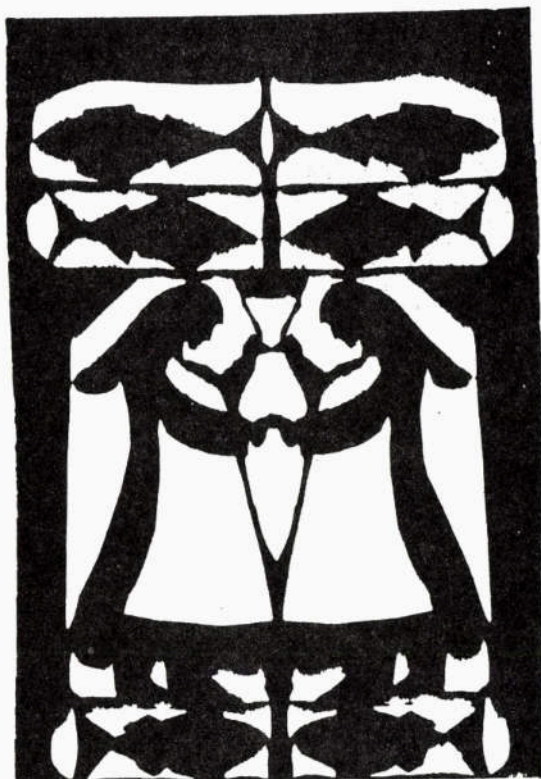
Center for kvindeforskning — København universitet

Fra Centeret har det nylig kommet en oversikt over kursene for våren 1987. Det utvikles kurser bl.a. om: «kroppens politik», «viktorianismens kvinner», «80-ernes kvinner», «postmodernisme & feministisk kritikk» og mange flere. Oversikten kan fås ved henvendelse til Sekretariatet eller ved å kontakte direkte:

Center for kvindeforskning ved
København universitet
Njalgade 106
2300 København S
tlf. (01) 54 22 11

*Forsideillustrasjon fra
Center for kvindeforsknings
kursoversikt*

Forsideillustrasjon til «Kvinner i norske fiskerier — hva foreligger av forskningsmateriale?»

Kvinner i norske fiskerier — hva foreligger av forskningsmateriale?

er en av rapportene som har utkommet i forbindelse med prosjektet *Kvinner i fiskerierne — forskningsinnsats og forskningsbehov*. I rapporten, som er forfattet av Dagrunn Grønbeck, er det foretatt en registrering av det foreliggende materiale og litteratur som omhandler kvinner i tilknytning til fiskerinæringa sett ut fra et samfunnsvitenskapelig perspektiv. Her er det tatt med bøker, tidsskrifter samt den så-

kalte «grå» litteratur — dvs. stensiler, hovedfagsoppgaver, notater, som for det meste blir benyttet til internt bruk innad i forskningsmiljøene. I tillegg er avsluttet og pågående prosjekt i tilknytning til fiskerikvinneforskning registrert.

Dagrunn Grønbeck:

Kvinner i norske fiskerier — hva foreligger av forskningsmateriale? Kvinner i fiskerinæringa — et NFFR-prosjekt. Finnmark distriktshøgskole, FDH-rapport nr. 1986: 2a.

Follumsvei, 9500 Alta, tlf. (084) 34 011
Pris: kr 35,-

MØTER SEMINARE

KONFERANSER

Pedagogikk i kvinneperspektiv

Inntrykk fra et forskerseminar

Dette nordiske forskersymposiet ble avholdt på Lillehammer 12.-16. oktober 1986. Initiativtakerne var Torunn Lauvdal, Oppland DH, og Gunn Imsen, Pedagogisk seminar, Trondheim. Utgangspunktet var at det er på tide å oppsummere hvordan den innsikt kvinneforskningen har frambrakt får konsekvenser for pedagogiske problemstillinger og det likestillingsarbeid som drives i skolen.

Seminaret samlet ca. 40 forskere fra de nordiske land, og var organisert rundt fire tema:

- jenter i grunnskole og videregående skole
- kvinner i høgre utdanning
- kvinner og voksenopplæring
- perspektiver for pedagogikken

Under disse temaene ble det lagt fram forskningsprosjekter. Noen var avsluttet eller godt i gang, andre i startfasen og under planlegging.

Jeg var selv til stede under den delen av symposiet som dreide seg om kvinner i høgre utdanning. *Harriet Bjerrum Nielsen*

og *Monica Rudberg*, begge fra Det sosialpedagogiske studiet, Pedagogisk forskningsinstitutt, Universitetet i Oslo, åpnet denne delen med et foredrag om kvinner og menn i universitetspedagogikken. Foredraget het «Mor som pedagog», og utgangspunktet var for såvidt en kritikk av enkelte mannlige pedagogers kritikk av den elev-/studentsentrerte pedagogikken. Innledeerne brukte nettopp kunnskaper om forskjeller mellom kjønnene til å belyse de pedagogiske forhold ved eget institutt/studieretning. Nå er Sosialpedagogikk et av de få stedene i landet som har institusjonalisert «deltagerstyrt» pedagogikk, men innsikten formidlet i foredraget er aktuell langt ut over disse rekkene. Deloverskriftene — psykisk splittelse som pedagogisk program, fornuftens følelser, mannlighetens morsbilder, et annet bilde av mor, pedagogikk og kjærlighet — antyder omfanget av innledningen og drøfting av grunnleggende spørsmål som forholdet mellom begjær/følelser/fornuft. I forlengelse av slike drøftinger tok de opp mer konkrete universitetspolitiske spørsmål, som mangelen på felles faglig miljø til utveksling av erfaringer.

Anne Jorunn Berg (NTH, Trondheim) foreleste over «Kvinner i høgre teknisk utdanning» med utgangspunkt i forskjellige undersøkelser (Kvande/Rasmussen, Berg/Sørensen). Tall for de forskjellige studieretninger ved NTH antyder en «intern kjønnsarbeidsdeling». Ved data- og informasjonsteknologi ses en stagnasjon når det gjelder kvinneandeler. Dette virker som en fellesnordisk tendens, med mulig unntak av Finland.

Berg tok også opp kjønnsforskjeller hos studentene i oppfatningen av «hva er teknologi», og refererte enkelte resultater fra en undersøkelse om oppfatninger av NTH-studiet. Jentene oppfatter seg sjøl som langt mer kritiske enn guttene — disse karakteriseres som «pliktoppfyllende og passivt aksepterende». Det kan sies at kvinner

har et kritisk motstandspotensiale i forhold til studiet. Foredraget ble avsluttet med en drøfting av foreløpige resultater om «Hvor fører kvinners kritiske potensiale hen?»

«Högre utbildningsreformer och dess effekt på kvinnor» avsluttet delen om høgre utdanning. *Inga Elgquist Salzman*, Umeå Universitet, og *Hildur Ve*, Sosiologisk institutt ved Universitetet i Bergen, presenterte planer for et nordisk forskningsprosjekt — HEKLA (Högskolereformers effekter och kvinnors liv och arbete). I løpet av de siste årene er det bygd opp et nettverk rundt studier av kvinner i utdanningssystemet og forholdet mellom demografiske og utdanningsmessige endringer. En overgripende hensikt med prosjektet er å utvikle metoder og teorier for å skjønne hva som «egentlig skjer». Salzman fikk i sin forelesning godt fram hvordan studier av utdanning i et livsløpsperspektiv gir en annen forståelse av bl.a. kvinners utdanningsvalg enn det som kommer fram via andre metoder. Ve drøftet bl.a. hvordan studier av utdanningssystemets rasjonalitet er nødvendig for å skjønne kvinners forhold til og i systemet. Hun konkluderte bl.a. med at «det skjulte pensum» i systemet må fram, og at ansvarsrasjonalitetens plass må forsvares.

Disse inntrykkene jeg har formidlet fra innledningene gir bare et minimalt innblikk i alle de spennende og utfordrende spørsmål og problemstillinger som ble reist i løpet av denne sesjonen.

For å gjenta — det var tre andre tema på konferansen. Var disse sesjonene like lærerike og idéskapende som delen om høgre utdanning, er det bare å gratulere arrangører og deltakere med et usedvanlig vellykket seminar.

Enkelte av innledningene vil bli publisert i artikkelform i Norsk Pedagogisk Tidsskrift nr. 2/1987, og i Nordisk Pedagogikk. Det vil også bli utgitt en rapport i

en skriftserie fra Oppland Distriktshøgskole.

For opplysninger/bestilling av rapporten, kontakt

Karin Braaten
Oppland Distriktshøgskole
Postboks 1004 Skurva
N-2601 Lillehammer
Tlf. (062) 54 095

Gro Hanne Aas

European Forum of Socialist-Feminists

Hamburg 7.–9. november 1986

Mer enn 100 kvinner fra 12 land deltok på det andre forum for sosialist-feminister i Hamburg. Det var en fargerik forsamling kvinner med ulike bakgrunn både i jobb, kvinnebevegelse og parti. Fra arbeidsløse

husokkupanter til forskere med trygge stillinger og selveierhus. Det var feminister uten partimedlemskap, med sterk skepsis til alt som smaker av parlamentarisk politisk arbeid, og det var parti-ansatte feminister. Det svenske sosialdemokratiske partiet var representert, sammen med blant annet den tyske 4de Internasjonale (trotskyister), det italienske kommunistpartiet og arbeiderpartiet i Storbritannia. Jeg var den eneste fra Norge.

Temaet for konferansen var «Kvinner og omstrukturering av arbeidet» (Women and restructuring of labour).

Det ble holdt fire hovedinnledninger over temaene kvinner og sosiale klasser (Paloma Uria, Spania); kvinner, utdanning og yrkesvalg (Cynthia Cockburn, Storbritannia); kjønnsidentitet og endringer i arbeidet (Marcia Luisa Boccia, Italia); og framtidsutsikter for sosialistisk-feministisk politikk (Frigga Haug, Vest-Tyskland). Det var korte innlegg om sosialist-feministene i hvert land. Dessuten arbeidet vi i fire arbeidsgrupper med henholdsvis temaene ny teknologi, likestilling og offentlig politikk, kulturell reproduksjon og forholdet mellom kvinner i vesten og kvinner i utviklingsland/etnosentrisme.

Det bildet jeg satt igjen med etter redegjørelsene om sosialist-feministene, var nokså entydig: Det vi engang kalte «den nye kvinnebevegelsen», er ikke lenger hva den var: Rapporter fra land etter land slo fast at kvinnebevegelsen arbeidet i motbakke. Oppslutningen var mindre enn før. Bevegelsen hadde endret karakter, fra en enhetlig bevegelse over i mer fragmenterte enkeltaksjoner og enkeltsak-organisasjoner.

Det ble vedtatt å arrangere den tredje sosialist-feminist-konferansen i Spania neste høst. Programmet for konferansen, og mer om hva som foregikk i Hamburg, blir trykket i en konferanserapport som er

under utarbeidelse. Interesserte kan kontakte undertegnede.

*Beatrice Halsaa
Oppland distriktshøgskole*

3. nordiske seminar i medisinsk kvinneforskning

Hanaholmen, Finland 13.–15. november 1986

Seminaret samlet ca. 75 kvinner fra Finland, Sverige, Danmark og Norge. De fleste var leger, men i forsamlingen var det også fysioterapeuter, jordmødre, sykepleiere, sosialantropologer, sosiologer og journalister. Få av deltakerne hadde forskning som hovedbeskjeftigelse — men mange arbeidet med å systematisere sine kliniske erfaringer på ulike nivåer.

Med.dr. Annlis Söderholm fra den finske arrangørgruppen fastslo i sitt innledningsforedrag at moderne medisin bygger på en kulturell tradisjon som skiller forskningsaktivitet fra klinisk arbeid — der det gjerne hevdes at det ikke går an å forene den komplekse rasjonaliteten i det kliniske pasientarbeidet med den strukturerede rasjonaliteten som er nødvendig for å drive forskning. Bevissthet om denne motsigelsen er nødvendig for å bygge bro for virkelighetsnær medisinsk forskning — en viktig utfordring for medisinsk kvinneforskning. Kvinneperspektivet må inkludere såvel kunnskap om kvinners biologiske særpreg som kunnskap om kvinners sosialisering — begge deler av avgjørende betydning for kvinners helse og sykdommer.

Sosiologen Elianne Riska (Åbo Universitet) oppsummerte teori og empiri om

kvinner i helsevesenet — både som pasienter og som yrkesutøvere. Hun drøftet kvinners sykkelighet med utgangspunkt i rollen som passiv, objektpreget helsetjenestekonsument i motsetning til en mer aktiv, subjektpreget rolle som aktør i helsevesenets formelle og uformelle posisjoner.

Idéhistorikeren Else Barth (Groningen Universitet, Holland) utløste en livlig diskusjon etter sitt foredrag om tverrvitenskapelige problemer i medisinsk forskning. Foredraget tok for seg vitenskapsteoretiske forhold ved homeopatisk tenkemåte som illustrasjon på betraktninger om kvalitet og kvantitet. Hennes resonnement førte fram mot en teoretisk erkjennelse om anorexia nervosa (som mange imidlertid stilte seg kritiske til).

Sosiologen Dorte Gannik (Institut for almenmedisin, København) tok opp problemer som dukker opp i tverrfaglig samarbeid mellom samfunnsvitene og leger. Hun viste hvordan de ulike faggruppers paradigmer leder til en rekke systematiske konflikter underveis i forskningsprosessen. Ved utforming av problemstillinger ble ofte legens perspektiv og ønske om umiddelbar nytteverdi av forskningsprosjektet sterkt styrende, mens pasientinteresser og samfunnsforhold ofte ble definert som sekundært. Den medisinske utdanning gjør leger lite åpne for å håndtere og integrere ulike teoretiske perspektiver, og det settes lett likhetstegn mellom vitenskapelighet og spesifikke metoder (f.eks. den kontrollerte kliniske undersøkelse, eller epidemiologiske metoder). Spillereglene for publisering er snevre og hierarkiske, og påvirker hele forskningsprosessen. Dette innebærer strukturelle problemer som blir særlig pro-

blematiske innen medisinsk kvinneforskning.

I tre forskjellige grupper ble det lagt fram en rekke forskjellige frie foredrag. Hovedtemaene var «Historiske perspektiv på kvinner og helse», «Kvinner som vurdere og kvinner i helsepolitikken», «Kvinner, seksualitet og reproduktionskontroll», «Psykiatriske perspektiv», «Kvinnens helse og helseoppfatning». De norske deltakerne var godt representert i denne delen av programmet.

I avslutningsdiskusjonen ble det lagt vekt på å lete etter konkrete strategier for fellesnordisk samarbeid videre. Vi drøftet generelle forskningspolitiske spørsmål der dilemmaene ser ut til å være ganske like for dem som vil drive kvinneforskning innen medisinsk forskning i de ulike nordiske land. Men vi kom også fram til noen problemstillinger der konkrete framstøt på fellesbasis kan være mulig. En nordisk konferanse om kvinneperspektiver ved screeningundersøkelse (spesielt ultralyd og mammografi) planlegges, likeså et nordisk forskningskurs for medisinske kvinneforskere. Det var også interesse for et fellesprosjekt der kvinnehistorikere ser på kvinneperspektivet i historiens løp i de nordiske medisinske fagtidsskriftene.

Kvinnebandet «Lillith» må også nevnes fra kveldsprogrammet, likeså en fantastisk sauna med mange trivelige og kloke kvinner.

Det 4. nordiske seminaret i medisinsk kvinneforskning arrangeres i Danmark (LØ-skolen, Helsingør) 25.-27. august 1988.

*Kirsti Malterud
Rodeløkka Helse- og Sosialsenter, Oslo*

Seminar om kvinneforskning og kvinner som studenter og universitetslærere ved vesteuropiske universiteter

ble arrangert i Lisse, Holland, av Europarådet og det hollandske undervisningsministerium 23.-26. november 1986. Hensikten var å diskutere tiltak som kunne fremme kvinneforskning og rekruttering av kvinnelige forskere.

En forberedende komité hvor også Norge var representert hadde satt sammen program og foreslått invitasjoner. Følgende land var representert på seminaret: Østerrike, Vesttyskland, Hellas, Portugal, Spania, Italia, Tyrkia, Irland, Holland, Belgia, Sverige, Danmark og Norge. Arbeidet foregikk dels i plenum, dels i mindre arbeidsgrupper.

Den første dagen var viet til begrepet «affirmative action», som nærmest kan oversettes med positiv forskjellsbehandling. Professor Monika Triest fra Universitetet i Amsterdam innledet med en gjennomgang av de teoretiske aspekter ved begrepet. Hun mente at det dekket en politikk som hadde som mål å nå fram til sosial og økonomisk likestilling mellom kvinner og menn, ved å legge vekten på *resultatet* av politiske tiltak mer enn på hensikten med politiske tiltak. En slik politikk måtte inneholde en rekke elementer: forbud mot diskriminering, regjeringstiltak mot indirekte skjult diskriminering og midlertidige særlige tiltak til fordel for kvinner. Historisk så hun 1960- og 70-årene som perioden hvor motstanden mot kvinnekiskriminering vokste fram, 1970-årene også som perioden hvor tanken om like muligheter ble født. For 1980-årene mente hun at tanken

om positiv forskjellsbehandling stod i fokus. Det var ifølge Monika Triest viktig å få fram at diskrimineringen oftest var systembetinget i høyere grad enn personbetinget, men at arbeidet med å rette på diskrimineringen i stor utstrekning ville måtte foregå på det individorienterte plan. Det kunne føre til store vinninger for kvinner, men prisen kunne bli at mannlige enkeltindivider ble påført relativt store tap.

Hun trakk opp hovedlinjene for utviklingen i USA, og la særlig vekt på at det her til forskjell fra i Europa kunne benyttes sanksjoner mot institusjoner som ikke fulgte lovbestemmelser til fordel for kvinner, noe som førte til kostbare og tidkrevende rettssaker. I Europa bygger politikken i all hovedsak på frivillighet. Offentlige institusjoner tar ansvaret for gjennomføring av en rekke tiltak som skulle gi like muligheter for kvinner og menn. Monika Triest tok opp problemene som var knyttet til kvoteringsiltak, særlig muligheten for «omvendt diskriminering», sosialt uønskede sidevirkninger og muligheten for det hun kalte økonomisk ineffektivitet.

Monika Triest understreket at det politiske press kvinnebevegelsen hadde utgjort i land etter land var en viktig forutsetning for at regjeringer tok likestillingspolitikken alvorlig, og hun ga eksempler på at flere land i den senere tid hadde skiftet hovedvekt fra likestillingspolitikk til familiepolitikk. Hun drøftet juridiske og moralske dimensjoner i likestillingspolitikken og etterlyste forskning om sosiale og økonomiske konsekvenser både av likestillingstiltak og av manglende likestillingstiltak.

En rekke foredrag tok de neste to dagene opp kvinners betydning i høyere undervisning og forskning, både som studenter og som lærere, kvinneforskningens rekrutteringspotensiale og det viktige kunnskapsarsenal som etter hvert var bygget opp av kvinneforskere.

Diskusjonene og de oversiktene som fra

hvert land ble lagt fram i forbindelse med seminaret viste interessante forskjeller mellom Sør- og Nord-Europa. Generelt synes kvinner å stå sterkere i den akademiske verden i de nord-europeiske land, men forbausende ulikheter ble også konstatert: 70–80% av doktorgrader i fag som matematikk og fysikk blir i Portugal avlagt av kvinner, og kvinner dominerer det medisinske studium i land som Skottland og Tyrkia. Det vakte stor forbauselse at barn i de nordiske land først begynte skolen i 6-7 års alderen, og Norges dårlige barnehagedekning var likeledes gjenstand for forundring.

Seminaret munnet ut i en rekke anbefalinger til Europarådet om å ta initiativ til å fremme integrering av kvinneforskning i all undervisning på universitets- og høyskolenivå, sørge for fortsatt bedring av kvinners muligheter for høyere utdanning og etterutdanning. Det ble lagt vekt på behovet for kvinneforskningssentre ved alle universiteter, og for opprettelse av institusjoner i alle land som skulle ta initiativ til og overvåke gjennomføring av likestillingstiltak.

Det ble henstilt til alle europeiske regjeringer om å øremerke en bestemt prosentdel av forskningmidler til kvinneforskning og til forskning omkring likestilling, og støtte opprettelse av kvinneforskningssentre og integrering av kvinneforskning på alle nivå.

Endelig ble det anmodet om at utvekslingsprogrammer skulle tilgodese utveksling av kvinneforskere mellom europeiske universiteter. Det ble henstilt opprettet en europeisk kvinneforskningsorganisasjon, som et ledd i utbygging av internasjonale nettverk mellom kvinneforskere. Det ble også henstilt til Europarådet å ta initiativ til opprettelse av et europeisk flerspråklig senter for kvinneforskning, som kunne tjene både som dokumentasjonssenter, rådgivnings- og utvekslingssenter.

Så er det bare å håpe på at i hvert fall noe av alt dette blir til mer enn ord på papir. Men et framskritt må det under enhver omstendighet være at internasjonale organer tar opp slike problemer og forsøker å gjøre noe med dem innenfor de mulighetene som står til rådighet.

*Ida Blom
Historisk institutt
Universitetet i Bergen*

KOMMER

Antropologiske ideer

Kjønnsrolletenkningen i den kristne tradisjon

Statsstipendiat, dr.philos. Kari Elisabeth Børresen foreleser over temaet:

Antropologiske idéer. Kjønnsrolletenkningen i den kristne tradisjon

mandager (fra 16. februar) kl. 16.15–18.00 i Seminarrommet, Brakke L, Nedre Blindern. Det er åpent for alle interesserte.

Tekst og erfaring

Senter for kvinneforskning arrangerer våren 1987 en tverrfaglig, vitenskapsteoretisk seminarrekke med tema: *Tekst og erfaring*. Tid: Fredager 12.15–14.00. Sted: Ullevålsveien 105.

Program:

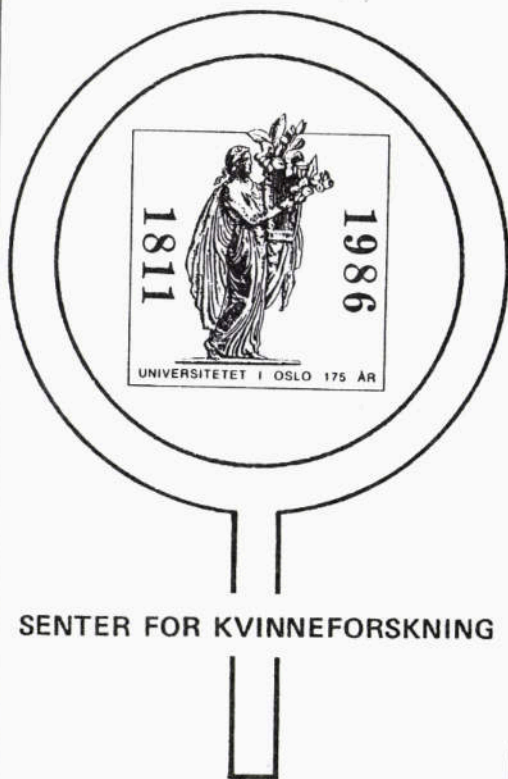
- 13.2: *Fra kvinneforskning til kvinneviten-
skap?* Peilinger i norsk kvinneforsk-
ning. Innledere: Harriet Bjerrum
Nielsen og Torill Steinfeld. Littera-
tur: Kvindespor i videnskapen,
Odense U-forlag, 1985.
- 20.2: *Peilingene fortsetter*. Innledere:
Irene Iversen og Ann-Cathrine
Åquist. Litteratur: Feminism och
marxism, Arbetarkultur, 1986.
- 6.3: *Rasjonalitet og kvinnespesifikke
motstandspotensialer*. Innleder: Eli-
sabeth Fürst. Litteratur: Samfunn,
rasjonalitet og sanselighet. Arbeids-
notat nr. 159, Inst. for sosiologi.
- 20.3: *Hvilken virkelighet er den virkelige?*
Innleder: Gro Hanne Aas og Elisa-
beth Gulbrandsen. Litteratur: Theo-
ries of Women's Studies, Routledge
& Kegan Paul, 1983. Discovering
Reality, D. Reidel, 1983.
- 3.4: *På vei mot en feminissk postmoder-
nisme?* Innleder: som 20.3. Littera-
tur: The Science Question in Femi-
nism, Cornell University Press,
1986.
- 24.4: *Alt er tekst?* Innleder: Kari Wider-
berg. Litteratur: New French Femi-
nisms, Schoken Books, 1981. Fe-
minism in France, R. & Kegan Paul,
1986.
- 15.5: *Oppsummeringsseminar*.

Fredag 27.2., 13.3., 27.3., 10.4. og 15.5.
følges innledningene opp med diskusjoner,
samme tid og sted.

Seminarene er åpne for alle interesserte,
men tar spesielt sikte på hovedfagsstuden-
tenes og forskerrekruittenes behov.

Faglig koordinator: Elisabeth Gulbrand-
sen, tlf. (02) 45 43 70. Treffetid: Tirsdag
og fredag, kl. 09.00–12.00.

Senter for kvinneforskning, Ullevåls-
veien 105, 0359 Oslo 3.

Kvinnelige akademikere i Zimbabwe med opplæring for unge jenter og bondekvinner

Kvinner med høyere utdanning utgjør en liten minoritet i mange afrikanske land, men de sliter med mange av de samme problemene som kvinner i Norge og andre vestlige land har. I Zimbabwe har NKAL's (Norske Kvinnelige Akademikeres Landsforbund) søsterorganisasjon satt i gang en rekke tiltak for å bedre kvinners muligheter for utdanning.

Zimbabwe Association of University Women (ZAUW) ble startet i 1953. Fram til Zimbabwes uavhengighet og overgang til svart majoritetsstyre var det bare hvite kvinner i organisasjonen. Dette må sees i sammenheng med den raseskillepolitikken som ble ført i det tidligere Rhodesia og som ga få utdanningsmuligheter for den svarte befolkningen, og i særdeleshet svarte kvinner. Etter 1980 ble det innført gratis barneskole for alle. Utbyggingen av videregående skoler har vært en hovedmålsetting for Mugabes regjering. Universitetet i Zimbabwe (UZ), som ligger i hovedstaden

Harare, har hatt en eksplosjonsartet utvikling — fra ca. 1500 studenter i 1980 til omlag 7000 pr. i dag. *Et samarbeids- og utviklingsprogram mellom Universitetet i Oslo og i Zimbabwe* er i gang og har blant annet resultert i at Zimbabwe snart vil ha sine tre første jurister med spesialisering innenfor familie- og kvinneverett samt korrupsjon.

—Antallet kvinnelige studenter øker, men vi har ikke statistikk som viser kjønnsfordelingen, verken blant studenter eller ansatte, forteller *Mrs. Mafarachisi*, som er assisterende fakultetsbestyrer (Assistant Registrar) ved Bedriftsøkonomi og Juss ved UZ siden 1983. Hun er også president i ZAUW, og var den første zimbabwer som var representert på IFUW's (International Federation of University Women) kongress. Etter videregående skole på 1960-tallet (i det daværende Rhodesia) reiste hun til England og Canada og utdannet seg som sykepleier. Seinere dro hun til USA for å avlegge eksamen i offentlig helsevesen og tok til slutt en Master Degree i offentlig administrasjon i 1977. Rett før uavhengigheten kom hun tilbake til Zimbabwe, hvor hun begynte å arbeide i Undervisningsdepartementet før hun ble ansatt på Universitetet. *Mrs. Mafarachisi* var en av de første afrikanske kvinnene i en ledende stilling ved Universitetet.

—Flere menn her motsatte seg ideen om å ha en kvinne i denne stillingen, men jeg kunne vise at jeg gjorde jobben like bra som en mann, så nå byr det ikke på store problemer lenger, sier hun, mens hennes mannlige sekretær kommer inn med dokumenter til underskriving.

—Som afrikanske kvinner har vi vært nødt til å kjempe på minst to fronter mot diskriminering, både som svarte og som kvinner. Personell-ledelsen ved Universitetet er dominert av menn og vi ønsker å få flere kvinner inn i styrer og komiteer. Kvinner, særlig afrikanske kvinner, har

problemer med avansementsmuligheter både innenfor offentlig og privat sektor. På Universitetet er det foreløpig bare én kvinnelig direktør, og hun er ansvarlig for boligspørsmål og matforsyning. Kvinner blir ofte sett på som en trussel mot det som har vært betraktet som mannlige arbeidsplasser.

På spørsmål om hva hun mener kan gjøres for å fremme kvinners sak på Universitetet, og hva ZAUW arbeider for, nevner hun følgende:

- Å bevisstgjøre kvinner slik at de vet hva slags rettigheter de faktisk har og hvilke kanaler de kan bruke for å få igjennom sine rettigheter.
- Ved stillingsutnevnelser kan kvinnelige kandidater fremmes, men kvinner må også oppfordres til å søke og de må få aktiv støtte fra andre kvinner som sitter i forskjellige utvalg.
- Å innføre et kvotesystem hvor kvinner foretrekkes framfor menn hvis de har de samme kvalifikasjoner.
- Å opprette en stilling som kvinnerådgi-ver ved rektors kontor.
- Å framskaffe data over kvalifiserte kvinner — et slags register — som kan brukes når det er spørsmål om det fins kvinner til bestemte stillinger eller oppdrag.

—Men, som hun sier, —vi kvinner er også våre egne fiender. Vi har lett for å glemme at det samtidig er nødvendig å heve utdanningsnivået blant kvinner generelt.

Prosjekter i Zimbabwe

ZAUW har satt i gang en rekke prosjekter for å bedre kvinners kår og gi kvinner flere muligheter. Noen av dem er:

- *Stipender til kvinnelige elever.* I 1985 mottok 34 jenter i videregående skole stipend som gjorde det mulig for dem å fortsette skolegangen. Etter 7. skoleår må foreldre betale skolepenger for bar-

na, noe som er særlig vanskelig for familier på landsbygda som ofte har 6-8 barn. Av dem som fikk stipend i fjor, har ei jente gått videre på medisinstudier, og flere av de andre er nå på lærerskolen.

- *Voksenopplæring og alfabetiseringskurser* har vært holdt siden 1982 for hus-hjelper, gartnere og andre — både menn og kvinner — som arbeider i bydelen rundt Universitetet og for voksne i andre bydeler. Noen av dem har avlagt grunn-skoleeksamen. Disse kursene arrangeres i samarbeid med lokale orgaisasjoner, som kirkegrupper, beboerorganisasjoner og fagforeninger.
- *Yrkesveiledning for unge jenter* er et nytt kurs som ble arrangert med støtte fra UNESCO. Foreøpig har det begrenset seg til skoler i de større byene, men pågang fra lærere andre steder viser behovet for disse kursene. Medlemmer av ZAUW og andre kvinner har samlet jenter i avgangsklassene til diskusjoner om framtidige utdannings- og yrkeskarrierer. Særlig legges det vekt på å få jenter til å velge utdanning innenfor de naturvitenskapelige fagene og ulike yrker som tradisjonelt har vært forbeholdt menn. Kursene tar også for seg temaer omkring ekteskap, barn, familieplanlegging o.l. under mottoet «I'm a woman».
- *Prosjekter for kvinner på landsbygda.* Dette prosjektet foregår i samarbeid med fire andre kvinneorganisasjoner i Zimbabwe og er en del av et internasjonalt prosjekt som kalles «Project 5-0». I India, Thailand, Filippinene og Zimbabwe drives samme type prosjekt som går ut på å gi bondekvinne opplæring på ulike felter som kan gjøre dem i stand til å skaffe seg inntekter og forbedre sin levestandard. I Zimbabwe utgjør dette prosjektet oppfølgingsarbeid blant kvinner som har deltatt i kurser ved Chitepo Training Center i Manicaland — en jordbruksskole som tilbyr kurser i forbedrete

jordbruksmetoder og alternativ teknologi. ZAUW lønner sammen med de fire andre organisasjonene *en kvinnelig feltarbeider og jordbruksveileder*, som reiser rundt i distriktene for å rettlede kvinnene og hjelpe dem til å gjøre bruk av de nye kunnskapene de har ervervet seg på kursene. Prosjektene kan være dyrkingsmåter, små vanningsanlegg, inngjerding av grønnsakhager, alternative energikilder til ved (trær er en knapp ressurs i Zimbabwe), vedsparende ovner til matlaging, produksjon av murstein, såpe, skoleuniformer o.l. Den kvinnelige veilederen tar seg fram på en motorsykel, men prosjektet har problemer med å finansiere utgifter til både lønn og bensin. Derfor er de på jakt etter midler til å fortsette dette oppfølgingsarbeidet, som ser ut til å ha vært særdeles vellykket.

Til slutt kan nevnes at ZAUW planlegger å holde et seminar i samarbeid med ulike lokale organisasjoner om *barnemishandling og skilsmisse*. Etter utallige oppfordringer om å ta opp til diskusjon et brennbart tema og et økende problem i Zimbabwe, håper de nå å kunne arrangere seminaret i 1987. Til dette trenger de også finansiell støtte.

Mrs. Mafarachisi uttrykker ønske om kontakt og utveksling med kvinneorganisasjoner i andre land. Til tross for problemer med å få utenlandsk valuta for å delta på internasjonale konferanser, har de lyktes i å sende delegater både til IFUW-konferanser og til kvinnekongressen i Nairobi i 1985, blant annet takket være hjelp fra søsterorganisasjoner i IFUW.

For eventuell assistanse eller nærmere kontakt, skriv til Zimbabwe Association of University Women (ZAUW), P.O.Box

MP 55 Mount Pleasant, Harare, Zimbabwe.

Thora Holter
(stud.mag.art. sosialantropologi,
p.t. tilknyttet University of Zimbabwe)
c/o UNDP P.O.Box 4775
Harare, Zimbabwe

Kvinnerens situasjon i landbruket — NLVF skal planlegge kvinneforskning

Over Jordbruksavtalen 1987 er det stilt 300.000 kroner til rådighet for et forprosjekt for klarlegging av behovet for forskningsinnsats på området kvinners situasjon i landbruket. Departementet har samtidig gitt tilsagn om kr 600.000 årlig (i 1986-kroner) over en 5-års periode til et forskningsprogram på området.

Et utvalg på 5 medlemmer skal i løpet av april 1987 komme med en utredning. Utvalget skal i sitt arbeid ta utgangspunkt i rapporten «Arbeidsplasser for kvinner i landbruket» som ble utarbeidet av en arbeidsgruppe fra Jordbruksavtalens parter i april 1986.

Sekretariatet vil følge med i saken og kommer med mer informasjon så snart det foreligger.

Lesbiska forskare

Ett forum för lesbiska forskare har startat

På första mötet i november 86 samlades ett tiotal kvinnor på Kvinnohuset i Stockholm. Ämnen som var representerade: lesbisk historia, litteraturvetenskap, sociologi, juridik, kriminologi, socialt arbete, teologi, lesbisk filosofi m.m.

I gruppen fanns också representanter för journalistik, kvinno- och kvinnobokhandel. Mao: hela kedjan från idéer till distribution. Så varför finns det så lite svensk lesbisk forskning?

Några önskemål som uttalades var:

- att få stöd av olika slag från andra lesbiska kvinnor
- att byta idéer och erfarenheter och visioner
- att söka, sammanställa, skapa och sprida kunskap om lesbiskhet

Våra *diskussioner* rörde bl a:

- Hur kan vi beskriva oss själva, vår värld, våra visioner och samtidigt behålla integriteten?
- Är det bra att arbeta inom universiteten eller är alternativa former bättre?
- Hur kan vi presentera våra resultat utan att exploateras?
- Hur kan vi skapa ett lesbiskt arkiv? – Vi vill synliggöra den lesbiska historien och kulturen — allt från « lesbisk kofta från 30-talet » till vetenskapliga rön om lesbisk filosofi kunde få plats.
- Vi kanske kan ha en kurs på Kvinnohögskolan där vi går igenom insamlat material och gör sammanställningar.

Detta och mycket mer var idéer som kom upp på första mötet.

Om Du vill veta mer om gruppen, eller vara med och forma den, eller tipsa om material — hör av Dig till vår kontakt-kvinna: Karin Lindequist på Kvinnobokhandeln Medusa, Wollmar Yxkullsgatan 33, 116 50 Stockholm, tel 08-84 50 07.

SIGNS

A Journal of Women in Culture and Society

For mange av våre lesere er sikkert *Signs* et kjent og kjær tidsskrift. *Signs* ble startet i 1975. Opp gjennom årene er det publisert mange banebrytende artikler nettopp i dette tidsskriftet.

I 1986 ble det utarbeidet en indeks over artikler og bokanmeldelser i de ti første årgangene. *Signs* er et kvartalstidsskrift. Indeksen er publisert som *Signs*, Volume 11, No. 4, part 2, Summer 1986 supplement. I biblioteket til Sekretariatet finnes samtlige nummer f.o.m. Vol. 2, No. 1, Autumn 1976.

Abonnement og enkeltnumre kan bestilles direkte fra

The University of Chicago Press
Dept. SW6SA, Journals Division,
P.O.Box 37005
Chicago, IL 60637
USA

Kvindeforskning — nytt landsomfattende nyhetsbrev for kvinneforskning i Danmark

Vi har i tidligere nummer av *Nytt om kvinneforskning* rapportert om at Folketinget i Danmark i 1985 opprettet åtte stillinger for kvinneforskning. Det ble også bevilget 9 millioner kroner til arbeid med koordinering og evaluering over en treårsperiode.

Planleggingsrådet for Forskningen nedsatte en gruppe til å bestyre både stillinger og midler. Det er også ansatt to koordinatører på halv tid: Anne Margerete Berg, Center for Kvindeforskning, København Universitet, Amager, og Anette Borchhorst, Institut for Statskundskab, Aarhus Universitet. De er også redaktører for nyhetsbrevet.

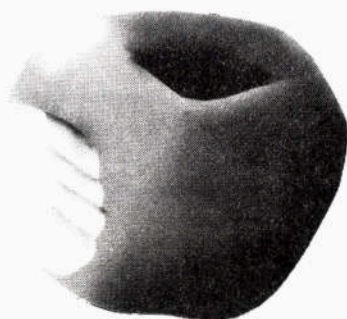
Dette første nummeret informerer om Folketingets aksjonsplan for kvinneforskningen, og oppfølgingen av denne. Dessuten er det godt med småstoff, informasjon om seminarer og konferanser, kontaktannonser, og oversikt over andre nyhetsbrev og kvinneforskningsmiljøer. Den flotte forsida med epleillustrasjonen, som ikke kommer til sin rett gjengitt i svart/hvitt, gjør også utseendet attraktivt.

Kvindeforskning vil komme ut med 4-6 nummer årlig, og er gratis.

Kvindeforskning

Styringsgruppen for kvindeforskning
Planlægningsrådet for Forskningen
Holmens Kanal 7
1060 København K
Danmark

KVINDE

FORSKNING

Nordiske forskarkurser

Kursprogram 1987

I nedanstående förteckning ges 1987 års kurser i kronologisk ordning:

14-22 mars

Frågeställningar och metoder i allmänmedicinsk forskning

22-28 mars

Bergmekanisk laboratorietestning

23 mars-3 april

Stenalderflint i Norden

1-11 juni

Precisionsbestämning av struktur och dynamik i kristaller — möjligheter och problem

1-12 juni

Observerande astrofysik — metoder og teknik i optisk astronomi

7-16 juni

Retorikk og kommunikasjonsteori

9-18 juni

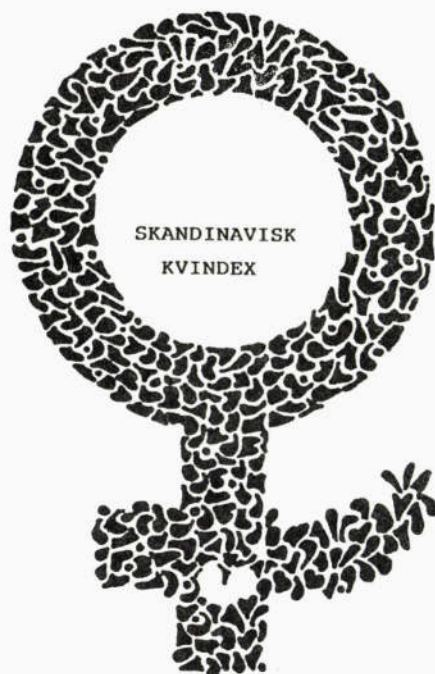
Sovjetisk utrikespolitikk

15-26 juni

Algebraisk kodeteori

- 13–24 juli
HIV-infektionens biologi
- 1–15 augusti
Talspråksinteraktion
- 3–12 augusti
Tidsgeografi — ett samhällsvetenskapligt synsätt i teori och praktik
- 3–14 augusti
Design och utvärdering av funktionell beklädnad
- 10–21 augusti
Økonometri — byggnad av dynamiske modeller
- 12–19 augusti
Numerisk lösning av differentialekvationer
- 16–25 augusti
Läsforskning
- 17–26 augusti
Människor på flykt — flyktningforskning i nordiskt och internationellt perspektiv
- 17–28 augusti
Design av distribuerade system
- 22–29 augusti
Perinatal epidemiologi med särskilt intresse för randomiserade kontrollerade undersökningar
- 25 september–2 oktober
Arbetsrätt
- September–oktober
Psykiatrisk hälso- och sjukvårdsforskning
- 9–19 november
Torkning av kärna och strå — torknings-teori, biologiska aspekter och tekniska lösningar

Et hefte, hvor kursene er mer spesifisert, kan fåes ved henvendelse til Sekretariatet.

Anorexia & Bulimia * Arbejde & Økonomi * Arbejdsløshed * Arbejdsmiljø * Fagforeninger * Film * Flygtninge * Graviditet & Fødsel * Historie * Incest Kunst * Kvinde- og kønsforskning * Lesbianisme * Ligestilling * Litteratur Medicin * Medier * Naturvidenskab * Politik * Pornografi * Prostitution * Religion * Sociologi * Sprog * Teknik/ Teknologi * Uddannelse * U-lande * Unge kvinder * Vold * Ældre kvinder

ISSN 0901-5337

SKANDINAVISK KVINDEINDEX udgives af to gode grunde : 1) kvindesagen er mere nødvendig end nogensinde (og bibliotekerne har mange forespørgsler om kvindeemner), 2) Bibliotekerne mangler referenceværker på området.

SKANDINAVISK KVINDEINDEX indeholder oplysninger om nye bøger, tidsskriftartikler, film/video, konferencer, love, bekendtgørelser, rapporter, specialer..

SKANDINAVISK KVINDEX utkommer hver anden måned og indeholder ca. 200 referencer pr. nummer.

SKANDINAVISK KVINDEX er alfabetisk emneinddelt og derfor nemt at finde rundt i. Desuden er der et finere emneregister og forfatterregister i hvert nummer.

Hver årgang afsluttes med et samlet årsregister (emne- og forfatterregister)

Pris :

1.årgang (1.4.86-31.3.87) : Dkr. 400,-
2.årgang (1.4.87-31.3.88) : Dkr. 400,-

SKANDINAVISK KVINDEX udarbejdes af bibliotekarer - og vi håber, at også De vil finde, at SKANDINAVISK KVINDEX er et nyttigt redskab i dokumentations- og oplysningsarbejdet.

Med venlig hilsen

Jette Balslev

Jette Balslev
Redaktrice

Dette er nogle af emneordene

SKANDINAVISK KVINDEX
udgives og distribueres af:

BALSLEV PUBLIKATIONER

Fosgården 14
DK-2620 Albertslund

Send bestillingen
til

Ja, vi ønsker at tegne abonnement på SKANDINAVISK KVINDEX

- ☐ Abonnement ønskes fra 1.4.1986 (1.årgang)
☐ Abonnement ønskes fra 1.4.1987 (2.årgang)
☐ Send mere information om SKANDINAVISK KVINDEX

Navn :

Adresse :

Kvalifiseringsstipend for kvinder til toppstillinger

Rådet for samfunnsvitenskapelig forskning (RSF) har fra 1987 avsatt midler til kvalifiseringsstipend for kvinner i mellomstillinger som ønsker seg til toppstillinger.

Bakgrunnen for kvalifiseringsstipendet

er den skjeve rekrutteringen av kvinner til toppstillinger. Andelen kvinner i slike stillinger viser praktisk talt ingen økning. Med kvalifiseringsstipendet ønsker RSF å bidra til at det i samfunnsfagene ansettes flere kvinner i professorater.

Ved søknadsfristens utløp var det meldt seg 10 søkere.

RSF vil også i 1988 avsette midler til denne type stipend.

Nytt fra likestillingsutvalgene

Universitetet i Trondheim, AVH

Vidgis Haugerud ble valgt til ny leder av Likestillingsutvalget ut perioden på møtet 20. oktober 1986.

Møtet i utvalget 29. oktober behandlet Forslag til Handlingsplan for likestilling ved universiteter og høyskoler.

Universitetet i Trondheim, NTH

Sekretariatet har mottatt Årsrapport for 1986 fra Likestillingutvalget.

Utvalget gjennomførte for tredje gang en arbeidsuke for jenter i 8. klasse. Bakgrunnen for arbeidsuke er at alt for få jenter velger teknisk utdanning, og at det gjelder å motivere jenter for slik utdanning på et så tidlig tidspunkt som mulig.

Erfaringene de gjorde er samlet i en liten rapport. Den kan fås ved henvendelse til Likestillingsutvalget, NTH, Sekretariatet, 7034 Trondheim/NTH.

Dataprojekt jenter: Likestillingsutvalget har lenge syslet med tanken om å gjennomføre et slikt prosjekt. Bakgrunnen er den lave prosentandelen jenter på datalinjen ved NTH (ca. 15%) og signaler fra skolen om at EDB er et fag jentene velger bort. Både i Sverige og Danmark er det gjennomført lignende tiltak. Det er nå dannet en komité som skal arbeide med prosjektet.

Responsen på prosjektet har så langt vært svært positiv. Utvalget håper at andre universiteter og høyskoler vil ta et tilsvarende initiativ.

Telemark DH-skole

På møte i utvalget 28.11.86 ble bl.a. «Handlingsplan for likestilling ved universiteter og høyskoler» behandlet.

Likestillingsutvalget har etter søknad til Kultur- og vitenskapsdepartementet fått innvilget kr 10.000 til likestillingstiltak i landbruksøkonomisk utdanning. Målet er å få flere kvinner til dette studiet.

Stipend

Forskningsstipend for viderekomne studenter—NAVF-studentstipend

Rådet for medisinsk forskning bevilger studentstipend med henblikk på rekruttering av forskere. Studenter innen medisin, odontologi og veterinærmedisin kan søke. Den økonomiske rammen for studentstipend for 1987 vil antakelig bli slik at, dersom søknadsvolumet opprettholdes, vil det bli en viss konkurranse om stipendiene. Rådet vil likevel oppfordre forskningsmotiverte studenter og deres veiledere til å søke.

Stipendiene for medisinske studenter blir i alminnelighet ikke tildelt før etter at eksamen i de prekliniske fag er avlagt. Studenter i den kliniske del av studiet vil kunne tildeles stipend i hvilket som helst fag, forutsatt at de har gjennomgått grunnutdanning i faget. Tilsvarende gjelder for studenter i odontologi og veterinærmedisin.

Det er en forutsetning at en erfaren forsker er villig til å være veileder for studenten. Det vil i alminnelighet være naturlig at studenten i begynnelsen deltar i et forskningprosjekt sammen med veilederen, og at oppgaven faller innenfor det området hvor arbeid er i gang ved vedkommende institusjon.

Det kan søkes om helt eller halvt stipend. Det er vanligvis mest hensiktsmessig å starte med helt stipend. Studenter som søker helt stipend, må søke vedkommende fakultet om permisjon fra studiet i den tid de har stipend fra NAVF.

Halvt stipend kan tildeles studenter som har hatt helt stipend eller som kan doku-

mentere tidligere forskererfaring, og som skal fortsette med forskningsarbeidet og viser en sterk motivasjon for å bruke sin ledige tid til forskningsarbeid ved siden av studiene.

Stipend kan gis for 1 år av gangen og må søkes for hvert nytt kalenderår. Det kan gis i inntil 3 år, med adgang til forlengelse når spesielle rekrutteringsforhold tilsier det.

Ved tildeling av stipend tas hensyn til prosjektbeskrivelse, karakterer ved tidligere eksamener, opplysninger fra lærere og andre som kjenner studenten og som har grunnlag for å kunne uttale seg om søkerens muligheter som forsker, samt erklæring fra veileder. Hvor karakterer ikke gis, øker kravene til øvrig dokumentasjon av søkers egnethet for forskning. Det kan også tas hensyn til antall studentstipendiater ved instituttet. Under ellers like forhold vil kvinnelige søkere bli foretrukket.

Satser pr. 01.08.86:

Halvt stipend	kr 2.100 pr. mnd
Helt stipend	kr 4.200 pr. mnd
Omsorgstillegg	kr 750 pr. barn

Interesserte studenter sender søknad på NAVFs skjema, som fås ved henvendelse til NAVF, Sandakerveien 99, 0483 Oslo 4. Med søknaden må følge bekreftende karakterutskrifter for avlagte eksamener samt en erklæring fra studentens veileder. Det skal foreligge en bekreftelse fra styrer av den institusjonen studenten skal arbeide ved om at han/hun får arbeidsplass, nødvendig utstyr og driftsmidler.

Søknadsfrist: 1. mai 1987 for nye stipend og eventuelle forlengelser for høstsemesteret og 1. november 1987 for nye stipend og forlengelser året etter.

Stipend — Letterstedska föreningen

Norsk vitenskapelig samarbeid og nordiske studiereiser

Letterstedska föreningen gir bevilgninger fortrinnsvis til vitenskapelig virksomhet over emner med tilknytning til nordiske land og sammenligning mellom dem, til besøk i annet nordisk land (etter søknad fra mottakerinstitusjonen), til konferanser og seminarer over emner av fellesnordisk interesse (søknad sendes av arrangørene, utgifter til administrasjon og måltider dekkes vanligvis ikke), og til lignende formål. Bidrag til deltakelse på kongresser gis bare unntaksvis. Søknadsbeløpene for tiltak som her er nevnt, bør i regelen ligge mellom SEK 2.000 og SEK 30.000.

Utover dette er det avsatt et beløp på inntil SEK 75.000 til støtte av nordisk utveksling av kunst og kunstnere.

Til disse formål gir foreningen bevilgninger vår og høst. Søknadsfristen er 1. mars og 15. september 1987. Søknad sendes *Letterstedska föreningen, Essinge Brogata 37 NB, S-112 61 Stockholm*.

Søknader fra norske enkeltpersoner om bidrag til studiereise til annet nordisk land sendes innen 1. mars til sekretæren i Letterstedske forenings norske avdeling, *Professor Kolbjørn Skaare, Jacob Neumanns-vei 11, 1364 Hvalstad*.

Det er ingen spesielle søknadsskjemaer.

Matsumae International Foundation

Ovennevnte forskningsfond har innbudt norske borgere til å søke på stipend for forskningsopphold i Japan i perioden 1. april 1988 til 31. mars 1989.

Fondet vil utdele 20 stipend for viderekomne studenter (postgraduates)/forskere for en periode av inntil 6 måneder ved universitet eller forskningsinstitutt i Japan.

Søkerne må ikke være over 40 år og søkere fra naturvitenskapene, medisin og tekniske fag vil ha prioritet. Ingen stipend er øremerket for nordmenn, men norske borgere kan søke i konkurranse med søkere fra andre land.

Stipendene omfatter et månedlig beløp på mellom 200.000 og 300.000 yen samt gratis flybillett tur/retur Japan. Stipendiatene mottar dessuten et engangsbeløp ved ankomst på 300.000 yen.

Søknadsskjema og nærmere opplysninger kan fås ved henvendelse til Utenriksdepartementet, Presse- og kulturavdelingen, tlf. (02) 20 41 70, linje 1218.

Søknader for 1988/89 mottas i Utenriksdepartementet, Postboks 8114 Dep., 0032 Oslo 1, for videre forsendelse til Japan, når som helst, men ikke senere enn 1. september 1987.

Nye kvinnelige stipendiater, forskere og prosjektledere i NAVF fra 1987

Rådet for humanistisk forskning (RHF)

Studentstipend:

Ikke-europeiske studier

Cand. mag. Turid E. Wennevold
Lingvistisk ins., Univ. i Trondheim

Cand. mag. Eva Sæther
Inst. for musikkvitenskap, Univ. i Oslo

Cand. mag. Violette Heger
Inst. for musikkvitenskap, Univ. i Oslo

Cand. mag. Anne B. Flom-Jacobsen
Religionshistorisk inst., Univ. i Oslo

Ergativitetsbegrepet sett i lys av
polynesiske språk

Tradition i Elfenbenskysten — Mode i Norge.
Ett etnomusikalisk perspektiv på
innvandramiljøer och kulturmöten

Europas 700-års felles kulturhistorie med
araberne — Musikalsk og kulturell utveksling

Religion og modernitet; fenomenet religiøs
ekspansjonisme belyst gjennom israelsk jødedom

Samisk/kvensk språk, historie og kultur

Stud. philol. Agnes Eriksen
ISL, Univ. i Tromsø

Bygningsappellativer i den finske dialekten
i Børselvområdet

Program for humanistisk informasjonsteknologiforskning

Cand. philol. Toril Fiva
ISL, Univ. i Tromsø

Parsing av ikke-argument-dependenser
(utdanningsstipend)

Program for kultur- og tradisjonsformidlende forskning:

Cand. philol. Anne Stensvold
Religionshistorisk ins., Univ. i Oslo

Religiøse forestillinger i ikke-religiøs kontekst
(utdanningsstipend)

Øvrige etter ordinær utlysning for 1987

Elisabeth Lanza
Lingvistisk inst., Univ. i Oslo

Eva Agnes Csato
Ural-Altaisk inst., Univ. i Oslo

Inger Storli
IMV, Univ. i Tromsø

Differensieringen av koder ved tospråklig språk-
tilegnelse hos barn (utdanningsstipend)

Pronominale kategorier i ungarsk og tyrkisk.
En studie i syntaktisk typologi (utdanningsstipend)

Den kulturhistoriske bakgrunnen til høyfjellstuftene
fra vikingtid til tidlig middelalder på Saltfjellet
(utdanningsstipend)

Eldbjørg Fossgaard
 Filosofisk inst., Univ. i Bergen
 Vibeke Børdahl
 Østasiatisk inst., Univ. i Oslo

Lillian Gustafson
 Arkeologisk avd., Museet,
 Univ. i Trondheim
 Aslaug Groven Michaelsen
 Nordisk inst., Univ. i Trondheim

Siri Sverdrup Lunden
 Slavisk-baltisk inst., Univ. i Oslo

Sølvi Sogner
 Historisk inst., Univ. i Oslo

Viveka Hagnell
 Inst. for drama-film-teater, Univ. i Trondheim

Endringer i bønder arbeidsvilkår og holdninger til
 arbeid fra mellomkrigstida til i dag (dr.art-stipend)
 Formalism and Didacticism in Modern Chinese
 Literature. Theory and Practice in Qin Zhaoyang's
 Fiction (forsker NAVF)

Innerdalen gjennom 7000 år. Tradisjon og endring
 i bruken av en fjelldal i Nord-Østerdalen
 (forsker NAVF)

Norsk litteraturutvikling og det harmoniske
 imperativ. Modernismen (vikarstipend)

Professor Olaf Brochs korrespondanse med
 utenlandske studenter (seniorstipend)

Datasystem for historisk demografi
 («Demosy») (prosjektstøtte)

Norsk teater-repertoarpolitikk 1900-1980
 (prosjektstøtte)

Rådet for medisinsk forskning (RMF)

Utdanningsstipend

Cand.med. Bente Ruud
 Fysiologisk inst., Univ. i Oslo

Cand.med. Sigrid E. Hanem
 Farmakologisk inst., Univ. i Oslo

Cand.med. Helga Refsum
 Inst. for farmakologi/toksikologi, Univ. i Bergen

Cand.med. Lill-Tove Rasmussen
 Inst. for medisinsk biologi, Univ. i Tromsø

Analgesi- og anestesimidlers effekt på
 leukocyttfunksjonen

Alfa-adrenerge effekter og mekanismer i hjertet

Homocysteinmetabolismen i normalt og
 malignt vev

Glukan-mediert økning av resistens mot
 bakterieinfeksjon i mus

Program for human/veterinærmedisin:

Cand.med. Kjersti Skjold Rønningen
 Inst. for transplantasjonsimmunologi,
 Rikshospitalet

HLA assosiasjon v/insulinavhengig
 diabetes mellitus v. hjelp av
 DNA-typing

Program helse-miljø-levekår, «Miljø og helse»:

Cand.med. Hanne Louise Thürmer
 Statens helseundersøkelser

Risiko for hjerte-karsykdommer
 i sosioøkonomisk gruppe

Studentstipend

Stud.med. Anne Hansen Ree
 Inst. for medisinsk biokjemi, Univ. i Oslo

Stud.med. Tone Bjerkelund
 Inst. for ernæringsforskning, Univ. i Oslo

Regulering av målcellers følsomhet
 for steroidhormoner

Involverer retinol's molekylære virkningsmekanisme
 CAMP-signalsystemet?

Stud.med. Nina Podhorny
Muskelfysiologisk institutt

Stud.med. Elisabeth H. Rud
Inst. for kreftforskning, avd. for patologi,
Univ. i Trondheim

Prosjektledere

L. aman. Dorthe Holst pva vit. ass.
Inst. for samfunnsodontologi, Univ. i Oslo

Konsekvensene av fysisk aktivitet for basalstoffskiftet
og fettforbrenning

Aktivering av onkogener i
prostatacancer

Kongsvingerprosjektet.
Modeller for tannsykdomsutvikling

Program HEMIL, «Helsetjenesteforskning»:

Cand.med. Kirsti Malterud
Institutt for allmennmedisin, UiB
(bevilget drift kr 18 000)

Almenpraktikerens møte med
kvinnelige pasienter

Rådet for naturvitenskapelig forskning (RNF)

Matematikkfag

Gro Synøve Hagen
Matematisk institutt, UiO
Anne Torunn Hvideberg
Institutt for informatikk, UiB

Sekvensielle og ikke-sekvensielle «dose-response»
modeller (studentstipend)

Konstruksjon av et ekspertsystem for risiko-
vurdering innen livsforsikring (studentstipend)

Fysikkfag

Torgunn Wøien
Fysisk institutt, UiO
Hanne Arnesen
Fysisk institutt, UiO

Elektromagnetisme i akselererte systemer
(studentstipend)

Gamma-stråling fra atomkjerner fra de sjeldne jord-
arter etter overføringsreaksjoner (studentstipend)

Kjemi

Grete Gundersen
Kjemisk institutt, UiO

Studier av bindingsforhold i trivalente borforbindelser
ved hjelp av gassfase elektrondiffraksjon
(forskerstipend)

Magni Martens
Norsk inst. for næringsmiddelforskning, Ås
Sissel Helene Hansen
IMR, UiTø

Støtte til inviterte foredragsholdere ved «5th Weurman
Flavour Research Symposium»

Oksydasjon av noen aromatiske oljekomponenter
(dr.stipend)

Geofag

Sylvi Haldorsen
Inst. for geologi, NLH

Lagring av vann i løsmasser og fjell og
betydning for overflatehydrologi

Biofag

Birgit Helene Dannevig
Avd. for gen. fysiologi, UiO
Else Nøst Hegseth
Biologisk stasjon, UNIT
Vigdis Trosvik
Inst. for mikrobiologi og plantefysiologi, UiB
Hilde Nissen
Inst. for mikrobiologi og plantefysiologi, UiB
Berit Riddervold Heimdal
Inst. for marinbiologi, UiB
Helene Marie Lampe
Zoologisk institutt, UNIT-AVH
Liv Borgen
Botanisk hage og museum, UiO

Omsetning av immunkomplekser i regnbueørret
(forskerstipend)
Biokjemi og økologisk tilpasning hos isalger i Arktis
(forskerstipend)
Påvisning og isolering av plasmider og resistensgener
hos bakterier
Elektronmikroskopiske undersøkelser av
marine bakterier
Biologisk aktivitet i oseanografiske frontområder
Struktur og funksjon i fuglesangen
(forskerstipend)
Biosystematics of arctic-alpine
draba

PNG-programmet (petroleumsrelatert grunnforskning)

Elisabeth Alve
Inst. for geologi, UiO
Signe Kjelstrup Ratkje
Inst. for fysikalsk kjemi, NTH
Signe Kjelstrup Ratkje
Inst. for fysikalsk kjemi, NTH
Jaqueline Naze Tjøtta
Matematisk institutt, UiB
Marianne Foss
IMR, UiTø

Resente modeller av foranimiferfacies for
tolkning av fossile faunaer
Termodynamikk for kobling av ladningstransport
og kjemisk reaksjon
Termisk diffusjon
Forskningstermin H87/V88
Virkningen av en tynn film på en ru havoverflate,
spesielt m.h.t. tilbakespredning av mikrobølger
(dr.stipend)

Genteknologiprogrammet

Anne-Brit Kolstø
Biologisk institutt, UiO
Unni Spæren
Inst. for med. biologi, UiTø
Unni Spæren
Inst. for med. biologi, UiTø
Ingerid Kvelland
Zoologisk lab., UiB

Anvendelse av Bacillus-stammer som vertsorganisme
for proteinproduksjon
Studier av polymavirus DNA syntese ved bruk
av genteknologisk metodikk
Molekylærbiologi/genteknologi
Specificity of cdc7 mutants in controlling
induced mutagenesis in yeast

Tordis Beate Øyen
Biokjemisk inst., UiO
Trine-Lise Zimmer
Biokjemisk inst., UiO

Ekspresjon av heterolog DNA i gjær

Oppbygging av fagområdet immunologi
ved Biokjemisk institutt

Pro Mare-programmet (marinøkologi i Arktis)

Grethe Rytter Hasle
Avd. for marin botanikk, UiO

Diatomeer på is og som epifytter i
Arktis og Antarktis

Flerfaglige prosjekt

Dordis Jorde
Stiftelsen Teknoteket
Dordis Jorde
Senter for realfagsunderv., UiO

Forprosjekt til et norsk science center –
Teknoteket
Nordiske elevers læring i naturfag
(NORDELIN)

Rådet for samfunnsvitenskapelig forskning (RSF)

Sosiologi:

Greta Maria Skau
Inst. for samfunnsvitenskap, Univ. i Tromsø
Ann Nilsen
Dr. polit. senteret, Univ. i Bergen

Sentrale prosesser i livsløp. En biografianalytisk
studie av barn/ungdom med atferdsvansker
Kvinnens yrkeskarriere som prosess. En sammen-
ligning av lærere og ingeniører fra to
utdanningskohorter (utdanningsstipend)

Psykologi:

Gerd Kvale
Inst. for som. psyk., Univ. i Bergen
Astrid Heen Wold
Psykologisk ins., Univ. i Oslo
Liv Mette Gulbrandsen
Psykologisk inst., Univ. i Oslo

Betinget kvalme og oppkast hos kreftpasienter
som får cytostatikabehandling (utdanningsstipend)
Forholdet mellom språkforståelse og hukommelse hos
afasi-pasienter, mai 1977
Barns sosiale nettverk
(utdanningsstipend)

Sosialantropologi:

Gunnvor Berge
Inst. for sosialantropologi, Univ. i Oslo
Solrun Williksen Bakker
Inst. for sosialantropologi, Univ. i Oslo
Karin Ask
Inst. for sosialantropologi, Univ. i Bergen

Bytte, inkorporasjon og personoppfatning
på Bissagosøyene
Kultur, identitet og utvikling
på Fiji
Kvinner i rural urban migrasjon
i Pakistan

Pedagogikk:

Susanne Lie
Pedagogisk forskningsinstitutt, Univ. i Oslo
Eva M. Johannessen
Barnevernsakademiet i Oslo
Torunn Lauvdal
Oppland DH-skole
Berit Bae
Barnevernsakademiet i Oslo
Inger Kristine Løge
Klepp PPT kontor
Liv Vedler
Statens spesiallærerhøgskole
Tove Aarsnes Baune
Pedagogisk forskningsinstitutt, Univ. i Oslo

En sammenlignende studie av norske, britiske og amerikanske kvinnelige akademikere
Gruppekonsultasjon med barnehagepersonale
Ungdomsskolen i moderne tid: organisasjon, elev-erfaringer og segregasjonsprosesser
Anerkjennelse i voksen/barn relasjonen i barnehagen
Språkleg bevissthet hos barn med språk- og talevanskar
Observasjon av lek og kommunikasjon i de første to leveår hos multihandikappede småbarn
Om Lærerutdanningsrådets betydning for fremveksten av norsk lærerutdanning

Helse, miljø og levekår (HEMIL)

Miljø/helse:

Tordis Dalland Evans
Inst. for kognitiv psykologi,
Univ. i Bergen
Bente Wold
Inst. for sosialpsykologi, Univ. i Bergen

Psykologisk utvikling i sped- og småbarnsalder som følge av forhold i svangerskap, fødsel og spebarnsperiode
Sosialisering og livsstil blant barn og unge

Helsetjenesteforskning:

Karen Jensen
PFI, Univ. i Oslo

Hjemmet som arena for profesjonell omsorgsutøvelse – nye arbeidsfelt og kvalifikasjoner for helsearbeidere

Levekår:

Anne Marit Skarsbø
Sosiologisk institutt, Univ. i Bergen

Ungdommens forbruk – en kilde til konflikt i familien?

Det norske samfunn og minoriteter

Bente Puntervold Bø
Diakonhjemmets sosialhøgskole
Turid Heiberg
Antirasistisk senter
Zahra Kamalkhani
Inst. for sosialantropologi, Univ. i Bergen
Antonia Samaniego Jara
Inst. for samfunnsforskning, Univ. i Oslo

Innvandrersarbeid i helse- og sosialsektoren – kvalifisering av yrkesgrupper
Rasistiske overgrep og hjelpeapparatet
Iranian Immigrants and Refugees in Norway
Situasjonen til politiske flyktninger fra Latin-Amerika i Norge og deres problemer (utdanningsstipend)

Forskningsprogram om kvinnemishandling

Angelika Schafft
Inst. for kriminologi og strafferett, Univ. i Oslo

Kristin Skjørten
Inst. for kriminologi og strafferett, Univ. i Oslo

Tove Stang Dahl
Inst. for offentlig rett, Univ. i Oslo

Elin Johnsen
Inst. for samfunnsvitenskap, Univ. i Oslo

Åse Berge
Senter for kvinneforskning, Oslo

Anne-Kari Clasen
Senter for kvinneforskning, Oslo

Rakel Nordseth
Psykologisk inst., Univ. i Trondheim

Trine Anstorp
Psykologisk inst., Univ. i Oslo

Haldis Leira
PP-tjenesten, Rommen

Lisbeth Bang
Oslo Helseråd

Eva Lundgren
Senter for hum. kvinneforskning, Univ. i Bergen

Astri Hauge
Diakonhjemmets sosialhøgskole

Forskningsprogram om arbeidsledighet:

Hanne Müller
Sosialantropologisk inst., Univ. i Bergen

Gunvor Iversen
Statistisk sentralbyrå

Sedelighetsforbrytelser og
pornografi

Menn som mishandler

Kvinnemishandlingens rettslige sider: Kvinners
stilling i strafferett og straffeprosess

Hvordan bekjempe vold mot kvinner?

Hvordan endres holdninger og normer?

Rettsleg vurdering av menns og kvinners adferd i
voldtektssaker slik dommer og statsadvokat ser det

Kvinneterapisenter i Oslo

Seksualitetens voldskarakter: Fra incest- og
voldtektsoffer til prostitusjonsoffer

Forskningsveileder

Kan nye mestringsteknikker redusere familievold og
øke 1. linje tjenestens innsats overfor denne?

Forbedring af det offentlige hjelpeapparats tilbud til
voldtægts ofre uden at etablere særomsorg

Makt internalisert som kjærlighet og det erotiske
herredømme

Kirkens møte med
kvinnemishandlingsproblemet

Arbeidsløshet i et helhetlig
perspektiv

Ungdom og arbeidsledighet – endring av karrierer
og tilpasninger 1975–1985

Forskningsprogram om arbeid og utdanning:

Fride Eeg-Henriksen
NAVFs utredningsinstitutt

Natalie Rogoff Ramsøy
INAS

Yrkesretting i høyere utdanning — retorikk
eller realitet?

Organisering av velferdsstatens tjenester
i sammenlignende perspektiv

Tverrfaglige søknader

Nora Ahlberg
Religionshistorisk inst., Univ. i Oslo

Kirsten Sanberg
Inst. for off. rett, Univ. i Oslo

Muslimere i Norge. Den pakistanske
minoritetsgruppen

Fordeling av barn i skilsmisssaker og barneverns-
saker i lys av teorier om fordeling

Internasjonale tidsskrifter

I forrige nr. av *Nytt om kvinneforskning* presenterte vi innholdsfortegnelser fra *Women's Studies International Forum*. Vi fortsetter her vår presentasjonsrunde. Denne gang med *Kvinnovetenskaplig tidskrift* (to meget aktuelle numre) og *Signs*. Tidsskriftene finnes i Sekretariatet.

Kvinno- vetenskaplig tidskrift

Nr 3 · 1986 · Årg 7

Från redaktionen 1

MAUD LANDBY EDWARDS
Kön, stat och jämställdhetspolitik 4

ANITA DAHLBERG
Aktivt jämställdhetsarbete –
frigörelse med förhinder 16

Dikt och bild 34

KARIN WIDERBERG
Har kvinnoforskning med
jämställdhetspolitik att göra 36

MARGARETHA FAHLGREN
"Det maskinsydda broderiet" – Lace
och 80-talets kvinnliga populärroman 48

Krönika 55 Våra förmödrar 57

Recensioner 60 Notiser 76

Nr 4 · 1986 · Årg 7

Från redaktionen 1

ANNA WESTERSTÄHL
Reproduksjonsteknologi – vad är det? 4

KAJSA SUNDSTRÖM-FEIGENBERG
Att sätta gränser – om fosterdiagnostik
och forskning på befruktade ägg 8

INGA HENRIKSSON
Rapport från ett kvinnoyrke 19

GUDRUN NORDBORG
Rätten att föda 21

JOHANNE SUNDBY
Om jag inte har barn – är jag kvinna då?
Psykosociala aspekter på barnløshet 33

ANNA WEIMARCK
Fortplantningsteknologier – etik og kvinnosyn 40

DEBATT
Eva Karlsson: Reflexioner kring KVT nr 3/1986 50

Krönika 56 Recensioner 64 Vad händer? 75

SIGNS

CONTENTS

AUTUMN 1986
VOLUME 12 NUMBER 1

	I Editorial
Sandra R. Joshel	3 Nurturing the Master's Child: Slavery and the Roman Child-Nurse
N. Katherine Hayles	23 Anger in Different Voices: Carol Gilligan and <i>The Mill on the Floss</i>
Mary Ann Clawson	40 Nineteenth-Century Women's Auxiliaries and Fraternal Orders
	REVIEW ESSAYS
Mary Lyndon Shanley	62 Suffrage, Protective Labor Legislation, and Married Women's Property Laws in England
Meda Chesney-Lind	78 Women and Crime: The Female Offender
Norma Basch	97 The Emerging Legal History of Women in the United States: Property, Divorce, and the Constitution
	REVISIONS/REPORTS
Margaret Beattie	118 The Representation of Women in Unions
Kathleen Beauvais	130 Workshops to Combat Sexual Harassment: A Case Study of Changing Attitudes
Gail Pheterson	146 Alliances between Women: Overcoming Internalized Oppression and Internalized Domination
	BOOK REVIEWS
Géraldine Maschio	161 <i>Hollywood Androgyny</i> by Rebecca Bell-Metereau; <i>Speaking of Soap Operas</i> by Robert C. Allen
Myra Marx Ferree	164 <i>The Gender Factory</i> by Sarah Fenstermaker Berk; <i>Hard Choices: How Women Decide about Work, Career, and Motherhood</i> by Kathleen Gerson
Carolyn Ruth Swift	167 <i>Patriarchal Structures in Shakespeare's Drama</i> by Peter Erickson; <i>Love's Argument: Gender Relations in Shakespeare</i> by Marianne L. Novy
Joyce Pettis	168 <i>Black Feminist Criticism: Perspectives on Black Women Writers</i> by Barbara Christian
Mary Ruggie	170 <i>Women's Rights at Work: Campaigns and Policy in Britain and the United States</i> by Elizabeth M. Meehan; <i>Helping Women at Work: The Women's Industrial Council, 1889-1914</i> by Ellen Mappen
Aln Haas	172 <i>Women in Control: Dilemmas of a Workers' Co-operative</i> by Judy Wajcman

Patsy B. Perry	174	Give Us Each Day: The Diary of Alice Dunbar-Nelson edited by Gloria T. Hull
Hilary M. Schor	176	The Industrial Reformation of English Fiction: Social Discourse and Narrative Form, 1832-1867 by Catherine Gallagher; Protest and Reform: The British Social Narrative by Women, 1827-1867 by Joseph Kestner
Kathleen Sands	178	Women's Consciousness, Women's Conscience edited by Barbara Andolsen, Christine Gudorf, and Mary Pellauer; Making the Connections: Essays in Feminist Social Ethics by Beverly Wildung Harrison, edited by Carol Robb
Joanne Dobson	181	Novels, Readers, and Reviewers: Responses to Fiction in Antebellum America by Nina Baym; The American Narcissus: Individualism and Women in Nineteenth-Century American Fiction by Joyce W. Warren
Amy-Jill Levine	184	Bread Not Stone: The Challenge of Feminist Biblical Interpretation by Elisabeth Schüssler Fiorenza; Feminist Interpretation of the Bible edited by Letty M. Russell; Feminist Perspectives on Biblical Scholarship edited by Adela Yarbro Collins
		COMMENT AND REPLY
Roger N. Lancaster	188	Comment on Arguelles and Rich's "Homosexuality, Homophobia, and Revolution: Notes toward an Understanding of the Cuban Lesbian and Gay Male Experience: Part II"
B. Ruby Rich and Lourdes Arguelles	192	Reply to Lancaster
	195	United States and International Notes
	196	Publications of Interest
	197	Calls for Papers
	197	Comment and Reply Policy
	198	About the Contributors
	201	Notice to Contributors

PUBLIKASJONER

Bøker

Dubois, Kelly, Jennely m.fl. (red.):
Feminist Scholarship. Kindling in the
Groves of Academe. University of Illinois
Press, 1985.

Fløystad, Ingeborg:
Kvinnekår i endring. Kvinnene sitt arbeid i
Arna, Hordaland 1879-1930. Universitets-
forlaget, 1986.

Harding, Sandra:
The Science Question in Feminism
Cornell University Press, 1986.

Holtedal, Lisbeth:
Hva mutter gjør er alltid viktig
I serien «Kvinnens levekår og livsløp»,
Universitetsforlaget, 1986.

Koller, Odmund:
Kvinne og kropp
Universitetsforlaget, 1986.

Kirkebøen, Stein Erik:
Idrettsjenter. Veien til topps.
Universitetsforlaget/Norsk Idrettsforbund,
1986.

Nordhus, Hilde, Lise Widding Isaksen,
Kari Wærness:
De fleste gamle er kvinner.
Universitetsforlaget, 1986.

Plath, Sylvia:
Lady Lazorus. Gyldendal Norsk Forlag,
1986.

Thue, Anniken:
Frida Hansen. En europeer i norsk
tekstilkunst. Universitetsforlaget, 1986.

Treichler, Paula A. m.fl.:
For Alma Mater. Theory and Practice in
Feminist Scholarship. University of Illinois
Press, 1985.

Vammen, Tinne:
Rent og urent. Hovedstadens piger og fruer
1880-1920. Gyldendal, 1986.

Wedell, Lise (red.):
Det besatte køn. Aarhus Universitets-
forlag, 1986.

Aarestrup, Vibeke m.fl. (red.):
Dameture. Kvindeforskning i Aarhus.
Aarhus Universitetsforlag, 1986.

Artikler, hovedoppgaver, oversikter, prosjektnotater og rapporter

Arbeiderpartiets kvinnebevegelse.
Landskonferansen 1987: Forslag til
program — Velferdsstad på kvinners vis.

Arbetsmarknadsdepartementet:
Hit — men icke längre? Rapport från
seminaret «Kvinnor och politisk makt».
Delrapport från utredningen om
kvinnorepresentation. Ds A 1986: 5.

Bengts, Ulrika m.fl.
Jämställdhet eller emancipation. Strategier
inom kvinnorörelsen. Institutet för
kvinneforskning vid Åbo Akademi, 1986.

Björgen, Ivar A.:

Dysleksi: Synsvanser og informasjonsvanser. Rapport fra Hjerkinns-seminaret 1985. NAVFs senter for barneforskning, rapport nr. 10/86.

Brandt, Ellen:

Minervas sønner og døtre. Kandidater fra universiteter og høgschooler 1890–1979. NAVFs utredningsinstitutt, notat 5/86.

Eriksson, Bodil og Tor Larsson:

Hur mår studenten? Hälsa, problemfaktorer och kritiske händelser. Universitets- och högskoleämbetet Projektrapport 1986: 2.

Gerrard, Siri og Ingunn Kristoffersen (red.):

Kvinner i fiskerinæring, en seminar-rapport. Finnmark Distriktshøgskole, rapport 1986: 2g.

Grønbech, Dagrunn:

Kvinner i fiskeriene — hva foreligger av forskningsmateriale? Finnmark Distrikts-høgskole, rapport 1986: 2a.

Jämfo:

Vårdyrken under behandling. Rapport fra et seminar. Delegationen för jämställdhets-forskning, rapport nr. 7/1986.

Järvinen, Margaretha & Annika Snare (red.):

Kvinnor, alkohol och behandling — en nordisk antologi. NAD-publikation nr. 13/86.

Kvinnohistoriska samlingarna:

Ny litteratur om kvinnor. En bibliografi. 1986/87: 1. Göteborgs Universitetsbibliotek.

Kvinnohistoriska samlingarna:

Ny litteratur om kvinnor. En bibliografi. 1986/87: 2. Göteborgs Universitetsbibliotek.

Levold, Nora:

Kvinnerns økte yrkesdeltakelse. Langsom revolusjon eller rask integrasjon? Rapport nr. 2/86.

Likestillingsrådet:

Den nye mannsrollen. Rapport fra kontaktkonferansen 1986.

Likestillingsutvalget, NTH:

Årsrapport 1985–86.

Martens, Aase:

Hva skjer med gravide rusmiddel-misbrukere? En etterundersøkelse av 31 mødre. Sentralrådet for narkotika-problemer, notatserie 3/86.

Mjøen, Ruth:

Kvinnekår før og nå. Et seminar om nordnorske kystkvinnerns kår fra 1700 til i dag med særlig henblikk på Vesterålen.

NAVFs utredningsinstitutt:

Statsbudsjettet 1987.

Notat 6/86.

Norske Kvinneres Sanitetsforening:

Årsmelding 1985.

Nås, Svein Olav:

Forskerstillinger: Søkning til stillinger utlyst i perioden 1984–85. NAVFs utredningsinstitutt, notat 9/86.

Omholt, Tore:

Datautdanning. En oversikt over det kvalitative behov og høyere utdannings-institusjoners tilbud. NAVFs utredningsinstitutt. Notat 10/86.

Oppland Distriktshøgskole:

Kvinneår til 2 tusen. Rapport fra en konferanse. Informasjonsserien nr. 60/1986.

Samuelson, Tom:

Kursstedet. En sosiologisk studie av Bjørnebekk, Statens kursted for alkoholister. Statens institutt for alkoholforskning, 1986.

Sivard, Ruth Leger:
Verdens kvinner — en oversikt. Cappelen's forlag, 1986.

Sjøberg, Svein:
Elever og lærere sier sin mening. Rapport fra SISS-prosjektet: The Second International Science Study. Universitetsforlaget, 1986.

Sæter, Oddrun:
Forandring — eller bare overlevelse. Beskrivelse av et kurssted for alkoholmisbrukere. Statens institutt for alkoholforskning, 1986.

Thomsen, Kristin (red.):
Kvindelige ledere — kvinder i ledelse. Center for samfundsvidenskabelig kvindeforskning. Arbejdsnotat nr. 5/86.

World Health Organization:
Children and family breakdown. Report on a WHO meeting — EURO Reports and Studies 101.

Aamodt, Per Olaf:
Belastning eller berikelse?
Yrkesaktivitet, omsorgsansvar og studenttillitsverv blant universitetsstudenter. NAVFs utredningsinstitutt, notat 8/86.

Tidsskrifter

Ammenyt, nr. 4/86
Arbeid og læring, nr. 3/86
Arbeid og læring, nr. 4/86
Atlantis, Vol. 11, No. 2/86
Barn, 4/86
Bokformidlaren
Crew Report, Vol. 6, No. 11/86
Crew Report, Vol. 6, No. 12/86
Cuadernos, Mujer Hoy
Feminist Review, No. 24/86
Forum för kvinnliga forskare och kvinnoforskning nr. 5/86
Framtider, Bulletin 4/86

Fysioterapeuten, nr. 11/86
Fysioterapeuten, nr. 12/86
Fysioterapeuten, nr. 1/87
Hertha, nr. 5/86
Hertha, nr. 6/86
Häften, nr. 3/86
Häften, nr. 4/86
Instraw News, No. 6/86
Jämsides, nr. 3/86
Kvinner i arkeologi i Norge nr. 3/86
Kvinnobulletinen, nr. 5/86
Kvinnobulletinen, nr. 6/86
Kvinnor & Forskning, nr. 4/86
Kvinnovetenskaplig tidskrift, nr. 3/86
Lige nu, nr. 19/86
Lige nu, nr. 20/86
Likestilling, nr. 4/86
LIV, nr. 9/86
LIV, nr. 10/86
Materialisten, nr. 4/86
Miljømagasinet, nr. 4/86
MS, desember 1986
Naistutkimustiedote, nr. 3/86
NYCK, nr. 46/86
Nytt Norsk Tidsskrift, nr. 4/86
Plan og arbeid, nr. 5/86
Plan og arbeid, nr. 6/86
Queharceres, No. 10/86
Queharceres, No. 11/86
Queharceres, No. 12/86
SIGNS, Vol. 11, No. 4
SIGNS, Vol. 11, No. 4, part 2
SIGNS, Vol. 12, No. 1
SOS magasinet, nr. 2/86
Syn & Segn, hefte 3/86
Syn & Segn, hefte 4/86
Tidsskrift for samfunnsforskning, nr. 6/86
Tvärtanten, nr. 4/86
Win News, Vol. 12, No. 4
Women's Review of Books, Vol. IV, No. 2
Women's Review of Books, Vol. IV, No. 3
Women's Review of Books, Vol. IV, No. 4

Publikasjoner fra NAVFs sekretariat for kvinneforskning

Arbeidsnotater

Arbeidsnotat nr. 7/78:
Kvinnerens plass i levekårsundersøkelsen.
Av Ingeborg Astrid Kleppe.

Arbeidsnotat 1/79:
Kvinnerens levekår – en seminarrapport.

Arbeidsnotat nr. 4/79:
Kvinnefelleskap og kvinneinteresser.
Ved Siri Gerrard, Aud Grandaunet, Marit
Hoel og Merete Lie. Arbeidsnotat nr. 2/79
fra veiledningsprosjekt.

Arbeidsnotat nr. 5/79:
Lønnet og ulønnet omsorg. En seminar-
rapport.

Arbeidsnotat nr. 2/80:
Teori og metode i kvinneforskningen.
Rapport fra en konferanse.

Arbeidsnotat nr. 1/81:
Forholdet mellom kvinneforskningen og
kvinnebevegelsen. Rapport fra et seminar.

Arbeidsnotat nr. 2/81:
Kvinner, overgang og aldring. Rapport fra
et seminar.

Arbeidsnotat nr. 1/83:
Humanistisk konferanse om kvinne-
forskning. Konferanserapport.

Arbeidsnotat nr. 2/83:
Kvinneforskning for samfunnsplan-
legging. Rapport fra et seminar.

Arbeidsnotat nr. 3/83:
Kvinner og arbeid 1750–1914 i England og
Frankrike. En oversikt over kvinne-
historisk forskning.

Arbeidsnotat nr. 1/84:
Nordisk Kvinnehistoriemøte, Oslo
20.–23. februar 1983. Konferanserapport.

Arbeidsnotat nr. 2/84:
Velferdsstaten, likestilling og fordelings-
mekanismer. Arbeidskonferanse i

Samfunnsvitenskapelig kvinneforskning.
Delrapport 1.

Arbeidsnotat nr. 4/84:

Oversikt over humanistisk forskning om
kvinner. Litteratur og prosjekter.

Arbeidsnotat nr. 5/84:

Kvinner og helse. Bibliografisk oversikt.
Litteratur og prosjekter.

Arbeidsnotat nr. 1/85:

Kvinner og arbeid. Rapport fra en
tverrfaglig konferanse 18.–20. november
1984.

Arbeidsnotat nr. 2/85:

Kvinner i medisinsk forskning. Rapport fra
en konferanse 5.–6. november 1984.

Arbeidsnotat nr. 4/85:

Kvinner i velferdsstaten.

Arbeidsnotat nr. 5/85:

NAVFs støtte til kvinnelige forskere og
kvinneforskningen. Oppgaver og
organisering etter 1986.

Arbeidsnotat nr. 1/86:

Kvinnen i historien, litteraturen og kunsten
— virkelighet og myte. Mønstring av
humanistisk kvinneforskning og
kvinnelitteratur.

Arbeidsnotat nr. 2/86:

Kvinneperspektiv på samfunns-
planlegging. Seminarrapport.

Arbeidsnotat nr. 3/86:

Framtidas Norge — på kvinners vilkår?
Seminarrapport.

Arbeidsnotat nr. 4/86:

Ufrivillig barnløshet: Nye løsninger —
nye problemer.
Konferanserapport.

Arbeidsnotat nr. 5/86:

Den samfunnsvitenskapelige
kvinneforskningen fram mot år 2000:

Utfordringer og visjoner.
Seminarrapport.

Arbeidsnotat nr. 1/87:

Kvinner i naturvitenskapelig og
teknologisk forskning.
Presentasjoner.

Øvrige numre er utgått!

Annet

Litteratur og arkiver i kvinneforskning. Av
Mie Berg. *Gratis.*

*Om forskningsformidling gjennom
massemedier.* Av Mie Berg. 58 s, kr 25,—.

Informasjonshefter

Generell del

Medisinske fag

Realfag

Humanistiske fag

Samfunnsfag

(Oppgi fagområde ved bestilling.)

NB!

*Brosjyre om Sekretariatet for kvinne-
forskning på engelsk.*

Brosjyren sier litt om kvinneforskning i
Norge, om Sekretariatet for kvinne-
forskning og om NAVFs arbeid for like-
stilling.

Interesserte som skal på forskningsreise
i utlandet, må gjeme ta brosjyren med.

Kontaktmøte om Sentre for kvinneforsk-
ning og kvinnestudier ved universitetene.
Høvikodden, mars 1986. Rapport.

Informasjon for medisin

fra Sekretariatet for kvinneforskning, utarbeidet i samarbeid med Rådet for medisinsk forskning (RMF), NAVF.

Inneholder:

- oversikt over RMF's stipendordninger
- publikasjoner fra Kvinneforskningssekretariatet
- litt om nettverk av kvinner i medisinsk forskning.

Kvinner & forskning — medisin.
Opptrykk av artikler hentet fra
«Nytt om kvinneforskning».
kr 10,-

Samtlige publikasjoner kan fås ved henvendelse til Sekretariatet for kvinneforskning.

GRATIS
1 måned

INNSYN OG OVERSYN

Treng du ei avis som gir deg meir enn overskrifter?
Prøv Dag og Tid — kritisk og uavhengig vekeavis
med vekt på:

- Dokumentar- og bakgrunnsstoff
- Humor og gravalvor
- Bøker, musikk og teater
- Politikk og debatt

Ting avisa for eit år eller eit halvår og du får avisa gratis i ein
månad i tillegg.

Abonnementet gjeld til det blir oppsagt.

Til Dag og Tid,
Karl Johansgt. 13,
0154 Oslo 1
Eller ring tlf.:
02-11 14 55

Ja, eg/vi tingar Dag og Tid

☐ 1/1 år for kr 335,- + 1 måned gratis

☐ 1/2 år for kr 175,- + 1 måned gratis

Namn:

Adr.:

Sekretariatets «gamle styre» — en takk

Vi i Sekretariatets administrasjon vil rette en takk til vårt styre som har sittet i perioden 1982–1986.

Spesielt vil vi takke styrelederen, professor Åse Hiorth Lervik, som i alle sammenhenger og til alle tider stilte seg selv og sin arbeidskraft til disposisjon. Hennes gode råd og fornuftige skjønn har i mange sammenhenger vært av avgjørende betydning for vår innsats.

I desember -86 var medlemmene og varamedlemmene samlet til et avsluttende styremøte. På bildet ser vi fra venstre:

Førsteamanuensis Berit Riddervold Heimdal, professor Asbjørn Aakvaag, professor Julie Skjæraasen, førstekonsulent Erling Strømberg, professor Åse Hiorth Lervik, førstekonsulent Jorun Wiik, forsker Kari Skrede, professor Jorunn Hareide og professor Berit Smestad Paulsen.

(De som ikke var til stede var: professor Trond Eskeland, professor Gerhard Stoltz, førsteamanuensis Siri Gerrard og førsteamanuensis Odd Erik Johansen.)

Sekretariatet har, med virkning fra 1987, fått nye styremedlemmer. Oversikt over disse vil du finne på 2. omslagsside.

Bidragstyttere i dette nummeret — artikler og bokanmeldelser

Ida Blom, professor, dr.philos. Historisk institutt, Universitetet i Bergen, Sydnesplass 9, 5000 Bergen. Tlf. (05) 21 23 00 eller 21 23 02. Blom har under utgivelse en bok om fødsler og fødselshjelp i Norge de siste 150 år. Hun har ellers under trykking artikler om: «konflikter om ammerutiner 1910–1940», «norske legers holdninger til kvinnelige kolleger omkring århundreskiftet» og en engelsk artikkel om «kvinnepolitikk og kvinner i norsk politikk fra slutten av 1800-tallet til i dag».

Kristin Eriksen, prosjektvit. ass., Senter for humanistisk kvinneforskning, Universitetet i Bergen, Hermann Fossgt. 12, 5000 Bergen. Tlf. (05) 21 24 71.

Dagrunn Grønbech, NAVF-stipendiat, Institutt for samfunnsvitenskap, Universitetet i Tromsø, Postboks 1040, 9001 Tromsø. Tlf. (083) 87 560. Hun har nylig påbegynt et prosjekt om rekruttering av ungdom til fiskeriene. Andre avsluttede prosjekter: «Kvinner i fiskeriene. Forskningsinnsats og forskningsbehov», «Effektstudier av opplæringstiltak innen fiskeindustrien».

Marianne Heiberg, forsker, Norsk utenrikspolitisk institutt, Postboks 8159 Dep., 0033 Oslo 1. Tlf. (02) 44 58 20. Currently working on political conflict in Lebanon. She has published extensively on nationalism, ethnic conflict and Spanish politics, book; *The Making of the Basque Nation* will shortly be published by Cambridge Univ. Press.

Beata Losman, landsarkivarie, fil.dr. Landsarkivet i Göteborg, Box 3009, 400 10 Göteborg. Tlf. (031) 81 36 90. Har bl.a. utgitt: «Kvinnor, män och barn på 1800-talets svenska landsbygd. Livsöden för människor födda i Väse församling, Värmland, 1800–1840», 1986, 269 pages. *Göteborg Women's Studies I*.

Eva Lundgren, førsteamanuensis, Senter for humanistisk kvinneforskning, Universitetet i Bergen, Hermann Fossgt. 12, 5000 Bergen. Tlf. (05) 21 24 71.

Toril Moi, forskningsleder, dr.art. Senter for humanistisk kvinneforskning, Universitetet i Bergen, Hermann Fossgt. 12, 5000 Bergen. Toril Moïs antologi *French Feminist Thought* kommer ut i september 1987 (Oxford, Blackwell). Hun arbeider nå med et større prosjekt om Simone de Beauvoir.

Rannveig Nordhagen, ass. overlege, Statens institutt for folkehelse, Geitmyrsvn. 75, 0462 Oslo 4. Tlf. (02) 35 60 20.

Sølvi Sogner, førsteamanuensis, Historisk institutt, Universitetet i Oslo, Postboks 1008 Blindern, 0315 Oslo 3. Tlf. (02) 45 67 69.

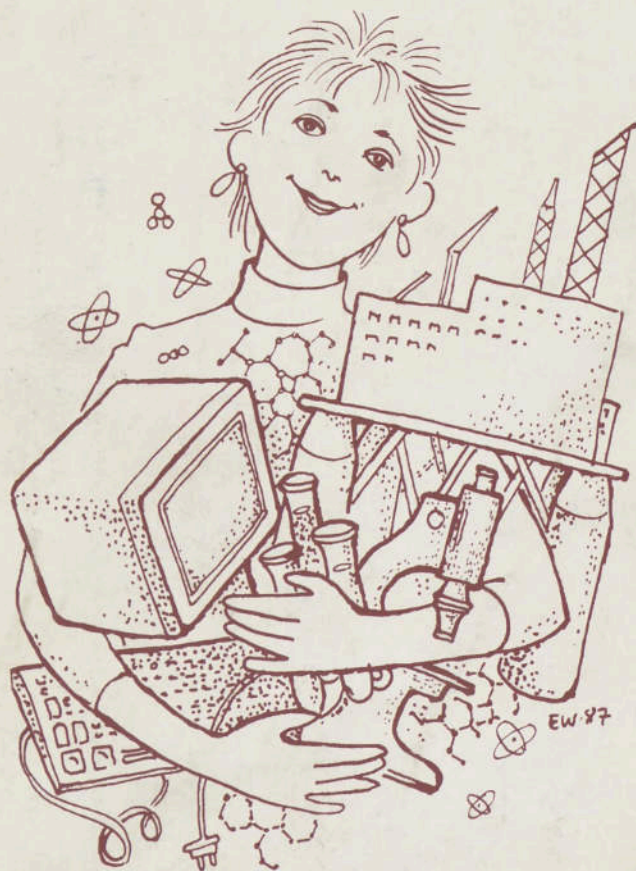
Else Viestad, dr.philos., likestillingskonsulent, Kommunal- og arbeidsdepartementet, Postboks 8112 Dep., 0032 Oslo 1. Tlf. (02) 20 22 70. Tok nylig doktorgraden ved Univ. i Oslo om «kjønn og ideologi». Arbeider p.t. med departementets handlingsplan for likestilling.

Ebba Witt-Brattström, fil.kand. Trädgårdsgt. 5, 111 31 Stockholm. Tlf. (08) 10 64 92. Under arbeid: doktoravhandling om Moa Martinsons 30-tallsproduksjon med arbeidstitelen «Livets egen runsten».

Ingvild Øye, førsteamanuensis, Bryggens Museum, 5000 Bergen. Tlf. (05) 31 67 10. Utgivelser: «Sogndal i mellomalderen» i *Bygdebok for Sogndal*, bind I, utg. 1986, «Textile equipment and its working environment, Bryggen in Bergen ca. 1150–1500», *Bryggen Papers*, VOL. II. Under utgivelse.

Sidsel Aamodt, mag.art. Prof. Hansteens gt. 84, 5000 Bergen. Tlf. (05) 32 34 26. For tiden instituttsekretær (vikar) på Filosofisk institutt, Universitetet i Bergen, Sydnesplass 9, 5000 Bergen. Tlf. (05) 21 23 84.

DISTRIKTENES UTBYGGINGS- 640
FOND, BIBL./TIDSSKRIFTER =
POSTBOKS 6360 ETTERSTAD
0601 OSLO 6

NATURVITENSKAP
OG TEKNOLOGI

KVINNER OG FORSK- NING

Opplysningsbrosjyren henvender seg til kvinner som vurderer å søke seg til, eller allerede har en stilling innen naturvitenskapelig eller teknologisk forskning.

Brosjyren gir informasjon om:

- stipendordninger og særtiltak for kvinner i NAVF og NTNF
- andre stipendmuligheter
- Sekretariatet for kvinneforskning og kvinner i forskning.

Den fås ved henvendelse til Sekretariatet.

Nytl Om kvinnestorsking nr. 2/87